DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi

Yazan
Herbert Spencer

Çeviren
Mehmet Münir (Ertegün)

Yayıma Hazırlayanlar
İbrahim Balcı
Selahattin Kaymakcı
Ömer Faruk Sönmez

PEGEM AKADEMİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi

Yazan
Herbert Spencer

Çeviren
Mehmet Münir (Ertegün)

Yayıma Hazırlayanlar
İbrahim Balcı
Selahattin Kaymakcı
Ömer Faruk Sönmez

PEGEM AKADEMİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi
Herbert Spencer

ISBN: 978-605-364-473-6

Dizi Editörü: Bahri Ata

Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayanlar: İbrahim BALCI
Selahattin KAYMAKCI
Ömer Faruk SÖNMEZ

Kitabın Orjinalinin Künyesi: Spencer, H. (1861).
Education: Intellectual, moral and physical.
London: John Childs and Son Printers.
Kitabın Osmanlıca Çevirisinin Künyesi: Spencer, H. (1340[1924]).
Fikrî , Ahlakî ve Bedenî Terbiye
Çeviren: Mehmet Münir (Ertegün)
Yayınevi: İstanbul - Maarif Matbaası.

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2013, Pegem Akademi
Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Mayıs 2013, Ankara

Dizgi-Grafik Tasarım: Hasan Hüseyin Kankal
Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı
Baskı: Tarcan Matbaacılık Yayın Sanayi
Zübeyde Hanım Mahallesi Samyeli Sokak No:15
İskitler/ANKARA
(0312-384 34 35)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 25744

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
E-ileti: pegem@pegem.net

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

Herbert Spencer, 1820-1903 yılları arasında yaşamış ünlü İngiliz sosyolog ve filozoftur. Yapmış olduğu çalışmalar ve yazdığı eserlerle yaşamış olduğu dönem ve sonrasına ışık tutmuştur. Spencer eserlerinde siyasi, sosyal ve felsefi olayların yanı sıra eğitim konusunu da işlemiştir. Eğitimle ilgili fikirlerini yoğun olarak yansıttığı Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi (Education: Intellectual, Moral and Physical) adlı eseri bunun en önemli kanıtıdır.

Spencer, Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi adlı eserini 1861 yılında yayınlamıştır. Elinizdeki bu kitap toplam dört bölümden, Spencer'ın ifadesiyle toplam dört makaleden oluşmaktadır. Birinci bölümde yazar Temmuz 1859'da Westminster Review'de yayınladığı "Hangi Bilgi Daha Değerlidir?" adlı çalışmayı, ikinci bölümde Mayıs 1854'te North British Review'de yayınladığı "Zihin Eğitimi" adlı çalışmayı kullanmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise Nisan 1858 ve Mayıs 1859'da British Quarterly Review'de yayınladığı "Ahlak Eğitimi" ile "Beden Eğitimi" adlı çalışmalardan yararlanmıştır. Spencer kitabın önsözünde bu makaleleri tekrar gözden geçirdiğini ve üzerinde çeşitli değişiklikler yaparak kitaba son şeklini verdiğini açıklamaktadır.

Kitabın dilimize çevrilişinin serüveni ise Mehmet Münir (Ertegün) tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Şimdiye kadar gördüğüm kitapların en yararlılarından biri olan "Fikri, Ahlaki ve Bedeni Terbiye" adlı kitabı okuduğum zaman dilimize tamamen çevrilmiş olmamasına üzülmüş ve mesleğim eğitimcilik olmamasına rağmen bunu çevirmeye karar vermiştim. Meşrutiyet yönetiminin ilk yıllarında çeviri bitti. Spencer'dan Türkçeye çevirdiğim diğer bazı konular bu kadar önemli olmadıkları halde küçük kitap şeklinde yayınlanmıştı. Bu çeviriye gelince, bir süre Maarif Nezareti'nin (Eğitim Bakanlığı'nın) uygun görmesiyle Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası'nda[1] ancak birkaç forması ek şeklinde çıkabildi ise de yazık ki eserin tam olarak yayımlanması şimdiye kadar mümkün olmamıştır."

O zamanlarda Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı) Hukuk Müşaviri olarak görev yapan Mehmet Münir'in Spencer'ın kitabıyla ilgili isteği 1924 yılında yerine gelmiş ve kitap "Fikri, Ahlaki ve Bedeni Terbiye" adı altında Osmanlı Türkçesi ile yayınlanmıştır. Mehmet Münir yaptığı çevirinin ön sözünde şu bilgilere yer vermiştir: "Çeviriyi son olarak tekrar gözden geçirdim ve ifadeleri mümkün olabildiğince sadeleştirmeye çalıştım. Ancak İngilizce metne aynen bağlı kalmaya

1 Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası: Meşrutiyet Dönemi'nin önemli eğitimcilerinden olan Satı Bey tarafından 1910 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan ilköğretim dergisidir. Derginin içeriğinde eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili kuramsal ve uygulamalı yazıların yanı sıra edebi metinlere de yer verilmiştir. Dergi 19. sayısından itibaren Tedrisat Mecmuası (Eğitim Dergisi) adıyla yayın hayatına devam etmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çalışmam ve eserin eğitim felsefesine ait olmasından dolayı konunun karmaşıklığı nedeniyle bundan daha fazla sadeleştirmek mümkün olmadı. Eğitim alanında uzman olup eğitim biliminin geldiği son aşamayı takip edebilseydim, büyük düşünürün bu kitapta ortaya koyduğu düşüncelerden eleştiriye uğrayanlar olup olmadığını ve varsa bu eleştirilerin ne düzeyde olduğunu açıklamayı gönlüm arzu ederdi. Fakat maalesef bunu da yapamadım. Bu nedenle okurların karşılaşacakları eksiklikleri, Eğitim'in dilimize çevrilmesinin meslekten olmayan aciz bir ele bırakılmış olmasının zorunlu bir sonucu olarak görüyor, bu eksikliğin giderilmesini eğitim alanı uzmanlarının dikkatine sunuyorum."

Spencer'ın eğitimin zihin, ahlak ve beden boyutlarına ilişkin görüşlerinin ele alındığı bu kitabı günümüz Türkçesi'ne uyarlarken iki hususa dikkat etmeye çalıştık: İlk olarak kitaba Doç. Dr. Bahri Ata tarafından kaleme alınan Herbert Spencer'ın hayatı ile eğitim ve tarih eğitimine bakışına ilişkin görüşlerinin yer aldığı "Herbert Spencer'ın Eğitim ve Tarih Anlayışı" adlı bölümü ekledik. İkinci olarak ise kitapta geçen önemli kişi ve kavramlarla ilgili açıklamaları dipnotlarda göstermeye çalıştık. Bu anlamda kitabın günümüzde Spencer'ı merak eden ve anlama gayretinde bulunan kimselere, özellikle akademisyen, öğretmen ve öğrencilere faydalı olacağını ümit ediyoruz.

Şüphesiz her çalışma belli bir süreç, ilgi, destek ve yönlendirme gerektirir. Bu anlamda elinizdeki kitabın hazırlanma sürecinde gerek kullanımına izin vermiş olduğu bölüm gerekse fikir ve katkılarıyla bize yol gösteren kıymetli hocamız Doç. Dr. Bahri Ata'ya sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca süreç boyunca ilgi ve desteklerini bizlerden esirgemeyen kıymetli hocamız Prof. Dr. Mustafa Safran'a minnettarız. Son olarak Eğitim Klasikleri Dizisi'nin 7. kitabı olan bu çalışmanın sizlere ulaşmasını sağlayan başta Sayın Servet Sarıkaya olmak üzere tüm Pegem Akademi Yayıncılık ailesine teşekkürü bir borç biliriz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Giriş
(1 - 18)

Herbert Spencer'ın Eğitim ve Tarih Anlayışı 1

A. Spencer'ın Hayatı 2

B. Spencer'ın Eğitim Anlayışı 4

C. Spencer'ın Etkisi 8

D. Spencer'ın Tarih Anlayışı ve Tarih Eğitimine İlişkin Görüşleri 13

Sonuç 16

1. Bölüm
(19 - 60)

Hangi Bilgi Daha Değerlidir? 19

2. Bölüm
(61 - 98)

Zihin Eğitimi 61

3. Bölüm
(99 - 130)

Ahlak Eğitimi 99

4. Bölüm
(131 - 168)

Beden Eğitimi 131

Dizin 169

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

HERBERT SPENCER'IN EĞİTİM VE TARİH ANLAYIŞI*

"Eğitimin en büyük amacı bilgi değil, harekettir." H. Spencer[2]

4 Temmuz 2009'da Cumartesi günü akşamı İngiltere'nin Leeds kentinde Trinity and All Saints College'da tarih öğretmeni hizmet içi kursunda "II. Edward'a gerçekten ne oldu?" adlı bir tarih dersi yapıldı. Ders, tarih öğretmenlerinin de katılımıyla bir tür tarih tiyatrosu şeklinde işlendi. Derse ya da oyuna, celladın kelleler keserek aktif rol oynadığı, tarihin kral, kraliçeler, saray entrikaları ve suikastlara indirgendiği bir anlayış hâkimdi. Şimdi İngiltere'de yaşayan torunları, Herbert Spencer'ı ve düşüncelerini anlamamışlar mıydı, ne? Çünkü O, 1861'de yüksek sesle bu tür bir tarih anlayışının öğrenci ve yetişkinler için çok faydasız olduğunu yazıyordu. İşte bu makale günümüz eğitimcilerine özellikle tarih eğitimcilerine H. Spencer'ın eğitim ve tarih anlayışına ilişkin görüşlerini ve etkilerini bir bütün olarak yeniden hatırlatmak için yazıldı.

Spencer, zihni biçimlendirmede fen bilimlerine, insanî bilimlerden, sanat, edebiyat ve müzikten çok değer vermiş bir mühendis-düşünür olup, öyle ki güzel sanatlar ve edebiyatın boş zamanları işgal etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[3]

* Bu bölüm Doç. Dr. Bahri Ata tarafından kaleme alınan ve aşağıda künyesi verilen yazının yeniden düzenlenmiş halidir.
Ata, B. "Herbert Spencer'ın Eğitim ve Tarih Anlayışı" Pedagojik Bilimlerin Güncel Konuları, Sterlimak, Ankara, 2010, s.174-186.

2 Rahmetli sosyolog Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün sosyolojisinde temel kavramlardan biri eğitim, diğeri de tarihtir. (Bkz. Mehmet Erdoğan, Prof. Dr. Mehmet Eröz Sosyolojisinde Temel Kavramlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, s.53 ve s.79.). O, sosyolojisinde Atatürk'ün eğitim ve tarih görüşlerine ayrı bir değer vermiş ve ideolojik tarih görüşlerini eleştirmiştir. Bir sosyolog olarak Eröz, çalışmalarında yeri geldikçe genelde İngiliz filozof Spencer'ın görüşlerine de taraf sız atıflar yapmakla birlikte, Eğitim ve Kalkınma konusunda Durkheim'in Spencer'a yaptığı temel eleştiriye katılmıştır (Bkz. Mehmet Eröz, İktisat Sosyolojisine Başlangıç, 2. Baskı, İstanbul, 1977, s. 344-345). Makalenin devamında bu tartışma ele alınacaktır.

3 Herbert Spencer, **Education, Intellectuel, Moral, and Physical,** London, 1949, s.37.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Onun eğitim ve tarih görüşleri önemli midir? Elbette evet, zamanında oldukça meydan okuyucu olan bu görüşlerin bazıları bugün artık sorgulanmadan bilimsel bulgu olarak kabul edilmektedir. Spencer'in görüşlerini daha iyi anlamak için hayatına kısaca göz atmakta yarar vardır.

A. Spencer'ın Hayatı

Spencer, 27 Nisan 1820'de İngiltere'nin Doğu Midland bölgesinde bulunan Derby şehrinde doğdu. Babası William George Spencer "nonconformist"[4] bir eğitimci ve yazardır. Babası (William George Spencer), Darwin'in dedesi Erasmus Darwin[5]'in 1783 yılında kurduğu Derby Felsefe Topluluğu'nun (Derby Philosophical Society) 1815'ten sonra sekreterliğini yaptı. Öğrencilere geometrinin temel ilkelerinin nasıl öğretileceği ile ilgili *Buluşa Dayalı Geometri (Inventional Geometry)* adlı bir kitabı da vardı. Etrafındaki okulları yetersiz gören babası, çocuğunun eğitimini kendi üstlenmişti. Oğluna matematik ve bilim ağırlıklı dersler vermiş, Eski Diller, Eskiçağ Tarihi ve Edebiyatını ise pek önemsememişti. Herbert Spencer, daha sonra Ortaçağ döneminde bunların öğrenilmesinin bir gelenek olduğunu, ama modern endüstri toplumunda bu derslerle zaman, emek ve para harcamanın doğru olmadığını ileri sürecekti. 13 yaşında iken amcası Thomas'tan üç yıl boyunca biraz Latince ve Yunanca ile daha çok matematik ve fen bilimleri dersleri aldı. Genç Spencer, Öklid[6] geometrisini ve trigonometrisini seviyor; tarih, edebiyat ve dilleri ise süs eşyası gibi bulduğu için ihmal ediyordu. 17 yaşında iken Londra-Birmingham demiryolunun saha mühendisi Charles Fox'a[7] asistanlık yapmaya başladı. 1841'de bu demiryolu tamamlandı ve işsiz kaldı. Daha sonra *Pilot* adlı bir gazetenin yardımcı editörlüğünü yaptı. 1846 ve 1848 arasında demiryolundaki kariyerine geri döndü. 1848'de *Ekonomist (Economist)* adlı dergide yazılar ve eleştiriler yazmaya başladı.[8] 1850'de ise *Sosyal İstatistik (Social Statistics)* adlı kitabını yayımladı.

Spencer'ın yaşadığı dönem, Victoria (Viktorya) Dönemi Britanya'sı olarak da bilinir. Kraliçe Victoria, 1837 ilâ 1901 yılları arasında Büyük Britanya Birleşik

4 Nonconformist, İngiltere'de İngiliz Kilisesi'ne bağlı olmayan Protestanlara verilen addır. Toplumdaki özellikle dini uygulamalarda sosyal olarak kabul edilmiş genel davranış, gelenek, kuram ve düşünceleri kabul etmeyen anlamlarına gelmektedir.

5 Erasmus Darwin (1731-1802): İngiliz doktor ve bilim insanı olup Charles Darwin'in dedesidir.

6 Öklid [Euclid] (MÖ 330-275): İsmi geometriyle özdeşleşen ve geometrinin babası olarak nitelendirilen İskenderiyeli ünlü matematikçidir.

7 Sir Charles Fox (1810-1874): Uzmanlık alanı demiryolu, tren istasyonları ve demiryolu köprüleri olan İngiliz müteahhit ve mühendistir.

8 Gerald L. Gutek, **Historical and Philosophical Foundations of Education. A biographical Introduction,** New Jersey, 1997, s.283- 286.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Krallığı'nı yönetmiş olup, bu dönem İngiltere'nin sanayî, siyasî, bilimsel ve askerî alanlarda hızlı ilerlemeler yaşadığı ve buna bağlı olarak pek çok sosyal problemin ortaya çıktığı bir dönemdir. Kraliçe Victoria, muhafazakâr bir toplum görüşüne sahip olup, aile ve ahlâk değerlerine özel bir vurgu yapıyordu. İşte bu ortamda Spencer, bireyselciliğin, bilimin ve Sosyal Darwinizm'in savunucusu, liberal ve aykırı bir aydın olarak ortaya çıktı.[9]

Pek çok kaynak onu, 1859'da Darwin'in[10] *Türlerin Kökeni*'ni okumuş ve oldukça etkilenmiş olarak göstermişti. Darwin, *Türlerin Kökeni*'ni yazmadan 7 yıl önce Spencer, *Leader* adlı derginin 1852 Mart sayısında *Gelişim Hipotezi* adlı yazısında organik evrim kuramını savundu.

Darwin, evrim kuramını biyoloji ile sınırlı tutarken, Spencer bunu bütün doğaya ve topluma uyarladı. Böylece "Sosyal Darwinizm" denilen bir terim ortaya çıktı. Eröz'e göre, biyolojik görüşlerin tesirinde kalan Spencer sosyal bünye, sosyal işlev ve sosyal evrim meselelerini ele aldı.[11] Gutek'e göre, Spencer'ın Darwin'in evrim kuramını benimsemesi, ne biyoloji ne de dini inançlarından kaynaklanmaktadır. Darwin'in evrim kuramının sosyal etkilerine inancından kaynaklanmaktadır.[12] Darwin, onun hakkında şöyle diyor: "Eğer Spencer, düşünme gücünü zararına olsa bile daha derin gözlemde kullanmış olsaydı, hârikülâde bir adam olurdu."[13] Spencer, Sanayi Devrimi'nin verdiği hızla yeni bilimsel buluşlar ve keşiflere şahit olmuştu. Hatta kendisi de hastaların ayarlanabilen karyolasını icat etmişti.[14]

40 yaşında iken Homeros'un *İlyada*'sını okumaya başladı. Ancak 6. bölüme kadar gelip, ötesini okuyamadı, canı sıkıldı.[15] Ona göre bütün çaba ve para, bilim, teknoloji ve mühendisliğe yönlendirilmeliydi. Daha sonra bilimin kendisinin zaten şiirsel bir şey olduğunu söyleyecekti.[16]

Bilime dayalı bir bilgi sosyolojisi oluşturmaya çalışıyordu. Bilgi sosyolojisine "Sentetik Felsefe" adını veren Spencer, bu çalışmasına 1860'ta başladı ve 10 cilt olarak ancak 1896'da tamamlayabildi. 8 Aralık 1903'te İngiltere'nin güneydoğu bölgesinde Manş Denizi kıyısında bulunan bir şehir olan Brighton'da yaşamını yitirdi.

---

9 Bu yıl Unesco, Darwin'in (doğ. 1809) doğum yıl dönümünün ve *Türlerin Kökeni* kitabının yazılışının (1859) yıl dönümünün bütün dünyada çeşitli etkinlikler ile kutlanmasını sağladı. Herbert Spencer için de ayrı bir faaliyet düşünülmelidir.

10 Charles Robert Darwin (1809-1882): İngiliz doğabilimcidir.

11 Mehmet Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç, 2. Baskı,** İstanbul, 1977, s. 20

12 Gutek, **a.g.e.,** s. 282.

13 Gabriel Compayré, "Büyük Terbiyeciler: Herbert Spencer ve Fenn-i Terbiye" (Çev. A. Selahaddin), **Muallimler Mecmuası,** 1923, s. 15, s. 330-331.

14 İsmail Hakkı Tonguç, **İlköğretim Kavramı,** Ankara, 2004, s. 102.

15 Mehmet Saffet, **Spencer'ın Felsefesi,** İstanbul, 1928, s. 15.

16 Spencer, **a.g.e,** s. 41.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

B. Spencer'ın Eğitim Anlayışı

Spencer, 1854 ilâ 1859 yılları arasında dönemin dergilerinde eğitim üzerine dört makale yazdı. Bu yazılarını 1861'de *Eğitim: Fikrî, Ahlâkî ve Bedensel* adlı kitabında topladı. Bunlardan "Hangi tür bilgi, en çok değerlidir?" (1859) adlı denemesi, kitabın asıl çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu anlamda Spencer'a göre en değerli bilgi bilimsel bilgidir.

Spencer'ın eğitimin amacına ilişkin görüşlerine geçmeden önce bilgi kuramına bir bakmak gerekir. Ona göre bilgi deneyden doğar. Locke[17] ve Hume[18]'da deney, bireyin kendi yaşamı içinde yaptığı eylemler ve edindiği olgu içeriğidir. Spencer için deney kavramı, belli bir bireyin algı yaşamını aşar ve kuşaklara bağlanır. İnsanın bilgisi, kendinden önceki kuşakların yaptığı deneye dayanır. Zihnimizdeki düşünceler, bizden bir önceki kuşağın deneyleri ile oluşmuş ve zihnimize kalıtım yoluyla aktarılmıştır. Bu yüzden, çocuk zihni boş bir levha değildir. Çocuk, belli düşünce kalıtımlarıyla ve belli kalıtımsal yetilerle doğar.[19]

Spencer, değişik öğrenim süreçlerinden geçmiş oldukları için insanlığın ırklarının ahlâksal, matematiksel ve daha başka doğuştan yetilerde birbirinden ayrı olduğunu ileri sürdü. Bu yargısı, doğru bir eğitim verildiğinde herhangi bir insan ırkının başka ırkların kriter ve başarılarına denk bir kapasiteye erişeceği yolundaki çağdaş bilimsel kanıtlara ters düşer.[20]

Cemil Meriç de 1980'li yıllarda "Tarihte büyük adamların ya da kahramanların rolü nedir?" bağlamında Spencer'ın "Kahramanı yaratan bugünkü toplum değildir, bütün tarih ve bütün müesseseleriyle toplumdur." sözüne yer vermektedir. Spencer'a göre büyük adam, toptaki barutu ateşleyen kapsüldür. Top olmadıkça, barut olmadıkça ne işe yarar? Shakespeare'in eserlerini yazması için İngiliz dilinin ihtişamını ve onu kullanan Shakespeare'i anlayacak bir seyirci topluluğu gerekli idi.[21] Newton'un[22], Güney Afrika'daki Hottentot kabilesinden çıkması imkânsızdır. Demirin olmadığı bir ülkede Watt ne işe yarar?[23] Kısaca Meriç'e göre de bireyin iradesini küçümseyen bu anlayış, büyük bir tetkik sonucu değildir.

Eğitimle uğraşan her düşünürün eğitimin amacının ne olduğu ile ilgili bir tanımlama çabası vardır. Spencer'a göre eğitimin yerine getirmesi gereken amaç, bizi *tam ya da bütünüyle* hayata (complete living) hazırlamaktır. "Complete" söz-

17 John Locke (1632-1704): Ünlü İngiliz filozofudur.
18 David Hume (1711-1776): Ünlü İskoç filozof, ekonomist ve tarihçidir.
19 İsmail Tunalı, **Felsefe,** İstanbul, 1990, s. 97.
20 Sahakian, **Felsefe Tarihi**, (Çev. A. Yardımlı), İstanbul, 1995, s. 207.
21 Cemil Meriç, **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, İstanbul, 10. Baskı, 2006, s.343-344. Ayrıca büyük adam tartışması için Spencer, **The Study of Sociology,** London, 1873, s.34-35.
22 Isaac Newton (1643-1727): İngiliz fizikçi, matematikçi ve filozoftur.
23 Cemil Meriç, **Kültürden İrfana,** İstanbul, 1986, s.343-376.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cüğü, Türkçeye "*mükemmel*" olarak çevrilmektedir. Türkçe sözlüklerde "mükemmel", eksiksiz, kusursuz, tam, yetkin, şahane şeklinde ifade edilir. Spencer'ın tanımından hareketle, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu "Mükemmel bir hayat nedir?" diye sorar ve her eğitimin mükemmel bir hayata hazırlamadığını, gerçeğin böyle olmadığını, Spencer'ın tanımının, eğitim olgusunu (terbiye hadisesini) doğruca ifade etmediğini belirtir.[24] Aslında Spencer, kendi yazılarında "mükemmel" anlamında "perfect" sözcüğünü kullanmaktadır. Zaten Spencer, sonra bu terimden ne kastettiğini ifade ediyor. Spencer'a göre "tam" demek, bütün insanlık faaliyetlerini içermesi demektir. Öğretim programı, insanoğlunun hayat için yetiştirilmesi gereken 5 faaliyet alanını kapsamalıdır. Bunlar;

1. Doğrudan doğruya kendimizi korumaya yarayan faaliyetler (Sağlık Bilgisi),[25]
2. Kendimizi dolaylı olarak korumaya yarayan faaliyetler (Meslek Bilgisi),
3. Gelecek neslin eğitimi ve öğretimiyle ilgili anne-babalık faaliyetlerimiz (Ev Bilgisi),
4. Sosyal ve siyasal ilişkileri sürdürme, (Vatandaşlık Bilgisi)
5. Zevk ve duygularımızı ve estetik anlayışımızı geliştirmeye yarayan faaliyetler (Boş Zaman Faaliyetleri).[26]

Spencer, öğretim programını, konu alanları yerine yukarıda sözü edilen bu insan faaliyetleri ve gerektirdiği becerileri edindirmek üzere geliştirmeye çalışmıştır. Eğitim ile kişilerin tüm yetenekleri, hem kendileri hem de başkaları için yarar sağlayacak bir biçimde geliştirilmelidir. Bütün bu faaliyetler, bilimsel bilgilere uygun verilmelidir. Zaten birinci faaliyet, hijyen ve fizyoloji bilgisinin; ikinci faaliyet mekanik, biyoloji, jeoloji, kimya, fizik bilgilerinin; üçüncü faaliyet psikoloji ve eğitimin öğrenilmesini gerektirecektir. Bir öğrenci de aldığı eğitim ile bilimsel bilgiyi yani doğanın nasıl işlediğinin bilgisini edinmelidir. Bilim, insanın toplum içindeki her türlü faaliyeti için (varlığını sürdürme, geçimini sağlama, çocuk büyütme vb.) gerekli bilgiyi sağlar.[27] İnsanların yemek, giyecek, oyun ve uykuya gerekli önemi vermedikleri bir dönemde beden eğitimi bölümünü yazdı.[28]

24 İ. H. Baltacıoğlu, **Terbiye İlmi,** İstanbul, 1332, s. 22-23.

25 Spencer da tıpkı Darwin gibi hasta bir bünyeye sahip olup, çok önemli sağlık sorunları yaşamıştır.

26 Allan C. Ornstein ve Francis P. Hunkins, **Curriculum: Foundations, Principles, and Issues,** New Jersey, 1988, s. 61.

27 Richard Silberman, "Herbert Spencer on Education-Prophet or False Prophet", **Journal of Education,** 2003, s. 184, s. 109.

28 S. J. Curtis and M.E. A. Boultwood, **A Short History of Educational Ideas,** London, 1966, s. 424. Benzer ifadeler, Ethem İbrahim Paşa'nın (1868) *Çocuklara Öğütler* (Haz. Hıfzırrahman Raşit Öymen), Ankara, 1979) adlı eserinde de geçmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Spencer, insanların çoğunun yaşamı ile doğrudan ilgili olmadığı için klasik öğretim programına karşı çıktı. Klasik program, Latince, Yunanca, Felsefe, Tarih ve İlahiyattan oluşuyordu. Ona göre sanayi toplumunun bilimsel ve pratik bir öğretim programı olmalıydı.[29] Bilimsel araştırma; dikkatli gözlem, çıkarım ve akıl yürütmeyi gerektirirken; klasikleri çalışma sadece verilen bilgiyi ezberlemeyi, otoritenin eleştirilmeden kabul edilmesini içeriyor.[30]

Spencer'in "Eğitim, minyatür halinde uygarlığın tekrarı olmalıdır."[31] görüşüne bazı yazarlar dikkat çekmişlerdir. Eğer insan ırkının çeşitli bilgi türlerini edinmesinde bir öncelik ve sonralık ilişkisi varsa, öyle bir öğretim programı hazırlamalı ki, işte bu bilgi birikimi çocuklarda aynı sıra ile öğretilsin. Aslında tarih öğretim programlarında bu yapılmaktadır. Öğrenciler, tarih derslerinde önce tarih öncesi ve İlk Çağı sonra Orta Çağ, ondan sonra da Yeni ve Yakın Çağları ve çağdaş tarihi görür. Örneğin 6. sınıfta İlk Çağ insanı ile tanışır. 7. sınıfta Orta Çağ insanı ile tanışır.

"Öğretmen; öğretimi, biyoloji ve psikolojinin kanunlarına dayalı olarak yürütmelidir. Öğretim, zevkli ve ilginç olmalıdır. Öğretimde basitten karmaşığa, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, deneyselden rasyonelliğe gidilmelidir." ilkelerini ortaya attı. Egan'a[32] göre bu ilkeler araştırmaya dayalı olmayıp, bir inanç ve ideolojiden kaynaklanmaktadır.[33] Spencer, çocuğun hali hazır yaşantısından hareket edilmesi, somut durumlardan hareketle daha soyut problemlere gidilmesi, çocuğu ödül ve ceza ile korkutmak yerine kendi eylemlerinin doğal sonuçları ile öğrenmesine izin verilmesi, çocuğa derslerin ezberletilmemesi, öğrendiklerine ilişkin pratik uygulamalar yaptırılması gibi anlayışlara sahipti.

Zihin eğitiminde nesnelerle öğretimin yanlış uygulanmasına karşı çıktı. Spencer, şöyle diyordu:

> "Çocukların kendi araştırmalarını yapmalarına ve kendi çıkarımlarını ortaya koymalarına izin verilmelidir. Mümkün oldukça az konuşulmalı ve mümkün oldukça keşfetmeye teşvik edilmelidir."[34]

29 Ornstein ve Hunkins, **a.g.e.,** s. 61.
30 Silberman, **a.g.m.,** s. 113.
31 Spencer, **a.g.e.** , s. 76.
32 Kieran Egan (1942-?): İrlandalı ünlü eğitim bilimcidir.
33 Kieran Egan, "Students' Development in Theory and Practice: The Doubtful Role of Research", **Harvard Educational Review,** 2005, s. 75, s. 34. Türkiye'de Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu pedagoji yazılarında bu ilkelerin geçerliliğini ilk tartışan eğitim bilimcilerdendir.
34 Spencer, **a.g.e.,** s. x.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnsanlık kendi kendine çalışarak ve keşifler yaparak ilerlemiştir. Bu işleyiş, öğretim yöntemi olarak uygulanmalıdır. Böylece Bruner'den[35] çok önce Rousseau[36] gibi Spencer da buluş yönteminin önemini savunuyordu. Ornstein ve Hunkins'a göre, onun buluş yoluyla öğrenme kuramı, 20. yüzyıl öğretim programı geliştirmecileri olan hem Deweyci ilerlemecileri hem de akademik disiplinerci eğitimcileri etkilemiştir. Öte yandan Dewey'nin de belirttiği gibi Spencer, bilimsel bilginin kalıp halinde aktarılabileceğini de fark etmişti.[37]

Spencer, yaşadığı dönemdeki okulları toprak aristokrasisinin ve kilisenin bir sosyal kontrol aracı olarak görmekle birlikte[38], eğitimde reformlarla toplumu değiştirme girişimini bir çılgınlık olarak değerlendirmektedir. Eğitim, kişinin sosyal ve ekonomik durumuna bağlı olarak toplumdaki görevlerini etkili bir şekilde yapmasını sağlamalıdır. Fazıl Ahmed'in (1909) "Şu hâlde bir milletin terbiyesini tasfiye için uğraşırken, o milletin ruhunu, o ruhtaki hastalıklı yönleri bilmek, bir hastayı tedaviye başlamadan evvel hastalığı teşhis etmek gibi elzem bir hareket-tir. Fakat milletin ruhunu, gerçek ve sabit ihtiyaçlarını tamamen tayin mümkün mü? Şimdilik *kısmî bir düzenlemeyle* yetinip, mümkün olan şeyleri yapmalı, *mükemmel bütünün* oluşturulması gelecekten beklenmelidir."[39] sözü Spencer'ın görüşlerini yansıtmaktadır. Amerika'nın geleceği ile ilgili bir yorum sorulduğunda Spencer'ın sözü "Siyasi kötülüklere karşı eğitimin evrensel bir çare olduğunu düşünmek bir yaygın hülyadır." [40] oldu. Eröz de *Eğitim ve Kalkınma* adlı bir konu başlığı altında Durkheim'den hareketle Spencer'ın eğitim meselesine hemen hemen sadece iktisadî bir görüşle bakmasını ve sanayileşmenin biricik gaye olduğu fikrini eleştirmektedir. Çünkü Eröz'e göre bugün artık toplumların gayeleri sadece iktisadî gelişme değildir, onun yanında siyasi, kültürel ve sosyal gelişmeler söz konusudur.[41] Spencer'ın eğitim anlayışı sadece iktisadî gelişme ile sınırlı değildir, yukarıda da açıklandığı gibi kişiyi, hayatın bütün faaliyet alanlarında geliştirecek şekilde ele almaktadır. Spencer, ahlak eğitimi üzerine de bir deneme yazmış ve eğitim kitabına (1861) koymuştur. Ancak 1918'de, Amerika'da Ulusal Eğitim Derneği Komisyonu, "ahlâkî karakterin" geliştirilmesini de bir faaliyet alanı olarak ekleme ihtiyacı içinde olmuştur.

35 Jerome Bruner (1915-?): Ünlü Amerikalı psikolog ve eğitimcidir.
36 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778): Ünlü Fransız yazar ve düşünürüdür.
37 John Dewey, **Demokrasi ve Eğitim** (Çev. Salih Otaran), İstanbul, 1996, s. 207.
38 Gutek, **a.g.e.**, s. 288
39 Akt. Karaman, **a.g.m.**, s. 85.
40 Herbert M. Kliebard, **The Struggle for the American Curriculum 1893-1958**, Routmedge & Kegan Paul, 1987, s. 27.
41 Eröz, **a.g.e.**, s. 244-245.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

C. Spencer'ın Etkisi

Spencer'ın öğretimle ve çocuklarla sınırlı bir tecrübesi olmasına rağmen, görüşleri İngiltere'den çok Amerika'da etkili oldu. Spencer'ın *Eğitim: Fikrî, Ahlâkî ve Bedensel* adlı kitabı 1860'lı yılların sonuna kadar Kuzey Amerika'da 7 farklı yayınevi tarafından 15 kez basılmıştı.[42] Filozof Spencer'ın özel sekreteri J. H. Bridge'nin Amerika'ya göç etmesi, Spencer'ın düşüncelerinin Amerika'ya yayılmasında önemli bir etken oldu. 1866'da Henry Ward Beecher'in Spencer'a yazdığı gibi "Amerikan toplumunun özel durumu Spencer'ın yazılarını burada Avrupa'da olduğundan daha etkili ve coşku verici kılmıştır."[43] 1870'li yıllarda Yale Üniversitesi'ndeki sosyolog William Graham Sumner (1840-1910) Spencer'ı takip ederek, Darwin'in hayvanlar dünyasına ait olan "hayat için mücadele" ile insan dünyasında "Bırakınız yapsınlar." kapitalizminin kurumlarının uygulamaları ile paralellikler kurdu.[44] 1882'de Spencer, Amerika'da başarılı bir konferans turuna çıktı ve *Popular Science Monthly* dergisindeki yazıları en çok okunan yazılar arasına girdi.[45] 1886'da Michigan'dan Amerikalı bir profesör; "Rousseau'nun *Emile*'inden sonra eğitim hakkında en faydalı ve en derin yazılmış olan kitap, hiç şüphe yok ki Herbert Spencer'ın eseridir." demektedir.[46] Richard Silberman bir yazısına şöyle başlıyor: "Dewey olmadan önce, Spencer vardı."[47] 1918'de Amerika'da ortaokul eğitiminin yeniden organizasyonu üzerine bir rapor yazan Ulusal Eğitim Derneği komisyonu, Spencer'ın bu 5 faaliyet alanı görüşünden hareketle, hayatta önemli 7 faaliyet alanı (sağlık, temel süreçler, aile üyeliği, mesleki eğitim, vatandaşlık eğitimi, ahlakî karakter ve boş zamanın kullanımı gibi) belirlediler.[48]

Spencer'ın kitabı, Fransızca'ya 1878'de çevrildikten sonra 10 baskı yapmıştır. Fransız Pedagoji Tarihçisi Gabriel Compayré (1843-1913) *Pedagoji Tarihi* adlı kitabında Spencer'ın *Eğitim: Fikrî, Ahlâkî ve Bedensel* adlı kitabını bölüm bölüm eleştirel olarak incelemektedir.[49] Compayré, Spencer'ın düşünceleri ile Pestalozzi'nin[50] düşüncelerinin yakın uyum içinde olduğunu yazmaktadır.[51]

42 Egan, **a.g.m.**, s. 28.

43 Bu konuda F. Redlich'in ve J. K. Galbraith'ın düşüncelerini aktaran Ahmet Güner Sayar, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, İstanbul, 1986, s. 34-42.

44 R. Freeman Butts, ve Lawrence A. Cremin; A History of Education in American Culture, New York, 1956, s. 339-340. Ayrıca bkz. Kliebard, a.g. e. s. 25.

45 Kliebard, **a.g.e.**, s. 25.

46 Gabriel Compayré, "Büyük Terbiyeciler: Herbert Spencer ve Fenn-i Terbiye" (Çev. A. Selahaddin), **Muallimler Mecmuası,** 1923, s. 15, s. 323-324. Spencer, Rousseau'nun Emile kitabını hiç okumadığını ifade eder. Belki de bu fikirler, O'na Pestalozzi'nin kanalıyla geçmiştir.

47 Silberman, **a.g.m.**, s. 85.

48 Ornstein ve Hunkins, **a.g.e.** s. 147. ve Frederick C. Gruber, **a.g.e.**, s. 155.

49 Gabriel Compayré, **The History of Redagogy**, (İng. Çev. W. H. Payne), London, 1885.

50 Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827): Ünlü İsviçreli eğitim reformcusudur.

51 Compayré, **a.g.e**. s. 555.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türkiye'de Spencer'ın görüşlerine belki de ilk atıf yapanlardan biri de Beşir Fuad'dı.[52] 1885'de Beşir Fuad, *Beşer* adlı bir fizyoloji kitabında Spencer'ın "Hangi tür bilgi, en çok değerlidir?" adlı eserindeki insanlığın 5 faaliyet alanından bilimlerin sınıflandırılması bağlamında söz etmişti.[53] Beşir Fuad'a göre, bu durumda insanların önce fizyolojiye, en sonra edebiyata yer vermeleri gerekir. Ancak bizde ve başka memleketlerde eğitim sistemlerinde tam tersi bir durum yer edinmişti.[54] Edebiyatın, şiirin ve güzel sözün çok önemsendiği Osmanlı toplumunda, bu görüşlerin gelişeceği bir yer bulmasının oldukça zor olduğu kabul edilmelidir.

Bu arada göreceli olarak Batı'nın siyasi ve askeri müdahalelerinden coğrafi anlamda nispeten uzakta olan Çin ve Japonya'da da aydınlar, Sosyal Darwinizm görüşlerini dile getirmeye başladı. 1892'de Baron Kaneko Kentarō (1853-1942), Japonya'nın takip etmesi gereken siyaset hakkında Spencer'ın fikrini sorduğu zaman aldığı cevap; "mümkün olduğu kadar Amerikalıları ve Avrupalıları kendilerinden uzak tutmaları, onlara kanca takacak tutamak vermemeye çalışmaları ve bilhassa bütün şiddetleriyle Avrupa'nın sivil ve askerî etkilerinden olabildiğince kaçınmaları"[55] olmuştur. Elbette Spencer'ın bu düşüncelerinden dolayı pek çok Avrupalı ve Amerikalı aydın tarafından kınandığını belirtmekte de yarar vardır.

1895'te İbn-i Reşit Mahmut ve İbn-i Fikri Lütfi *Maarif* dergisinde Spencer'ın evrimci düşüncelerini tanıtmaktadırlar.[56] Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nin yaşayabilmesi için reformlar yapması ve çağa ayak uydurması gerektiği düşüncelerini ortaya attılar.[57] 1900'lerden sonra Spencer'ın "*en uygununun hayatta kalması*" (survival of the fittest) sözü en çok atıf yapılan söz olmuştur. Jön Türkler bunu bireysel anlamdan çok, devlet bağlamında değerlendiriyordu. Söz konusu olan varlık yokluk mücadelesi yapan Osmanlı Devleti idi. 1907'de Profesör Mehmet Ali Ayni[58], Süleyman Nazif'e[59] yazdığı bir mektupta "Bu filozofun (H. Spencer'ın) sosyolojisini ve asar-ı muteber-i sairesi(eserlerini)... içimizde bunları anlayacak kimseleri fev-

52 Beşir Fuad (1852-1887): Ünlü Türk asker ve yazarıdır. Pozitivizm ve materyalizm lehine yazdığı yazılarla tanınır.

53 M. Orhan Okay, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad,** İstanbul, tarihsiz, s. 105.

54 Okay, **a.g.e.**, s. 105.

55 Ahmet Rıza, **Batı Politikasının Ahlâksızlığı,** İstanbul, 1993, s. 50. *New York Times* gazetesi 31 Ocak 1904'te Spencer'ın Kaneko'ya yazdığı 26 Ağustos 1892 tarihli mektubun tam metnini yayımladı (B.A).

56 Atila Doğan, **Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm,** 2006, s. 187-191.

57 Spencer, Osmanlı Devleti için şunları yazmaktadır; "Osmanlı İmparatorluğu gibi sosyal yapılar, bir arada yaşayan ırkların birbirine benzemeyen yapılar kurma eğiliminden dolayı istikrarsız denge içindedir. Herhangi bir büyük ölçüde şok, örgütü dağıtır ve temayül birliği yokluğunda, imkânsız olmasa da bu örgütün yeniden kurulması güçtür." Bkz. Spencer, **The Principles of Sociology,** 1898, New York, s. 571.

58 Mehmet Ali Ayni (1868-1845): Ünlü Türk devlet adamıdır.

59 Süleyman Nazif (1870-1927): Ünlü Türk şair, yazar ve devlet adamıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kalade az görüyorum." diyordu.[60] Spencer'ı ve eserlerine en çok atıf yapılan yazılar, Ahmet Şuayip, Rıza Tevfik ve M. Cavit tarafından 1908'de kurulan ve 1911'e kadar 27 sayısı çıkan *Ulûm-u İktisâdiye ve İçtimâîye Mecmuası*'ndadır.[61] Rıza Tevfik[62], derginin 6 sayısında "*Hükümet ve Hürriyet Hakkında Spencer'ın Felsefesi*"[63] üzerine makale serisi yazdı. Rıza Tevfik, Spencer'ın liberalizminden, evrim felsefesinden ve devlet karşısında insanı savunmasından (*The Man versus the State-1884*) dolayı görüşlerine taraftar olduğunu itiraf ediyordu.[64] Fazıl Ahmet (1909) "Terbiye Tahsil" adlı yazısında Spencer'ın eğitim görüşlerini şöyle özetlemektedir: "Çocukların zihinlerini hiçbir zaman faydalanmayacakları hatta hemen unutulmaya mahkûm bilgilerle doldurmaktan vazgeçmeli, çağın ihtiyaçları ile donatmalı; genç beyinlere teşebbüs gücü, kuvvetli bir irade, tahlil gücü ve sağlam sentez yapabilecek bir şekil verilmelidir. Demolins, Anglosaksonların Latin kavimlerine üstünlüğünün sebeplerini araştırdığında bunu, hayata bakış açılarındaki farklılıkta bulmuştur."[65] Bedi Nuri (Sâtı Bey'in kardeşi) ise yine aynı dergide yazıp, bu dergiye hâkim olan Spencercılık görüşünü aştığı anlaşılmaktadır.[66] Selim Sırrı (Tarcan) da Spencer'ın "*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.*"[67] ilkesini Türkiye'de yerleştirmeye çalışıyordu.[68] Atatürk'ün, 1920'de söylediği "Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek mücadele ve müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinat eder bir keyfiyettir"[69] şeklindeki sözü II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki bu tartışmaları yansıtmaktadır. Prof. İnalcık, bu durumu, "Sosyal Darwinizm teorisi, Mustafa Kemal'de güçlü bir mümessilini bulmuştur." diye yorumlamaktadır.[70]

60 Sayar, **a.g.e.**, s. 42.

61 Bu dergi üzerinde bir hayli çalışma olup bkz. Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizm** (1860-1990), Ankara, 1992, s. 141-152; İsmail Doğan, Sosyolojik Düşüncenin Osmanlı'daki Kaynakları: Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası Örneği", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, 1999, ve Deniz Karaman, Ulûm-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,** Mayıs 2004, Cilt: 28, No:1 65-87.

62 Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949): Ünlü Türk filozof, şair ve devlet adamıdır.

63 Bu yazının kısa bir özeti için **bkz.** Doğan, **a.g.e.**, s. 305-308.

64 Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, 2002, s. 231. Ayrıca Spencer'ın (1884), devletin eğitime müdahalesi ve ulusal eğitim sistemine yaptığı altı maddelik itiraz için bkz. Spencer, **The Man versus The State with Six Essays Goverment,** Society and Freedom, ed. Eric Mack, introduction by Albert Jay Nock Indianapolis, 1981, s. 108.

65 Akt. Karaman, **a.g.m., s.** 87, (Asıl kaynak: Fazıl Ahmet (1325), "Terbiye Tahsil", **Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası**, C.3, No.9, s.93-107). Demolins'in sözü edilen kitabı, A. Fuad - A. Naci tarafından *Anglo-Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir? Anglo-Saksonlar Hakkında Tedkikat-i İctimaiyye* (İstanbul, 1330) adıyla Türkçe'ye çevrildi.

66 Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** İstanbul, 1992, **s.** 170.

67 "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur." **(sit mens sana in corpore sano),** Romalı şair Juvenal'a (M.S. 60-127) ait bir şiir mısrasıdır.

68 Ülken, **a.g.e.**, s. 257.

69 Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** İstanbul, 1981, s. 174.

70 Halil İnalcık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye,** İstanbul, 2007, s. 41.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı askerî ve siyasî meselelere öncelik verilmesine yol açtı. Kısaca yaşanılan coğrafya ve kültür farklılığından dolayı Spencer'ın terminolojisi ile ifade edilecek olunursa, askerî bir toplum olmaktan, sanayi toplumuna geçiş yapılamadı. Gerçekte bugün de Spencer'ın "Toplumların sanayileşmesi, askerî nitelikleri silecektir." şeklindeki iyimser tahminin tam olarak gerçekleştiği söylenemez.

II. Meşrutiyet döneminde Türkiye'de Spencer'ın düşünceleri öğretim programlarına da yansımaya başladı. 1890'lı yıllarda İngiliz okullarına "El İşleri" dersleri konmuştu.[71] Benzer şekilde Türkiye'de iptidai ve rüştiye programlarında Hıfzısıhha, El işleri ve Beden Eğitimi dersleri ayrı bir yer edinmişti. Kız öğrencilere ev idaresi ve dikiş işleri ile ilgili pratik dersler kondu. Bu pedagojik birikim, Sâtı Bey[72] ve Gökalp'in[73] bilimsel tartışmasına malzeme oluşturdu. 1918'de Sâtı ve Ziya Gökalp arasında *Yeni Mecmua*'da (32, 36 ve 38. sayılar) "*Eğitimde Ödül ve Ceza*" konusunda yapılan tartışmada Sâtı Bey, Herbert Spencer düşüncelerine atıflar yaptığında ve Durkheim'den hiç söz etmediğinde, Ziya Gökalp, Sâtı Bey'e Durkheim'in Spencer'ın görüşlerine yönelik eleştirilerini hatırlatıyordu. Durkheim'e göre, eğitim çocuğun kendi kendine ulaşamayacağı şeyleri görmek, duymak ve yapmak tarzlarını ona kabul ettirmek için icra olunan sürekli bir çabadır. Spencer'a göre de çocuk tam bir hürriyet içinde bırakılmalıdır.[74] Çocuğun cezalandırılması konusunda ise Sâtı, "Spencer'ın çocukları eylemlerinin doğal sonuçlarına hiç benzemeyen yapay cezalara başvurmaktan sakınmak gerektiğini söylediğini" vurgulamıştı.[75]

Ülken, "II. Meşrutiyetten sonra Türkiye'de bir Herbert Spencer'ın mekanik evrimciliği, 1920 yıllarında Bergsonculuğun[76] uyandığı günlere kadar Türkiye basınında baskın yerini korudu."[77] demektedir. Aşağıda görüleceği üzere, bu etki çeviri ve telif eserlerle 1930'a kadar getirilebilir.

71 Tonguç, **a.g.e.,** s. 104.

72 Mustafa Sâtı Bey (1880-1969): "Türk Froebel'i" olarak da anılan II. Meşrutiyet Dönemi'nin ünlü eğitimcisidir.

73 Mehmet Ziya Gökalp (1875-1924): "Türk Milliyetçiliğinin Babası" olarak da bilinen sosyolog, edebiyatçı ve siyasetçidir.

74 Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri-I** (Haz. Rıza Kardaş), İstanbul, 1973, s. 121.

75 Cavit Binbaşıoğlu, **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi,** İstanbul, 1995, s. 125.

76 Bergsonculuk: Sezgicilik olarak da bilinen, Henri Bergson (1859-1941) tarafından temelleri atılan ve bilginin kaynağının "sezgi" olduğu kabul edilen felsefî akımdır.

77 Ülken, **a.g.e.,** s. 303.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1923'te çıkan *Muallimler Mecmuası*'nın 15. sayısında A. Selahaddin, Gabriel Compayré'nin bir makalesini "*Büyük Terbiyeciler: Herbert Spencer ve Fenn-i Terbiye*" adıyla yayımladı.

Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Mehmet Münir (Ertegün) Maarif Nezareti'nin onayı ile *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*'nın ilavesi olarak Spencer'ın *Fikri, Ahlâki ve Bedenî Terbiye* adlı kitabının birkaç formasını çıkarmış, ancak tam olarak yayınlanabilmesi 1924 yılında olabilmişti. Mehmet Münir, kitabın mukaddimesinde şöyle yazıyor:

> "...Tercümecilik ihtisasım olup da terbiye mesailinin son safhasını takip edebilmiş olsa idim. Büyük mütefekkirin bu kitapta ortaya koyduğu mülahazattan itiraza uğrayanlar bulunup, bulunmadığı ve varsa bu tenkidatın ne dereceye kadar varit olduğunu izah etmeyi gönlüm arzu ederdi. Fakat maalesef bunu da yapamadım. Karilerin bu yüzden duçar olduğu mahrumiyet, Terbiye'nin lisanımıza nakli meslekten olmayan aciz bir ele bırakılmış olmasının zaruri neticesidir ki bu noksanın ikmalini erbab-ı ihtisasın himmetine terk ediyorum." [78]

1927'de Mustafa Rahmi Balaban[79] *Fikirler* dergisinin 4. sayısında Spencer'a yer veriyordu. 1928'de Mehmet Saffet (Engin), *Spencer'ın Felsefesi* adıyla 46 sayfalık bir eski Türkçe harfli kitap yayımladı.[80] Mehmet Saffet, Avrupa felsefe tarihini, Spencer'ın hayatını ve Spencer'ın felsefesini kısaca ele aldıktan sonra, şu eserlerini değerlendirmektedir: İlk Prensipler (1862), Hayatiyat (Biyoloji) Prensipleri (1864/1867), Ruhiyat (Psikoloji) Prensipleri (1855), İçtimaiyat (Sosyoloji) Prensipleri (1876/1896), Ahlak Prensipleri (1892/1893).

Halil Fikret Kanad[81] da *Pedagoji Tarihi* eserinde Spencer'ın eğitim üzerine kitabını özetlemektedir.[82] Spencer'ın görüşlerini Pestalozzi ile karşılaştırmaktadır. Ona ilişkin değerlendirmesi şöyledir;

> "Spencer, pedagoji tarihinde yeni çığır açan büyük bir pedagog sayılmaz. Onun değeri büyük bir filozof olması, filozof olarak pedagoji ile uğraşmasıdır. Pedagojisinde çocuğun kendi kendini idare etmesi, kendi kendine gelişmesi, eğitimde tabii cezaları müdafaa etmesi, beden eğitimine

78 Herbert Spencer, **Fikri, Ahlaki ve Bedeni Terbiye,** Mehmet Münir (Ertegün), İstanbul, 1340.

79 Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953): Yapmış olduğu çeviri ve yazmış olduğu eserlerle Türk eğitim dünyasına katkı sunmuş eğitimci ve yazardır.

80 Mehmet Saffet, **Spencer'ın Felsefesi,** İstanbul, 1928.

81 Halil Fikret Kanad (1892-1974): İlk defa Türk Eğitim Tarihi'ni kitaplaştıran, Köy Enstitüleri'nin kurulmasına öncülük eden ve Gazi Eğitim Ensitüsü Pedagoji Bölümü'nün (Eğitim Bilimleri Bölümü) de kurucusu olan ünlü Türk eğitimcisi ve yazarıdır.

82 Halil Fikret Kanad, **Pedagoji Tarihi,** İstanbul, 1963, s. 517.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

geniş yer ayırması ile bir taraftan Rousseau'yu, diğer taraftan J. Locke'a bağlılığını göstermiş[83] ve kendi fikirlerini bunlara katmak suretiyle İngiliz milleti üzerine faydalı etkiler yapmıştır. Yirminci yüzyılda İngilizlerin beden kültürüne lüzumundan fazla önem vermeleri, kendi kendini idare prensibine (self goverment) bağlılık göstermeleri herhalde Spencer'ın genç İngiliz pedagogları üzerinde kuvvetli etki yapmasındandır."[84]

Chambers ve diğerleri (2007), *Batı Deneyimi* (Western Experience) adlı kitapta "Spencer öldüğünde (ölm 1903) çalışmalarının çoğunun modası geçmişti."[85] diye yazmaktadır. Bu çok haksız bir ifadedir. 1907'de Fransız pedagoji tarihçisi Compayré, *Herbert Spencer ve Bilimsel Eğitim* kitabını yazdı. 1929'da Dewey, *Karakterler ve Olaylar* adlı kitabında onun felsefi işlerini değerlendirir. Soğuk Savaş boyunca, özellikle 1957'de Sputnik Füzesi'nin atılmasından sonraki rekabet ortamında Japonya, Kore ve Almanya, onun savunduğu siyasal olarak ayakta kalmak ve ekonomik rekabetten dolayı bilim ağırlıklı öğretim programına daha bir özel anlam vermişlerdir.[86] Bu ülkelerde son yıllarda matematik ve fen derslerinin ders saatlerinde bir artış yaşanmıştır.

Son kırk yılda Spencer ile ilgili çıkan bazı kitapları şöyle sıralayabiliriz;

- A Low-Beer (1969) *Spencer,*
- J. D. Y. Peel (1971) *Herbert Spencer: Bir Sosyologun Evrimi,*
- John Offer (2000) *Öncü Sosyologların Eleştirel Değerlendirmesi: Herbert Spencer,*
- Mark Fancis (2007) *Herbert Spencer ve Modern Hayatın İcadı,*
- Michael W. Taylor (2007), *Herbert Spencer Felsefesi.*

Herbert Spencer'in kitapları da yeni baskılar yaptı. Görüldüğü gibi pek çok bilim insanı ve aydın, 106 yıl içinde yaşanan gelişmelerden sonra onun çalışmalarını yeniden masaüstüne koyma ihtiyacı hissetmiştir.

D. Spencer'ın Tarih Anlayışı ve Tarih Eğitimine İlişkin Görüşleri

Spencer'ın tarih anlayışı ve tarih eğitimine ilişkin görüşleri 1861'de yazdığı "Hangi Bilgi Daha Değerlidir?" adlı makalesinde yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Spencer beş tür insan faaliyetinden söz eder. Dördüncü faaliyet, sosyal ve siyasal ilişkileri sürdürme ve vatandaşlık eğitimi olup, Spencer tarih ve tarih eğitimi ile ilgili görüşlerini burada paylaşır.

83 Spencer'ın bilgi kuramının Locke'un bilgi kuramından çok başka olduğuna yukarıdaki satırlarda değinilmişti.

84 Kanad, **a.g.e.**, s. 517.

85 Mortimer Chambers ve diğerleri, **The Western Experience,** Boston, 2007, s. 748.

86 Ornstein ve Hunkins, **a.g.e.**, s. 61.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Spencer'a göre tarih ve tarih eğitimi bir vatandaşlık eğitimi aracıdır. Ancak mevcut ve genel tarih yazımı tarzı bu amaca ulaşmaya hizmet etmez. Çünkü tarih, kralların, kraliçelerin büyük adamların, savaşların ve askeri hareketlerin çalışılması ile meşguldür. 10 yıl önce yüksek lisans çalışması sırasında hareket felsefesinin düşünürü Nurettin Topçu'nun[87], aşağıdaki cümlelerini görmüş ve çok etkilenmiştim. Topçu şöyle yazmaktadır:

> "Tarih ders kitapları ve dersleri olayların hazırlanmış hapları gibidir. Tam bir kronoloji ve olgu ezberciliğinden oluşmaktadır. Aslında, olayları aklın mahkemesi huzuruna getirip akıl yürüten ve onların sebeplerini araştıran tarih ilmi, okullarımızda masalcılıkla efsaneci zihniyeti besleyen, ezberciliğe yol açan zararlı bir nakil olmuştur. Her şey, ortaçağda nasılsa yine öyle öğretilmektedir. Hükümdarlar sıralanıyor, zaferler alkışlanıyor, kuvvetliler tebrik ediliyor ve genç dimağlara sergerdelerin uşak vakanüvistlerinin satılmış hükümleri hakikat diye sunuluyor. Okutulan tarih kuvvetlilerin akıttığı kanların, saltanatların tarihidir. Medeniyet Tarihi daha okullarımızda gün yüzü görmemiştir."[88]

Spencer ve Topçu'nun görüşlerinin benzerliği hemen dikkat çekmektedir. Spencer'a göre geleneksel tarih anlayışının, toplumu ve sosyal değişimi anlamada çok az değeri vardır.[89] O halde neden böyle bir tarih anlayışı ve eğitimi varlığını sürdürüyor? Spencer, bu durumda toplumun kişi üzerinde etkisini şu cümlelerle ifade ediyor:

> "Kralların doğumları, ölümleri, evlilikleri ve buna benzer diğer tarihi değersizlikleri hafızaya yüklemek, bunları bilmek kişiye doğrudan bir yarar sağladığı için değil de toplum, bunları bilmenin iyi bir eğitimin gerekleri olduğunu düşündüğü içindir. Bu tür bir bilgiden yoksunluk diğer insanların da hor görmesine yol açabilir."[90]

Spencer'a göre de asıl tarih, kralların, saray entrikalarının, suikastların, gaspçıların tarihi değil; toplumun ilerlemesinin tarihidir. Şimdiye kadar asıl tarihi oluşturan unsurlar tarihçiler tarafından ihmal edilmiştir.

Spencer'a göre tarihi savaşlara ilişkin bilgilerimiz vatandaş olarak kararlarımızda etkili olmayabilir. Savaşların bilgisi ilginçtir, ama değerli değildir. Türk tarihindeki Çanakkale Savaşları, Sarıkamış Harekâtı ve Kurtuluş Savaşı gibi varlık-yokluk mücadelesini ve yapılan savaşları göz önüne aldığımızda, Spencer'ın düşüncelerine katılmak mümkün değildir. Savaşlar; hazırlık, oluş ve sonuçları açısından, problem çözme ve empatiyi geliştirecek şekilde işlendiğinde, vatandaş

87 Nurettin Topçu (1909-1975): Ünlü Türk eğitimcisi ve yazarıdır.
88 Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Davası,** İstanbul,1970, s.107.
89 Gutek, **a.g.e.,** s. 290.
90 Spencer, **a.g.e.,** s. 4.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak öğrencilerde istediğimiz pek çok becerinin ve duygunun dolayısıyla millete mensup olmanın gelişimine hizmet edebilir. Aslında Spencer, döneminin tarihçilerinin savaşları anlatım tarzlarını eleştirmektir. Burada esas nokta, savaşın nasıl sunulacağı ve işleneceğidir. Her türlü savaş, öğrenenin karar verme becerilerini geliştirecek şekilde işlenebilir. Bilgisayar oyunu olarak sunulmuş pek çok tarihi savaş oyununun temel çıkış noktası da bu düşünce değil midir?

Spencer'a göre, tarihin odağı genişletilmelidir. Tarih, insan topluluğunun bütün yönlerini, birbiri ile olan ilişkilerini, siyasal uygulamaları ve ilkeleri, sosyal kurumları ve yapıları, ekonomik düzenlemeleri, gelenek ve inançları, teknoloji ve kültürü içermelidir.[91] Spencer'ın ifadeleri şu başlıklar altında toplanabilir:

- Merkezi ve yerel yönetim yapısı, ilkeleri ve işleyişi (ön yargılar ve ahlâki bozulmalarla)
- Din işleri (organizasyon, ilişkiler ve akaid)
- Sosyal görenekler ve davranış biçimleri
- Aile yaşamı ve gelenekler
- Batıl inançlar
- Sanayi sistemi, ticaret, işveren ve işçi ilişkileri, dağıtım ve iletişim, endüstriyel sanatlar
- Milletin ve sınıfların zihniyetleri
- Estetik kültür (mimarlık, heykeltıraşlık, resim, giysi, müzik, şiir, bilimkurgu)
- Gündelik hayat (yemekler, ev halleri, eğlenceler)
- Uygulamalı ve kuramsal ahlâk anlayışları

Spencer'a göre bu başlıklar, karşılıklı ilişkileri bağlamında da ele alınabilir. Bu hem bir tarih yazımı, hem de öğretim tarzıdır. Bir tarihi dönem, bu temalarla işlendikten sonra bir sonraki döneme geçilir, aynı temalara bakılır ve dönemler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar saptanır. Tarihçi, milletlerin yaşamlarını bu şekilde anlatarak, karşılaştırmalı sosyolojiye materyaller sağlar. Spencer'a göre daha sonra sosyolog da bunlardan hareketle, biyoloji ve psikolojinin verdiği genellemeler anahtarını kullanarak, sosyal oluşları ortaya çıkaran insanın doğasına ilişkin nihai kanunlara ulaşacaktır.

İşte bu tür bir tarih bilgisi, halkın davranışlarını düzenlemeye yardım edebilir. İşte bu pratik değeri olan tek tarihi de "Betimsel Sosyoloji" olarak adlandırmaktadır. Vatandaşlık eğitiminde sosyolojik bir içeriğin hâkim olduğu bir tarihin kullanılması gerektiğini savunmaktadır.

91 Silberman, **a.g.m.** s. 89.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonuç

Spencer, Victoria Dönemi İngilteresi'nin klasik ve formal eğitimini almamış ve pek çok düşünür gibi otodidakt[92] bir kişidir. İngiliz karşılaştırmalı eğitim profesörü Brian Holmes onu "dahî bir amatör" olarak betimlemektedir. Çünkü Spencer bir amatör için hiç de kötü olmayan bir başarı elde etmiştir.[93]

Hangi tür bilgi tarzının bugün yaşadığımız bilgisayar ve 3G teknolojisini hazırladığını sorduğumuzda, bu soruyu cevaplandırmada Spencer'ın görüşleri yardımcı olmaktadır. Spencer'ın öğretim programı tasarımı, 20. yüzyılda eğitimin amaçlarının belirlenmesinde ve öğretim programının hazırlanmasında özellikle Amerika'da oldukça etkili oldu[94]. Herbert Spencer'i eleştiren çoğu yazar, onun beşeri bilimler, sanat, edebiyat ve müzik gibi konulara yeterince önem vermediği; fen bilimleri, endüstri ve teknolojiye daha fazla önem verdiği konusunda hemfikirdirler. Öyle ki Spencer, bir sanatçının bilime olan ihtiyacını örneklerle gösterme çabası içindeydi[95]. Günümüzde hem Dünyada hem de Türkiye'de okullarda tarih ve edebiyat dersleri ile karşılaştırdığımızda, fen ve matematik derslerinin zaman içinde ders saatlerinin daha fazla arttığı dikkati çekmektedir. Böylece Spencer'ın öğretim programlarında bilimin, klasik diller, edebiyat ve tarihin yerini alması gerektiği iddiası gerçekleşmiştir.

John Dewey gibi ilerlemeci eğitimciler, hem onun görüşlerinden beslendiler, hem de ona karşı bir duruş sergilediler. Spencer, kısa vadede eğitime ve okula toplumdaki her sorunu çözebilecek sihirli bir değnek gibi yaklaşmamış, ancak evrimsel ilerleme ile insanların daha mutlu günlere ulaşacağı inancına sahip olmuştur. Spencer'a göre devlet, kamu eğitimi ile insanın hayatına müdahale etmemelidir. Aslında daha sonra Nazi Almanyası'nın ve Sovyet Rusya'nın kamu eğitimini, nasıl bir ideolojik araca dönüştürdüğü olgusu, Spencer'ın bu konudaki çekincelerini kısmen haklı çıkarmıştır. İlerlemeci eğitimciler ise devletin, toplumda fırsat eşitliği içinde eğitim işlerini düzenlemesi gerektiğine ve eğitimde bireysel rekabet yerine işbirliğine büyük önem verdiler.

Spencer, döneminin tarih anlayışını eleştirerek, bugünkü çağdaş tarihçilik anlayışına ulaşılmasına da katkıda bulundu. Zaten İngiltere'de de böyle bir geleneksel tarih anlayışından memnun olmayanlar yeni arayışlara girmişti ve Spencer'ın görüşleri onlara da katkı sundu. Türkiye'de Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü, özellikle il tarihlerinin araştırılması ve yazılmasında bir tür betimsel sosyolojinin yapıldığı bir tarihçilik anlayışının ortaya çıkmasında öncülük etti.

92 Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "öz öğrenimli" olarak geçen ve bireyin herhangi bir resmi okul veya öğretmenden eğitim almadan kendini yetiştirme işi olarak tanımlanabilir.

93 Brian Holmes, Herbert Spencer, **The Quarterly Review of Comparative Education**, vol.24, no.3/4, 1994, p. 533-534.

94 Frederick C. Gruber, **Foundations for a Philosophy of Education**, New York, 1961, s. 155.

95 Spencer, **a.ge.**, s. 38-39.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Spencer, geçmişi araştırarak ve inceleyerek, insanların belirli şartlar altında genellikle nasıl düşündüğünün ve hareket ettiğinin bilgisinin peşindedir. Dünya tarihine baktığımızda ise insan bizi oldukça şaşırtmaktadır. Benzer şartlar altında insanlar aynı şekilde düşünmemekte ve farklı davranışlar sergilemektedir.

Türkiye'de eğitimciler de Kıta Avrupası'nın (Fransa ve Almanya) pedagoji kültürünün etkisi ile Spencer'ın düşüncelerini kaynaklarından doğrudan öğrenip, değerlendiremediler.[96] II. Meşrutiyet döneminden beri Spencer'ın talihsizliği, Türk aydınının onun yazılarını Durkheim'in gözlüğü ile okumuş olmalarıdır. Yakın zamanlarda Cemil Meriç'in (1916-1987) özellikle Spencer'ın *The Study of Sociology (1873)* adlı kitabını daha dikkatli okuduğu anlaşılmaktadır. Meriç, "Spencer'a göre, aydın adamla, aydın olmayan adam arasındaki fark; aydın adam "ben" den bahsetmez. Klâsisizmde "ben" yoktur. Terbiyesi (eğitimi) öyledir."[97] vurgusu Spencer'ın aşırı bireyselcilik anlayışı üzerinde bilim dünyasını tekrar düşünmeye davet etmektedir.

Düşünür ve bilim insanlarının düşünceleri sürekli değişim ve gelişim içindedir. Spencer, 1861'de bu görüşleri yazdıktan sonra daha bir 40 yıl yazma faaliyetine devam etti ve düşüncelerini geliştirdi. Ömrünün sonuna doğru eğitim ve tarih hakkında görüşlerinin hangisini değiştirmiştir? Hangisi aynı kalmıştır? İşte bu da başka bir çalışma yapmayı gerektirmektedir.

96 Spencer'ın "*İlk Prensipler*" (1862) adlı eseri Selmin Evrim tarafından ancak 1947'de Türkçeye çevrildi. Spencer'ın bütün eserleri Türkçe'ye hâlâ çevrilmeyi beklemektedir. Bir program çerçevesinde felsefeci, biyolog, psikolog, eğitimcilerin ve sosyologların ortak çalışmasıyla bu mümkündür.

97 Halil Açıkgöz, **Cemil Meriç İle Sohbetler,** İstanbul, 1993, s. 32.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. Bölüm

HANGİ BİLGİ DAHA DEĞERLİDİR?

Günümüzde süslenmenin; giyinmenin önüne geçtiği tam olarak ortaya çıkarılmıştır. Ciltlerine kızgın demirle resimler yaptırmak için büyük fiziksel acılara katlanan insanlar, acılarını hafifletme yoluna hiç gitmeksizin yüksek derecede sıcaklıklara dayanırlar. Bir Orinoco[98] vahşisinin bedensel rahatlığına hiç önem vermez iken kendisine herkesi hayran bırakmak amacıyla kullandığı boyayı elde etmek için haftalarca çalıştığını ve üzerinde elbiseden eser bulunmadığı halde kulübesinden çıkmakta tereddüt etmeyen bir kadının, süslenme kuralına karşı gelerek boyanmadan dışarı çıkmaya cesaret edemediğini Humboldt[99] anlatmaktadır. Seyyahlar, vahşi kabileler tarafından boyalı boncuklara ve basit süslere pamuk ve yün kumaşlardan daha çok değer verildiğini görmüşlerdir. Vahşilere gömlek ve giysi verildiği zaman onlarla ne kadar gülünç bir şekilde gösteriş yaptıkları hakkındaki rivayet, süs düşüncesinin fayda düşüncesine ne ölçüde baskın geldiğini ortaya koyar. Daha dikkat çekici örnekler aranıyorsa, Kaptan Speke'ın[100] güzel havalarda keçi derisinden mantolarını giyerek azametle yürüyen ve bozuk havalarda onları dürüp büküp yağmur altında titreyerek giden Afrikalı hizmetçiler hakkındaki betimlemesini örnek olarak gösterebiliriz. Gerçekten de vahşi yaşam

98 Orinoco: Yatağının tümü Venezüella'dan geçen, 2140 km. uzunluğa sahip, Güney Amerika kıtasının en uzun nehirlerinden biridir.

99 Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt (1769-1859): Yaptığı keşif gezileriyle Güney Amerika kıtasını bilimsel açıdan betimleyen ilk bilim insanı ünvanına sahip Prusyalı (Alman) doğabilimci ve kâşiftir.

100 John Hanning Speke (1827-1864): Afrika ve özellikle Nil'in kaynağıyla ilgili olarak incelemeler yapmış olan İngiliz subayıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve ilkellik hakkındaki örnek, giysinin süsten doğmuş ve gelişmiş olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Kendi aramızda bile çoğu kimsenin giyeceklerin güzelliğine ve biçimine ısıtmasından ve kullanışlı oluşundan daha çok önem verdikleri göz önünde bulundurulur ve yararın şimdi görünüşten daha az önemli görüldüğü düşünülürse, elbiseyi böyle bir kökene dayandırmaya daha çok hak kazanmış oluruz.

Düşüncenin de aynı ilişkiden hareketle açıklanması oldukça tuhaf ve dikkat çekicidir. Maddi kazanımlarda olduğu gibi ruhsal ve zihinsel kazanımlarda da süs yarardan önde gelir. Yalnız geçmiş zamanlarda değil, belki kendi zamanımızda da kişisel mutluluğu sağlayan bilgi, beğenilmeyi ve takdir edilmeyi sağlayan bilgiden daha geride bırakılmıştır. Socrates'in[101] yaşadığı döneme gelinceye kadar müzik, şiir ve belagat gibi günlük yaşam ile çok az ilişkisi olan bir felsefe anlayışı Yunan okullarında çok rağbet edilen ve uygulanan bir mevzuat iken, günlük yaşamla bire bir ilişkili olarak sanayiye hizmet eden bilgilere daha az önem veriliyordu. Bugünkü okul ve üniversitelerimizde de aynı aykırılık varlığını sürdürmektedir. Bir çocuğun onda dokuz olasılıkla gelecek yaşamında Latince ve Yunancayı herhangi bir amaçla kullanmayacağını söylediğimizde, boş ve gereksiz bir düşünce ileri sürmüş olmakla suçlanıyoruz. Öğrenilmesi için çok zaman harcanan bilginin, mesleğinde veya iş yerinde, ev ve aile yönetiminde, bir banka veya demiryolu müdürlüğünde bir insan için az, hatta genellikle büyük bir kısmı hafızadan tamamen silinecek şekilde az bir yararı olacağını ve nadiren Latince bir söz söylendiğinde veya bir Yunan efsanesi anlatıldığında, konuyu aydınlatmaktan çok bir gösteriş yapma amacıyla kullanılacağını ileri sürmek, bilinen bir şeyi ifade etmekten öteye geçmez. Çocukları bilinen ve geleneksel şekilde eğitmenin sebebini araştırdığımızda, bu sebebin toplumsal düşünceye uyumdan kaynaklandığını görürüz. İnsanlar, çocuklarının düşüncelerini, aynen onların bedenleri gibi hakim olan modaya göre giydirirler. Orinoco vahşisi kulübesinden çıkmadan önce nasıl ki bir yarar düşüncesiyle değil de belki topluma karşı gelmekten korktuğundan boyanır ise, bir çocuğun da Latince ve Yunanca öğrenmesinde ısrar edilmesi bu dillerin değerli oluşundan değil, belki onları bilmediğinden dolayı ayıplanmaması için ve bu dilleri bilmenin toplum içinde bir itibar ve şeref kazanma aracı olmasından dolayı "beyefendi eğitiminden" yoksun bırakılmaması düşüncesinden ortaya çıkar.

Kadınlar dikkate alındığında şu benzerlik daha açıkça görülür: Gerek beden gerekse düşünce konusunda süs unsuru, kadınlarda erkeklere oranla çok daha fazla egemen hale gelmiştir. Başlangıçta, kişisel süslenme her iki cinsin ilgi ve dikkatini eşit derecede çekiyordu. Bununla birlikte medeniyetin son günlerinde erkeklerin giyiminde rahatlığa ve kullanışlılığa verilen önem görünüşe gösterilen özene çok

101 Socrates (M.Ö 470- M.Ö 399): Yunan felsefesinin kurucularından olan ünlü Antik Yunan filozofudur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üstün gelmiş ise de, bunların eğitimleri konusunda yarar düşüncesinin süs düşüncesine galip gelmesi çok yakın zamanda başlamıştır. Bu dönüşüm, kadınlarda ne giyinme ne de okuma açısından o kadar ileri gidememiştir. Küpe, yüzük ve bilezik takılması; saçların özenle taranması, yine ara sıra boyanması; elbiseyi çekici hale getirmek için harcanan çaba, birbirine benzemek hatırına katlanılan büyük rahatsızlık kadınların giyinmesinde beğenilmek arzusunun rahat ve sıcak olma arzusuna ne ölçüde üstün olduğunu gösterir. Bu da, kadınların eğitimlerinde beceri ve birikimlerin sahip olduğu büyük önem ve buna bağlı yararın, gösteriş karşısında ne derece geride kaldığını ortaya koymaktadır. Dans, tavır ve davranış, piyano, şarkı söyleme, resim yapma ne kadar büyük bir öneme sahiptir! İtalyanca ve Almancanın niçin öğrenildiğini sorarsanız size gösterilecek saçma sebeplerin arkasındaki gerçek nedenin, bu dillerin öğrenilmesinin hanımlara yakıştığı yönündeki yaklaşımdan kaynaklandığını görürsünüz. İş, o dillerde yazılan eserlerden yararlanabilmek değildir. Çünkü böyle bir gerçeklik yoktur. Asıl amaç, İtalyanca ve Almanca şarkı söyleyebilmek ve bu büyük beceri sayesinde birtakım takdir ve beğeni fısıltıları işitebilmektir. Kralların doğum, ölüm ve evlilik tarihleri gibi önemsiz bilgileri, bunları bilmekten bir yarar sağlama ihtimalinden dolayı değil; belki sosyetenin, bunları bilmenin iyi bir eğitimin önemli bir göstergesi olduğunu kabul etmesi ve bu tür bilgilerin eksikliğinin, başkaları tarafından küçük görülme sebebi sayılacağından öğrenilerek ezberlenir. Okuma, yazma, imla, dil bilgisi, matematik ve dikiş bir kıza hayatında gerçekten yararı olması amacıyla öğretilen şeyler arasında sayılır. Hatta bunların bazıları da, doğrudan doğruya öğrenilmeleri sonucu ortaya çıkan kişisel mutluluktan çok, üç beş kişinin düşünce ve değerlendirmesi için öğretilir.

Gerek düşünce, gerekse beden konusunda süsün, yararın önünde olduğu gerçeğini bütünüyle kavrayabilmek için, bu gerçeğin sebeplerine bir bakmak gerekir. Bu gerçek, çok eski zamanlardan günümüze gelinceye kadar toplumsal ihtiyaçların bireysel ihtiyaçlara egemen olmasında yatmaktadır. Bu anlamda en öncelikli toplumsal ihtiyacın ise bireylerin denetim ve gözetim altında tutulması olduğu savunulmaktadır. Sıradan bir bilgi olarak kabul ettiğimiz gibi; hükümdarların, parlamentoların ve anayasal kuruluşların hükümetlerinden başka hükümet bulunmadığı doğru değildir. Bu bilinen hükümetler, her erkek veya kadının kralı, kraliçesi veya daha küçük bir yöneticisi olmaya çalıştığı meclis ve topluluklarda yetişen diğer bilinmeyen hükümetler tarafından tamamlanmakta ve desteklenmektedir. Bazı kimselere üstünlük kurarak onların hürmet ve bağlılığını ve kendimizden yüksek derecede olanların sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak, hayatın başlıca faaliyetlerinden ve genel uğraşılarındandır. Servet birikimiyle, yaşam tarzıyla, giyiminin güzelliğiyle, bilgi ve zekânın sergilenmesiyle herkes diğerlerine etki etmeye çalışır ve bu şekilde toplumun düzenini sağlayan şu nice şaibeli sınır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ağlarının örülmesine yardım eder. Kuşağındaki saçlı kafa derileri ve müthiş savaş boyalarıyla karşısındakini korku içinde bırakmak isteyen yalnız vahşi kabile reisi değil; seçkin süsleri, zarif ve nazlı davranışları ve çeşitli becerileriyle galibiyetler kazanmaya çalışan yalnız güzel kadınlar değildir; belki yazar, bilgin, tarihçi ve hâkim de birikimlerini aynı amaç uğruna kullanır. Hiçbirimiz üslûp ve kişiliğimizi her yönde tam olarak ve sessiz bir şekilde geliştirmekle yetinmeyiz; aksine kişiliğimizi diğerlerine ispat etmeye ve onları daima kendi etkimiz altına almaya çabalarız. İşte eğitimimizin keşfedici niteliğini gösteren durum budur. Hangi bilginin gerçekten yararı olduğu düşünülmeyip; hangisinin en çok alkış, en çok şeref, en çok saygı göreceği, hangisinin daha iyi toplumsal statü ve nüfuz sağlayacağı, özetle hangisinin en çok gösterişli olacağı düşünülür. Hayatın tamamında mesele ne olduğumuz değil; başkaları tarafından nasıl algılandığımızdır. Eğitimde de sorun bilginin kendi değerinde değil; onun başkaları üzerindeki dış etkisindedir. Başlıca düşüncemiz bu olunca öğrenmekten kaynaklanan hazzın yararını, dişlerini törpüleyen ve tırnaklarını boyayan vahşiden daha çok dikkate almış olmayız.

Eğitimimizin kaba ve olgunlaşmamış durumu hakkında daha fazla ispat aranırsa, bunu çeşitli bilgi türlerinin değer oranlarının ender olarak konu edilmesinde ve görüşülmesinde, yöntemlerinin ve kesin sonuçlarının gösterilmesi konusunda ise daha az ve daha nadir olarak tartışılmasında buluruz. Değer oranları hakkında henüz üzerinde anlaşılmış bir ölçü olmadığı gibi, böyle bir ölçünün varlığı yeterince algılanamamıştır da. Gerekliliğine gelince, o da çok zayıf bir şekilde hissedilmiş gibi görünüyor. İnsanlar herhangi bir konu ile ilgili kitaplar okur veya başka konularla ilgili konferanslara katılırlar. Bunların tümü sırf gelenek, arzu veya yanlış düşüncelerin yönlendirmesi ve rehberliğinde gerçekleşir. Hangi şeylerin öğrenilmekle gerçekten en değerli olduğunu teorik bir biçimde ortaya koyma ve takdir etmenin büyük önemi asla akla getirilmez. Gerçi her toplantıda falan veya filan tür bilginin önemi hakkında rastlantısal bazı düşünceler işitiriz. Fakat onun önem derecesi kazanım ve üretim için gerekli olan zaman ile uygun mudur ve bu zamanın daha verimli bir şekilde ayrılabileceği daha önemli şeyler yok mudur? Sorunları öyle sorunlardır ki dikkate alınsalar bile kişisel ilgilere göre çok yüzeysel olarak araştırılabilirler. Yine gerçektir ki, ara sıra edebiyat bilimleri ile matematik bilimlerinin değer oranları hakkındaki tartışmaların yinelendiğini işitiriz. Bununla birlikte bu tartışma bile teorik olmayan bir şekilde ve geçerli bir ölçüyle karşılaştırılmaksızın yürütülür. Hâlbuki sorun, kendisinin bir parçası olduğu genel sorunla kıyaslanırsa önemsiz kalır. Matematik veya edebiyattan eğitim-öğretim açısından hangisinin daha iyi olduğunun belirlenmesiyle en uygun öğretim programının belirlenmiş olduğunu kabul etmek adeta bütün diyetisyenlik (beslenme sağlığı) bilimini ekmeğin patatesten daha besleyici olup olmadığını belirlemeye çalışmaktan ibaret saymakla eşdeğerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tartıştığımız büyük sorun falan veya filan bilginin değeri olup olmadığı değil, belki onların değer oranlarının ne olduğu sorunudur. Herhangi bir öğrenme yolunun kendilerine sağladığı bazı aykırılıklardan bahsedilince, insanlar kendilerini haklı gösteren karşılaştırmalar yapmaya meyledeler ve asıl karar verilecek noktanın, söyledikleri çıkarların yeterliliği sorunu olduğunu tamamen unuturlar. İnsanların dikkat ettikleri, üzerinde çalıştıkları herhangi bir yararı bulunmayan konu belki de yoktur. Hanedan armacılığını öğrenmek için harcanan bir yılın, insana eski zamanların davranışlarını ve ahlakını biraz daha iyi anlamayı sağlayacağı olasıdır. İngiltere'nin bütün şehirleri arasındaki uzaklıkları öğrenen kimse bir gezi düzenlerse, öğrenmiş olduğu binlerce bilgiden bir ikisinin yaşamı boyunca çok az yararını görebilir. Bir ilin bütün ufak tefek dedikodularını öğrenmek yararsız bir uğraş olmakla beraber yine tesadüfen yararlı bir şeyin ortaya çıkması ve gerçekleşmesine -diyelim ki kalıtsal bulaşmanın güzel bir örneğinin bulunmasına- hizmet edebilir. Fakat bütün bu durumlarda, gerekli olan çalışma ve iş ile yararlı düşünce arasında uygunluk olmadığını herkes kabul eder. Hiç kimse bir çocuğun zamanının birkaç yılını, diğer biçimde öğrenebileceği yararlı bilginin zararına olarak, bahsettiğimiz tarzda bilgi öğrenmeye harcaması yönündeki öneriye sıcak bakamaz. Eğer bu örnekte oran değeri düşüncesi ileri sürülür ve bu düşüncenin kesin olduğu kabul edilirse, aynı düşüncenin her yerde dikkate alınarak olduğu gibi kabul edilmesi gerekir. Her konuyu kavramaya vaktimiz uygun olsa, ayırmaya gerek görmeyebilirdik. Nitekim eski bir şarkıda "Eğer insanoğlu, eski zamanda olduğu gibi ömrünün binlerce yıl süreceğine emin olsaydı neler öğrenmez, ne işler yapmazdı ve bunun ötesinde hiç telaş veya endişe etmezdi..." denilmektedir. Fakat üç günlük ömrü olan biz insanlar, öğrenme zamanımızın sınırlı olduğunu daima hatırlamalıyız. Yalnız hayatın kısalığından değil belki daha çok meşguliyetlerinden dolayı şu zamanın ne kadar sınırlı olduğunu hatırlarsak, sahip olduğumuz zamanı en verimli şekilde harcamak hususunda özel özen göstermemiz gerekir. Görenekten kaynaklanan veya heves edilen bir konuya yıllarımızı harcamadan önce, onun sonuç ve getirilerinin değerini, aynı yılların başka şeylere harcanması durumunda elde edilecek çeşitli sonuçların değeriyle karşılaştırarak büyük bir özenle ölçmek elbette akıllıca bir harekettir.

Şimdi, eğitim konusunda sorunların sorunu olan bu maddeyi yöntembilimsel açıdan incelememizin ve tartışmamızın tam zamanıdır. İnceleme sırasına göre sonuncu olduğu halde önem açısından birinci olan konu şudur: Birbirinden farklı olan konuların inceleme ve araştırmamıza yarar sağlama konusunda görünen zıtlıkları arasında nasıl karar verilmelidir? Teorik olarak bir öğretim programı oluşturulmadan önce hangi şeylerin bilinmesi gerektiği ile en çok ilgili olduğumuzu veya -Bacon'ın[102] maalesef geçerliliğini yitirmiş sözü kullanılırsa-, bilginin değer oranını belirlemek gerekir.

102 Francis Bacon (1561-1626): Ünlü İngiliz bilim insanı, filozof ve yazardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu konuda birinci derecede gerekli olan şey bir değer ölçütüdür. Teşekkür etmek gerekir ki, genel tabirler ile ifade edildiği takdirde gerçek değer ölçütü hakkında hiçbir ayrılık olmaz. Herkes herhangi bir tür özel bilginin değerini, söz konusu bilginin yaşamın bir kısmına etkisini fark ederek ispat eder ve savunur. "Bunun ne yararı vardır?" sorusuna karşı matematikçiler, dilbilimciler, doğa bilimciler veya filozoflar sahip olduğu bilginin davranışlara ve hareketlere ne şekilde etki ettiğini, kötülükten koruduğunu, iyiliğin sebebi ve mutluluğun düğüm noktası oluğunu açıklar. Yazı öğretmeni, iş hayatında yazının başarılı olmak için ne kadar yardımcı olduğunu, diğer bir ifadeyle mutlu bir şekilde yaşamaya ne kadar katkısı bulunduğunu gösterecek olursa, iddiasını kanıtlamış kabul edilir ve geçmişte yaşayan toplumlar için, diyelim ki eski para uzmanı, paranın insanın mutluluğu ve huzuru üzerindeki etkisini yeterli derecede açıklayamayınca paranın oldukça değersiz olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Demek oluyor ki herkes gerek açıktan gerekse dolaylı olarak huzur ve mutluluğa sebep olma niteliğini, mutlak bir ölçü olarak kabul ediyor.

Nasıl yaşamak gerekir? Bu bizim için en önemli konudur. Sadece maddi anlam itibariyle değil, en geniş bakış açısıyla da, nasıl yaşamalıdır? Bütün özel örnekleri toplayan ve kuşatan genel konu, hareket sınırının her türlü şart altında ve her yönde doğru bir şekilde düzenlenmesinden ibarettir. Bedeni nasıl kullanmalı? Herhangi bir düşünce karşısında nasıl davranmalı? İşlerimizi nasıl idare etmeli? Bir aileyi nasıl yetiştirmeli? Vatandaş sıfatıyla nasıl hareket etmeli? Doğanın sunduğu rahatlık kaynaklarından nasıl yararlanmalı? Bütün bilgi ve becerilerimizi kendimizin ve başkalarının yararına en iyi şekilde nasıl kullanmalı? Sonuç itibariyle mükemmel olarak hangi şekilde yaşamalı? Bu, bizim için öğrenilmesi gereken en önemli şey olmanın yanında, eğitim bilimlerinin de öğreteceği en büyük bilgidir. Kendimizi yaşamın bütününe hazırlamak, eğitim bilimlerinin yerine getireceği bir görevdir. Bir eğitim sistemini değerlendirmenin en uygun yolu, onun görevini ne derecede yerine getirdiğini incelemektir.

Hiçbir zaman tam olarak yerine getirilemeyip nadir olarak, kısmen başvurulan, şüpheli bir şekilde ve çok farkında olmaksızın yapılan bu türden karşılaştırmaları, durumun tamamına bilinçli olarak bir yöntem doğrultusunda ve tam bir şekilde uygulamak gerekir. Tam anlamıyla yaşamayı, düşüncemizin önüne ulaşılacak bir amaç olarak koymak ve onu her zaman açık bir şekilde göz önünde bulundurmak gerekir. Yeter ki çocuklarımızın eğitiminde mevzuat ve öğretim yöntemlerini bu amaç için özel bir biçimde seçelim. Eğitimde, diğer yenilikler arasında çok güvencesi olmayan, içinde bulunulan dönemi ifade eden yenilikleri uygulamaları alarak koşulsuz kabul etmekle yetinmemeliyiz. Belki çocuklarının düşünce yapılarına dikkat ederek bir derece özen gösteren daha aydın toplumlar-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da gözlemlenen eksik ve belli bir teoriye dayanmayan akıl yürütmelerin de ötesine geçmemiz gerekir. İleriki yaşamda sadece falan veya filan tür bilginin yararı olacağını veya bir bilimin diğer bilimden uygulama bakımından daha değerli olduğunu düşünmek yeterli olmaz. Belki onlardan her birinin değerini belirlemek için bir yöntem araştırmalıyız ki hangi bilginin öğrenilmeye değer olduğunu olabildiğince kesin bir biçimde anlayabilelim.

Şüphe yoktur ki bu görev zordur ve belki de ancak yaklaşık olarak yapılabilir. Fakat söz konusu faydaların işlevi düşünülürse; zorluk, bu görevin korkularak terk ve ihmal edilmesini değil; belki yapılmasını ve yapmak için bütün güçlerin harcanmasını mecburi kılar. Bu çerçevede doğru bir biçimde hareket ettiğimizde, önemi hiç de azımsanamayacak bir sonuca ulaşmış oluruz.

İlk adımımızın, insan hayatını meydana getiren asli uğraşların türlerini önem derecelerine göre sınıflandırma meselesi olduğu açıktır. Söz konusu çalışmaların birincisi doğal olarak, doğrudan kişinin kendisini korumaya yönelik eylemler, ikincisi kendini korumaya değişik vasıtalarla hizmet eden, dolaylı kendini korumaya yönelik eylemler, üçüncüsü çocuk yetiştirilmesi ve eğitimi için yapılan eylemler, dördüncüsü gerçek toplumsal ve siyasi ilişkilerin korunmasına yönelik eylemler, beşincisi ise yaşamın boş zamanlarını doldurarak hazlar ve hoşa giden duyguları yaşamak için yapılan çeşitli eylemler olmak üzere sınıflandırılabilir.

Bu açıklanan eylemlerin sınıflandırılmasının birbiri ardına gelen doğru bir sınıflandırma olduğunu ispatlamak için uzun süreli bir araştırmaya gerek yoktur. Her an kişisel güvenliğimizi sağlamak için başvurduğumuz davranış ve tedbirler elbette diğer bütün eylemlerden öncelikli olacaktır. Çevredeki nesne ve hareket hakkında bir çocuk kadar bilgisiz veya onların arasında kendisini idare etmekten aciz bir adam düşünülürse, bu adamın sokağa ilk çıkışında hayatını kaybedeceği hemen hemen kesin gibidir. Her ne kadar çevredeki çeşitli maddeler hakkında istediği kadar bilgisi bulunursa bulunsun. Farklı konularla ilgili hiçbir bilgisi olmayan biri, bu konudaki bilgisizliği tam olan birine göre daha yavaş yıpranacağı, hayatını kaybedeceği için, doğrudan kendini korumaya götüren bilimin öneminin birinci derecede olduğunun hakkını teslim etmek gerekir.

Doğrudan kendini korumanın yaşamın bir gereği olması sonucundan ibaret olan dolaylı kendini korumanın önceliği konusunda hiç kimse şüphe etmez. Bir adamın sanat ve ticaretle ilgili görevlerinin babalık görevinden önce olduğunun düşünülmesi gerekliliği, genel bir tarzda belirtildiği halde, babalık görevinin öncelikle sanat ve ticaretle ilgili görevlerin yapılmasıyla yerine getirilmiş olacağı düşüncesiyle ortaya çıkar. Kendini koruma gücünün zorunlu olarak çocuklarını koruma gücünden önce gelmesi durumundan dolayı, kendini koruma için gere-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ken bilginin ailenin mutluluğu ile ilgili bilgiden daha önemli olduğu ve bu ikinciye bağlı bilginin önem olarak ancak doğrudan kendini korumak için gereken bilgiden sonra gelebileceği sonucu çıkar.

Zaman sırası açısından aile devletten öncedir ve çocukların eğitiminin devletin var olmasından önce ve yıkılmasından sonra da mümkün olduğu ve ailenin yalnız çocukları ve dolaylı olarak insanlığı yetiştirmesi yönüyle ebeveynlik görevinin vatandaşlık görevinden daha fazla özen göstermeye layık olduğu ileri sürülebilir. Başka bir delile başvurursak; mademki bir toplumun iyiliği o toplumun vatandaşlarının yapısına bağlıdır ve mademki o toplumun vatandaşlarının yapısı her şeyden çok çocuklukta verilen eğitimle değiştirilebilir, o halde aile mutluluğunun toplumun mutluluğunu oluşturduğuna inanılmalıdır. Bundan dolayı doğrudan doğruya birinci madde ile ilgili bilginin, doğrudan doğruya ikinci maddeye götüren bilgiden önce gelmesi gerekliliği açıktır.

Önemli eylemlerden kalan boş zamanı dolduran haz verici uğraşıların -müzik, şiir, resim vb. gibi- türlü eğlence şekillerinin varlığının, önceden bir toplumun varlığına bağlı olduğunda şüphe yoktur. Onların gelişimi sadece zaman içerisinde oluşmuş bir toplumsal birlik olmaksızın mümkün olmamakla birlikte belki asıl konuları da çoğunlukla toplumsal duygu ve yönelişin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Toplum sadece onların ortaya çıkış koşullarını değil; belki ifade ettikleri duygu ve düşüncelerini de canlandırır. Dolayısıyla insan davranışlarının vatanseverlik görevini oluşturan kısmı hoşlanılacak şeylerin bırakılmasına veya yapılmasına ayrılan kısmından daha önemlidir ve eğitim konusunda birincisi için yapılan hazırlık, diğeri için yapılan hazırlıktan önce gelir.

Şimdi tekrar ederiz ki, eğitim için akılcı, aşamalı bir düzenleme şöyle yapılabilir: İnsanı, doğrudan kendini korumaya hazırlayan eğitim, dolaylı olarak kendini korumaya hazırlayan eğitim, ebeveynlik için hazırlayan eğitim, vatandaşlık için hazırlayan eğitim, yaşamın çeşitli güzellikleri için hazırlayan eğitim. Bu düzenlemenin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını söyleyemeyiz. Onların birbiriyle çok karmaşık bir şekilde bağlı olduğunu da inkâr edemeyiz. Zaten bunların biri için yapılması gerekli olan hazırlığın diğerleri için de bir dereceye kadar eğitim ve öğretim sağlamaması olası bir şey değildir. Kaldı ki her kısımda, kendinden önceki kısımların bazı ilkelerinden daha önemli esaslar olduğuna şüphe etmeyiz. Sözgelimi ticari işlerde çok becerikli olduğu halde yaşamın diğer alanlarında başarısız olan bir kimse, normal yaşam standartlarının altında geliri olan fakat ebeveyn olarak aşırı sağduyulu olan kimseye göre veya doğru sosyal eylemler hakkında ayrıntılı bilgiye sahip, edebiyat ve güzel sanatlarla ilgili genel kültür eksikliğini gidermeyi isteyen kimse, her birinden ortalama miktarda bilgiye sahip olan kimseye göre daha az tercih edilir. Ancak bütün bu düşünceler dikkate alınmakla beraber,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

birbirinden belirgin bir şekilde ayrılmış olan sözü edilen sıralamada bir bozulma olmaz ve sıralamanın belirtildiği şekilde devam etmesi gerçeği esas itibariyle kalıcıdır. Çünkü yaşamın yukarıda ifade edildiği gibi sıralanması, birbirini ancak o sıralama çerçevesinde mümkün kılmaktadır.

Doğal olarak eğitimin en önemli amacı bütün bahsedilen kısımlara uygun, mükemmel bir şekilde bireyleri hayata hazırlamaktır. Ancak günümüz uygarlığında sözü edilen amaca ulaşılamadığı için eğitimin amacı her bir kısım için yapılacak hazırlığın ölçüleri arasında adil bir oran gözetmek olmalıdır. Ne kadar önemli olursa olsun hiçbirinde aşırıya gitmesek, hatta en büyük öneme sahip olan yalnız iki-üç veya dört kısma özen göstererek, belki her birine yardımcı olmak ve onları sıralamak; değeri en çok olana en çok, az olana az ve en az olana en az çaba sarf etmek gerekir. Sıradan bir insan için -herhangi bir bilim dalındaki özel yeteneğinin yukarıda sözü edilen kısımlara dair araştırmaları ve geçimini sağladığı bir iş haline getirdiği durumlar bu kapsamın dışında tutulmalıdır- evet sıradan bir insan için istenen, mükemmel yaşama yardımcı olan şeylerde en üst noktaya en çok yaklaşan ve mükemmel yaşamla ilgisi uzak ve daha uzak olan şeylerde de en üst noktadan daha çok uzaklaşan bir eğitimdir.

Eğitimi bu ölçüte göre düzenlemekte her zaman dikkat edilmesini gerektiren bazı genel düşünceler vardır. Herhangi bir tür bilim ve eğitimin mükemmel bir yaşama hizmet etmek açısından özel veya az çok geçici bir değeri olabilir. Özgün değeri olan, yarı özgün değeri olan ve göreceli olarak değerli kabul edilen bilgi türleri vardır. Felçten önce sıradan uyuşukluk ve karıncalanma hissedilmesi, içerisinde hareket eden bir cisme karşı su direncinin hızın karesine uygun şekilde değişmesi, klorun temizlenmiş olması gibi bilimsel kanunlara dayalı olan bilgiler özgün değeri olan bilgilerdir. Onlar şimdiki gibi bundan on bin sene sonra da insan hareketleri ve davranışlarıyla ilgili olacaklardır. Latin ve Yunan dillerini bilmenin kendi dilimize sağladığı derin bilginin değeri yarı özgün olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu değer ancak bizim ve bir de dillerini bahsedilen kaynağa ciddi bir şekilde borçlu bulunan diğer milletler için geçerlidir ve bu geçerliliğin devamı da kendi dillerimizin devamına bağlıdır. Hâlbuki okullarımızda "tarih" olarak nitelendirilen ve isimler, tarihler ve anlamsız olmuş-bitmiş olaylardan oluşan bilgi türünün sadece değerli kabul edilmesidir ve yalnız o bilginin terk edilmesi bile toplum tarafından yapılacak nahoş eleştirilerden kurtulmak açısından yararlıdır. Antropoloji ile her zaman ilgili olan olayların, insanlığın yalnız bir kısmının sınırlı bir dönemi ile ilgili kılınacak konulardan çok önemli kabul edilmesi, benzer şekilde sadece küçük bir kısmını almak yerine çok daha büyük zaman dilimini kapsayacak olan bir tarzın (modanın) önemli görülmesi makul bir durumdur. Ayrıca daha mantıksal bir çıkarımla özgün değere sahip olan bilgi diğer bilgilerle eşit olsa dahi, yarı özgün ve göreceli bilgiye oranla daha önceliklidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Temel bir düşünce daha belirtelim: Her tür kazanımın iki değeri vardır. Biri bilim açısından diğeri ise disiplin açısından olan değerdir. Herhangi bir olayın öğrenilmesi, eylem ve davranışlara rehberlik etmekten başka, bir düşünce disiplini olması bakımından da yararlıdır ve mükemmel yaşama bir hazırlık adımı olması nedeniyle onun sonuçları bu iki bakış açısından her ikisine göre düşünülmelidir. Şimdi bir öğretim programını tartışma konusunda öncelikle dikkate alacağımız düşünceler; yaşamın birbiri ardınca sıralanan ve önem derecelerini ortaya koyan çeşitli iş türlerinin sınıflandırılması, her bir olayın yukarıda bahsedilen sınıflama doğrultusunda düzenlenmesi nedeniyle sahip olduğu özel, yarı özel ve bağıl değeri ve onların gerek bilgi ve gerek uygulama ve disiplin açısından kabul edilen etki düzenleyicileri konularından oluşmaktadır.

Eğitimin doğrudan doğruya kendini korumayı sağlayan en önemli kısmı, bütünlüğü açısından yeni ortaya konulmuş bulunuyor. Bu kısım bizim katkı yapmamıza gerek duyulmayacak kadar önemli olduğu için doğa onu kendi koruması altına almıştır. Henüz annesinin kolları arasında süt emen bir çocuğun yabancı birini gördüğünde yüzünü gizleyip ağlaması, bilmediği ve tehlikeli olması olası bir şeyden kaçarak güvenli bir yere sığınmak hususunda henüz ortaya çıkan bir içgüdüyü vurgulamaktadır. Yine yürümeye başladığı zaman kendisine bir köpek havladığında korkma belirtileri göstermesi ve dehşet verici bir manzara veya sesin ardından ağlayarak ebeveynlerine koşması da içgüdünün biraz daha gelişmiş bir aşamasını ortaya koyar. Diğer taraftan, onun her zaman edinmek istediği bilgi doğrudan kendini korumaya yarayacak olan bilgidir: Vücudunu nasıl denge içerisinde tutmalı, çarpmadan davranışlarını nasıl kontrol altında bulundurmalı; hangi şeyler katıdır ve çarptığı zaman incitebilir; hangi şeyler ağırdır ve üzerine düşerse acı verebilir; hangi şeyler bedenin ağırlığına dayanabilir ve hangileri dayanamaz; ateş, çeşitli silahlar ve kesici aletlerin neden olduğu acılar... İşte o daima bunları ve ölüm veya kazadan kaçınmak için gerekli olan bilgi türlerini öğrenmektedir. Tâ ki birkaç yıl geçtikten sonra güç ve beceri gerektiren oyunlarda koşmak, tırmanmak ve sıçramakla çalışmaya başlayan adalelerin güçlenmesine; duyguların keskinleşmesine ve düşünmenin hız kazanmasına yarayan bütün bu eylemlerde gelişmeye, çevredeki nesne ve davranışlar arasında çekinmeden kendini yönlendirmeye ve herkesin yaşamında ara sıra görülen korkulara/tehlikelere karşı koymaya bir hazırlık görürüz. Dediğimiz gibi doğa tarafından bu kadar büyük bir özen gösterilen temel eğitim bizim tarafımızdan oldukça az bir katkıya muhtaçtır. Başlıca dikkat etmemiz gereken şey şudur: Deneyimi kazanmaya ve bilgiyi öğrenmeye açık bir yer bırakmak ve öğrencilerini doğuştan gelen birtakım davranışlarında özgür bırakmaları gerektiği halde onlara engel olan ve bu engelleme nedeniyle zavallıların tehlikeli hallerde kendilerini koruma konusunda nispeten başarısız olmalarına yol açan bilgisiz okul öğretmenleri gibi doğaya aykırı hareket etmemektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bununla birlikte doğrudan kendini korumaya yönelik eğitimin kapsamının yalnız bundan ibaret olduğu sanılmasın. İnsan, vücudunu kazalara ve maddi tahribata karşı korumaktan başka diğer nedenlerden mesela fizyolojik şartlara aykırı hareket etmesi sonucu ortaya çıkan hastalık ve ölümden de kendini korumakla sorumludur. Bütün yaşam için yaşamın yalnız ani olarak yok olmasını değil belki beceriksizlikler ve akıl dışı adetlerin ortaya çıkardığı soyutlayıcı tahribat gibi diğer nedenleri de akılda bulundurmak gerekir. Mademki sağlık ve güç olmadığı zaman bir işte çalışarak kazanç elde etme, ebeveynlere ve topluma karşı görevlerini yerine getirme gibi eylemler az çok zarar görmüş olur, doğrudan kendini korumanın bahsedilen bu ikinci kısmı, birinci kısımdan daha az önemli gibi görünse de onu sağlayan bilginin önem derecesinin yine de çok yüksek olacağı açıktır.

Aslında burada da rehberliği bir dereceye kadar hazır bulmaktayız. Çeşitli maddi duygularımız ve isteklerimizle doğanın temel gereklilikleri olabildiğince kendine uymamızı sağlamıştır. Bu bağlamda gıdasızlık, çok susuzluk ve büyük bir donma gibi çeşitli haller ihmal edilmeyecek derecede şiddetli birer hareket gücü oluşturmuştur. Eğer insanlar bütün bunlara neden olan etmenleri daha az şiddetli iken engellemeyi düşünselerdi daha az zarar görmüş olurlardı.

Bedenin veya beynin yorgunluğuna her zaman uğraşılan işi bırakmakla karşı konulsa; havasızlığın meydana getirdiği basınç ve sıkıntı daima havanın tazelenmesi ile sonuçlansa; acıkmadan hiç yemek yenilmediği gibi susamadan da hiçbir şey içilmese, bünye ancak nadiren normal faaliyet düzenini kaybeder. Fakat yaşam gücü hakkında o kadar büyük bilgisizlik hüküm sürmektedir ki insanlar duyguların kendileri için doğal rehber olduğunu bilmezler ve -yaşamları boyunca itaatsizlik yüzünden düzenleri bozulmadıkça- onların çok güvenilir bir bilgilendirme görevi yaptıklarını görmezler. Öyle ki erekbilimsel[103] bir dille ifade etmek gerekirse, doğa sağlık için güçlü koruyucular vermiş ve fakat bilgisizlik onları büyük ölçüde yararsız hale getirmiştir diyebiliriz.

Fizyolojinin[104] yaşamın bütününde kullanılan bir araç olması nedeniyle kanun ve ilkelerini bilmenin öneminde bir kimse şüpheye düşerse etrafına bakmalı ve tamamen sağlıklı bir vücuda sahip olan orta yaşlı veya ihtiyar kaç kişi bulunabileceğini hesaplamalıdır. Yaşlılık dönemine kadar devam etmiş bir sağlık gücü örneğine de nadiren rastlayabiliriz. Halbuki her zaman kronikleşmiş ve çaresi bulunmayan hastalık, genel bir yorgunluk, zamanından önce güçsüz kalma ve yaşlanma gibi örneklere sıkça rastlıyoruz. Sorduğunuz insanlardan hiçbirine rastlaya-

103 Olayların ve ilişkilerin bir amaca ya da sona yönelik olduğunu savunan görüştür, teleloji (telelogic) olarak da ifade edilir.

104 Canlıların hücre, doku ve organlarının görevlerini ve bu görevlerin nasıl yerine geldiklerini inceleyen bilim dalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mazsınız ki az bir bilginin kendini kurtaracağı hastalıkları yaşamı boyunca devam etmiş olmasın. Bir taraftan dikkatsizce açık kalma sonucu ortaya çıkan romatizmanın neden olduğu kalp rahatsızlığına, diğer taraftan kişisel işlerden dolayı yaşamı boyunca gözleri âmâ kalmış bir kimseye rastlarsınız. Bir gün önce bir adamın hikâyesini işitmişsinizdir ki bir süredir devam eden topallığı, hafifçe incinmiş olan dizi ağrımasına rağmen, tedavisini yaptırmadan günlük hayatına devam etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bugün de çaresiz kaldığı kalp rahatsızlığının aşırı zihni yorgunluk sonucu ortaya çıktığını bilmemesinden dolayı yıllarca yatmak zorunda kalmış bir adamdan bahsedildiğini duyarsınız. Şimdi ise bilgisizce bir yarıştan ortaya çıkan akıl dışı tedavi yönteminin bedende bir hasar oluşturmasını ve bu gereksiz yere üstlenilen kişisel çabanın kötü etkisinden asla iyileşememiş bir bedenin tarihini öğrenmiş olursunuz. Hâlbuki diğer taraftan hastaya arkadaşlık eden sürekli bir hastalık gözümüze çarpar. Çekilen acı, zahmet, yorgunluk, sıkıntı ve bunların giderilmesi için gereken zaman ve paranın harcanmasıyla birlikte zorunlu olarak görülecek sağlıksızlığın, bütün görevlerin yapılmasına ne kadar büyük bir ölçüde engel olduğunu, yaşamsal uğraşıları çoğunlukla zararlı hale getirdiğini ve daima zorlaştırdığını, çocuğun sağlıklı bir şekilde bakımı konusunda çok kötü bir titizlik örneği ortaya koyduğunu, vatani görevlerle ilgili konuları bütün olarak yok saydığını ve eğlenceyi gereksiz ve zahmetli bir iş olarak gördüğünü düşününüz. Kısmen atalarımızın ve kısmen kendimizin malı olan ve şu sağlıktan ayrılmaya sebep olan zararlı maddelerin, bütün yaşamı diğer şeylerden daha fazla bozacağı ve azaltacağı ve hayatı bir mutluluk ve huzur alanı yerine büyük bir ölçüde pislik ve hastalık yeri haline sokacağı açık değil midir?

Hepsi bu kadar da değildir. Yaşam bu şekilde büyük bir ölçüde bozulmakla beraber kısaltılmış da olur. Zannedildiğinin aksine, iyileştiğimiz bir hastalıktan sonra tamamen eski halimize döneceğimiz doğru değildir. Vücuttaki organların görevlerinin devamlılığına engel olacak hiçbir yıkım yoktur ki yok olduktan sonra vücudu önceki halinde bırakabilsin. Hemen hissedilebilecek bir derecede olmasa da sürekli bir zarar oluşmuştur ve bu, doğanın çok ciddi ve düzenli bir şekilde tuttuğu hesap defterinde sonsuza kadar kaçırmadığı diğer benzer kalemlere eklenerek/katılarak hayatımızın kısalmasında aleyhimize ortaya çıkacaktır. Küçük zararların birikmesiyle bünyeler genellikle güçsüz düşer ve zamanından çok önce yıkılırlar. Ortalama yaşama süresinin mümkün olduğundan ne kadar aşağı düştüğü düşünüldüğünde, zararın ne kadar büyük olduğu görülür ve sağlıksız yaşamdan dolayı ömrün parça parça kısalmasına gözardı edilmiş bu son büyük durum da eklendiğinde, ortalama bir yaşamın yarısının boş yere harcandığı ortaya çıkar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şimdi doğrudan kendini korumaya yarayan bilgi, sağlığın yok olmasını engelleme özelliği sebebiyle birinci derecede öneme sahiptir. Bahsedilen bilgiye sahip olmanın herhalde hastalanmayı tamamen ortadan kaldıracağını iddia etmiyoruz. Günümüz uygarlığında insanların ihtiyaçlarının, kendilerini genellikle aykırı hareket etmeye zorunlu kıldığı açıktır. Yine açıktır ki böyle bir zorunluluğun yokluğu halinde bile onların yönelişleri çoğu kez genel kanaatlerin tersine olarak gelecekteki mutluluğu şu andaki mutluluk uğruna feda etme şeklinde ortaya çıkar. Fakat biz iddia ediyoruz ki etkili ve kurallara uygun bir şekilde verilen doğru bilginin insan üzerinde birçok etkisi vardır. Yine iddia ediyoruz ki sağlıklı olmanın şartlarının yerine getirilebilmesi için bahsedilen şartların ivedilikle bilinmesi gerekir. Ayrıca bu şartlar doğrultusunda uygulanabilir ve arzu edilen bir hayat tarzı oluşturabilmek için de hemen bir an önce gereken bilginin öğretilmesi zorunludur. Mademki sorunsuz bir sağlık ve onunla birlikte gelen neşe ve sevinç mutluluğun en büyük kaynağıdır; o halde bu, onların korunmasıyla ilgili bilimin, bilim değeri bakımından hiçbir şeyden aşağı ve eksik olmadığı sonucunu ortaya çıkarır. Bu nedenle genel gerçekliklerin ve bunların günlük hal ve hareketlere yansıma şekillerinin anlaşılmasını sağlayacak kadar fizyoloji ve anatomi eğitimi vermenin, bir eğitim türünün en önemli unsurunu oluşturduğunu belirtmemiz gerekir.

Bu gerçeğin açıklanmaya muhtaç olması garip bir durumdur. Savunulmaya muhtaç olması ise çok daha gariptir. Böyle olmakla beraber bu gerçeği alaya alacak kişi sayısı az değildir. Iphigénia diye telaffuz edecekleri yerde Iphigenía[105] şeklinde telaffuz ettikleri için uyarıldıklarında yüzleri kızaracak veya hurafe karışmış yarı tanrılığı sona ermiş birinin yine hurafeye dayanan hareket ve maceralarını bilmemekle suçlanmak gibi dargınlığa ve kızgınlığa sebep olacak kişiler, östaki borusunun nerede bulunduğunu, omuriliğin görevlerinin ne olduğunu, normal nabız atış sayısının kaç olduğunu ve akciğerlerin genişlemesi ve şişmesinin nasıl olduğunu bilmediklerini itiraf etmekten utanmazlar. Çocuklarının, iki bin sene önceki sayfa süslemeleri hakkında yeterli fikir sahibi olmalarına çok özen gösterdikleri halde, kendi vücutlarının yapısı ve görevlerini öğrenmelerine önem vermeyerek onların bu yönde öğrenmeye istekli olmalarını istemezler bile. İşte ortada! Yerleşen gelenek ve alışkanlıklar bu kadar iğrenç ve nefret edilecek türdendir! İşte eğitim konusunda süs, yararlı olana bu derece üstünlük sağlamıştır!

Geçim kaynağının elde edilmesini kolaylaştırma sırasında, dolaylı kendini korumaya yarayan bilginin değerinde sözü uzatmaya gerek görmüyoruz. Bu herkesçe kabul edilir ve buna belki de bütün insanlar eğitim ve öğretimin tek amacı gözüyle bakmaktadırlar. Fakat herkes, gençleri yaşamsal ihtiyaçları karşılamaya yönelten eğitimin daha önemli olduğu gerçekliğini şiddetle desteklediğini veya hiç

105 Yunan mitolojisinde Agamemnon ve Clytemnestra'nın kızıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmazsa onu çok daha önemli kabul ettiğini belirttiği halde, gençleri bu amaca hangi bilginin hazırlayıp ulaştıracağını neredeyse hiç kimse inceleyip ortaya koymuyor. Gerçek okuma, yazma ve hesap yapmanın faydaları hakkıyla incelenerek ve kavranarak öğrenilir. Fakat bunlar söylendiğinde, yararları bilinerek okunan şeylerin tamamı sayılmış olur. Oysa öğrenilen çeşitli bilgilerin çok büyük bir bölümünün sanayi ve ticaretle ilgisi bu kadardır ve bu işlerle doğrudan ilgili sonsuz bilgi tamamen göz ardı edilmektedir.

Halkın çok sınırlı bir kesimi istisna olarak tutulursa, geri kalan çoğunluk ne ile uğraşmaktadır? Üretim, hazırlama ve servet paylaşımı ile... Peki, bunların yararlı olması neye bağlıdır? Bu da, o servetlerden her birinin özel yapılarına uygun yöntemler kullanılmasına, onların durumuna göre fiziksel, kimyasal veya yaşamsal özelliklerini yeterli derecede bilmeye yani bilime bağlıdır. İşte bizim okulların öğretim programlarında büyük bir bölümü itibariyle unutulmuş olan bu bilgi türü, uygar yaşama bağlı olan bilgi ve konuların hakkıyla yerine getirilmesi için gereken bilgidir. Bu, inkârı mümkün olmayan bir gerçek olduğu halde, hiç kimse bu gerçeğe gereken değeri vermiyor. Sanki çok biliniyor oluşu değerinin düşmesine neden oluyor. Bundan dolayı, konumuza gerekli gücü kazandırabilmek için durum ve olayları hızlı bir şekilde inceleyerek bahsettiğimiz bu gerçeği okuyucumuzun zihnine yerleştirme lüzumunu hissediyoruz.

Eğer elde edilen büyük bir servetin yönetimine ilişkin planlama ve hesaplamada başarı elde etmek istersek, farkında olarak veya olmayarak yol gösterme gereği duyulduğunda tek başına bir bilim olan mantıktan hemen sonra matematiğe geliriz. Matematiğin de sayıdan bahseden en genel bölümü bütün sanayi ve ticari çalışmaların kılavuzudur. Bu çalışmalar gerek yöntem, uygulama ve planlamanın düzenlenmesi gerek eşya alım satımı, hesaplaması ve kaydedilmesiyle ilgili olsun, hiç kimse matematiğin bu açıdan önemini ve yararını açıklamaya gerek duymaz.

İnşaat sanayisinin çeşitli alanları için matematiğin daha özel bir bölümü hakkında bazı bilgiler vermek gerekir. Yaptığı işi tecrübeye dayanan kurallara uyduran bir köy dülgeri, tıpkı Britanya köprüsünün mühendisi gibi her saat nicel bağlar kanuna (laws of quantitative relations) başvurur. Satın alınan arazinin genişliğini ölçen mühendis, onun üzerine bina yapacak olan mimar, temeli atan kalfa, taşları yontan duvarcı ve diğer lazım olan türlü işleri yapan işçiler, hepsi geometrinin kurallarını uygular. Demiryolu inşaatı başından sonuna kadar geometri ile düzenlenerek idare edilir: Hatlara kazık çakılması, tepeler kesilerek açılacak yollar ile setlerin genişliği, köprü, lağım, kemerli köprü, tünel ve bunların bağlarının resmedilmesi ve inşası böyle olduğu gibi; limanlar, havuzlar, iskeleler ve sahilleri saçak gibi kuşatan ve içerideki araziyi kaplayan mimari ve geometrik eserler ile zemini delip geçen maden kuyularında bile durum bu şekildedir. Geometriyle birlikte

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

astronomi bilimi ve bu kapsamda değerlendirilen yön bulma da nüfusumuzun büyük bölümünün geçimini sağlayan ve çeşitli ihtiyaçlarımızı ve konforumuzu temin eden büyük miktardaki dış ticaretin gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Günümüzde çiftçi bile hendek ve su yollarını doğru bir şekilde açabilmek için bir ölçü aletine yani geometri kurallarına ihtiyaç duyar. Matematiğin uzay ve sayıyla ilgili olan ve yüzeysel olarak okullarda öğretilen bu bölümlerinden sonra şimdi de yine okullarda doğru öğretilmeyen kuvvetle ilgili kısmına geçelim. Yeni sanayide başarı, mekanik biliminin akılcı bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Kaldıraç, ağırlık kaldırma makarası gibi şeylerin özellikleri her makinede mevcuttur. Her makinenin yapımı belli bir mekanik teoremine dayanmaktadır ve günümüzde biz hemen bütün ürünleri bu makinelere borçluyuz. Bir ekmeğin soframıza gelme öyküsüne bakınız; onun yetiştiği toprağın fazla suyunun akıtılması için açılan suyolları makine ile üretilen tuğla ile yapılmıştır. Toprak makine ile sürülmüştür; buğday yine makineler ile biçilmiş, harman edilmiş ve savrularak samanı tanesinden ayrılmıştır. Öğütülmesi ve elenmesi yine makineler ile olmuştur; eğer bu un Gosport'a[106] gönderilmiş olsa idi yine makine ile bisküvi haline gelecekti. Oturduğumuz odada etrafınıza bakınız; duvarlarınızdaki tuğlalar makine ile yapılmış, döşeme tahtaları makine ile biçilerek rendelenmiş, şöminenin rafını oluşturan taşın biçilmesi, cilalanması ve duvar kâğıtlarının üretilmesi ve baskısının yapılması yine makine ile olmuştur. Masanın kaplanması, sandalyelerin eğri ayakları, keçe, perdeler hep makine ürünüdür. Düz işlenmiş veya basma olan elbise tamamen makine ile dokunmuş hatta belki aynı şekilde dikilmiş değil midir? Okumakta olduğunuz kitabın yaprakları bir makinenin ve üzerlerinin şu kelimelerle örtülmesi diğer bir makinenin ürünü değil midir? Denizdeki ve karadaki taşıma ve dağıtma araçlarına borçlu olduğumuz da bunlara ilave edilmelidir. Bundan sonra da mekanik bilimi hakkındaki bilginin, değişik amaçlara iyi ya da kötü uygulanmasından başarı veya başarısızlığın ortaya çıkacağı düşünülmelidir. İnşaat malzemelerinin kuvvetini yanlış hesaplayan bir mühendisin yaptığı köprü yıkılır. Kötü bir makine kullanan fabrikatör, daha az kayıp veren bir başka fabrikatör ile rekabet edemez. Eski tarzda ısrar eden bir gemi yapımcısının gemileri, mekanik bilimi ışığında dalga boyu mekaniği kuralına göre yapılmış olan gemilerden geri kalır ve bir milletin farklı milletlere karşı durumunu koruması fertlerin becerikli çalışmalarına bağlı olmasından dolayı, milletin geleceğinin mekanik bilgisine bağlı olduğu ortaya çıkar. Öyleyse matematiğin değerini varın siz düşünün.

Şimdi fiziğe geçelim. Matematikle birlikte fizik milyonlarca işçinin yaptığı işi tek başına yapan buhar makinesini bize armağan etmiştir. Fizik biliminin ısı ve sıcaklığın kanunlarını ortaya koyan bölümü, bize farklı sanayi alanlarında yakıt

106 İngiltere'nin güney kıyısında yer alan bir şehirdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tasarrufunun nasıl yapılması gerektiğini öğretmiş, soğuk hava yerine sıcak hava verilen maden ocaklarının üretiminin nasıl arttırılacağı, maden ocaklarının nasıl havalandırılacağı, güvenlik lambası kullanımının sebep olduğu alevlenmeleri önleme şekilleri ve termometre aracılığıyla pek çok konunun düzenlenmesini sağlamıştır. Fizik bilimi ışık konusu ile yaşlılar ve miyopların görmesini sağlar, büyüteç ile hastalıkların ve çok karışık şeylerin keşfedilmesini sağlar ve deniz fenerleri ile gemi kazalarına engel olur. Elektrik ve mıknatıs konularındaki incelemeler sonucu pusulanın keşfedilmesiyle sayısız can ve mal kurtarılmış, elektroteyp (electrotype)[107] aracılığıyla birçok sanayiye yardım etmiş ve telgraf da bizi öyle bir araca kavuşturmuştur ki gelecekte ticari ve siyasi ilişkiler hep onunla düzenlenecek ve yapılacaktır. Diğer taraftan geliştirilmiş mutfak aletlerinden salon masasındaki stereoskopa (stereoscope)[108] varıncaya kadar ev hayatındaki ayrıntılar, ilerleyen bir fizik biliminin rahatlığa yönelik uygulamalarını ve hoşa gidecek şeylerin temelini oluşturmaktadır.

Kimyanın uygulaması daha fazladır. Boyacının ve basma yapan kişilerin yaptığı işler, kimya kanunlarına uyup uymamalarına göre iyi veya kötü olur. Bakırın, kalayın, çinkonun, kurşunun, gümüş ve demirin eritilmesinde kimya rehber olarak alınmak zorundadır. Şekerin arıtılması, hava gazı, sabun ve barut üretimi gibi billur ve çini üretimi de bazı kimyevi işlemlerdir. Sarhoşluk veren maddelerin sarhoşluk verecek hale gelip gelmediği ve mayalanıp mayalanmadığının belirlenmesi kimyasal bir konu olup üreticinin kâr ve zararı buna bağlıdır ve bir bira üreticisi ekonomik durumu iyi olduğu takdirde işletmesinde bir kimyager bulundurmayı yararlı görür. Gerçekten günümüzde hiçbir meslek dalı yoktur ki kimya, en azından bir bölümünde lazım olmasın. Hatta şu zamanlarda kârlı bir şekilde tarım yapmak için bile kimyanın rehberliğine ihtiyaç vardır. Gübrenin ve toprakların tahlili, onların ne gibi şeylere uygun olduğunun belirlenmesi, amonyağı tespit edebilmek için alçı taşı veya farklı maddelerin üretilmesi, taşlaşmış hayvani gübrelerden yararlanma, suni gübrelerin üretimi, kısaca tüm bunlar bir çiftçinin öğrenmesi gereken kimya bilgileridir. Kibirlenmekten utanmaz yüzlere, fotoğrafçılığa, mayasız üretilen ekmek ve süprüntülerden elde edilen parfümlere varıncaya kadar kimyanın bütün sanayimize etkisi olduğunu görüyoruz. Bu nedenle doğrudan veya dolaylı olarak sanayimizle ilgilenen herkes için, kimyanın gerekliliği açıkça ortadadır.

107 Paslanmaktan korumak için erimiş çinko ile kaplanmış ve baskıda kullanılmak amacıyla, üzerine kabartma resim, şekil, yazı çıkarılmış metal levhadır.

108 Birbirinden çok az farklı resimlerin incelenmesinde kullanılan ve konuyu kabartma olarak (üç boyutlu gibi) gösteren optik alettir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonra, yaşamdan bahseden bilim olan biyoloji de dolaylı kendini korumayla ilgili konularla, çok temel bir şekilde ilgili değil midir? Gerçekten sıradan sanayi olarak adlandırdığımız şeylerle bunun ilgisi azdır. Fakat sanayinin en önemlisi yani gıdayla ilgili olan sanayi ile fark edilmesi imkânsız bir bağ içermektedir. Tarımda yöntem ve kuralların bitkisel ve hayvansal yaşam olaylarına uygunluğu zorunlu olduğundan, bahsedilen olayların ziraat bilimi için geçerli bir esas oluşturması doğaldır. Gerçekten de biyolojinin bazı gerçekleri yaşamsal olaylar hakkında bir bilim olarak hiç bilgi bulunmadığı zamanlarda bile fiili bir şekilde kökleşerek yayılmış ve ziraatçılar tarafından uygulana gelmiştir. Bazı özel gübrelerin, yine bazı özel bitkiler için elverişli olması, bazı ürünlerin zirai toprağı başka bazı ürünlere elverişsiz hale getirmesi; zayıf gıdalarla beslenen atların iyi çalışamamaları, sığır ve koyun gibi hayvanlarda görülen kimi hastalıkların bazı şartlar altında ortaya çıkması gibi konular ve bir de hayvanlar ve bitkilere uygulanacak işlemler hakkında tecrübe ile edindiği sıradan bilgiler çiftçinin biyoloji olayları hakkındaki bilgi birikimini oluşturur ve işindeki başarısı da çoğunlukla bu birikime bağlı bulunur. Mademki yetersiz, belirsiz ve olgunlaşmamış haldeki şu biyoloji ona bu kadar güç kaynağı oluyor, söz konusu bilgiler daha da genişleyince kendisi için ne kadar değerli olacağını düşünüp karşılaştırınız. Gerçekten de şimdi bile biyoloji hakkındaki teorik bilgilerin ona sağladığı faydaları görüyoruz. Hayvansal ısının ortaya çıkmasının madde üretimi ve tüketimine bağlı olması ve bundan dolayı ısı artışına engel olmanın, fazla gıda verme ihtiyacını ortadan kaldırabileceği gerçeğine dayalı olarak -ki sadece bir teori sonucudur- bugün büyükbaş hayvanların yetiştirildiği ahır ortamının sıcak tutulmasıyla, ot ve yem tüketiminin azaldığı görülmektedir. Keza gıdanın çeşitli olması konusunda da durum bundan ibarettir. Fizyologların deneyimleri, yalnız gıda değiştiriminin faydalı olduğunu değil, belki her öğünde farklı tür gıdaların karışık alınmasının hazmı kolaylaştıracağını ortaya koymuştur. "The staggers"[109] adıyla anılıp, binlerce koyunun yok olmasına sebep olan hastalığın beyni sıkıştıran bir kurttan meydana geldiği ve bu kurdun kafatasında yerini gösteren yumuşak bölgenin alınması halinde, koyunun genellikle iyileştiğinin keşfedilmesi, ziraat biliminin biyolojiye karşı diğer bir teşekkür borcunu oluşturur. Bizim ülkemizle ve ana karadaki tarım piyasasını karşılaştırdığımızda orada bilim esas alınarak yapılan tarımı hatırımıza getirmeliyiz. Rekabet için bilimsel yöntemlerin kullanılmasının daha genel ve gerekli olduğunu anladığımızda şunu söyleyebiliriz: Hayvan ve bitki fizyolojisiyle ilgili yetkin bilgiye sahip olmaksızın İngiltere'nin tarımda başarılı olması imkânsızdır.

109 Hayvanlara mahsus beyin ve omurilik hastalığıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sanayideki başarıya doğrudan doğruya etkisi bulunan diğer bir bilim dalını daha belirteceğiz ki bu sosyolojidir. Her gün para piyasasını takip eden, fiyatlandırma cetveline bakan, üretimi muhtemel tahıl, pamuk, şeker, yün ve ipeği kritik eden, savaş ihtimallerini araştırıp inceleyen ve bütün bu esaslara göre ticari işlerini düzenleyen kişiler, toplum biliminin öğrencileridir. Yalnız bunlar; bildikleri ve yaptıkları işler ve tecrübeye dayanan ve kendi yetenekleri sınırlı olan öğrencilerdir. Fakat yine öyle öğrencilerdir ki, faydalı sonuçlar elde edip edemediklerine göre ödül alır veya kazançtan mahrum olurlar. Yöntemlerini sıradan konulara dayandıran arz ve talep hesaplarına göre düzenleyen ve toplumsal etkilere ait bazı genel kurallara dolaylı olarak başvurmak zorunda kalan sadece tüccar ve üreticiler değildir, perakendeci esnaf da aynı durumdadır. Bunların başarıları da, gelecekteki toptan satış fiyatları ile yine gelecekteki tüketim miktarı hakkındaki tahminlerinin tutmasıyla son derecede bağlantılı ve ilgilidir. Bundan dolayı bir toplumun çok karmaşık olan ticaret hayatına katılan herkesin, ticaretin kendilerine doğal olarak havale ettiği kanunları anlama konusunda son derece ilgili oldukları açıktır.

Şimdi, üretim, takas veya servet paylaşımıyla meşgul olan herkes için bilimin bazı alanlarında bilgi sahibi olmak çok önemlidir. Şimdi veya gelecekte sanayinin herhangi bir bölümüyle ilgisi olacak herkes -ki ilgisi olmayacak kişi sayısı çok azdır- nesnelerin matematik, tıp ve kimya bilimlerini ilgilendiren yönleriyle ilgilenmeye mecbur olacaktır. Hatta belki biyoloji ile doğrudan doğruya ilgili olacak veya sosyolojiden her durumda nasiplenecektir. Yaşam için kazanç elde etme olarak adlandırdığımız dolaylı kendini koruma konusunda başarı kazanıp kazanmaması, tamamen onun bu bilimlerden biri veya birkaçı hakkında bilgi sahibi olmasına bağlıdır. Belki teorik değil fakat uygulamalı veya tecrübeye dayalı da olsa, bilgisinin bulunmasına bağlıdır. Zira bir işi öğrenmek dediğimiz şey, gerçekte o işin içerdiği bilgiyi de öğrenmek demektir; bu bilgi her ne kadar bilim adıyla bilinmese de... Gerek bütün bu insani konulara hazırlaması, gerekse teorik bilginin uygulanan bilgiye çok üstün olmasından dolayı, bir bilim esasına sahip bulunması son derece önemlidir. Ayrıca herkes için bilim eğitimi, yalnız kendisinin yapan veya ortaya konulan sıfatıyla ilgili olduğu nesne ve uygulamaların nasılını ve niçinini anlamak için değil; çoğunlukla başka nesne ve uygulamaların da nasılını ve niçinini anlamanın çok önemli olmasından dolayı gereklidir. Ticaret ve sanayi girişimlerinin birçok hisselere bölünmüş anonim şirket yöntemiyle yapıldığı dönem olan günümüzde, işçi sınıfının üstünde bulunan herkes sermaye sahibi sıfatıyla kişisel girişim dışında bir iş ile de ilgilenmektedir ve bu durumda kâr veya zararı, diğer girişimin dayandığı bilimsel birikimine bağlıdır. Örneğin çok hisseli bir maden ocağı şirketinin sermaye sahipleri, maden ocağının altında hiç kömür bulunmadığını ve eski kırmızı kum taşı olduğunu bilmediklerinden dolayı, maden işinin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

batmasıyla sermayelerini kaybederler. Buhar makinelerinin yerine koymak üzere sürekli çalışan makine yapımına çok zaman harcanırken bu işlere sermaye koyanlar, kuvvet koruma ve değişimi hakkındaki genel kuralı bilmiş olsalardı, banka hesapları daha dolgun olurdu. Bilimsel alanlarla ilgili olarak, işinde acemi olan birinin bile yararsız olduğunu kanıtlayabileceği birçok buluşun iş sahasına ve uygulamaya geçirilebilmesi için insanlar her gün para yardımında bulunmaya davet edilirler. Neredeyse hiçbir çalışma alanı yoktur ki, imkânsız bir düşünce uğrunda servetlerin boşa harcandığı bir tarihsel geçmişi olmasın.

Bilimin yoksunluğundan doğan zarar günümüzde bu kadar çok ve büyük olunca, bundan böyle bilimden mahrum olacaklar için peş peşe gelecek hayal kırıklıkları daha büyük ve daha fazla olacaktır. Rekabetin kaçınılmaz sonucu olarak, üretim yönteminin gittikçe daha çok bilimsel olması ve sermayeleri birçok hisselere ayıran sanayi ve ticaretle ilgili girişimlerin her zaman genişlemesi ve artması üretimi ne kadar artırırsa, herkes için belli bir bilgi birikimi de o oranda gerekli olacaktır.

Okullarda öğretim programımızın neredeyse bütünüyle dışarıda bıraktığı mevzuların, günlük yaşamla en yakından ilgisi bulunan konular olduğu bu şekilde açıklığa kavuşuyor. Eğer "Artık eğitim ve öğretiminiz tamamlanmıştır." denilen zamandan sonra insanların güçleri yettiği kadar elde etmeye çalıştıkları bilgiler olmasa, bugün sanayi işlemez hale gelirdi. Böylece yüzyıllardır resmi olmayan bir araç ile birikmiş ve yayılmış olan bilgiler olmasa o sanayi hiçbir zaman oluşamazdı. Okullarımızda verilmekte olan şu öğretim şeklinden başka diğer öğretim yöntemleri kullanılmamış olsa, İngiltere şimdi derebeylik zamanındaki halinde bulunurdu. Olayların kanunları hakkında asırlardan beri artarak doğayı amaçlarımıza uygun hale getirmeye yarayan, bizi güçlü kılan ve bugün herhangi bir işçiye bir iki asır önce hükümdarların bile sahip olamadığı rahatlığı sağlayan bilgiyi elde etme konusunda, gençlerimizin öğretiminde kullanılan araçlara borçlu değilizdir. En önemli bilgiler, millet olarak bugünkü durumumuza geldiğimiz ve şimdi varlığımızın temelini oluşturan bilgiler, kıyıda köşede öğrenilmiş bilgilerdir. Hâlbuki öğretimin resmi temsilcileri, geçerliliğini yitirmiş kuralları mırıldanarak vakit geçirmektedirler.

Şimdi, insanlığın uğraşılarının üçüncü büyük bölümüne, hakkında hiçbir hazırlık yapılmayan bölümüne geldik. Eğer garip bir tesadüfle bizden, gelecek nesillere bir yığın okul kitaplarımızdan veya bazı sınav evraklarından başka hiçbir eser kalmazsa, o dönemin eski eser uzmanları, öğrencilerimizin ileride aile reisi olmaları olasılığının göz önünde bulundurulduğuna dair bir ipucu bulamadıklarında ne kadar şaşıracaklardır ve "Bunlar mutlaka evlenmemişlere ait dersler olmalı." demekten kendilerini alamayarak, "Bu kavimde birçok konu için mükemmel özenle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

seçilmiş malzemeler var. Özellikle gerek geçmişteki nesli kesilmiş milletler gerek kendi dillerinde okumaya değer çok az şeyleri bulunan günümüzdeki milletlerin kitaplarını okumaya çok önem verildiğini görüyoruz; fakat çocukların eğitimine dair ortada bir şey olmadığı da açıktır. Herhalde bu insanlar sorumluluklarının en önemlisini ortaya çıkaran bu konuya dair dersleri ihmal edecek kadar akılsız değillerdir. bu nedenle bu malzemeler, onlar arasındaki bir ruhban sınıfına ait okul dersleri olmalıdır." sonucunu çıkaracaklarını hayal edebiliriz."

Gerçekten çocukların yaşam ve ölümleri, mutluluk veya güzel ahlaka sahip olmaları, gördükleri tutumlara bağlı bulunduğu halde, bir gün anne-baba olacak kişilere, çocuğa nasıl davranılması gerektiği hakkında bir kelime bile öğretilmemesi şaşılacak bir şey değil midir? Yeni bir neslin geleceğini, bilgisiz öğretmenlerin öğretileri ve kadın nenelerin hatalı vasiyetlerinden oluşan irdelenmemiş, kör adet ve davranış; istek ve arzuların tesadüflerine bırakmak çok garip değil midir? Eğer bir tüccar hesap ve metot defteri hakkında hiçbir bilgisi olmaksızın alış verişe kalkışırsa, onun bu bilinçsizce davranışı karşısında içimizi çekerek kötü sonucu bekleriz. Yahut bir kimse eğitimini almadığı halde cerrahlık için ortaya çıkarsa, cüretine hayret eder, hastalarına da acırız. Hâlbuki ebeveynlerin, uyumlu hareket etmeyi gerektiren bedensel, ahlaki veya zihinsel temelleri hiç dikkate almadan, çocuk yetiştirmek gibi zor bir göreve kalkışmalarına ne kendileri hayret ediyor, ne de kurbanları için merhamet hissediyorlar.

On binlerce öldürülenleri, yüz binlerce zayıf bünyeleriyle sürüklenenleri ve olmaları gereken kuvvetli bünyeden yoksun olan milyonlarca kimseleri ilave ederseniz, hayatın kanunlarını bilmeyen ebeveynin çocuklarına vurmuş olduğu lanet darbesi hakkında bir fikir edinirsiniz. Çocukların karşılaştıkları tutumların, onların hayatları boyunca felaket veya mutluluklarına sebep olabileceğini ve bu konuda bir doğru yola karşılık on yanlış yol bulunduğunu bir dakika düşünürseniz, genellikle düşünülmeden ve gelişigüzel uygulana gelen yöntemlerin hemen her yerde sebep olduğu büyük zarar hakkında bir fikir sahibi olursunuz. Bir çocuğa ince, kısa elbise giydirilmesine ve soğuktan kızarmış kol ve bacaklarıyla oynamaya çıkmasına mı karar veriliyor? Bu karar, ya hastalık, ya büyümeyi engelleme, ya güç ve hareket yönünden eksiklik, ya büyüdüğünde normalde olması gerekenden az bir güç ve bunların sonucu olarak başarı ve mutluluğu engellemesi ile çocuğun bütün geleceğine etki eder. Çocuklar sabit ve tekdüze gıdalar ile beslenmeye veya özel bir gıda eksikliği ile yaşamaya mahkûm edilirlerse, büyüyüp erkek veya kadın olduklarında sahip olacakları beden gücünde eksiklikle karşılaşacaklardır. Gürültülü oyunlardan alıkonulmaları veya açık havaya çıkmalarını engelleyecek şekilde giyindirilmiş olmalarından dolayı soğuk havalarda ev içinde hapsedilmeleri, diğer hallerde kavuşacakları sağlık ve kuvvetten geri kalmalarıyla sonuçlanır. Kız veya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

erkek çocuklarının hastalıklı ve zayıf olarak büyüdüğünü gören ebeveynler, buna genellikle bir bela ve Allah'tan gelen bir felaket gözüyle bakarlar. Alışılageldiği gibi saçma bir düşünce ile bu kötülüklerin sebepsiz ortaya çıktığını veya olağanüstü sebeplerden kaynaklandığını zannederler. Hâlbuki hiç de böyle değildir. Bazı durumlarda sebepler şüphesiz kalıtsaldır fakat çoğu kez delicedir. Çoğunlukla bütün bu hastalıklardan, zayıflıklardan, güçsüzlük ve gevşeklikten, şu çekilen sıkıntılardan bizzat ebeveyn sorumludur. Bunlar her saat çocuklarının hayatını gözetim altında bulundurmayı üstlendikleri halde, emir ve yasakları ile aralıksız bir şekilde karmakarışık hale getirdikleri şu yaşamsal olaylar karşısında acımasızca bir vurdumduymazlığın sonucu olarak hiçbir şey öğrenmemişlerdir. Fizyoloji biliminin en basit kuralları hakkındaki büyük bilgisizlikleri ile yıldan yıla çocuklarının bünyelerini tahrip ederler ve bu şekilde yalnız onlara değil, onların nesillerine de hastalık ve ani ölümü miras bırakırlar.

Beden eğitiminden ahlak eğitimine yönelirsek, bilgisizlik ve bunun sonucu olan hasarın da yine o kadar büyük olduğunu görürüz. Genç bir anneyi ve onun düzenlediği çocuk odasını düşününüz. Bir iki sene önce bu kadın okuldaydı, orada hafızası kelimeler, isimler, tarihler ile dolduruldu, düşünce gücü azıcık olsun deneyim görmedi. Çocukluğun gelişmekte olan ruhuna karşı nasıl tutum sergileneceğini gösteren yöntemler hakkında kendisine bir tek fikir bile verilmemiş, üstelik okulda tabi tutulduğu disiplin ona, kendi kendine yöntemler düşünüp bulmayı da öğretmemiştir. Okul hayatı ile evlilik arasındaki seneler müzik, el işleri, roman okuma ve toplantılara gitmeyle yapılandırılarak, yine anneliğin ağır sorumluluklarını yüklenmeye hazırlık oluşturacak sağlam bir düşünce eğitimi de verilmemiştir. Hal böyle iken, o kadının ellerine, henüz gelişmekte olan bir insan karakteri emanet edilmiş ve o, bu konudaki derin bilgisizliği ile beraber, en kapsamlı bilgilere sahip olunduğu takdirde bile yanlışlık yapılabilecek bir göreve girişmiştir. Oysa o duyguların yapısı, olgunlaşma düzeni, görevleri ve yararlı olanın nerede bitip zararlı olanın nerede başlayacağı hakkında hiçbir şey bilmez. Bazı duyguların tamamen kötü olduğunu zanneder ve hiçbir duygu hakkında bu hükmün geçerli olmadığını da bilemez. Diğer (olumlu) duygular ne kadar pekiştirilir ve sürdürülürse o kadar iyidir şeklinde karşılaştırmalar da yapar. Ancak bu da duyguların hiçbiri için doğru ve geçerli değildir. Sonra, tutum sergileyeceği bünye hakkında bilgisiz olduğundan, farklı farklı şekillerde tutumlarla o bünye üzerinde meydana getireceği etkilerden de haberi yoktur. Hal böyle olunca her dakika ortaya çıkışını gözlemlediğimiz berbat sonuçlardan başka bir şey ortaya çıkabilir mi? Fikri meseleler ve onların sebep-sonuçları hakkında bilgisi olmadığından, genellikle müdahale etmesi tamamen el çekmesinden daha çok zararlıdır. Bütünüyle doğal ve faydalı olan davranışları daima yasaklayarak, çocuğun mutluluğunu ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

elde edeceği kazanımı azaltır; onun ve kendisinin huyunu bozar ve bir soğukluk meydana getirir. İstediği ve uygun gördüğü davranışları ya tehdit veya ödül ile veyahut övülmek için bir arzu uyandırmakla yaptırır ve yapılan davranışlar uygun oldukça, gerçek güdünün ne olabileceğini hatırına bile getirmez. Bu şekilde doğru hisler yerine riya, korku ve bencillik duygularını kuvvetlendirir. Doğruluğun övülmesinde ısrar ettiği halde, işleme koymadığı cezalandırma ile korkutması, yalancılığa bir örnek olur. Kendi kendilerini gözetmelerini tavsiye ettiği halde, azarlamayı gerektirmeyen davranışları için çocuklarını öfkeli uyarılar ile gözetim altında bulundurur. Bu kadının, dünyada olduğu gibi çocuk odasında da yalnızlığın iyi ve kötü, mutluluk ve acı verici doğal sonuçlar gibi eşyanın doğasında bulunan ve davranış eğilimi gösteren tek başına etkili bir disiplin türü olduğundan zerre kadar haberi yoktur. Böylece, teorik bilgiden yoksun olduğu için, çocukların farklı durumlarını ve ruhsal özelliklerini ayırt etme konusundaki davranışlarının sınırlarını belirleyememesi nedeniyle, koyduğu kurallar keyfi, mantıksız ve zararlıdır. Olgunlaşma halindeki ruhta ırkın gerektirdiği ahlakı kazanmaya karşı var olan dayanıksız sıradan ilgi duyma özelliği, bu şekildeki küçük etkilere üstün gelmemiş olsa, tamamen zararlı olurdu.

Sonra düşüncenin eğitimi de aynı şekilde kötü yönlendirilmiyor mu? Düşünce sisteminin kanunlara bağlı bulunduğunu ve bir çocuğun düşüncelerinin olgunlaşmasının da aynı kanunlara tabi olduğunu kabul edecek olursanız, bu kanunlar hakkında bilgi sahibi olunmadıkça, eğitim faaliyetinin sağlam bir şekilde yürütülmesinin mümkün olamayacağı sonucunu kabul etmek zorunlu olur. Düşüncelerin oluşmasını ve belleğe alınmasını, bu işlemlerin doğasını anlamadığınız halde, düzenleyebileceğinizi varsaymak saçmadır. Şu halde bugün, öğretim yönteminin uygulanan şekli ile uygulanması gereken şekli arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Çünkü neredeyse anne-babaların hiçbiri; öğretmenlerin de pek çoğu psikoloji hakkında bir şey bilmezler. Zaten beklendiği gibi yerleşmiş olan yöntem gerek esas ve gerek şekil yönünden aşırı derecede yanlıştır. Gerekli olan konuların ihmal edilmesi, gereği ve yararı olmayan şeylerin yanlış bir şekilde ve yanlış bir düzen içerisinde öğretilmesiyle sonuçlanıyor. Eğitim-öğretimi, kitaplardan kazanılacak bilgilerle sınırlı sayan, herkesin bildiği dar görüşün etkisi altında ebeveynler, çocuklarının ellerine, onların fazlasıyla zararına olacak şekilde, ilk okuma kitaplarını tutuşturuyorlar. Kitapların hizmet ve yararlarının, düzenlenmiş olmaktan kaynaklandığı ve gerçek araçların yokluğunda, bunların dolaylı olarak birer öğretim aracı olduğu yani bir kimsenin kendi kendine göremeyeceği şeyleri, başkasının gözleriyle görmesi için araç oldukları gerçeği bilinmediğinden öğretmenler, birinci elden ve taze konular vereceklerine, eskimiş ve kullanılmış konuları öğretmeye hevesli bulunuyorlar. Yine öğretmenler yaşamın ilk yıllarında kendi kendine eğitim

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve öğretimin hayatî değerini anlamadıklarından ve bir çocuğun bitmek bilmeyen düşünce ve değerlendirmelerinin, önemsememe ve engelleme yerine, özenle yönlendirilerek mümkün olduğu kadar düzeltilmesi ve olgunlaştırılması gerektiğini bilmediklerinden, onun gözlerini ve düşüncesini, o gün için kendisince anlaşılmaz veya nefret edilecek şeylerle işgal etmekte ısrar ederler. Bizzat bilgi yerine bilginin işaret ve göstergelerine değer vermeyi emreden batıl inançlara esir olduklarından, ancak çocuğun evdeki, sokaktaki ve kırdaki nesne ve olaylar hakkındaki bilgisi olabildiğince tamamlandıktan sonra kitapların verdiği yeni kaynaklardaki bilgiye başvurması gerektiğini ve bunun da sadece doğrudan bilginin dolaylı bilgiden çok daha fazla önemli olmasından değil; belki çocuğun, nesneleri daha önce ne ölçüde tecrübe etmiş ve incelemiş ise kitabın içerdiği kelimeleri de ancak o ölçüde doğru düşüncelere çevirebileceğinden ileri geldiğini anlayamazlar. Şuna da dikkat edilmelidir ki çok erken başlayan bu resmî eğitim, düşüncenin olgunlaşma kanunlarına çok az uyularak devam ettirilmektedir. Düşüncenin ilerlemesi zorunlu olarak somuttan soyuta doğru olur. Fakat bunun farkında olunmayarak, dil bilgisi kuralları gibi son derece soyut olan ve en sonlarda gelmesi gereken dersler çok erken başlar. Bir çocuk için cansız olduğu kadar hiçbir merak da uyandırmayan ve olsa olsa sosyoloji bilimine ait dersler için bir ek oluşturması gereken siyasi coğrafya, vaktinden evvel okutulur. Hâlbuki hem anlaması daha kolay hem de daha ilgi çekici olan doğal coğrafya, çoğunlukla terk ve ihmal edilir. İşlenen her konu doğal olmayan/yanlış bir sıraya koyulmuştur. Tanımlamalar, kurallar ve esaslar tabiat düzeninde olduğu gibi, bölümler arasından bulunup en ince ayrıntılarına kadar incelenmeleri gerekirken, en öne konulur. Sonra da anlamı kelimeye feda etmek anlamına gelen ezberletme yöntemi, her tarafı ele geçirir. Bunun sonuçlarına bakınız: İlk engellemeler ve zoraki bir şekilde kitaplara yönlendirmeyle sönük bırakılmış hevesler. Bazı konuları anlaşılması mümkün olmayacak bir zamanda öğretmekle ve böylece genel kuralların, bu kurallardan oluşan olaylardan önce gösterilmesiyle ortaya çıkan karışıklık fikri. Öğrenciyi başkalarının fikirleri için boş bir kap ve pasif bir alıcı derecesine indirerek onu hiçbir şekilde aktif bir araştırmacı haline gelmeye ve kendi kendinin öğretmeni olmaya heveslendirmemek. İşte bu şartlar altında layık olduğu derecede gelişme imkânı bulabilen çok az zihin bulunur. Sınavlar bittikten sonra kitaplar atılır, öğrenilen şeylerin büyük bölümü tertipli ve düzenli olmadığından unutulur, hatırda kalan şeylerin de çoğu, bilgiyi uygulama becerisi olarak öğretilemediğinden ve içselleştirilemediğinden dolayı sonuçsuz kalır. Diğer taraftan doğru irdeleme ve bağımsız yargılamaya da güç yok gibidir. Bu düşüncelere, edinilen bilgilerin çoğunun nispeten değerinin az olduğu; değerli bilgilerin ise tamamen terk ve ihmal edilmiş olduğu gerçeğini de ilave etmelisiniz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şimdi durumu, derinlemesine incelemeye geçmezden önce sadece görünüşe bakarak anlamaya çalışalım. Çocukların beden, ahlak ve fikir eğitimleri son derece kusurludur. Bu da en çok ebeveynin eğitimde yegâne doğru rehber olacak bilgilerden yoksun olmalarından kaynaklanıyor. Meselelerin en anlaşılmaz olanına, halledilmesinin bağlı olduğu temelleri ve kuralları hiçbir zaman incelememiş bir kimse girişirse, bundan ne sonuç beklenebilir? Ayakkabı yapmak, ev inşa etmek, bir gemiyi veya lokomotifi idare etmek için yeterli süre çıraklık yapmış olmak gerekir. Öyle ise bir insan vücudunun bedensel ve zihinsel gelişimi, acaba hiçbir hazırlığı olmayan kişilerin yönetip denetleyebileceği kadar basit bir iş midir? Eğer değilse, eğer bu iş istisnasız doğada bulunan işlemlerin en karmaşığı ve onu idare etme görevi de son derece zor bir iş ise, böyle bir görev için hazırlanmamak delilik değil midir? Gereksiz bazı beceri ve ustalıkları feda etmek, bu en önemli çalışmayı ihmal etmekten daha iyi değil midir? Bir baba, sorgulamadan kabul ettiği yanlış düşüncelere göre hareket ederek, çocuklarını kendinden uzaklaştırıp, katı davranışa dayalı bilgisiyle de itaatsizliğe sevk ettiğinde, çocuklarının mutsuzluğuna; kendisinin de ümitsizlik ve perişanlığına sebep olur. Bu durumda isterse Aeschylus[110] hakkında hiçbir şey bilmemek bahanesine mal olsun, davranış bilimlerinin öğrenmeye değer olduğunu anlar. Bir anne, hastalığının devamında ölüm döşeğine serilen ilk çocuğunun başında ağladığı ve açık sözlü bir doktor da eğer çocuğun bünyesi çok fazla ders çalışmaktan zayıf düşürülmeseydi iyileşmesinin mümkün olabileceği yönündeki zannını doğruladığı sözün kısası üzüntü ve pişmanlığın ortak acılar altında mecalsiz kaldığı zaman, bu kadının "Dante" yi[111] aslından okumaktaki mükemmelliği çok önemsiz bir teselli olarak kalır.

Sonuç olarak görülüyor ki insanlığın uğraşılarının bu üçüncü büyük bölümünü güzel bir şekilde düzenleyebilmek için, yaşamsal kurallar hakkında bilgi sahibi olmak, en gerekli konudur. Çocukların gerektiği gibi eğitimi için, Fizyoloji biliminin temel esasları ve psikoloji biliminin temel konularını biraz olsun bilmek zorunludur. Birçok kişinin şu satırları tebessüm ederek okuyacaklarından şüphe etmeyiz. Genellikle ebeveynin bu kadar derin konular hakkında bilgi sahibi olmalarını ümit etmek onlara abes gibi görünebilir. Fakat her annenin ve her babanın bu bilimler hakkında derin bilgi edinmiş olmaları gerekliliğini anlatmış olsaydık, bu teklifimizin karşı konulmaz olduğu anlaşılırdı. Fakat biz böyle demiyoruz. Anlatmaya yarayacak bazı örnekler ile genel esaslarının bilinmesinin yeterli olacağını söylüyoruz. Bu esaslar ise delillendirilmiş olmasa da özetlenmiş bir şekilde bir program dâhilinde öğretilebilir. Bununla birlikte, her ne olursa olsun ortada tartışılmaz bazı olaylar vardır. Şöyle ki: Çocukların gerek bedensel ve gerek zihin-

110 Aeschylus (MÖ 525/524-MÖ 456-455): Oyunları halen okunan ve sergilenen ünlü Yunan trajedi yazarıdır.

111 Dante Alighieri (1265-1321): Ünlü İtalyan yazardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sel gelişmeleri bazı kurallara bağlıdır. Ebeveyn bu kurallara biraz olsun uymadığı sürece ölüm kaçınılmazdır. Bütünüyle uyulmadığı takdirde de önemli birtakım bedensel ve zihinsel eksiklikler ortaya çıkar. Ancak bu kurallara tam anlamıyla uyulursa gelişim kolaylıkla tamamlanır. Hal böyle olunca, bir gün anne olması muhtemel olan herkesin bu kuralların neler olduğunu öğrenmeye çok fazla çalışmasının gerekli olup olmadığına siz karar verin.

Ebeveynlik görevlerinden vatandaşlık görevlerine geçelim. Burada, bir kişiyi vatandaşlık görevlerini yapmasına hangi bilgilerin hazırlayacağını inceleyeceğiz. İnsanların vatandaşlık görevlerini yapmalarına imkan sağlayan bilgilerin gerekliliğinin tamamen ihmal edilmekte olduğunu iddia edemeyiz. Zira okulların programlarında teorik de olsa siyasi ve toplumsal görevleri içeren bazı dersler bulunmaktadır. Bunlardan da tek başına üstün bir yer tutan tarihtir.

Ancak, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu ad (tarih) altında gelişigüzel bir şekilde verilen bilgilerin, rehberlik ve yol gösterme amaçları açısından hemen hiç değeri yoktur. Okullarda okutulan tarih derslerinde bahsedilen konuların hiçbiri ve hatta büyükler için yazılmış olanların bile büyük bir bölümünün içeriği, siyasi olayların etkilerinin gerçek temellerini açıklayamaz. Hükümdarların biyografileri -ki çocuklarımızın bundan başka öğrendiği bir şey yoktur- sosyolojiyi hiçbir şekilde aydınlatamaz. Saray entrikalarını, casusluk faaliyetlerini, hükümete karşı yapılan darbeleri veya bunlara benzeyen durumları öğrenmek ve bunlara karışmış şahıslar hakkında bilgi sahibi olmak, millî kalkınmanın sebeplerini açıklamaya çok az etki edebilir. Gücü ele geçirmek için girişilen mücadelenin, bir meydan savaşına yol açtığını; komutanların ve onların emrindekilerin isimlerinin şu veya şunlar olduğunu, bunların her birinin şu kadar bin piyade, süvari ve topu bulunduğunu; toplanma, manevra, hücum ve geri çekilme şekillerini; günün filan saatinde şöyle bir felakete uğramış ve filan vakitte şu başarıyı kazanmış olduklarını; filan manevra ile filan komutanın öldürülüp diğer bir harekette filan taburun asker sayısının onda bir oranına indiğini; savaşın sonucunda falan veya filan ordunun galip olup her taraftan şu kadar ölü ve bu kadar yaralı olduğunu, galip gelenlerin elinde bu kadar esir bulunduğunu öğreniyoruz. Şimdi size soruyorum: Bütün şu hikâyeyi oluşturan ayrıntılardan sizin, vatanın bir ferdi olarak kabul edeceğiniz davranışlarla ilgili bilgi sahibi olmanızı hangisi sağlayabilir? Yalnız "dünyanın on beş büyük savaşını" değil; belki tarihin bahsettiği diğer bütün savaşların hikâyelerini okuduğunuzu farz etsek bile acaba bundan dolayı seçimlerinizde görüşünüz ne derece isabetli olacaktır? Fakat derseniz ki "Bunlar olmuştur ve olanlar dikkat çekicidir." evet -*tamamen veya kısmen hayal olmadığı anlamında*- onların gerçekleşmiş olduğu şüphesizdir ve birçok insanın da ilgisini çekebilir. Fakat bu, hiçbir şekilde onların yararlı olduğu anlamına gelmez. Normal olmayan veya hastalıklı bakış sahip-

leri, çoğunlukla değersiz şeylerde değer görürler. Bir lale meraklısı, bitmekte olan bir soğanı ağırlığınca altına değişmez. Başka birisi için çirkin ve çatlak eski bir çini parçası sahip olduğu şeylerin en değerlisidir. Sonra birtakım kişiler vardır ki, meşhur katillerin eşyasına ve geride bıraktıklarına çok büyük değer verirler. Acaba bu huy ve meraklar, kendilerini hoşnut eden şeyler için bir değer ölçüsü oluşturabilirler mi? Eğer oluşturamazlar ise, tarihi olayların bazı bölümleri için hissedilen ilgi onlara delil oluşturmaz ve bizim onların değerlerini, türlü konuların değerinin ne işe yarayacaklarını irdeleyerek ölçmemiz gerekir. Bir kimse size komşunuzun kedisinin dün yavruladığını söylese bu haberi ve bilgiyi kıymetsiz bulursunuz. Bu da her ne kadar gerçekleşmiş bir olay ise de, buna son derece yararsız, yaşamınıza asla etkisi ve katkısı olamayacak, hayatınızı ilgilendiren şeyleri öğrenmede hiçbir yararı olamayacak bir olay gözüyle bakarsınız. Çok güzel! Tarihi olayların da büyük bir bölümünü aynı ölçüye vurursanız aynı sonuca ulaşırsınız. Onlar da kendilerinden hiçbir sonuç çıkarılamayacak olaylardır; bir düzen ve sıraya koyulamayan olaylardır ve bu nedenle olayların ortaya çıkış sebebini tespit etmeyi sağlamak gibi en temel yararıyla hiçbir ilgisi bulunmayan olaylarıdır. İsterseniz onları eğlenmek için okuyunuz, fakat faydalıdır diye kendinizi aldatmayınız.

Asıl tarih denilen şeyi meydana getiren konular, bu alanda yazılan eserlerde çoğunlukla terk ve ihmal edilmiştir. Tarihçiler gerçekten değerli olan tarihi bilgileri az çok önemini vurgulayacak şekilde ancak son yıllarda ortaya koymaya başlamışlardır. Geçmiş devirlerde kral her şey; halk ise hiç ve değersiz sayıldığından, bu dönemin tarihinde bütün tasvirler kralın hal ve hareketlerinden oluşur; halkın yaşamı ise o tasvirlerin arkasında sessiz bir gölgedir. Günümüzde ise asıl olan hükümdarların değil; milletlerin mutluluğu olduğu için, tarihçiler toplumsal olayların gelişimi ile ilgileniyorlar. Bizim için gerçekten bilinmesi gereken şey toplumun doğal tarihidir. Bir milletin nasıl büyüyüp geliştiğini anlamamıza yardım edebilecek her olaya ihtiyacımız vardır. Bu olaylar arasında doğal olarak o milletin hükümeti hakkında da konular bulunsun ancak o hükümeti idaresi altında bulundurmuş şahıslara mümkün olduğu kadar az yer verilsin. Öte yandan, o hükümetin ortaya koyduğu yapı, esaslar, yöntem, düşünceler ve ahlaki yaşantı hakkında mümkün olduğu kadar çok bilgi verilsin ve yalnız merkezi hükümetin durumu ve yaptığı işler değil; mahalli idareler de en küçük şubelerine varıncaya kadar konu edilsin. Aynı durum dini yönetimler için de geçerli olup onun da yapılanma şekli, yaptığı işler, gücü ve devlet ile olan ilişkilerinden bahsedilsin! Bunlarla beraber ibadet, inanç esasları ve -sadece inanılanlar değil, cidden inanılıp amel edilenler- dini yorumlar hakkında açıklamalar yapılsın. Aynı zamanda toplumsal adetlerde, unvanlarda, törenlerde, konuşma ve hitap etme şekillerinde görüldüğü gibi bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki etkisi ve baskısını da öğrenelim. Yine toplum

yaşantısını evin içinde ve dışında düzenleyen ve idare eden adetleri, kadınların erkeklerle ve ebeveynin çocuklarıyla olan ilişkileriyle birlikte bilelim. En önemli hurafelerden basit sihirbazlıklara varıncaya kadar batıl inançlar da gösterilsin. Bunlardan sonra sanayi yöntemleri tarif edilsin: Üretim paylaşımı ne dereceye kadar genişlemişti; sanayi halk sınıfları veya esnaf guruplarına göre mi yoksa başka bir şekilde mi düzenlenmişti; işverenler ile işçiler arasındaki ilişki nasıldı; servet paylaşımı için ne gibi hükümler vardı ve nakliye araçları nelerdi? Bütün bunlarla beraber bilimsel bir yaklaşımla, üretim sanayisinde uygulanan yöntemler ve elde edilen ürünlerin özelliklerinden de bahsedilsin. Daha sonra, o milletin farklı sınıflarının düşünce yapısı, yalnız eğitim-öğretimin türü ve derecesine göre değil; bilim alanında gerçekleştirilen ilerleme ve aynı millette genel kabul görmüş olan düşünce tarzı göz önünde bulundurularak tasvir edilmelidir. Mimarlıkta, heykeltıraşlıkta, resimde, giyimde, müzikte, şiirde, kurmaca metinlerde, güzellik anlayışında ne derece gelişmiş olduğu ortaya konulmalıdır. Halkın yemekleri, evleri, eğlenceleri ile günlük yaşamları hakkındaki özellikleri ihmal edilmemelidir. Sonuç olarak bütün bu bilgilerin yazılması ve bir araya toplanması için, her sınıfın kuralları, adetleri, atasözleri ve uygulamada ortaya çıkan fiili ve teorik ahlak anlayışları da açıklanmalıdır. Açıklık ve sağlamlığın tahammül edilebilir derecede olduğu, öz bir şekilde öğretilecek olan bu sistemin unsurlarının, bütünüyle kuşatılabilecek bir şekilde ve büyük bir gücün karşılıklı birbirine bağlı parçaları gibi düşünülebilecek bir tarzda toplanması ve düzenlenmesi gerekir. Hangi toplumsal olayın hangi toplumsal olay ile birlikte bulunduğunun öğrenilmesi için, asıl hedef, yukarıda bahsedilen konuları ve aralarında bulunan bağı, insanlar tarafından anlaşılabilecek bir tarzda göstermek olmalıdır. Sonra, birbiri ardına gelen dönemlerle ilgili tanıtımlar, her mezhebin, kurumun, âdetin ve yöntemin nasıl değiştiğini; daha önceki toplumsal yapı ile toplumsal görevler arasında gerçekleşmiş olan bağın, daha sonraki toplumsal yapı ile toplumsal görevler arasındaki bağa ne şekilde etki ettiğini ve onları nasıl şekillendirdiğini gösterecek tarzda yapılmalıdır. İşte geçmiş hakkında topluma, yaşamını düzenlemesi konusunda yararlı olabilecek bilgiler bunlardır. Yararı olan tek tarih, betimsel sosyoloji adıyla hatırlayabileceğimiz şeydir ve bir tarihçinin milleti için yapabileceği en yüksek görev, karşılaştırmalı sosyolojinin asıl konularını ortaya koymak ve bunun sonucunda toplumsal olayları, bağlı oldukları temel kanunları gösterecek şekilde açıklamaktır.

Fakat dikkat edilmelidir ki gerçekten yararlı olan tarihsel bilginin yeterince öğrenildiği kabul edilse bile, anahtar olmadıkça yararı sınırlı olur. Anahtar ise tek başına bilimde bulunacaktır. Biyoloji ve psikolojinin genellemeleri olmaksızın toplumsal olaylara akılcı açıklamalar getirmek olanaksızdır. İnsanın yapısı hakkında insanların ancak kaba ve pratik bazı çıkarımlarda bulunmaları, örneğin arz

ile talep arasındaki ilişki gibi, toplumsal yaşamın en basit olayını anlamaya yarar. Şimdi, insanların belirli şartlar altında genel olarak nasıl düşündükleri, nasıl hissettikleri ve nasıl davrandıkları hakkında bilgi edinilmeden, sosyolojinin en temel gerçeklerine ulaşılamayacağı; insanın bedensel ve ruhsal bütün becerileri yeterince tanınmadan, sosyolojiyi tam olarak kavramanın mümkün olamayacağı açıktır. Konuyu genel olarak ve soyut bir çerçevede düşünürseniz, sonucun açık olduğunu görürsünüz. Şöyle ki: toplum bireylerden oluşmaktadır; toplumda yapılan her şey bireylerin ortak çalışmasının ürünüdür; dolayısıyla toplumsal olayların anahtarının, tek başına bireysel davranışlar olması gerekir. Fakat bireysel davranışlar bireyin yapısıyla ilgili yasalara bağlıdır ve bu yasalar anlaşılmadıkça bireylerin davranışları anlaşılmaz. Bu yasaların ise, en basit şekillerine dönüldüğünde genel olarak bedenin ve ruhun yasalarının sonuçları olduğu görülür ve bundan dolayı sosyolojiyi açıklamak üzere biyoloji ve psikolojinin gerekliliği ortaya çıkar. Delillerimizi daha basit bir şekilde anlatmak istersek: "Bütün toplumsal olaylar yaşamın en anlaşılmaz ve girift yansımasıdır, onlar yaşamın yasalarına zorunlu olarak bağlıdırlar ve ancak yaşamın yasalarının bilinmesiyle anlaşılırlar." deriz. Sonuç olarak insanlığın uğraşı ve çalışma alanlarının bu dördüncü bölümü için de öncekilerde olduğu gibi bilime muhtacız. Okullarda öğretilen bilgilerin çok azı insana, vatanın bireyi olması bakımından gerçekleştirdiği davranışlarının yol gösterici kaynağı olabilir. Okuduğu tarih derslerinin yalnız küçük bir bölümünün yararı vardır; hâlbuki onun, bu küçük bölümden yararlanmak için bile ön hazırlığı yoktur. Sosyolojinin ve özelliklerinin yalnız temel konularından değil; isminden ve anlamından bile haberi yoktur. Böylece fizyolojinin bütün kurallarından da yoksundur ki bunlar olmadan sosyolojinin nitelikleri bile kendisine çok az yarar sağlar.

Şimdi konumuz, insan yaşamının arta kalan bölümü olan ve insanların boş zamanlarını dolduran eğlence ve hobileri içeren bölümdür. Kişiliğin korunması için, geçim kaynağı elde etmek için, ebeveynin görevlerini yerine getirmesi için, sosyal ve siyasi davranış ve hareketlerin düzenlenmesi için hangi eğitimin en fazla uygun olduğunu açıkladıktan sonra, bütün şekilleri ve türleri itibariyle doğadan, edebiyattan, güzel sanatlardan hoşlanmak gibi sözü edilen bölümlere dâhil olmayan farklı konulara hangi tür eğitimin en güzel hazırlayacağını irdeleyeceğiz. Diğerlerine oranla daha az önemli olan bu son bölümü, insanın refahıyla en canlı ilişkisi olan şeylerin gerisine ertelediğimiz ve her şeyi gerçek yarar ölçüsüyle ölçtüğümüzden dolayı hafife aldığımız düşünülebilir. Bu büyük bir hatadır. Estetik kültür ve ondan kaynaklanan mutluluğa önem atfetmede hiç kimsenin gerisinde kalmayız. Resmin, heykeltıraşlığın, müziğin, şiirin velhasıl her tür doğal güzelliğin meydana getirdiği etkiler olmazsa, hayatın neşesinin yarısı bile kalmaz. Doğa güçleri insana hizmete tamamen boyun eğdiği zaman, zevklerin eğitimini ve tat-

minini önemsiz saymak şöyle dursun, onların gelecekte şimdikinden çok büyük bir yer tutacağına inanıyoruz. Üretim araçları mükemmel dereceye ulaştığı zaman, insan emeği son derecede tasarruf edilerek eğitim dâhil en önemli işlerin hazırlığını daha da hızlandıracak şekilde düzenlenir. O zaman bu şekilde tasarruf edilen sürede büyük bir artış ortaya çıkar. İşte o zaman gerek doğada ve gerek sanattaki güzellik herkesin düşüncesinde hakkıyla önemli bir yer tutacaktır.

Fakat estetik kültürün, insanlığın refahı için önemli bir araç olduğunu kabul etmek ile, bunun insanlığın mutluluğu için temel bir gereklilik olduğunu kabul etmek başka şeylerdir. Ne kadar önemli olursa olsun, önceliği eğitimin günlük görevlerle doğrudan ilgili bölümlerine bırakması gerekir. Daha önce de işaret edildiği gibi, edebiyat ve diğer güzel sanatların ortaya çıkması, bireysel ve toplumsal yaşamı mümkün kılan uğraşılar ile mümkün olmuştur. Elbette mümkün kılınan şey mümkün kılan şeyden geride kalır: Çiçekçi bir bitkiyi çiçeği için diker; onun köklerine ve yapraklarına önem vermesi, onların çiçeğin oluşması ve ortaya çıkmasına aracı olmalarından ileri gelir. Bununla birlikte, amaç çiçek üretmek olduğundan, çiçek her şeyi ikinci planda bıraksa da, çiçekçi kök ve yaprakların işin özünde daha büyük önemi olduğunu öğrenmiştir. Çünkü onlar çiçeğin oluşması ve gelişmesinin bağlı olduğu şeylerdir. Kuvvetli bir bitki yetiştirmek için her türlü desteğini ve düşüncesini sarf eder ve çiçeği elde etmek düşüncesiyle bitkiyi ihmal etmenin delilik olacağını bilir. İşte önümüzdeki konu da tıpkı böyledir. Fen, mimari, heykeltıraşlık, resim, musiki ve şiir çok doğru bir şekilde şehir hayatının çiçekleri olarak kabul edilebilir. Bunları, kendilerinin kaynağı olan medeni hayatı ikinci derecede bırakacak kadar büyük bir değer kabul etsek bile -ki böyle bir şey iddia edilemez- yine yapısı sağlam bir medeni hayatın varlığının birinci şart olduğu ve bu hayata hizmet eden eğitimin derecesinin çok yüksek olduğu kabul edilmiş olur.

Eğitim-öğretim sistemimizdeki eksikliği burada çok açık bir şekilde görüyoruz. Bu yöntem çiçek için bitkiyi ihmal ediyor; kibarlık isteğiyle asıl olanı unutuyor; kendini korumaya hizmet eden hiçbir bilgi vermediği, geçim kaynağı teminini kolaylaştıracak bilginin yalnız başlangıcını öğreterek büyük bölümünü gelecekteki yaşamda nasıl olursa olsun edinilmek üzere terk ettiği ebeveynin görevlerini yapması hususunda hiçbir hazırlık yaptırmadığı ve vatandaşlıkla ilgili görevlere hazırlık için birçoğu uygunsuz ve kalanı anahtardan mahrum olaylar bütününü okutmakla yeterli bulduğu halde; kibarlığın, güzelliğin ve gösterişin artmasına hizmet edecek her şeyi öğretme konusunda çok dikkatlidir. Bizim de kabul edebileceğimiz yönüyle, çağdaş diller hakkında geniş bilgiye sahip olmak değerli bir beceri ve yetkinlik olup okuma, konuşma ve seyahat sayesinde, insana bir derece birikim kazandırmaya yarayan bir uğraşıdır. Ancak bu sonuç, son derece önemli bilgiler

feda edilerek onların zararına olacak şekilde bunların öğrenilmesinin doğru olduğunu hiçbir yönüyle göstermez. Geleneksel eğitim-öğretimin üslûba bir çekicilik ve doğruluk katacağını düşünsek bile, bu durum önem açısından çocuk yetiştirmekte rehber olan esaslar ile denklik oluşturma konusunda karşılaştırılamaz. Ölü dillerde yazılmış yazıların zevk ve duyguları olgunlaştıracağını kabul etsek bile bunların, zevkte meydana gelen olgunlaşmanın değeri açısından sağlamlık kuralları hakkında bilgi sahibi olmaya eşdeğer olacağı anlaşılmış olmaz. Olgunlaşmış bir eğitim, güzel sanatlar, edebiyat kısacası medeniyetin çiçekleri dediğimiz şeyi meydana getiren konuların tamamı, medeniyetin dayandığı bilgi ve kurallardan elbette sonra gelecektir. Bunlar, nasıl hayatın boş zamanlarını işgal ediyorlarsa, eğitim-öğretimin de boş bölümlerini işgal edeceklerdir.

Estetiğin gerçek yerini bu şekilde belirleyip eğitimine okul öncesinden başlanması gerektiğini ancak öneminin ikinci derecede olduğu konusunu vurguladıktan sonra, bu amaç için hangi bilginin daha yararlı olacağını ve işin geri kalan kısmı için insanın hazırlanmasında hangi bilimlerin öne çıkacağını inceleyeceğiz. Bu sorunun cevabı, daha önceki soruların cevabıyla aynıdır. Her ne kadar biraz şaşırtıcı olsa bile, her alanda en yüksek sanatın bilim üzerine kurulu olduğu ve bilimsiz ne üretimde ilerleme ne de değerlendirmede güvenilirlik bulunamayacağı bir gerçektir. Halk arasında kabul edilen sınırlı anlamıyla bilimin bazı sanatçılarda bulunması normaldir. Fakat bu sanatçılar fazlaca dikkat gerektiren işleri yaptıklarından, bilimin en temel tabakasını oluşturan deneysel kurallar hakkında daima bir miktar bilgiye sahip olmakla beraber, genellikle bu bilgilerin sınırlı ve gerçek dışı olmasından dolayı ileri bir dereceye ulaşamamışlardır. Bütün sanat ürünlerinin maddi ve manevi faaliyetleri az çok yaygınlaştırdığını; bu faaliyetlerin, kendi iç dinamiklerine uyularak gerçekleştirilmesi halinde güzel olabileceklerini; uygunluğun ise, sanatçının sözü edilen kuralları çok iyi bilmesine bağlı olduğunu hatırlatırsak, güzel sanatların birtakım zorunlu kuralları olduğu hemen ortaya çıkar. Bu bağlamda derinlemesine inceleme yapmadan ulaştığımız bu sonucun deneyime uygun düştüğüne birazdan değineceğiz.

Heykeltıraşlık sanatına hazırlanan gençlerin, insan vücudundaki kemiklerin ve organların dağılımını, birbirleriyle olan ilişkisini ve hareketlerini bilmeleri gerekir. Bu bilginin, bilimin bir parçası olarak, kendisine sahip olmayan heykeltıraşlara, hatalarını önlemek için öğretilmesi gerekli görülmüştür. Ayrıca mekanik bilimini de bilmek gerekir. Basit bilgilere sahip olunmadığından dolayı genellikle önemli mekanik hatalara düşülür. Bir cismin dengede olup olmadığının bilinmesi için ağırlık merkezinden geçen dikey çizginin başka bir deyişle yön çizgisinin dayanak noktası içerisine düşmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bir insanın "*rahat durmak*" tabiri ile ifade edilen bir bacağının gergin ve diğerinin gevşek bırakıl-

masıyla oluşan durumunda, yön çizgisi gergin olan ayağın alanı içindedir. Fakat denge teorisini bilmeyen heykeltıraşların bu durumu, yön çizgisi iki ayak arasının ortasına düşecek şekilde tasarlamaları az rastlanır bir şey değildir. Momentum[112] kanununun bilinmemesi de benzer hatalara sebep olur. Buna da, halka atma oyununda halka atıldığında kuvveti kaçınılmaz bir şekilde öne doğru düşüren ve bu anlamda dünyanın takdir ve şaşkınlığını kazanmış olan "Discobolus"[113] güzel bir örnektir.

Resimde, teorik olmasa bile tecrübeye dayanan bilimsel bilgi ihtiyacı daha açıktır. Çin resimlerine tuhaflık veren şey görünüş kanunlarına uyumsuzluk, hatalı manzaraları ve cisimlerdeki hatalarından başka ne olabilir? Bir çocuğun yaptığı resimlerdeki hata bile tıpkı diğeri gibi gerçekliğin olmayışı yani çoğunlukla eşya manzarasının şartlara bağlı olarak ne şekilde değiştiğini bilmemekten ileri gelen eksiklikten kaynaklanmış değil midir? Resim öğrencisine okutulan kitapları ve verilen dersleri göz önüne getiriniz veya "*Ruskin*"in[114] eleştirilerini düşününüz ya da "*Raffael*"den[115] öncekilerin eserlerine bakınız; göreceksiniz ki resimdeki ilerleme tabiatta birtakım olayların nasıl meydana geldiği hakkındaki bilginin artışına bağlı olmuştur. Bilimden yardım almayan en önemli inceleme bile, hatadan korunamaz. Her ressam kabul eder ki aynı şartlar altında ne gibi görüntüler olması gerektiği bilinmedikçe o görüntüler fark edilemez; ne gibi görüntüler olması gerektiğini bilmek ise görüntülerin bilgisini bilmek demektir. Bilimin yokluğundan dolayı, J. Lewis, çok dikkatli bir ressam olmasına rağmen, kafesli bir pencerenin gölgesini karşısında bulunan bir duvara keskin ve belirgin hatlar ile resmetmiş; hâlbuki bu kişi yarı gölge kuralı hakkında bilgi sahibi olsa idi söz konusu hatayı yapmazdı. Yine bilimin yokluğundan dolayı "Rossetti"[116] bazı özel ışıklar altında kalan tüylü yüzeylerde meydana gelen tuhaf bir gökkuşağı rengi oluşması olayını görerek -ki bu olay tüylerden geçerken ışığın kırılmasından ileri gelir- bu gökkuşağı rengindeki ışınları yüzeylerde ve mümkün olmayacak durumlarda göstermek gibi bir hataya düşmüştür.

Müziğin de bilimin yardımına bağımlı olduğunu söylemek daha fazla hayret uyandıracaktır. Fakat müziğin, duygunun doğal dilinin idealleştirilmiş bir şekle dönüştürülmesinden başka bir şey olmadığı ve dolayısıyla, bu doğal dilin kuralla-

112 Hareket eden bir cismin kütle ve hızının çarpımıyla elde edilen hareket miktarıdır.

113 Eski Yunan heykeltıraşlarından Myron'un bir eseridir. Elinde tuttuğu diski atmak için kolunu tüm gücüyle savurarak ileriye hareket ettirmeye hazır olan ve diskin fırlatılmasında her adalenin olanca kuvvetini, bedeninin bütün ağırlığını ve kolunun geriye savrulmasından kazanılan kuvveti kullanmak üzere bulunan bir pehlivanı resmeder (Çevirmen).

114 John Ruskin (1819-1900): Ünlü İngiliz yazar, şair, sanat ve toplum eleştirmenidir.

115 Raffaello (1483-1520): Raffaello, Raffaello Santi, Raffaello Sanzio, Rafael Sanzio de Urbino veya Raffaello de Urbino gibi isimlerle anılan dünyaca ünlü İtalyan ressamdır.

116 Dante Gabriel Rossetti (1828-1882): İngiliz ressam, şair ve çevirmendir.

rına uyulup uyulmayacağına göre iyi veya kötü olacağı ispat edilebilir. Sesin, farklı tür ve şiddetteki duygulara hitap eden farklı tarz ve namelerinin, müziğin kaynağının bağlandığı kökeni oluşturduğu ispat edilebilir. Namelerin ve şarkıların düzen içerisinde sonradan ortaya çıkmadığı, yaşamsal fiillerin bazı genel kurallarına uygun olarak geliştiği ve anlamlı oluşlarının bu niteliklere bağlı bulunduğu da ispatlanabilir. Dolayısıyla müzik ibarelerinin ve onlardan birleşerek oluşan makamların etkili olabilmesi, bahsettiğimiz kurallara uymaları ile mümkün olabilir. Burada bu konuyu gereği gibi açıklamak ve örneklendirmek zordur. Fakat salonlarda herkesi bunaltan kıymetsiz birçok şarkının, bilimin yasakladığı birtakım besteler olduğunu söylemek yeterli olur. Bu şarkılarda ilk olarak müzik dili oluşturacak kadar duygusallığı ve etkisi olmayan düşünceler müziğe katılarak bilime karşı gelindiği gibi; ifade edilen düşünceler duygusal olduklarında ise, kendileriyle hiçbir doğal bağı bulunmayan müzik ibareleri kullanılarak da bilime karşı gelinmiştir. İkinci olarak gerçekten uyumlu olmadıklarından dolayı da kötüdürler. Gerçekliğe ters olduklarını söylemek ise onların bilime karşı geldiklerini söylemek olur.

Şiir için de aynı düşünceler söylenebilir. Şiirin kökleri de müzik gibi, derin duygular ile iç içe girmiş doğal ifadelerde bulunmaktadır. Şiirdeki ölçü, güçlü ve çeşitli mecazlar ve benzetmeler, abartmalar, şiddetli değişimler heyecan verici bir sözün biraz abartılı düzey ve niteliklerinden başka bir şey değildir. Bu nedenle şiirin güzel ve iyi olması için heyecanlı sözlerin bağlı bulunduğu duygusal olayların kanunlarına uymak ve özen göstermek gerekmektedir. Heyecan verici sözlerin özelliklerini ve seviyesini güçlendirmede, karıştırmada ve düzenlemede oranlamaya kayıtsız şartsız uyulması gerekmemektedir. Belki düşüncenin etkisinin çok az ilgili olduğu yerlerde şairane ifadelere ihtiyatla başvurmak; etkili ve faydalı olduğu yerlerde bu sanatı kullanmak ve ancak heyecanın son dereceye çıktığı yerlerde onları da son dereceye çıkarmak gerekir. Bu kurallara karşı gelmek, ölçüsüz ve anlamsız edebiyat eserleri oluşmasına sebep olur. Bahsedilen kurallara kayıtsız kalınmasına, çoğunlukla didaktik şiirlerde rastlanır ve bu şartlara uygun derecede dikkat edilmediğinden dolayıdır ki bu manzum eserlerin çoğu sanatsal değer taşımaz.

Herhangi bir sınıfa ait bir sanatçının doğru bir eser meydana getirebilmesi için yalnız tasvir ve temsil ettiği olayların kurallarını anlaması yeterli olmayıp belki eserinin bazı özel durumları ile seyircilerin veya dinleyicilerin ruhlarında nasıl bir etki oluşturacağını da anlaması gerekir ki bu da psikolojiye ait bir konudur. Bir sanat eserinin uyandırdığı etki, şüphesiz onun sunulacağı kişilerin ruhsal yapılarına bağlıdır. Mademki bu ruh yapıları ortak özelliklerden oluşmaktadır, o halde bu özellikler ve hislere karşılık gelecek bazı genel esasların olması gerekir ve sanat eserleri ancak bu esaslar üzerine kurulursa başarılı olur. Sanatçı, bu genel

esasların ruhunu kavrayıp ne şekilde doğduklarını göremedikçe, bu esaslar ne tam olarak anlaşılabilir, ne de uygulanabilir. Bir resmin yapılış tarzının iyi olup olmadığını sormak, gerçekte, onun izleyicilerin his ve gözlemleri üzerinde ne şekilde etki uyandıracağını sormaktır. Bir trajedi oyununun iyi düzenlenip düzenlenmediğini sormak, oyundaki durumların izleyicilerin eleştirilerine gereği gibi etki edebilecek ve duygulardan yalnız bir bölümünü gereğinden fazla yormaktan çekinilmiş olacak bir şekilde düzenlenmiş olup olmadığını sormak gibidir. Aynı şekilde manzum bir eser veya bir hikâyenin asıl bölümlerinin veya bir tek cümlesine ait kelimelerinin düzenlenmesi sırasında etki gücünün iyi olması, okuyucunun düşünsel faaliyetlerinin ve hassasiyetinin dikkate alınması sırasındaki beceriye bağlıdır. Her sanatçı öğrenimi boyunca veya öğrenimi bittikten sonra bazı kuralları öğrenip birleştirir ve uygulamalarını bunlara dayandırır. Bu kuralların kaynağına indiğinizde, onlar sizi hemen psikoloji biliminin esaslarına götürecektir. İşte sanatçı, psikoloji biliminin bu esaslarını ve farklı sonuçlarını anlarsa, ancak o zaman onlara uygun bir şekilde çalışabilir.

Bilimin sanatçı yetiştireceğini bir an bile düşünmeyiz. Sanatçının, gerek ruhsal olayların gerek maddi olayların başlıca kurallarını anlamasının gerekliliğini savunmakla beraber, bu kuralları bilmenin doğal algılama gücünün yerini tutacağını asla iddia etmeyiz. Yalnız şair değil, hangi sınıftan olursa olsun sanatçı doğulur, sanatçı olunmaz. İsteğimiz doğal yeteneğin belirli bir bilginin yardımından bağımsız olamayacağını açıklamaktan ibarettir. Gerçi akıl yoluyla bulunabilecek şeylerin büyük önemi vardır, fakat bunlar her konu için yeterli değildir. En yüksek sonuçların doğması dehanın (düşüncenin) bilim ile birleşmesine bağlıdır.

Yukarıda da söylediğimiz gibi bilim, yalnız güzel sanatlarda başarılı eserler meydana getirmek için değil; güzel sanatların layık olduğu gibi değerlendirilmesi ve anlaşılması için gereklidir. Bir resimdeki güzellikleri anlama konusunda yetişkinlerin çocuklardan daha üstün olmalarına, resmin ifade ettiği doğanın ve yaşamın gerçekleri hakkında onların daha geniş bilgiye sahip olmalarından başka bir sebep gösterilebilir mi? Güzel bir şiirden, iyi eğitim almış bir beyefendinin bir köylüye oranla daha fazla tat alması, beyefendinin yine köylüye oranla nesneler ve olaylar hakkında daha geniş bilgi sahibi olmasının, köylünün göremediği şeyleri ona göstermesinden başka neyle yorumlanabilir? Bu örnekte çok açık olduğu haliyle; eğer anlatılan şeyin değerlendirilebilmesi için onun hakkında önceden bilgi sahibi olmak gerekli ise, bu, anlatımın bütün olarak değerlendirilmesi ve anlatılan nesnenin iyice anlaşılmasına bağlıdır. Mesele şudur ki bir sanat eserinin ifade ettiği her bir güzel gerçeklik, onu fark eden düşünceye bu güzelliğin zevkini tattırır ve o gerçeği bilmeyenler, bu zevkten mahrum kalırlar. Bir sanatçı herhangi bir eserinde ne kadar çok gerçekleri ortaya koyarsa o kadar çok yeteneklere ve insanî

duygulara hitap etmiş, o kadar çok düşünce oluşturmuş ve o kadar çok zevk sunmuş olur. Fakat bu hazzı alabilmek için izleyici, dinleyici veya okuyucu, sanatçının şekil verdiği şeyleri tanımalıdır; onları tanımak ise o oranda bilgi sahibi olmaktan başka bir şey değildir.

Şimdi şu büyük gerçeği de ihmal etmeyelim ki, bilim yalnız heykeltıraşlığın, resmin, müziğin temelini oluşturmakla kalmaz. Belki bilimin kendisi de şiirseldir. Bilim ile şiirin birbirlerine engel oldukları ve birbirlerinden nefret ettikleri yönündeki düşünce bir kuruntudan ibarettir. Ancak bilinç, algılama ve hissetme (duygusallık) durumlarının birbirlerini dışlama eğiliminde oldukları şüphesiz bir gerçektir. Hislerin aşırı faaliyetleri yansıtıcı güçlerin faaliyetlerini azaltma eğiliminde iken yansıtıcı güçlerin aşırı faaliyetlerinin hisleri azaltma eğiliminde olduğu da başka bir gerçektir. Esasında tüm faaliyetlerin sıralaması birbirine muhalif denilebilir. Fakat yine şüphesiz doğrudur ki düşünce gücünün çok aktif olması duyguları köreltir; buna karşın duyguların çok aktif olması düşünce gücünü zayıflatır. Bu anlamda her tür faaliyet diğerine gerçekten düşmandır. Fakat bilimsel gerçeklerin şiirsel olmadığı ya da bilimsel çalışmaların hayal gücünü eğitmediği ve güzellikle, muhabbet ile birleştirmediği doğru değildir. Tam aksine bilim, birtakım şiir zenginliklerini açar ki, buralarda bilimden yoksun olanlar hiçbir şey göremezler. Doğa bilimleri araştırmalarına girişmiş olanlar, çalışma alanlarıyla ilgili şiirleri, şairlerinden daha çok ve canlı bir şekilde hissettiklerini bize daima gösteriyorlar. Hugh Miller'ın (1802-1856) yerkürenin katmanları hakkındaki eserlerine dalanlar veya Mister Lewis'in[117] deniz kıyısı çalışmalarını okuyanlar, bilimin şiiri sevindirmek değil, aksine kışkırttığını ve ortaya çıkardığını anlarlar. Goethe'nin[118] hayatını gözlerinin önünde canlandıranlar, şairlikle bilginliğin eşit şekilde, aktif olarak, aynı zamanda bir bünyede toplanabileceğini görürler. Gerçekten de, bir adamın, doğayı ne kadar çok incelerse ona karşı saygısının o oranda azalacağını düşünmek abes ve günahkârca bir inanç değil midir? Düşünmez misiniz ki bir damla su, halkın gözünde bir su damlasından başka bir şey olmadığı halde, onun bünyesinde birleşik olarak bulunan unsurların bir gücün etkisiyle bir arada durduğunu ve bu güç ortadan kaldırıldığında suyun içinde aniden şimşek ve yıldırım oluşacağını bilen fizikçinin gözünde ne kadar anlamlıdır? Düşünmez misiniz ki, bilgisizlerin ilgisizce bir kar tanesi diye bakıp geçtiği madde, bir büyüteç aracılığıyla billurlarının hayret veren bir şekilde farklılaşan nazik şekillerini gören kimseye ne fikirler verir? Üzerinde birbirine paralel çizgileri bulunan topraklaşmış bir kaya, bundan bir milyon yıl önce bir buzulun kaydığını bilen jeologun düşüncesinde birleştirdiği şiiri, bir cahilin düşüncelerinde nasıl oluşturabilsin? Gerçek şudur ki, bilimsel araştırmalara girişmemiş olanlar, kendilerini kuşatan şiirlerin çoğuna karşı kör-

117 Meriwether Lewis (1774-1809): Amerikalı kaşiftir.

118 Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832): Ünlü Alman yazardır.

dürler. Gençliğinde bitkiler ve böcekler toplamamış olanlar, dağ yollarını ve çalılıkları kuşatan büyüleyici levhaların yazısını göremezler. Fosil toplamayan kimse, bu hazinelerin birikmiş olduğu yerleri çevreleyen şairane özelliklerden haberdar olmaz. Deniz kıyısına bir büyüteç ile bitkiler ve deniz hayvanlarını alıp eğitmeye yarayan şişesini götürmemiş olanlar, sahillerin en yüksek zevklerinin ne olduğunu henüz öğrenememişlerdir. İnsanların boş işlerle uğraştıklarını ve en büyük ve muhteşem olaylara karşı kayıtsız durduklarını; gökyüzünün yapısını anlamaya önem vermedikleri halde İskoç Kraliçesi Mary'nin (1542-1587) entrikalarıyla ilgili değersiz konulara çok ilgili olduklarını; bir Yunan atasözü hakkında çok bilgili birer eleştirmen kesildikleri halde, yerkürenin katmanlarına Allah tarafından yazılan gerçek sanat kitabına hiç bakmadan geçiverdiklerini görmek gerçekten üzücüdür.

Sonuç olarak, insanlığın uğraşılarının şu son bölümü için de en uygun hazırlığı yine bilimsel eğitimin oluşturduğunu görüyoruz. Genel olarak güzel sanatların bilimsel kurallar üzerine kurulu olduğunu ve yalnız bu kuralları bilerek başarılı bir şekilde takip edilebileceklerini anladık. Sanat eserlerinin eleştirilip hak ettiği şekilde değerlendirilmesinin, nesnenin varoluşu ve şekillenmesi hakkında bilgi sahibi olmaya, başka bir deyişle bilimsel bilgiye sahip olmaya bağlı olduğu ortaya çıktı. Sonuçta bilimin sadece tüm sanat türleri ve şiir için hayatî bir gereklilik değil; belki doğru bir bakışla bakıldığında yapısı itibariyle kendisinin bile şiirsel olduğu kesinleşti.

Buraya kadar konumuz, farklı bilgi sınıflarının rehberlik yönüyle sahip oldukları kıymetin değerlendirilmesiydi. Şimdi ise farklı bilgi sınıflarının alıştırma ve egzersiz açısından değerlerini inceleyeceğiz. Konumuzun bu bölümünü, nispeten özet halinde anlatmaya mecburuz ve zaten sözü çok fazla uzatmaya gerek de yok. Amaçlardan birine ulaşmak için en güzel yolun ne olduğunu bulduktan sonra diğeri için de en iyi yolun ne olduğunu keşfetmiş oluruz. Hareket ve davranışların düzenlenmesi sırasında en yararlı konuların öğrenilmesi ve kazanılmasının, becerilere ve yetilere destek olmak açısından da en mükemmel düşünce egzersizi olduğuna tamamen emin olabiliriz. Eğer bilgi edinmek için bir eğitim türü ve düşünce egzersizi olarak başka bir eğitim türü lazım olsa idi, bu durum tabiatın çok güzel olan iktisat kurallarına tamamen ters düşerdi. Dünyanın her yerinde becerilerin yaratılıştan gelen görevlerin yerine getirilmesi yoluyla ortaya çıktıklarını ve bu görevlere hazırlanmak için düzenlenen yapay egzersizler ve alıştırmalarla gelişmediklerini görürüz. Kızılderili (The Red Indian), kendisini usta bir avcı haline getiren sürati ve çabukluğu, hayvanları doğrudan kovalamakla edinmiştir ve yaşam tarzının faaliyetleri ve farklı ihtiyaçları nedeniyle beden gücü öyle bir hale gelmiştir ki hiçbir idman bu sonucu asla sağlayamaz. Düşmanının ve avının

izlerini takip etmede ve keşfetmede uzun bir tecrübe sayesinde edindiği ustalık, duyularına herhangi bir yapay eğitimin oluşturabileceğinden çok daha fazla duyarlılık ve incelik vermiştir. Diğer konularda da durum bu merkezdedir. Gözlerini sürekli kovalama veya kaçılması gereken uzaktaki şeylerin teşhisinde kullanarak bir dürbün haline getiren vahşiden, günlük işleri sayesinde birkaç sütun rakamı aynı anda toplamak ustalığını kazanmış olan muhasebeciye varıncaya kadar, beceri ve duyulardan her birinin en yüksek dereceye ulaşmasının, hayat şartlarının bu duyulardan beklediği görevlerin yapılmasıyla elde edildiğini görürüz. Aynı kanunun eğitimde de geçerli olduğuna emin olabiliriz. Rehberlik için en çok değeri olan eğitim, aynı zamanda alıştırma ve düşünce egzersizi oluşturma açısından da en büyük değere sahiptir. Şimdi bunun delillerini inceleyelim:

Sıradan okul programlarında önemli bir yer tutan dil öğrenimine verilen önemin sebebi olarak gösterilen yararlardan biri, bu sayede hafıza gücünün ilerleme kaydetmesidir. Bu yararın yalnız kelime öğrenmekle meydana geleceği zannediliyor. Fakat gerçek durum şudur ki, bilim hafıza gücünün geliştirilmesi için çok geniş zeminler hazırlamaktadır. Güneş sistemine dair her şeyi hatırlamak kolay bir iş olmadığı gibi samanyolu galaksisi hakkında bilinen şeyleri hatırda tutmak ise bundan daha zordur. Kimyanın her gün artırmakta olduğu karışık cisimlerin sayısı o kadar çoktur ki, bunları özel uzmanlarından başka sayabilecek çok az insan çıkar. Bu cisimlerin parçacıklarının yapısını ve birbirleriyle ilişkilerini hatırlamak ise, kimyayı yaşamında meslek olarak görmedikçe imkânsızdır. Yer kabuğunun sunmuş olduğu cisimler ve onların içindeki fosillerin sunduğu daha büyük birikintilerin elde edilmesi ve korunması uğrunda, jeoloji öğrencilerinin birçok senelik çalışmalarının harcanmasını gerektirecek noktalar vardır. Fizik; ses, ısı, ışık, elektrik gibi başlıca kısımlarından hepsini birden öğrenmeye çalışan bir kişiyi hayrete düşürecek kadar ayrıntıyı içerir. Organik bilimlere (fizyoloji ve anatomi gibi) geçilince hafızaya düşen gayret daha büyük bir şekle girer. Yalnız insanın parçalarındaki ayrıntının miktarı o kadar çoktur ki, genç bir cerrah bunları ezberleyebilmek için sıradan aleti defalarca tekrar etmeye mecburdur. Botanikçilerin ayırıp sınıflandırdıkları bitkilerin çeşidi 320.000'e yakındır. Hâlbuki zoologların üzerinde çalıştığı hayvansal yaşamın türleri 2.000.000 olarak tahmin edilmektedir. Önde gelen bilim insanlarının araştırma alanlarına giren konular o kadar geniştir ki, ancak kendi içinde tekrar tekrar bölümlere ayırarak onlarla uğraşabilirler. Her bilim insanı kendi alanı hakkında sahip olduğu bilgileri ayrıntılı olarak; kendi alanına yakın diğer alanlarla ilgili bilgileri genel olarak; bunların dışındaki alanlara ait bilgileri ise belki özet şeklinde bilebilir. Şimdi bilim çok orta derecede öğrenilse bile, hafıza gücü için yeterli miktarda egzersiz ve idmanı içerdiği şüphesizdir. Hiç olmazsa hafıza gücü için dil öğrenimi kadar bir alıştırma ve egzersiz gerektirir.

Şimdi şuna dikkat edilmelidir ki, hafızanın güçlendirilmesi için bilim dilden üstün olmayıp da eşit olsa bile, bilimin eğittiği hafızanın tür olarak diğerine göre büyük üstünlüğü vardır. Dil öğreniminde, zihinde kavramlar arasında kurulacak ilişki, çoğunlukla gelip geçici şeylere karşılık gelir. Hâlbuki bilimin öğreniminde zihinde kavramlar arasında kurulacak ilişkiler, çoğunlukla yapılması zorunlu işlere karşılık gelir. Kelimeler ile manaları arasındaki ilişkinin doğal olduğu, bu anlamsal ilişkinin ortaya çıkışının, o bilimin ilk ortaya çıkışına kadar nadiren de olsa geçmişe doğru bir dereceye kadar keşif ve tahmin edilebileceği ve bunun kurallarının, ruh bilimlerinin bir dalı olan filolojiyi oluşturmakta olduğu gerçektir. Fakat olageldiği üzere dil öğreniminde kelimeler ve anlamlar arasındaki bu doğal ilişkinin ve kurallarının açıklanmakta olduğu iddia edilemez. Bunların sıradan, gelip geçici ilişkiler olarak öğretildiğini vurgulamak gerekir. Diğer taraftan bilimin ortaya koyduğu ilişkiler, nedensellik ilişkisi olup, layıkıyla öğretildiğinde bu şekilde algılanır. Bilim, insanı akli (mantıksal) ve teorik ilişkiler ile sarar; hâlbuki dil, akla dayanmayan ilişkiler ile bağlantı kurar. Bunlardan birisi (dil) yalnız hafıza gücünü kuvvetlendirdiği halde, diğeri (bilim) hem hafızayı hem de zihni güçlendirir.

Sonra şuna da dikkat edilmelidir ki bilimin öğretim araçlarının dil karşısındaki üstünlüğü ortadadır. Profesör Faraday[119] Kraliyet Enstitüsü'nde düşünce eğitimiyle ilgili verdiği bir konferansta, insanların beyninde en yaygın düşünce eksikliğinin karar verme eksikliği olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede Faraday "Genel bir ifade ile anlatmak gerekirse denilebilir ki toplum yalnız karar verme gücünün nasıl öğretilmesi gerektiğini bilmediği gibi bu bilgisizliğinin de farkında değildir." demiştir. Bu durumun nedeni olarak da bilimsel kültürün ve bilimsel eğitimin eksikliğini göstermiştir. Bu ifadenin doğruluğu ortadadır. Çevremizdeki varlıklar ile olaylar ve sonuçları hakkında doğru bir hüküm verilebilmesi, ancak olayların birbiriyle olan ilişkisinin bilinmesi ile mümkün olabilir. Kelimelerin anlamlarına dair ne kadar geniş bilgi sahibi olunursa olunsun, tek başına bu bilgi nedenlerin ve sonuçların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayamaz. Bilinenlerden sonuçlar çıkarma ve çıkarılan bu sonuçların incelenmesi ve denenmesiyle ölçüm ve kontrolünü yapma alışkanlığı, sağlıklı karar vermeyi sağlar. İşte bunu gelenek haline getirmek bilimin en büyük getirisi ve yararıdır.

Bununla beraber bilim, yalnız düşünce egzersizi için değil, belki ahlaki egzersiz için de en güzel araçtır. Dil öğrenimi hiç olmazsa başkasının üstünlüğüne karşı bugün çok ileri derecede var olan teslimiyet duygusunu artırmaya yarar. Sözlükler ve öğretmenler kelimelerin anlamlarını verir, dilbilgisi kitabı da bu konudaki kuralları anlatır. Bu konularda öğrenci itiraz edemeden kabul etmek zorunda kalır. Onun düşünce yapısı, baskıcı eğitime tabi olmuş durumdadır. Bunun doğal

119 Michael Faraday (1791-1867): Ünlü İngiliz fizik ve kimya bilginidir.

sonucu ise ortaya konulan herhangi bir şeyi incelemeden ve sorgulamadan kabul etmeye uygun duruma gelmesidir. Hâlbuki bilimsel eğitimin ortaya çıkardığı düşünce yapısı, bunun tam tersidir. Bilim kesintisiz kişisel karar verme becerisine hitap eder. Bilimsel gerçekler yalnız otorite olarak kabul edilen bilim insanlarının anlattığı tartışmasız gerçekler olarak kabul edilmez. Bilimsel gerçekleri herkes sorgulayabilir ve tartışabilir, hatta çoğu durumda öğrencinin kendisinin sonuç elde etmesi beklenir. Bilimsel araştırmalarda her adım onun kararlarına emanet edilmiştir. Bir şeyin doğru olduğunu görmedikçe onu kabul etmesi istenmez. Öğrencide bu şekilde oluşturulan özgüven, elde ettiği sonucun çok kötü olmayıp doğa tarafından düzenli olarak pekiştirilmesiyle bir kat daha artar. İşte bu durumdan, insan huylarının en değerli yanı olan düşünce özgürlüğü doğar. Ancak bu, bilim eğitiminin ve bilimsel kültürün sunduğu tek ahlakî yarar değildir. Bilim eğitimi zaten daima gerektiği şekilde, mümkün olduğu kadar kişisel araştırmalar şeklinde sürdürüldükçe kararlılığı ve samimiyeti de güçlendirir. Tümevarım çalışmaları hakkında Profesör Tyndall'ın[120] açıkladığı şekliyle "Bunlar büyük bir azimle çalışmaya ve doğanın ilham ettiği ve gösterdiği şeyleri tevazu içerisinde ve saf niyetle kabul etmeye bağlıdır. Başarının birinci şartı, daha önce düşünülen bilgileri, ne kadar büyük ve saygın düşünceler olursa olsun, gerçeğe aykırı görününce tam bağlılık ve büyük bir istekle terk etmektir. Bana inanınız, içinde çok yüce ve soylu bir şey bulunan ve bir bilim insanının hiçbir zaman haberdar olmayacağı bir kendini feda etme çoğunlukla bilim içinde yok olma mertebesinde bulunanların özel deneyimlerinde meydana gelmektedir."

Konunun sonunda şunu da belirtiriz ve açıklamalarımızın büyük hayret uyandıracağından şüphe etmeyiz ki: Bilimsel eğitim, sunduğu dini eğitim yönüyle de normal eğitime tercih edilir. Doğal olarak burada dinî ve bilimsel tabirlerini sıradan, dar anlamda değil; en geniş ve en yüksek anlamlarında kullanıyoruz. Şüphe yoktur ki bilim, din adı altında geçiştirilen bazı hurafelere karşı düşman ise de, bu hurafelerin gizlediği gerçek dine karşı düşmanlık beslemez. Yine şüphe yoktur ki, ortada gözüken bilimin büyük bir kısmına bir dinsizlik şeması nüfuz etmiştir; fakat yüzeyden derinliklere intikal etmiş olan gerçek bilim bu gibi şaibelerden arınmıştır.

Profesör Huxley[121] bir yazısının sonunda diyor ki: "Gerçek bilim ve gerçek din öyle ikiz kardeştirler ki, bunlardan herhangi birinin diğerinden ayrılması ikisinin de ölümüne sebep olur. Bilim bütünüyle dindar olduğu oranda yükselir ve din de temelinin bilimsel derinliği ve sağlamlığı olması oranında büyür. Filozofların eserleri ve çok büyük işleri zekâlarının ürünü olmaktan çok; zekâlarında,

120 John Tyndall (1820-1893): Ünlü İngiliz fizikçidir.

121 Thomas Henry Huxley (1825-1895): İngiliz biyologtur.

son derece dindar olan bir fikri ve ruhi şarkının sunduğu istikametin ürünleridir. Gerçek, onların mantık anlayışlarından çok sabır ve azimlerine, aşk ve muhabbetlerine, sadakat ve samimiyetlerine ve nefislerinden geçmelerine boyun eğmiştir."

Birçok kişinin zannettiği gibi bilim için dinsiz olmak şöyle dursun tam aksine bilimi ihmal etmek ve etraftaki canlıların araştırılmasından kaçınmak dine karşı gelmektir. Sıradan bir örnek verelim. Varsayınız ki bir yazar her gün parlak sözler ve kelimelerle methedilsin ve övgülerle selamlansın. Varsayınız ki onun eserlerindeki derinlik, büyüklük ve güzellik ona yöneltilen övgülerin konusunu oluştursun. Yine varsayınız ki yazarın eserlerine bu şekilde sürekli övgüler yağdıranlar, o eserlerin yalnız dışından bakmakla yetinerek hiç ellerine alıp içini açmamış ve asla anlamaya çalışmamış olsunlar. Bu insanların övgülerine ne kadar değer veririz? Onların samimiyetleri ve doğrulukları hakkında ne düşünürüz? İşte kötü işler manevi yücelik ve büyüklükle karşılaştırılınca, genellikle insanlığın kâinata; kâinatın mucit ve yaratıcısına karşı durumunun böyle olduğu ortaya çıkar. Hayır! Yalnız böyle değil, daha kötüdür. İnsanlar son derece acayip ve hayret verici olduğunu söylemekten geri durmadıkları canlıları yalnız incelemeden geçivermekle kalmazlar, belki tabiatı incelemeye, buradaki canlılar üzerinde düşünmeye zaman ayıranları çoğunlukla boşa zaman harcamakla suçlarlar ve tabiatın sırlarına karşı ilgi gösterenlere de hakaret ederler. Şimdi tekrar söylüyorum: Bilim değil, bilimin ihmal edilmesi dinsizliktir. Bilime bağlılık dolaylı olarak bir ibadet, incelenen nesnedeki değeri dolaylı olarak itiraf ve sonuç olarak onların yaratıcısına karşı kulluktur. Bu, yalnız dudaklarda kalan bir saygı sözcüğü değil; belki fiil ve işlerle ifadesini bulan bir saygı gösterisidir. Sadece sözde değil; zaman, düşünce ve çaba harcanarak ispat edilmiş bir saygıdır.

Gerçek bilim böylece yalnız esas itibariyle dindar olmakla kalmamıştır. Belki bütün yaratılmışların sergilediği fiil ve hareket düzenine derin bir saygı ve dolayısıyla bir iman meydana getirmesiyle de dindardır. Deneyimlerin bir araya getirilmesi sayesinde önde gelen bilim insanları; olayların değişmez ilişkileri, sebeple sonucun sıkı bağlantısı ve iyi ya da kötü sonuçların gereklilikleri hakkında tam bir inanç geliştirmişlerdir. İnançlı bir halkın, itaatsizliklerine rağmen kurtuluş ümidi içinde olmasına karşın, bilim adamları ödül ve ceza inancı yerine kâinatın düzeninde ödüller ve cezalar olduğunu ve itaatsizliğin zararlı sonuçlarının, kurtuluşu imkânsız korkular meydana getirdiğini görür. Kendilerine uymak zorunda olduğumuz tabiat kanunlarının hem acımasız, hem de cömert ve kurtarıcı olduklarını anlar. Görür ki, onlara uyum sağlamak yaratılanların hepsini sürekli olarak mükemmelleşmeye ve daha büyük bir mutluluğa yöneltir. Bundan dolayı bu kurallara uyum sağlamaya direndiğinde, sıkıntı çekmiştir. Bu yönüyle bilim, nesnelerin yapısını ve onlara uyma zorunluluğunu açıklamakla, kendisinin gerçekten dindar olduğunu ispat eder.

Nihayet bilimin diğer bir dinsel görünümü de ruhumuzun ve varlıkların bilinmeyenleriyle olan ilişkimiz hakkında bize ancak onun doğru düşünceler sunabilmesidir. Bilim bize anlayabileceğimiz şeylerin tamamını göstermekle beraber aynı zamanda bilgi sınırlarımızı belirler. Nesnenin yaratılışı ve son halinin ne olacağını algılayamayacağımızı açıklamakla kalmayıp, bizi her alanda ulaşabileceğimiz sınırlara ulaştırır ve bize bu durumu kabul ettirir. Yeteneklerimizi aşan şeyin karşısında insan zekâsının ne kadar küçük olduğunu bize her şeyden daha iyi anlatır. İnsanların gelenekleri ve yetkileri doğrultusunda gururlanabileceği düşüncesine karşın, onun içine girmeden anlaşılamayan mutlak tutumu alçakgönüllülükten yanadır. İşte bu da gerçek gurur ve gerçek alçakgönüllülüktür. Ancak bu tavrı gösteren biri gerçek ve halis bilim insanıdır. Bu unvanın kanıtı uzunlukları ölçen, bileşik cisimleri tahlil eden yahut türler ve bölümlerin üzerlerine isimlerini gösterir kâğıtlar asan kişiler olmayıp basit gerçeklerden yüce gerçeklere ve mümkün olursa en yüce hakikate yükselmek sevdasında bulunan kişilerdir. Evet, ancak samimi bilim insanları; tabiat, hayat ve düşünce kendisinin birer görünüşünden ibaret olan Evrensel Gücün yalnız insan algısının değil insan zihninin bile son derece üstünde olduğunu gerçekten algılayabilir.

Özet olarak rehberlikte olduğu gibi eğitim-öğretimde de bilimin değerinin çok yüksek olduğunu görmekteyiz. Her açıdan eşyaların anlamlarını öğrenmek kelimelerin anlamlarını öğrenmekten daha iyidir. Bu anlamda gerek fikrî gerekse ahlakî ve dinî eğitim için çevremizdeki olayların incelenmesi, dil bilgisi ve sözlüklerin okunmasından daha üstündür.

Şimdi konumuzun başlangıcını oluşturan "Hangi bilgi daha değerlidir?" sorusuna "Bilim..." cevabını alıyoruz. Genel hükmü böyle buluyoruz. Doğrudan kendini koruma veya hayatın ve sağlığın korunması için en önemli bilgiyi, bilim sağlıyor. Geçim kaynağı temin etme şeklinde adlandırdığımız, dolaylı kendini koruma için en değerli bilgiyi bilim oluşturur. Ebeveynin görevlerini gerektiği gibi yapabilmesi için doğru rehberliği yalnız bilimde buluruz. Milletin geçmişteki ve günümüzdeki hayatının açıklanabilmesi -ki bu olmaksızın halk, hal ve hareketlerini gereği gibi düzenleyemez- için lazım olan anahtar, bilimdir. Sanatın en mükemmel eserlerini vermesi ve var olan sanat eserlerinden zevk duyulması için en gerekli hazırlığı yine bilim oluşturuyor. Fikrî, ahlaki ve dinî alıştırmalar ve egzersizler için de en yararlı yol yine bilimdir. Önceleri çok karışık görünen bu konu, incelendikten sonra nispeten yalınlık kazandı. Artık insan uğraşılarının farklı bölümleri ve bunlara bizi hazırlayacak bilimin önem derecesi ve gerekliliğini ölçmeyeceğiz, çünkü en kapsamlı anlamıyla bilimin insan uğraşılarının bütün türleri için en mükemmel rehber olduğunu anladık. Artık değeri büyük ve saygınlığı olan bilgiler ile değeri küçük fakat gerçek olan bilgilerin büyüklük davalarını halledip

çözümlemeye çalışmayacağız. Çünkü her konuda en fazla değere sahip olan bilginin, gerçekten en değerli bilgi sayıldığı ve onun değerinin, insan düşüncelerine bağlı olmayıp belki insanı kuşatan âlem ile olan ilişkileri ne kadar kanıtlanmış ve tartışılmaz ise o kadar sağlam ve gerçek olduğu anlaşıldı. Zorunlu ve sonsuz olan bilim, insanlık âlemini her zaman ilgilendirir. Şimdi olduğu gibi en uzak gelecekte bile insanların fiziksel, ruhsal ve sosyal bilimi ve bu bilimin anahtarı olmak üzere de genel olarak diğer bilimler hakkında bilgi sahibi olmaları, tutum ve davranışlarını düzenleyebilmek için hesapsız derecede önemlidir.

İşte diğerlerine önem bakımından sınırsız bir şekilde üstünlük sağlayan bilimsel eğitime, eğitim ve öğretimiyle övünülen bir asırda en az önem veriliyor! Medeniyet adını verdiğimiz şey, bilim olmadan asla gerçekleşemeyeceği halde, güya medeni olan eğitim ve öğretimimizde bu durum, farkına varılmayacak kadar basit bir noktayı oluşturuyor. Her ne kadar önceleri ancak birkaç bin kişi için yiyecek bulunabilen yerlerde bugün milyonlarca halkın geçimini sağlaması, sadece bilimin ilerlemesi sayesinde mümkün olabilmekte ise de milyonlar içinde ancak birkaç bin kişi varlıklarını mümkün kılan şeye biraz önem vermektedir. Her ne kadar varlıkların nitelikleri ve ilişkileri hakkında artmakta olan bilgiler sadece serseri kabileleri, fertlerinin çoğalmasıyla kavimler haline çevirmekle kalmamış; belki bu fertlerin artışıyla kavimlerin sayısız liderlerine, çıplak olan atalarının hiçbir vakit hayal edemeyeceği ve inanamayacağı hazlar ve rahatlıklar sunmuş olsa da, bahsedilen bilgiler en yüksek eğitim kurumlarımızda ancak şimdi ve isteksizce kabul ediliyor. Batıl inançlarımızdan kurtuluşumuzu olayların ardışıklığı ve birlikte yaşamanın ilişkisiyle yavaş yavaş artan bilgilere ve belirlenmiş olan değişmez kurallara borçluyuz. Bilim olmasa şu an putlara tapıyor olacaktık veya insan kurban ederek şeytani ilahların rızasını kazanmaya çalışacaktık. İşte insanlık kaderini bu kadar yoldan çıkaran düşünceler yerine kâinatın yaratılışındaki yücelikten ve azametten bizi bir derece haberdar eden bilime, dini kitaplarımızda itiraz taşları yağdırılıyor ve kilise kürsülerinden öfkeli bakışlar yöneltiliyor.

Bir doğu hikâyesini örnek vererek diyebiliriz ki; bilgi ailesi içinde bilim, evin günlük işleriyle meşgul olan bir hizmetkârdır. Kendi köşesinde kimsenin farkına varmadığı olgunlaşmasını gizler. Bütün iş onun sırtına yüklenmiştir. Her türlü rahatlık ve mutluluk sebepleri onun beceri, zekâ ve fedakârlığının ürünüdür. O herkesin yardımına yetiştiği halde kibirli kız kardeşleri değersiz eşyalarıyla toplumun gözünde övülebilsinler diye kendisini arka taraflara itmişlerdir. Bu örnek ile konumuz arasındaki benzerlik bu kadarla kalmıyor; sonuna baktığımızda, artık durum değişecek ve bu kibirli kız kardeşler hak ettikleri şekilde kenara itilerek unutulacak; bilim, gerek değer ve gerekse güzellik itibariyle en büyük olarak tanınacak ve böyle hüküm sürecektir.

2. Bölüm

ZİHİN EĞİTİMİ

Eğitim hakkında birbirini sorumlu tutan sistemlerin, bu sistemlerle zaman bakımından birbirini takip eden sosyal durumların bağlantı ve ilişkilerinin olmaması mümkün değildir. Özel görevleri her ne olursa olsun, her bir döneme ait kurumların, milli düşüncede bir ortak kökene sahip olmaları yönünden bir aile gibi olmaları gerekir. İnsanların, iman esaslarını ve yorumlarını, açıklama yapmaya tenezzül etmeyen, hatasız bir makamdan öğrendikleri zamanlarda, çocukların eğitim ve öğretiminin baskıcı ve zoraki olması normaldi. "İnan ve hiç soru sorma." emri kilisenin kanunu olduğu dönemde, aynı emir, okullar için de bir kuraldı. Bunun karşılığında Protestanlığın insanlara kişisel karar verme hakkını sunduğu ve akla müracaat yolunu açtığı şu zamanda, gençlerin öğretiminde bir derece daha akıllarına hitap etmekle, davranışla anlatma şeklinin uygulanması arasında bir ahenk ve uyum gözükmektedir. O buyruklarını sertlikle ve korkutarak uygulatan, önemsiz suçları idam cezası ile karşılayıp kendilerine sadakat göstermeyenler için yatıştırılamaz intikam alma hissinin siyasi baskı döneminde, aynı derecede şiddetli birçok emri ve bu emirlerden her birine muhalefet halinde sopa, falaka ve hapis gibi özel cezalar ile sağlamlaştırılmış sınırsız bir baskıyı içeren bir öğretim anlayışının uygun görülmesi zorunluydu. Diğer taraftan siyasi özgürlüklerin ilerlemesi, kişisel davranışları sınırlayan kanunların kaldırılması ve ceza kanununun iyileştirilerek düzeltilmesi ile de zorlamanın olmadığı öğretime doğru ilerleme olmuş ve artık öğrencilerin sınırlarının azaltılmış olmasının yanında disiplin konusunda ceza dışındaki yollara başvurulmaya başlanmıştır. İnsanların, nefse eziyet etme kuralına uygun hareket ederek kendilerini zevklerden ne kadar çok alıkoyarlarsa o kadar erdem sahibi sayıldıkları çile ve taassup dönemlerinde, çocuklarının istek-

lerine karşı çıkmayı da içeren ve "Böyle yapmamalısın!" uyarısıyla onların bireysel hareketlerini ayıplayan eğitim tarzını en uygun olarak değerlendirmeleri çok doğaldı. Hâlbuki rahatlığın ve mutluluğun meşru bir amaç edinilmeye başlandığı, mesai saatlerinin azaltıldığı ve herkesin ferahlama sebeplerinin tamamlandığı şu zamanda ise ebeveyn ve öğretmenler de en çocuksu arzuların bile tatmin edilmesi ve çocuk oyunlarının özendirilmesinin gerekli olduğunu, gelişim halinde bulunan ruhun eğilimlerinin zannedildiği kadar şeytani olmadığını fark etmeye başlamışlardır. Sanayinin ödüller ve memnuniyet verici şeylerle yapılandırılıp korunmasının zorunlu olduğu; üreticilerin kullandığı üretim araçlarının, ürünlerinin türünün, niteliğinin ve fiyatlarının hükümet tarafından düzenlenme gerekliliği ve para değerinin düzenlemeler ile belirlenebileceği fikrinin herkesçe kabul edildiği dönem, şüphe yok ki çocukların da düşüncelerinin istenildiği gibi değiştirildiği, düzenlendiği, merak ve becerilerinin kendilerine öğretmenleri tarafından bahşedildiği kısacası çocukların, bilginin içine doldurulacağı bir kap derecesinde görüldüğü ve bu bilgilerin de öğretmenin kendi isteğine göre düzenlenerek yapılandırılmasının yararlı olduğu zanlarının desteklendiği bir asırdı. Bununla birlikte doğanın sanıldığından çok daha fazla kendi kendini düzenleme ve idare etme gücü olduğunu öğrendiğimiz; çalışma hayatı, ticaret, ziraat ve denizciliğin düzenlemeler ve müdahalelere tabi tutulmadıkları zamanlarda, düzenleme ve kayıt altına alındıkları zamanlardan daha iyi oldukları ve siyasi hükümetlerin, mükemmel olabilmek için kendi içlerinde, öz varlıklarıyla birlikte olgunlaşmaları gerektiğini, dışarıdan yapılacak zorlamaların sonuçsuz kaldığını gördüğümüz şu serbest sanayi döneminde ise olgunlaşma ve ilerleme fikri için dahi olsa, zedelemeden ve hasar vermeden müdahale edilmesi mümkün olmayan bazı iç dinamikler ve doğal davranışlarımız bulunduğunu ve henüz doğmakta olan insanî düşünceyi, birtakım yapay şekil ve tercihlere zorlamamızın mümkün olmadığını anlıyoruz. Hatta psikoloji de bize zarara sebep olmamamız için arz ve talep kanunlarına uymamız gerektiğini öğretiyor. Bu durumda; kendince göz kamaştırıcı görev anlayışıyla, sert yöntem ve kurallar, türlü tehditler ve şartlarla, takındığı sözde çilecilikle (asceticism) eski eğitim sistemi, aynı çağın toplumsal yöntemleriyle uyumluydu. Nitekim sözü edilen bu niteliklerin tersini ifade eden şu anki eğitim sistemimiz, daha özgürlükçü olan dini kurumlarımız ve toplumumuza karşılık gelmektedir.

Daha birtakım zıtlıklar ve benzerlikler var ki henüz bunlardan bahsetmedik. Bunlar, şu değişimlerin her birinin (yani toplumsal değişimlerle eğitim sisteminin geçirdiği değişimlerin) oluşması için takip edilen yol ve akımlar ile bu değişimlerim bağlı olduğu durumlar ve farklı düşünceler arasındaki benzerliklerdir. Birkaç asır önce gerek dini, gerek siyasi ve gerek eğitimle ilgili inançlar tekdüze ve değişmez bir haldeydi. Herkes Roma kilisesine bağlı, herkes tek hükümet yanlısı, herkes

Aristotales'in[122] öğrencisi idi. Hiç kimse eğitim gördüğü Grammar School'un[123] yöntem ve gelenekleri ile durumunu tartışmayı aklına bile getirmezdi. İşte bu durumların her birindeki uyumluluk ve birlik yerine sürekli olarak artan farklılığı ve karşıtlığı oluşturan aynı sebep olmuştur. Kişisel özgürlüğe önem verilmesine dayanan bu yönelişler Protestanlığın büyük değişimini gerçekleştirmeyi sağladıktan sonra, o zamandan beri sayısı sürekli artan birçok mezhebi doğurmuş, siyasi farklılıkların ortaya çıkışının sebebi olmakla birlikte, başlangıçtaki iki yoldan, son zamanlarda her yıl miktarı artmakta olan farklı grupların doğmasını, şubelere ayrılarak olgunlaşmasını sağlamış; sonuçta, okullara karşı Baconcu isyan başlayarak gerek bu ülkede ve gerek başka ülkelerde farklı yeni yol ve yöntemler bulma düşüncesi ortaya çıkmıştır. İşte aynı yönelişler eğitimde de yöntem ve yolların çeşitlenmesini ve artmasını sağlamıştır. Bu akımlar, aynı iç değişimin dışarıdaki eserleri gibi aynı zamanda olmuşlardır. Gerek kilise gerek felsefe gerek kral ve gerekse öğretimden kaynaklanan baskı ve kayıtsız-şartsız bağlılığın yıkılması esas itibariyle büyük bir olaydır. Bu olayın her bir aşamasında ise bizzat değişimin gerçekleşmesinde olduğu gibi, onun meydana getirdiği yeni şekil, bakış açısı ve uygulamada da özgürlüğe doğru bir ilgi ve yöneliş gözlemlenmektedir.

Birçok kişi, gençliğin eğitimi ile ilgili yöntemlerin çeşitlenmesi ve artmasına üzülmüş olsalar da genel açıdan bakan bir düşünür, bu artışı sonunda makul bir sistem kurulmasına yarayacak bir araç olarak algılar. İlahiyata dair düşünce farklılıkları hakkında hangi tarafta bulunulursa bulunulsun eğitim meselelerinde ayrılıkların iş bölümü itibariyle araştırma ve incelemeleri kolaylaştırdığı açıktır. Gerçek bir yönteme sahip olsaydık bundan sapmak tabii ki zararlı olurdu; fakat gerçek yöntem henüz bulunmamış, belki keşfedilmesi gerektiğinden, araştırma ve incelemeleri çeşitli taraflara yönlendiren bağımsız düşünce, birçok araştırmacının çalışmaları, bahsedilen yöntemin keşfi için düşünülebilecek her türlü çareden daha güzel bir araç oluşturmaktadır. Bahsettiğimiz araştırmacılardan her biri, gerçekte belki az çok esası bulunan bazı yeni fikirlerin farkına vararak, her biri doğruluğunu test etmek için bir çok araç bulunan şahsi düşüncelerine sarılıp uygunluğunu bildirmek ve yayımlamak için yorulmak bilmez bir gayret ile çabalayarak, her biri diğerlerinin yöntemini hak ölçüleri çerçevesinde eleştirerek, bütün şu kısıtlayıcı güçleri terk etmesiyle kusursuz eğitim yoluna doğru bir yaklaşımın meydana gelmemesi mümkün değildir. Araştırmacıların her birinin doğal yöntemlerle keşfettiği bölümler, sonuçlarının sürekli ortaya çıkmasıyla zorunlu olarak uygulamada kabul edilir. Bahsedilen bölümlere karışan yanlışlıklar ise tekrar edilen deneyler

122 Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322): Antik dönemde yaşamış ünlü Yunan filozofudur.

123 Grammar School: İngiltere ve diğer İngilizce konuşan okullarda bulunan, dil bilgisi kurallarının ve dil biliminin öğretildiği, Yunanca ve Latince gibi klasik dillerde eğitim veren günümüzde ortaöğretim okulu olarak nitelendirilebilecek okullardır.

sonucunda ortaya çıkan kusurlarından dolayı geçersiz sayılır. Gerçeklerin bu şekilde bir araya getirilmesi ve hataların çıkarılması sayesinde sonuç kusursuz ve tam bir kurallar bütününü oluşturur. İnsan düşüncesinin katettiği üç aşama yani bilgisizlikte ittifak, araştırmada ihtilaf ve akıllı olanda (akılda) ittifak devrelerinden ikincisinin üçüncüsünü doğurduğu açıktır. Bunlar birbirini yalnız zaman bakımından değil belki nedensellik bakımından da doğurur. Bundan dolayı, eğitimle ilgili sistemlerin şu anki ayrılık ve uyuşmazlığını ne kadar sabırsızlıkla görür ve bu ayrılığın sebeplerine ne kadar üzülürsek de bu süreci, zorunlu bir geçiş ve nihai sonucu bakımından hayırlı bir değişim dönemi olarak tanımaya mecburuz.

Bununla birlikte şimdi ilerlemiş durumumuzu kendimize yararlı olacak şekilde değerlendiremez miyiz? 50 senelik tartışmadan ve deneyimlerden, ortaya çıkarılan sonuçların karşılaştırılmasından sonra acaba bugün amaca biraz daha yaklaşmış olmamız beklenmez mi? Bugün, bazı eski yöntemlerden vazgeçilmiş, yeni birtakım yöntemlerin geliştirilmiş olması; birçok yöntemin de genellikle terk veya kabul edilmek aşamasında bulunuyor olmaları gerekir. Bu muhtelif değişiklikleri yan yana koyacak olursak belki onlarda bazı benzer özellikleri görerek bir yöneliş hissederiz ve delillendirerek deneyin bizi götürdüğü yön hakkında bir ipucu elde etmekle beraber daha fazla ilerleme ve gelişme için bazı belirtileri toplayabiliriz. Şu halde, konunun daha sonra yapılacak derin araştırmalara ön söz oluşturması bakımından geçmişteki eğitimle şimdiki eğitim arasındaki zıtlıklara bir göz atalım:

Bir hatanın düzeltilmesini çoğunlukla onun zıddı başka bir hatanın yapılması takip eder. İşte bu sebepledir ki sadece beden eğitimine önem verilen asırlardan sonra, düşünce eğitiminin tek amaç edinildiği ve iki üç yaşındaki çocukların ellerine ders kitapları verilerek bunun, bilgi sahibi olmanın tek yolu olduğunun kabul edildiği bir asır gelmiştir. Bununla birlikte, ortaya çıkan durumlardaki birbirine zıt hataları birleştirmek ve bu hataların aynı gerçeğin son muhalifleri olduğunu anlayarak ikinci bir ilerlemeyi gerçekleştirmek nasıl mümkün ise, biz de şimdi beden ile düşünceye birlikte dikkat edilmesi gerektiğine ve bütün insan varlığının bir bütün halinde ilerlemesi gerektiği görüşüne varıyoruz. Yapay araçlarla zor kullanarak karşılık alma yöntemini birçok kimse terk etmiştir. Vaktinden önce olgunlaşma da rağbetten düşmüştür. Herkes, hayatta başarılı olabilmek için mükemmel bir canlı olmanın birinci şart olduğunu anlamaya başlamıştır. En mükemmel beyin bile, kendisini işletecek yaşam enerjisinden yoksun bulunursa pek az yarar sağlayabilir. Dolayısıyla, bunlardan birini feda ederek diğerini elde etmek cinnet olarak kabul edilmekte ve bu cinneti de çocuklukta harika gibi görünen bazı şeylerin sonraları sönüvermesi, sürekli olarak ispat etmektedir. Bu şekilde, zamanı akıllıca kullanmanın, eğitimin sırrı olduğunu ifade eden özlü sözün geçerliliği ortaya çıkar.

Daha önceleri herkesçe kullanılmakta olan ezberleme usulü de günden güne rağbetten düşmektedir. Son dönem bilim insanlarının hepsi eski şekilde makine gibi alfabe öğrenimini yanlış buluyorlar. Çarpım tablosu bugün çoğunlukla uygulamalı bir şekilde öğretiliyor. Dil öğretiminde Grammar School'da uygulanan eski yöntemler yerine, bir çocuğun annesinden dil öğrendiği gibi doğal yöntemler üzerine kurulu sistemler geliştiriliyor. Battersea[124] Öğretmen Okulu hakkındaki bir yazıda, orada uygulanan yöntemler anlatılırken deniliyor ki "Bütün hazırlık dersleri çoğunlukla sözlüdür ve mümkün olduğu kadar doğaya, nesneye müracaat edilerek anlatılır ve açıklanır." Onu takip eden eğitim de öyledir. Ezberleme yönteminde, bu yöntemin geçerli olduğu asırdaki tüm diğer mesleklerde olduğu gibi, şekil ve işaretlere, bunların temsil ettiği şeylerden çok daha fazla önem verilmekteydi. Kelimeleri yanılmadan tekrar etmek istenir, manalarını anlamaya rağbet edilmezdi ve bu şekilde asıl amaç, şekil ve görünüşe feda edilirdi. Sonunda anlaşıldı ki diğer konularda olduğu gibi bunda da böyle bir sonuç gelip geçici değil, aksine kaçınılmaz bir sonuçtur, yani şekiller ve işaretlere ne derece dikkat ve özen gösterilirse onların anlamları o oranda ihmal edilmiş olur. Montaigne'nin[125] de çok önceleri dediği gibi "Ezberleyerek öğrenmek, öğrenmek değildir." Ezbere dayalı öğretimle birlikte onunla oldukça ilgili olan kurallara dayalı öğretim yöntemi de son bulmaya başlamıştır. Yeni yöntem, önce özel sonra genel ve soyut olanın öğretilmesi merkezindedir. Battersea Öğretmen Okulu Raporu'nda vurgulandığı gibi -bu yöntem, her ne kadar öğrenciye önce kuralların öğretildiği sıradan yöntemin aksi ise de- bunun doğru bir yöntem olduğu tecrübeyle sabittir. Bugün kural öğretme yöntemi, esası anlaşılamamış bilgi öğretmek ve temeli olmayan şekilsel bir anlayış meydana getirmekle suçlanmaktadır. Araştırma ve incelemelerin sonuçlarını, bu sonuçları meydana getiren inceleme ve araştırmalara bakmadan öğretmek hem yorucu hem de faydasız görülmektedir. Herkesçe bilinen gerçeklerin gereği gibi ve sürekli işe yarayabilmesi için çalışılması lazımdır. "Haydan gelen Hûya gider." sözü zenginlik için olduğu gibi, bilgi ve beceri için de geçerlidir. Kurallar, düşüncede belirlenmezse ve düşüncenin içerdiği diğer şeylere bağlanmazsa daima unutulur. Hâlbuki bu kuralların parça parça ifade ettikleri esaslar düşüncenin bir kere eline geçerse sürekli onun malı olup kalır. Kendisine kurallar öğretilmiş olan çocuk, o kurallardan ayrılınca pusulayı şaşırır; hâlbuki o kuralların dayandığı esasları öğrenen bir genç, yeni bir meseleyi de bildiği eski mesele gibi kolaylıkla halledebilir. Kurallarla doldurulmuş bir düşünce ile esaslarla dolu bir düşünce arasındaki fark, karmakarışık bir malzeme yığını ile yine aynı malzemenin bütün bölümlerinin birbirine bağlanarak bir bütün oluşturulması hali arasındaki farkla aynıdır. Bu iki durumdan ikincisinin yararı, yalnız ayrıntının ve bütünün parçalarının güzelce

124 İngiltere'nin başkenti Londra'da yer alan bir yerleşim bölgesidir.
125 Michel de Montaigne (1533-1592): Ünlü Fransız deneme yazarıdır.

hatırlanmasını sağlamakla kalmaz; inceleme ve araştırma, özgür düşünce, keşif ve icat yapmak için daha etkili bir araç oluşturur. Oysa birincisi, bu amaçlara hizmet edemez. Hem bu yalnız bir benzetme ve örnekten ibaret sayılmamalıdır, tek gerçektir. Olayların, genellemeler içinde birleştirilmesi, gerek nesnel gerekse öznel olaylar şeklinde dikkate alınması, bilginin düzenlenmesi demektir ve düşüncenin sınırları, bu oluşumun kaplayabildiği alan ile uyumludur.

Kurallar yerine esasların konulmasından ve bunun gereği olarak, soyut kavramları, bunların kendilerinden ayrıldıkları olaylar ve durumlarla, düşünce birbirine alışıncaya değin terk etme yönteminden; önce, ilk öğrenilen şeylerin daha sonraki bir zamana bırakılması zorunluluğu doğmuştur. Bunu, çocuklara dil bilgisi kurallarını öğretme konusunda pek akla uygun olmayan alışkanlığın terk edilmiş olmasıyla örneklendirip açıklayabiliriz. Mösyo Marcel'in dediği gibi "Tereddütsüz itiraf edilebilir ki dil bilgisi kurallar bir atlama taşı değildir; aksine bir tamamlama aracıdır." Yine Mr. Wyse'ın belirttiği şekliyle "Dil bilgisi ve cümle bilgisi kurallar ve kanunlar toplamıdır, kurallar da uygulamaya dayalı olarak oluşturulur. Kurallar uzun gözlemler ve olayların karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuçların tümevarımıdır (genellenmesiyle oluşur). Kısaca bilim dilin felsefesidir. Doğal akışı takip edilirse ne kişilerin ne de milletlerin bilime ilk önce ulaştıkları görülür. Dil bilgisi kuralları ve vezin (ölçü) olmazdan önce de diller konuşuluyor ve şiirler de yazılıyordu. İnsanlık, düşünmek ve karar vermek için, Aristoteles mantığını oluştursun diye beklememiştir." Kısacası dil bilgisi ve cümle bilgisi nasıl dilden sonra oluşmuş ise, öğretilmeleri de dilden sonra olmak durumundadır. Milletin gelişmesiyle bireyin gelişmesi arasındaki ilişkiden haberdar olanlar, bu sonucun zorunluluğunu kolayca idrak ederler.

Eski alışkanlıkların sona ermesi sırasında meydana gelen yeni kabullerin en önemlisi, inceleme ve gözlemlere ait kuvvetlerin yöntem dairesinde eğitilmesinin gerekliliğidir. Uzun bir bilgisizlik döneminden sonra artık insanlar, çocukların inceleme ve araştırma yeteneklerindeki genetik faaliyetlerin anlamlı ve faydalı olduğunu anlamaya başladılar. Önceleri yerine göre anlamı olmayan bir hareket, oyun veya yaramazlık zannedilen şeylerin, gelecekteki bütün bilgilere temel oluşturacak bir bilginin öğrenilmesi için birer yol ve araç oldukları anlaşılmıştır. İşte çok iyi düşünülen fakat çok kötü bir şekilde uygulanmakta olan hayat bilgisi derslerinin esas varlık sebebi budur. Bu şekilde Bacon'un "Fizik bütün bilimlerin anasıdır." sözü bilim ve eğitime de uyarlanabilir olmaya başlamıştır. Nesnenin görünen ve hissedilen özellikleri hakkında mükemmel bir bilgiye sahip olmaksızın düşüncelerimiz hatalı, tahminlerimiz yanlış ve uygulamalarımız sonuçsuz olur. "Duygu ve yeteneklerin eğitimi ihmal edilirse eğitimin geri kalan kısmı bir tembellik, rahatlık ve bulanıklık ile hastalıklı kalır ki bunların tedavisine imkân yoktur." Eğer gerçek-

ten düşünecek olursak görürüz ki kuşatıcı ve mükemmel bir dikkat ve gözlem, bütün büyük başarıların temelidir. Bu yalnız sanatçılara, çevrecilere ve bilim insanlarına lazım değildir; buna ihtiyacı olanlar ne yalnızca sağlığı teşhis için çalışan doktor ne de birkaç senesini tezgâh başında geçirmesi gereken mühendislerden ibarettir. Belki filozof, nesneler arasında diğer insanların farkına varamadığı ilgileri görüp inceleyen kişi; şair de insanların tabiatta daha önce görmeyip kendilerine gösterildikten sonra farkına vardıkları güzel olayları gören kimsedir. Canlı ve mükemmel duyuların gereğinden fazla gerekli ve esaslı bir şey olduğu meselesi kadar zararlı bir ihtiyaç durumu yoktur. Yürürlükten kaldırılmış olan öğretilerden sağlıklı bir sonuç elde edilemez.

Gerçekleri soyut bir şekilde anlatma yöntemi kullanımdan kaldırılarak bunun yerine gerçekleri somut bir şekilde anlatma yöntemi getirilmiştir. Bugün, ispat edilebilen (pozitif bilimler) bilimlerin başlangıç konuları; kumaşların, tatların ve renklerin öğrenildiği gibi doğrudan doğruya gösterilme yoluyla öğretilmektedir. İlk matematik derslerinde, üstündeki tellerde hareketli boncuklar bulunan hesap aracı üretimi buna güzel bir örnektir. Yine Profesör De Morgan'ın[126] onluk hesaplama sistemi de bunu pek güzel örneklendirir. Mösyö Marcel çok haklı olarak eski cetvel yöntemini terk ederek tartı ve ölçüleri gerçek metre, kilogram, litre, vb.ye başvurma yoluyla öğretiyor ve bunların birbiriyle olan bağlantılarının bulunmasını deneyimlere bırakıyor. Coğrafya ve geometri öğrenimine hazırlık olmak üzere kabartma haritaların ve geometri şekillerinin kalıp ve modellerinin kullanılması da bu türdendir. Bu yöntemlerdeki ayırt edici ortak özelliğin, her çocuğun düşüncesini, insanlığın düşüncesinin büyük bir ölçüde geçmiş olduğu yollar ve aşamalardan şimdi geçirmekte olduğu açıktır. Adet, şekil, bağlantılar ve gerçek özellikler, öncelikle dış dünyadaki nesnelerden çıkarım yoluyla elde edilmiştir. Şimdi bu gerçekleri çocuğa somut ve maddi bir şekilde öğretmek, bunları insan türü hangi tarzda öğrenmiş ise çocuğun da o tarzda öğrenmesine fırsat vermektir. Muhtemelen zamanla, bu gerçeklerin zaten başka bir yolla öğretilmesine olanak olmadığı anlaşılacaktır. Zira bu gerçekleri çocuğun soyut kavramlar gibi ezberleyip tekrar etmesi halinde onların, kendisinin açık bir biçimde gözlemleyerek anladığı şeylerin sadece farklı bir ifadesinden ibaret olduklarını algılayıncaya kadar, bu soyut kavramları anlamsız bulacağına şüphe yoktur.

Fakat ortaya çıkan değişimlerin en anlamlısı, bilim öğreniminin zahmetli olması yerine, onu sevimli ve çekici hale getirmek için gittikçe artan arzudur. Bu arzunun kaynağı ise bir çocuğun her yaşta yöneldiği düşünce hareketlerinin kendisi için yararlı; nefret ettiklerinin ise zararlı olduğu şeklinde az çok ortaya çıkmakta olan değerlendirmelerdir. Herhangi bir tür bilgi için isteğin artmasının, gelişmek-

126 Augustus De Morgan (1806-1871): İngiliz matematikçi ve mantıkçıdır.

te olan fikrin o tür bilgiyi yutma ve hazmetme yeteneği kazanmaya çalıştığına ve büyümek için ona muhtaç bulunduğuna delil olduğu düşüncesi kabul görmektedir. Diğer taraftan bazı bilgilerden nefret edilmesi, onların zamansız öğretilmek istenildiğine veya hazmedilmesi mümkün olmayan bir şekilde öğretilmeye çalışıldığına işarettir. İşte başlangıç eğitimini eğlenceli ve eğitimin bütün bölümlerini çekici bir şekle dönüştürmeye harcanan çalışma, hep bu görüşlerden kaynaklanmaktadır. Oyunun değeri ve yararı hakkında konuşmalar yapmak, çocuk yuvası tekerlemelerinin ve peri masallarının yaygınlaştırılmasına taraftar olmak bundan ileri gelir. Günden güne öğretim yöntemimizi çocukların düşüncesine daha çok uydurmaktayız. "Bir çocuk şu dersi mi yoksa bu dersi mi seviyor? Filan şeyle arası iyi mi?" sorularını daima sorarız. Mösyö Marcel diyor ki: "Çocuğun çeşitliliğe karşı sahip olduğu doğal eğilimine hoşgörü göstermeli, merak ve rağbet ettiği şeylerde arzularını yerine getirmeliyiz ki hem eğlensin hem bilgi sahibi olsun." Yine diyor ki: "Çocuk yorgunluk belirtileri göstermeden ders bitmelidir." Sonraki dönem eğitimi için de aynı düşünceler vardır. Ders aralarındaki küçük teneffüslerde, kır gezintilerinde, eğlenceli konuşmalarda, hep birlikte söylenen şarkılarda ve bunlara benzer diğer birçok konularda bir yenilik eseri görülmektedir. Nefsi isteklerinden mahrum etme yoluyla katı bir çileciliğe girmek insanlar arasında yok olmaya başladığı gibi, bu hal eğitimde de yok olmaya yüz tutmuş ve siyasi kanunların değer ölçüsü olan mutluluğu artırıcı hizmetler, günümüzde okul ve çocuk yuvası düzenlemelerinin de geniş bir derecede ölçüsü olmaya başlamıştır.

Acaba bu birbirinden farklı değişikliklerin ortak özellikleri nedir? Doğanın yöntem ve düzenine gittikçe daha fazla uyma hali değil midir? Doğanın aleyhinde isyan ilan ettiği zorla ve vaktinden önce öğretme yönteminin terk edilmesi ve ilk senelerin vücut organlarının ve yeteneklerin kazandırılmasına ayrılması yöntemi bunu kanıtlamaktadır. Yine ezber derslerin yerine kır ve oyun dersleri gibi konuşma yoluyla öğrenilen ve deneyimle öğrenilen dersler konulması, kural okutmanın terk edilmesi ve esasların öğretiminin yaygınlaşması yani genel ve soyut kavramların, bunlara esas oluşturacak somut kavramlar ve özellikleri görülünceye kadar ertelenmesi de buna işaret eder. Hayat bilgisi ders yöntemleri de aynı şeyi doğrulamaktadır. Fen bilimlerinin başlangıçta soyut değil maddi ve somut göstergelerle öğretilmesi de belki aynı sebepten ileri gelir. Aynı yöneliş, özellikle bilgiyi çekici şekillerde sunma ve hoşa giden bir şekilde kazandırma konusunda türlü çalışmalarda görülmektedir. Zira her canlı varlıkta zorunlu görevlerin yapılmasına eşlik eden zevk, bu görevlerin yapılması için kışkırtıcı bir güç oluşturduğuna ve küçük çocuğun kendi kendine öğrenirken mercanları ısırmak ve oyuncaklarını parçalamakta duyduğu sevincin, onun nesnelerin özelliklerini öğrenmesine yarayacak uygulamaların kaynağı olduğuna bakılarak, ders verilecek konuların düzen

ve yöntem öğretimini, öğrencinin merakını en fazla çekecek bir tarzda seçmekle, davranışlarımızı yaşamın kurallarına uydurmuş ve tabiatın emirlerini yerine getirmiş oluruz.

Şu halde çok önceleri Pestalozzi'nin önerdiği mesleğe yani, gerek düzenlemesi ve gerek tarzı itibariyle eğitimin, düşünce olgunlaşmasının doğal gidişine uymasının gerekli olduğu; düşünce yetilerinin kendi kendilerine geliştikleri sırada, her birinin muhtaç olduğu bir bilgi türü bulunduğu; bu sırayı takip etme ve bilgiyi öğretme zorunluluğumuzun bulunduğu bir anlayışa doğru ilerlemekteyiz. Yukarıda ima edilen iyileştirme ve ilerlemenin tamamı, bu genel esasın kısmen uygulanmasından ibarettir. Bu esas hakkında öğretmenlerde henüz başlangıç aşamasında bir düşünce bulunmakta ve fakat eğitime dair yayınlanan eserlerde bu nokta üzerinde gittikçe daha çok ısrar edilmektedir. Mösyö Marcel "Doğanın yöntemi bütün yöntemlerin ilk kalıbıdır." dediği gibi Mr. Wyse da "Bilgi edinmenin en can alıcı esası, öğrenciyi kendi kendine öğrenme konusunda gereği gibi güçlü kılmaktır." diyor. Bilim bizleri nesnelerin oluşumuyla gittikçe daha çok tanıştırdıkça, nesnenin yapısında dış etmenlerin yardımından kendi kendine yeterli olma özelliği bulunduğunu daha güzel görüyoruz. Bilgilerimizin olgunlaşması yaşamsal davranışlara ve doğaya müdahalemizi daima sınırlandırmayı gerektiriyor. Tıpta eski kuvvetli tedavi yöntemleri yerine daha hafif tedavilerle yetinilmiş, hatta çok defa doğal halde bırakmaktan başka tedavilerden çekinilmiştir. Yeni doğmuş çocukların vücudunu Kızılderililerin çocuklarına yaptığı gibi başka bir şekilde sıkıp sararak kalıba koyma gerekliliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Yine hapishaneler için insanlar tarafından ustaca tasarlanan öğretim yöntemlerinden hiçbirinin, kendi çalışmasıyla kendini geçindirmenin doğal güvenliği kadar etkili bir iyileştirme aracı oluşturmadığı hükmüne varılmıştır. Oyunlarda olduğu gibi eğitim-öğretimde de başarı hedeflerimizin, olgunluk yaşına doğru ilerleyen bütün düşüncelerin geçtiği kendi kendine gelişme anlayışına yardımcı olmakla gerçekleşeceğini görmekteyiz.

Konuları ve ders yöntemi düzenlemesini olgunlaşmaya bağlama ve becerilerin faaliyet tarzına uydurma gerekliliğine dair, bir defa ifade edildiğinde, apaçık kanıtlanmış olacak derecede gerçek olan bu ilk esas, doğal olarak hiçbir zaman bütünüyle de ihmal edilmemiştir. Öğretmenler derslerini bir dereceye kadar ona uydurmuşlardır. Çünkü o, eğitim-öğretim için asli şarttır. Çocuklara toplama işlemi öğretilmeden önce üç kuralı (bir tür matematiksel hesaplama işlemi) öğretilmemiştir. Yazı defteri alınmadan önce yazmaya geçilmemiştir. Konik kesitler daima Euclid'in geometrisinden önce öğretilmiştir. Ancak eski yöntemlerin asıl hatası, genel olarak kabule mecbur oldukları şeyi, ayrıntı ve parçaları itibariyle tanımak istemeleri noktasındadır. Hâlbuki aynı esas hem ayrıntı hem de genelleme için uygulanabilir. Eğer bir çocuk, iki şey arasındaki ilişki durumunu anlamaya

başladığı zamandan itibaren yer küre hakkında; karadan ve denizden oluştuğu, dağlar, ormanlar, nehirler ve şehirlerle örtülmüş olduğu, ekseni üzerinde Güneş'in etrafında hareket eden bir küre olduğu düşüncesini oluşturuncaya değin yılların geçmesi gerekirse; -eğer çocuk kavramdan kavrama derece derece geçmek zorundaysa-, eğer onun oluşturduğu ve öğrenmeye aracılık eden kavramlar, sonra daha büyük ve daha karmaşık oluyor ise, çocuğun takip edebileceği yalnız bir sıra bulunacak ve gittikçe büyüyen ve karmaşıklık kazanan her kavram, kendinden daha küçük olanlarla birleşik ve varlığı onların varlığına bağlı olacaktır. Bu birleşik kavramların herhangi birinin çocuğa, daha onların parçalarını elde etmeden önce sunulup öğretilmesinin, bir kavramlar silsilesinin en sonuncusunu ilk önce öğretmeye kalkışmak kadar abes olacağı ortaya çıkmış olmaz mı? Herhangi bir konuyu anlamak için, gittikçe karmaşıklık kazanan düşüncelerden oluşan bir yoldan geçmek gerekmektedir. Bu düşüncelere karşılık gelen yeteneklerin olgunlaşması, bu düşüncelerin içselleştirilmesi ve özümsenmesi ile mümkün olur. Bu ise, bahsedilen düşünceler zihne doğal düzen çerçevesinde öğretilmedikçe mümkün değildir. Bu düzeni takip etmemek, öğretilmek istenen düşüncelerin nefret ve isteksizlikle karşılanmasıyla sonuçlanır ve öğrenci zihnindeki boşlukları gelecekteki hayatında bizzat dolduracak kadar zeki değilse, aldığı bilgiler hafızasında pek az yararlı olur veya yararsız, ölü eserler gibi kalır.

Şu halde sorulabilir ki: "Ama neden herhangi bir öğretim programıyla ilgili kendimizi zerre kadar sıkıntıya sokmuyoruz?" Eğer zihin de beden gibi önceden belirlenmiş bir evrimleşme biçimi ise, eğer zihin kendiliğinden gelişiyor ise, eğer herhangi bir bilgiyi önemsemesi ve öğrenmesi ihtiyaçlar dâhilinde meydana geliyorsa, eğer doğru zamanda ve gerekli bir etkinlik için bir motive edici mevcutsa, o halde niçin öğretim programlarıyla uğraşılıp müdahale edilsin? Çocuklar neden tamamıyla doğanın disiplinine bırakılmamaktadır? Niçin onlar istedikleri gibi bilgi edinmekte hür bırakılmak yerine pasif bir alıcı olarak bırakılmıştır? Niçin sürekli tutarlı bir yapı sergileyemiyoruz? Bu beklenmeyen ve çözümü gayet zor bir sorudur. Makul bir biçimde ifade edildiği gibi, tamamıyla serbest bırakma sistemi uygulanarak yukarıda ifade edilen öğretilerin mantıklı bir sonucu olup olmadığına bakılır, ergi yöntemiyle[127] o görüşlerin çürüklüğü ispat edilebilir gibi gözüküyor. Bununla birlikte konu tam olarak anlaşılsa, görülür ki bu görüşler gerçekte bizi öyle savunulması mümkün olmayan bir duruma düşürmüş değildir. Bedenle ilgili örneklere bir defa bakmak bu durumu açıkça gösterir. Doğan bir organizma ne kadar mükemmel olursa, onun beslenmesi ve korunması hususunda, kendisini dünyaya getiren organizmaya muhtaç olduğu devrenin o kadar uzun olması, hayatın gerektirdiği genel bir kuraldır. Bir yeşil su yosununun küçücük, hızlıca

127 "Reductio ad absurdum" olarak da ifade edilen, bir teoremin yargısının (hüküm) yanlış olduğunu kabul edip savının (hipotez) yanlışlığını kanıtlama yöntemidir.

oluşan ve kendi kendine hareket eden eşeysiz üreme cisimciği ile, ağır bir şekilde büyüyen, türlü koruyucularıyla ve filizlenme aşamasında beslemeye mahsus temiz gıda ile donanmış bir ağacın tohumu arasındaki fark, bu kanunun bitkiler dünyasına uygulanmasına örnek teşkil eder. Hayvanlarda ise bunu, kendi kendilerine yeten ve bölünerek çoğalan tek hücreli hayvanlar, evladının uzun bir süre ana rahminde kaldıktan sonra yine uzun bir süre beslenmek için süt emmeye, bundan sonra da gıdanın suni bir şekilde verilmesine muhtaç olduğu; annesi gibi kendi kendine yemek yemeyi öğrendikten sonra bile gıda, giysi ve meskenin kendisi için hazırlanmasına gereksinim duyan ve kendisini geçindirmeye, on beş ilâ yirmi yaş arasına gelmedikçe gücü yetmeyen insana varıncaya kadar aynı hali tezatlıklar silsilesi içinde görebiliriz. İşte bu kural bedene nasıl hakim ise düşünceye de öylece hakimdir. Canlıların en yüce türü olan insan, düşüncesinin beslenmesi için de her şeyden önce büyüklerinin yardımına muhtaçtır. Hareket etmeye gücü olmayan yeni doğmuş bebek, ihtiyaçlarını karşılamakta ne kadar aciz ise, duygu ve becerilerinin gelişmesine yardım edecek şeyleri elde etmekten de bir o kadar acizdir. Besinlerini hazırlamak konusunda görülen çaresizliği, bilgiyi özümseme ve işe yarayacak bir şekle dönüştürme gücünün olmayışında da görülmüştür. Birçok gerçeğin öğrenilmesini sağlayan dili, o tamamen etrafındakilerden öğrenecektir. Aveyronlu vahşi çocuk örneğinde[128] anne-baba yardımından yoksun olmanın doğurduğu gelişim geriliği, açıkça görülmektedir. Dolayısıyla gerçekten gerekli olan ve gereğince hazırlanan konuları günden güne çocuğun önüne koyma ve bunları uygun aralıklarla ve yeterince öğretmekte, çocuğun bedenine olduğu gibi düşüncesine de müdahale ve aracılık için geniş bir faaliyet alanı vardır. Her iki durumda da ebeveynin ilk görevi, gelişim ve olgunlaşmanın gerektirdiği uygun şartları oluşturmaya dikkat etmektir. Nasıl ki beslenme, giyim, ev hazırlama ve organların doğal bir şekilde büyümelerine ne şekil ve ne de düzen itibariyle müdahale etmeden bu görevi yapabiliyorlarsa, tıpkı bunun gibi, taklit edilecek örnekleri, incelenecek nesneleri, okunacak kitapları, çözülecek problemleri hazırlarlar ve ne doğrudan doğruya ne de dolaylı olarak zor kullanmadan ve bu görevi olgunlaşma düşüncesinin doğal akışını asla ihlal etmeden yerine getirmiş olurlar veya başka bir tabirle bu doğal akışı genel bir şekilde kolaylaştırmış bulunurlar. Yukarıda açıklanmış görüşlerin kabul edilmesi, bazı kimselerin iddia edebileceği gibi ders okutmanın ve öğretmenin terk edilmesi anlamına gelmez. Belki de etkin ve mükemmel bir öğretim yöntemi için geniş bir alan oluşturur.

128 1797 veya 1798 yılında Aveyron (Fransa'daki kentleren biri) civarındaki ormanlarda yalnız başına bulunmuş bir çocuktur. O zaman tahminen on bir-on iki yaşında olup civar köylerde oturanların anlattıklarına bakılırsa yedi senedir ormanda dolaşmakta olduğu anlaşılmış, bununla birlikte işin gerçeği öğrenilememiştir. Bu vahşi çocuk özel eğitimin de babası olarak kabul edilen ve Paris'te görev yapan Doktor Jean Itard'a götürülmüştür. Itard bu çocuğa Victor ismini vermiş ve onunla bizzat ilgilenmiştir. Ancak beş yıllık bir eğitimden sonra bile Victor'un sözel ve dil becerileri çok geliştirilememiştir.

Genel düşüncelerden özele geçilirse, dikkate çekicidir ki Pestalozzi yönteminde bu görüşlerin vadettiği şeyler hemen hiç yapılamamıştır. Çocukların bu yöntemle uygulanan derslerden hoşlanmadıklarını hatta nefret ettiklerini işitiyoruz ve incelemelerimize göre Pestalozzi yöntemini uygulayan okullar, belli başlı insanları ortalamanın üstünde bir oranda yetiştirmediği gibi, ortalama sınırını bile güç buluyorlar. Buna şaşırmayız. Bir yöntemin uygulamasındaki başlıca başarı, o metodun hangi anlayışla uygulandığına bağlıdır. Çok bilinen bir gerçektir ki beceriksiz bir işçi en mükemmel aletlerle bile yaptığı işi berbat eder. Aynı şekilde, kötü öğretmenler en iyi yöntemlerle bile başarı sağlayamaz. Bu durumda, yöntemin iyiliği bile başarısızlık sebebi olur. Nitekim benzetmemize devam edersek diyebiliriz ki eğitim görmemiş ellerde aletlerin mükemmelliği, ürünlerde eksikliklere sebep olur. Basit, tekdüze ve adeta makine gibi bir ders metodu, orta seviyede zekâya sahip insanlar tarafından bile, -böyle bir metodun zaten meydana getirmeye yeterli olduğu- bir ürün vermek üzere uygulanabilirse de; düşünce ne tür yeteneklere ayrılıyorsa uygulamanın da o kadar çeşitli olduğu mükemmel bir yöntemin ve aynı türden olmayan, her özel amaç için bir özel araç teklif eden başka bir yöntemin gereği gibi uygulanabilmesi, öğretmenlerden çok azının sahip olduğu bir güce karşılık gelir. Bir kız okulu öğretmeni hece derslerini öğretebilir, herhangi bir okul hocası da çocuklara çarpım tablosu öğretebilir. Fakat harflerin isimleri yerine onların kuvvet ve şiddetlerini öğretmek veya deneysel birtakım ilerlemelerle düzenlenmiş hesaplama yöntemi öğretmek biraz zekâyı gerektirir. Bütün bilimlerde teorik bir metot takip etmek o kadar önemli bir karar verme ve üretmeye, düşünce ve çözümleme gücüne bağlıdır ki, öğretmenlik böyle önemsiz ve takdirsizlikler içinde kaldıkça, bunları hiçbir zaman uygulamada göremeyeceğiz. Gerçek eğitimi ancak gerçek bir filozof idare edebilir ve verebilir. Öyle ise bugün bir felsefe yönteminin uygulanmasının ortaya çıkaracağı sonuçları düşününüz! Psikoloji hakkında o kadar az bilgimiz olduğu ve öğretmenlerimiz bu azıcık bilgiden habersiz olduğu halde, temelini psikolojinin oluşturduğu bir yöntemin sonuçları ne olabilir?

Pestalozzi esaslarını, onun şekillendirdiği yaklaşımlarla karıştırmak başka engeller ve cesaretsizlikleri meydana getirmiştir. Bazı özel düzenlemeler beklenen sonucu vermeyince, bu düzenlemelerin dayandığı teoriler de önemini yitirmiştir. Hâlbuki o düzenlemelerin o teoriye gerçekten uygun olup olmadığı asla araştırılmamıştır. Soyut göstergelerden çok somut göstergelerle karar vermeye alışkın olan insanlar, uygulamaların yanlış yürütülmesinden dolayı teorileri itham etmişlerdir. Bu ise, tıpkı bir buhar makinesi yapmak için gerçekleştirilen bir deneyin sonuçsuz kalması sebebiyle buharın hareket ettirme gücünün üretilmesinin imkânsız olduğunu ispat etmeye benzer. Unutmamak gerekir ki Pestalozzi'nin temel düşüncesi açısından haklı olması, bu düşüncenin bütün uygulamalarında hatasız olduğunu

göstermez. Hatta Pestalozzi'nin hayranlarının sözlerine bakılırsa; bu adam sistematik düşünce sahibi olmaktan çok, bazı gerçekleri keşfetmiş ve ara sıra gerçeğin ışığı tarafından korunmuş kısmî sezgici bir kişidir. Onun Stantz'daki ilk büyük başarısı, ders vermenin temel araç ve gereçleri olan kitaplardan ve geleneksel öğretim yöntemi uygulamalarından mahrum olduğu sırada "çocukların daha çok ne tür bilgilere ihtiyacı olduğu ve bu bilgilerin onların zaten sahip oldukları bilgilere nasıl bağlanacağını" araştırırken elde edilmiştir. Bu kişi gücünü öğretim yöntemlerini gözlemlemesine değil, çocukların gereksinimlerini ve karşılaştıkları zorlukları görmesini sağlayan derin sevgisine borçludur. Bu kişi elde ettiği gerçekleri mantık çerçevesinde düzenleme ve genişletme gücünden yoksundu. Çoğunlukla bu görevi yardımcıları olan Kruesi, Tobler, Buss, Niederer ve Schmid'e bırakmak zorunda kalırdı. İşte bunun sonucu olarak gerek kendi düzenlemeleri ve gerek onun adına tasarlanan ve icat edilen yan düzenlemeler birçok tutarsızlık içermektedir. Annenin El Kitabı adlı eserde Pestalozzi'nin çocuk yuvası hakkında öne sürülen yöntemi, insan vücudunun farklı bölümlerine ait tabirler ve terimlerle başladıktan sonra, onların birbirine göre durumlarını, daha sonra bağlantılarını açıklamaya girişmesi açısından düşünce gelişiminin ilk aşamalarına hiç de uygun düşmediği ispat edilebilir. Ana dilinin cümle yapısında kelimelerin sahip oldukları anlamlara ait soruyu alıştırmalar aracılığıyla öğretme yöntemi tamamen yararsız olduğu gibi öğrencinin zaman, emek ve ilgisini boşa harcamasıyla sonuçlanır. Coğrafya öğretimi konusunda önerdiği yöntem, her halde Pestalozzi sistemine uygun değildir. Düzenlemesinin tutarlı olduğu yerlerde de ya eksiktir veya eski tarzın bazı kalıntılarıyla yozlaşmıştır. Dolayısıyla Pestalozzi'nin oluşturduğu genel öğretiyi ana çizgileri bakımından savunduğumuz halde, bu kişinin özel birtakım yöntemlerini incelemeksizin kabul etmenin büyük tartışmalara sebep olacağına inanmaktayız. Herhangi bir büyük gerçeğin kendilerine öğretildiği şekil ve görünüşlere kutsal bir elbise giydirme konusunda insanların her zaman gösterdiği yöneliş, mucize gösterenden (peygamberden) önce insan zekâsının güçsüz duruma düşmesi ve onun her kelimesiyle yemin etme alışkanlığı, kısacası bir düşüncenin elbiselerini bizzat düşünce gibi anlamaya yönelişi, Pestalozzi yönteminin esasları ile bu yöntemi uygulamak için tasarlanan araçlar arasındaki farka önemle dikkat etmeyi ve bunlardan ilkinin asıl; diğerinin ise aslının ancak bir taslağı olduğunu kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bilgilerimizin durumuna bakacak olursak gerçeğin bu merkezde olduğunu görmekteyiz. Öğretim yöntemlerinin yapı ve düzeni, insan becerilerinin şekil ve düzen gelişimleriyle uyumlu ve ahenkli hale getirilmeden önce gerekli olan asıl şey, becerilerin nasıl gelişip olgunlaşacağını mümkün olduğunca tam olarak anlama meselesidir. Günümüzde bu konuda ancak sınırlı bazı genel bilgilere sahip bulunmaktayız. Öncelikle şu genel bilgi ve düşünceler birçok

alt dallara ayrılarak derinlemesine ortaya konulmalı ki eğitim-öğretim sanatının dayanması gereken bilimsel zenginlik onaylanabilsin. Düşünce güçlerinin düzenini ve hangi şartlar altında hareket ettiklerini kesin olarak belirledikten sonra da bu güçlerden her birini eğitmek için tasavvur edilebilen birçok tarzdan, onların doğal hareket şekillerine en uygun olanının alınması meselesi gelir. Bu nedenle en gelişmiş öğretim yöntemlerimizin bile ne gerçek ne de gerçeğe yakın yöntemler olduğu kabul edilemez. Okuyucu, Pestalozzi esasları ile bu esasların uygulaması arasındaki farkı dikkate alarak ve uygulamanın zorunlu olarak hatalı olabileceğini düşüncesine yerleştirerek bu yöntem hakkında bazı kişilerin ortaya koydukları hoşnutsuzluğu gereği gibi takdir edebilir.

O zaman görür ki, Pestalozzi teorileri henüz uygulama gücüne ulaşmamıştır, belki daha yeni yeni yapılabilecek bir iştir. Bununla birlikte yukarıda ortaya koyduğumuz düşüncelere dayanılarak bugün bu işin yapılamayacağı ve bu nedenle bütün çalışmaların, başlangıç ve hazırlık incelemelerine ayrılması gerektiği iddia edilirse, cevaben deriz ki bu durumda bir psikoloji teorisi oluşmadıkça gerek yöntem gerekse şekil yönünden kültür planının mükemmel hale ulaşması mümkün değilse de rehber vazifesini gören bazı esaslar yardımıyla mükemmel bir yönteme doğru tahmini bir şekilde ilerleyebiliriz. Gelecekte daha geniş çaplı incelemelere önayak olmak üzere şimdi şu esasları belirleyelim. Bunların bazıları, yukarıdaki sayfalarda az çok anlaşılır şekilde ima edilmişse de, her birinin kendi mantık düzenlemesi çerçevesinde dile getirilmesi faydalı olacaktır:

1. Eğitim-öğretimde basitten karmaşığa doğru ilerlemek zorunda oluşumuz -gerçi bilinçli ve düzenli bir şekilde olmasa bile- daima bir dereceye kadar uyulmuş bir gerçektir. Düşünce, gelişen ve olgunlaşan bir şeydir. Gelişen her şey gibi o da homojenden (aynı cinsten) homojen olmayana (heterojene) doğru ilerler ve doğal bir öğretim yönteminin, bu düşünsel gidişatın maddi bir karşılığı olarak aynı şekilde ilerleme göstermesi gerekir. Ayrıca, söz konusu prensibi bu şekilde açıkladığımızda, öncelikli olmasından dolayı çok geniş uygulamalarının olduğunu görürüz. Zira onun gerekliliğinin sebepleri, bizim yalnız her bilgi türünü öğretirken basitten karmaşığa doğru gitmek zorunda olduğumuzu değil, belki bir bütün olarak dikkate alınan bilim hakkında da bu şekilde hareket etme zorunluluğumuzu gerektirir. Nasıl ki düşünce öncelikle birkaç aktif güçten ibaret olduğu halde daha sonra tamamlanan beceriler birbirini takip ederek faaliyete girer ve sonunda tüm beceriler aynı zamanda çalışmaya başlar; bizim öğretimimiz de öncelikle birkaç konu ile başlar, sonra bunlara ilaveler yapılır ve sonunda bütün konulara yönelmek gerekir. Bu

anlamda eğitim-öğretimin yalnız bölümleri bakımından değil, belki bir bütün halinde basitten karmaşığa doğru ilerlemesi gerekir.

2. Düşünce gelişimi, diğer bütün gelişmeler gibi belirsiz olandan belirli olana doğru bir ilerlemedir. Organizmanın beyninin yapısı, diğer bölümleri gibi, yalnız olgunluk yaşına gelince tamamlanır ve yapının eksik olması oranında hareketleri yoksun olur. Dolayısıyla ilk hareketler ve konuşma konusunda ilk çabalamalar gibi, ilk duygular ve düşünceler de son derece belirsizdir. Ancak başlangıçta sadece aydınlık ile karanlığı ayırabilen gelişmemiş bir gözden, ne şekilde türleri, renk tonlarını ve şeklin ayrıntılarını gayet net olarak ayırabilen bir göze çıkılır ise, zeka da gerek genel olarak gerek yetilerinden her biri itibariyle nesne ve hareketlerin en kaba bölümlerinden başlayarak gittikçe daha ince ve gerçek ayrımlara doğru ilerler. Eğitim-öğretim düzenimizde ve yöntemlerimizde bu genel kuralın uygulanması gerekmektedir. Gelişimini tamamlamamış bir zihne mükemmel düşünceler sokmak mümkün olmadığı gibi, mümkün olsa bile istenilen bir şey değildir. Gerçekten çok küçük bir yaşta bu gibi düşüncelerin büründükleri sözcük şekillerini öğretebiliriz. Öğretmenler çoğunlukla bu sözcükler doğru olarak öğretilince, düşüncelerin de iyi anlaşılmış olduğunu düşünürler. Hâlbuki öğrenciye şaşırtmaca küçük bir soru sorulmasıyla aksi durum ortaya çıkar ve anlaşılır ki, kelimeler ya anlamları çok az düşünülerek veya hiç dikkate alınmayarak ezberlenmiştir veya anlamlar hakkında oluşan düşünce çok sislidir. Ancak deneylerin artarak devam etmesi sonucunda bilinen düşünceler için temel yasalar ortaya çıktıkça; gözlemler, seneden seneye nesnelerin ve olayların daha önce birbirine karıştırılan, görünmeyen niteliklerini ortaya koydukça, her tür birlikte yaşama ve birbiri ardından gelme ilişkisi bu sınıfa ait olayların tekrarı ile bilinip alışıldıkça, farklı ilişkiler sınıfı birbirini karşılıklı tehdit edip birbirinden tamamen ayrılarak fark edildikçe, bilinenlerin tarifi gerçekten anlaşılabilecek bir hale gelir. Şimdi eğitim ve öğretimde işe, sıradan bilgilerle başlamak zorunludur. Bu sıradan bilgileri -önce büyük hataları sonra daha küçükleri düzeltmeye yarayacak olan deneyimin kazanılmasını kolaylaştırarak- derece derece açıklamayı hedefliyoruz. Bilimsel kurallar ise düşünce ve kavramlar olgunlaştığı zaman öğretilmelidir.

3. Derslerimizin somut şeylerden başlayıp ilerleyerek soyut şeylerde son bulması gerektiğini söylemek, yukarıda açıkladığımız esaslardan birincisinin kısmen tekrarı gibi görülebilir. Bununla birlikte bu esas, diğer bir amaç olmasa bile, bazı durumlarda gerçekten basit ve karmaşık olan

şeylerin neler olduğunu belirlemek amacıyla anlatmaya uygundur. Zira yazık ki bu noktada çok anlam karmaşası olmuştur. İnsanların birçok konuyu bir merkezde toplayarak birleştirmelerinin, o konunun anlaşılmasını kolaylaştırmış olmasından dolayı, aynı yaklaşımın, çocuğun da düşünce ve kavramlarını sadeleştireceğini sanmışlardır. Unutulmuştur ki bütün kavramlar ancak ortaya koyduğu gerçeğin bir parçası olarak bütüne oranla basittir ve gerçeğin bütünü, değer verilen herhangi bir parçasından çok daha karışık ve birleşiktir. Sözü edilen parçalardan birçoğu öğrenildikten sonradır ki gerçekler ve bütün kavramlar hafızanın işini kolaylaştırır ve aklı olanlar için belirginleşir. Gerçeğin parçalarına sahip olmayan bir zihin için bütünü anlamak daha zordur. Basitleştirmenin bu iki türünü birbirine karıştıran hocalar, ilk önce esaslar ile başlamakla daima hata etmişlerdir. Bu ise, düşüncenin esaslara örnekler aracılığıyla yerleştirilmesini ve bu şekilde özelden genele; somut ve kayıtlı olandan soyut ve değişken olana götürülmesini gerektiren başlıca kurala, görünüşte olmasa bile gerçekte terstir.

4. Çocukların eğitimi, gerek şekil gerekse düzenleme itibariyle insanlığın tarihsel açıdan ayrıntılı olarak düşünülen eğitimine uygun olmalıdır. Başka bir ifadeyle bireydeki bilgilerin ortaya çıkışı, milletteki bilgilerin ortaya çıkışının bağlı olduğu yolu takip etmelidir. Bu esasın, yukarıda dolaylı olarak açıklanmış olduğu düşünülebilir. Çünkü gerek millette gerekse bireyde bilgilerin ortaya çıkışının birer olgunlaşma olayı olması yönüyle, yukarıda belirtilen aynı olgunlaşmanın genel kurallarına uygun ve dolayısıyla birbirlerine uygun olmaları gerekir. Bununla birlikte bu özel karşılaştırma, sağladığı rehberlik açısından değerlidir ve toplum bu karşılaştırmayı Mösyö Comte[129] *Kont'a* borçludur. Onun felsefesinin bu bölümünü, diğer düşüncelerine bakmaksızın kabul edebiliriz. Bu yol, herhangi soyut bir teoriden bağımsız olarak iki nedenden dolayı savunulabilir ve bu nedenlerden her biri de başlı başına bu teorinin ispatına yeterlidir. Bu nedenlerden ilki, en geniş sonuçları açısından düşünülmek şartıyla, genel evrim kuralından çıkartılabilir. Çünkü insanların gerek şekil ve gerek huy itibariyle atalarına benzedikleri gerçek ise -delirme gibi bazı durumların aynı ailenin sonraki nesillerinin fertlerinde aynı yaşta meydana geldiği doğru ise- hayatını kaybetmiş birçok aile büyüğünün nitelikleri ile hayattakilerin niteliklerinin karışmasıyla bu kanunu zulüm görmüş bir şekle dönüştüren bireysel örnekleri bir tarafa bırakıp, ilgi çekici milli örneklere bakarak, bunların arasındaki zıtlıkların yüz-

129 Auguste Comte (1798-1857): Fransız filozof, matematikçi ve sosyologdur.

yıllardan beri nasıl kalıcı olduğunu dikkate almalıyız. Bu örneklerden her birinin bir ortak yöntemden ortaya çıktığını ve dolayısıyla aralarında bugün açıkça görünen farkların sonraki nesiller üzerinde değişim meydana getirici şartların etkisiyle oluşmuş ve özellikle sonraki nesillerin her birinin onları çocuk ve torunlarına naklederek miras bırakmış olduğunu hatırlatırsak- şimdi bu farkların organik bir hal kazanmış olduğu ve örneğin bir Fransız çocuğunun yabancılar içinde büyüse bile nihayet bir Fransız olacağı kaçınılmaz ise, sonuçta bu şekilde aydınlatılan ve açıklanan genel olay, düşünce ve zekâ da dâhil olmak üzere bütün yaratılış hakkında doğru ise - bu girişten şu sonuç çıkar: Eğer insan türünün, farklı bilgileri öğrenmesinde bir düzen varsa, her çocukta da bu bilgileri aynı düzen içinde öğrenmek için bir beceri ortaya çıkmış olacaktır. Bu düzen gerçekte önemsiz olsa bile, yine de kişisel düşünce gelişimini genel düşüncenin katetmiş olduğu aşamalardan geçirmek eğitim-öğretimi kolaylaştırmış olur. Fakat düzen gerçekte önemsiz ve varlığı ile yokluğu aynı olan bir kavram değildir. Eğitimin, insanlık medeniyetinin küçük ölçekte bir tekrarı olması gerekliliğinin aslî sebebi de budur. Düzenin, tarihsel sürecinin başlıca aşamaları itibariyle zorunlu olduğu ve düzeni meydana getiren sebepler ırkta nasılsa, çocuğa da öylece uygulanabilir olduğu ispat edilebilir. Bu sebepleri tüm parçalarıyla ayırmayıp yalnız olayların ortasına atılmış olan insanlık düşüncesinin, onları anlamaya harcanan açılımlarının, birçok karşılaştırmalar, varsayımlar, deneyler ve teorilerden sonra her konu hakkındaki hazır olan bilgisine özel bir yol ile ulaşmış olduğunu söylemek yeterlidir. Düşünce ile olaylar arasındaki ilişkinin, bu bilgilerin başka bir yol ile elde edilmesine engel olacak bir tarzda olması ve her çocuğun düşüncesinin de olaylara göre aynı tepkide bulunmasından dolayı, söz konusu olayı çocuğun da aynı yol aracılığıyla anlayacağı çok makul bir şekilde ispatlanabilir. Bundan dolayı eğitim hakkında gerçek yöntemin belirlenmesinde çağdaş yöntemleri inceleme ve araştırmanın, bizleri uyandırmaya yardımı olacaktır.

5. Böyle bir inceleme ve araştırmanın götüreceği sonuca, öğretimin her bölümünde uygulamalı ve deneyden teoriye doğru bir yöntemle gitmek gerekir. Beşeriyetin ilerleme devirlerinde her bilim, kendisine karşılık gelen bir sanattan ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Gerek birey ve gerek ırk olarak soyuta somut aracılığıyla gitmekteki zorunluluğumuzdan dolayıdır ki bilim meydana gelmezden önce uygulamasının yapılması ve duyurulmasıyla birlikte deneyim gerekir. Bilim, düzenlenmiş bilgilerdir ve bilgiler düzenlenmeden önce onlara sahip olmak gerekir. Dolayısıyla her

düşünce, sadece deneysel bir giriş ile başlamalıdır ve ancak yeterli gözlemlerle ilerleme kaydedildikten sonra sonuç çıkarmaya girişilmelidir. Bu kuralın uygulamasına örnek olarak, önce dilin kendisinin öğrenilmesi, daha sonra kurallarının öğretilmesi tarzındaki yeni usulü gösterebiliriz veya bilimsel yöntemle manzara resmi öğretiminden önce, sıradan resim yapmayı öğretmek alışkanlığını söyleyebiliriz. Bu kuralın diğer bazı uygulamalarını biraz sonra açıklayacağız.

6. Bundan önce bahsedilen genel esasın ne kadar ısrar edilse yine yetmeyecek olan ikinci sonucu da, eğitimde kendi kendine olgunlaşma yöntemini son derece cazip hale getirme gerekliliğidir. Çocuklar, kendi kendilerine inceleme yapmaya ve bu incelemelerden sonuçlar çıkarmaya yönlendirilmelidir. Kendilerine olabildiğince az müdahale edilmeli, mümkün olduğu kadar çok şeyler keşfettirilmelidir. İnsanlık yalnız kendi kendine beslenerek ilerlemiştir ve en güzel sonuçları elde etmek için her bir düşüncenin de aynı şekilde ilerlemesi gerektiği, kendi kendine yetişen insanların dikkat çeken başarıları ile ispatlanmıştır. Sıradan okul yöntemleri öğretiminin etkisi altında büyümüş ve eğitimin ancak bu şekilde yapılabileceği düşüncesine saplanmış olanlar, çocukları kendi kendilerinin öğretmeni yapmayı mümkün görmezler. Bununla birlikte sözü edilen yöntemler, bir çocuğun yaşamının ilk yıllarında, çevresindeki nesnelerle ilgili çok önemli bilgileri yardımsız öğrenmiş olduğunu düşünürlerse; çocuğun ana dilini kullanmayı kendi kendine öğrendiğini hatırlar; her çocuğun bizzat topladığı hayat tecrübesinin ve okul dışında edindiği bilgilerin sayısını hesaplarlarsa; Londralı, kendi kendine yetişmiş bir sokak çocuğunun yeteneklerinin yönlendirildiği istikamette gösterdiği nadir zekâ eserine dikkat ederlerse, kısacası nice zekâların yalnız başına, sadece bizim uygunsuz bir şekilde düzenlenmiş ders planlarının esrarını değil, belki bunlardan başka bir çok engelleri de aşarak oluştuklarını düşünürlerse, bir konunun gerçek anlamda düzenlenmesi ve doğru şekilde sunulması halinde, orta seviyeli her bir öğrencinin, o konunun, birbirini takip eden sorunlarını çok küçük bir yardımla yenebilmesinin imkansız olmadığını göreceklerdir. Gerçekten bir çocuğun düşüncesinde gerçekleşen sonsuz incelemeler, araştırmalar ve ispatlamalarına veya yeteneklerinin ulaşabileceği bir alana ait konular hakkındaki zarif/ince düşüncelerine bakılıp, burada gösterdiği kudret, alan içinde bulunan konulara planlı bir şekilde yönlendirilecek olursa, bu çabanın, o konuları yardımsız elde etmek için onu güçlendireceğini göremeyecek bir kimse, düşünen biri midir? Çocuğa sürekli bir şeyler söyleme ve telkinlerde bu-

lunma ihtiyacı içinde olmak çocuğun değil, bizim ahmaklığımızdan ileri gelir. Böylece çocuğu, meraklı ve ilgili olduğu, kendi kendine uğraşılarla hazmetmekte bulunduğu konulardan uzaklaştırırız. Önüne, anlayabileceğinden çok daha karışık, dolayısıyla hoşlanamayacağı şeyleri koyarız. Bunları istekle öğrenmediğini görünce, tehdit ve cezalandırma gücüyle onları zihnine sokmaya çalışırız. Bu şekilde, arzu ettiği şeylerden mahrum ve öğrenemeyeceği bilgilere mahkûm etmekle, düşünce gücünü sorunlu bir hale sokmuş ve dolayısıyla bütün bilgilerden nefretine neden olmuş oluruz. Kısmen kendimizin oluşturduğu sersemce bir rahatlık ve kısmen de yeteneklerine uygun olmayan derslerin devamı sonucunda artık çocuğun hiçbir şeyi açıklama yapmadan anlayamaz hale gelmesi ve bizim öğretim sistemimiz için yetersiz bir kap halini alması, eğitim-öğretimin çaresiz bu anlatım biçimiyle devam etmesi gerekliliğine hükmetmemizle sonuçlanır. Kendi yöntemimizle çocuğu aciz bıraktığımız halde, çocuğun bu çaresizliğini yöntemimizin başarısızlığına neden olarak gösteririz. Şu halde, savunmakta olduğumuz yöntem aleyhinde eğitimcilerin deneyimlerinden örnek vermenin uygun olmayacağı ortaya çıkar. Bahsedilen gerçekleri idrak eden kişiler ise, doğanın yöntemini baştanbaşa güvenle takip edebileceğimizi ve ustalıklı bir gözetim sayesinde zihni, ilk devirlerinde nasıl kendi kendine olgunlaşma ve gelişme gösterdiyse sonraki devirlerinde de öylece ve kendi kendine olgunlaşacak bir hale getirmenin mümkün olacağını ve yalnız bu şekilde güç ve faaliyetin en yüksek derecesini elde edebileceğimizi anlarlar.

7. Herhangi bir eğitim-öğretim planı hakkında hüküm verilebilmek için son bir ölçü olmak üzere, "Bu, öğrencide zevk verici bir etki uyandırıyor mu?" sorusunu sormak gerekir. Herhangi bir düzenlemenin, az önceki esaslara başka bir düzenden daha uygun olup olmadığı konusunda şüphe ettiğimizde, bu ölçüye büyük bir güven ile müracaat edebiliriz. Hatta teklif ve tavsiye edilen bir öğretim yöntemi, teorik açıdan çok mükemmel olduğu halde, merak ve ilgi oluşturmazsa veya diğer bir yöntemden daha az ilgi çekerse onu terk etmemiz gerekir, çünkü çocuğun zekâsının doğal yönelişi bizim kararımızdan çok daha fazla güvenilmeye layıktır. Sağlığa uygun olan eylemlerin doğal şartlar altında zevk verici; sağlığa uygun olmayan eylemlerin ise acı verici olduğu yönündeki genel kural ve düşünsel yeteneklere de güvenle sarılabiliriz. Gerçi bugün insan fıtratının yetenekleri bu kanuna çok eksik bir şekilde uyum sağlamakta ise de, düşünme yeteneği ve çocuğun bu yetenekle oluşturduğu bölümler, bahsedilen kuralların hemen tamamıyla uyum sağlamaktadır. Çocukların şu

veya bu derse karşı çoğu öğretmenleri sinirlendiren nefretleri doğuştan değil, tersine öğretmenin yanlış yönteminden ileri gelir. Fellenberg[130], "Çocuklardaki rahatlık ve durgunluk, onların etkinliğe olan doğal yeteneklerine o kadar açık bir şekilde karşıdır ki eğer bu rahatlık bir yanlış eğitim-öğretimin ürünü değilse, muhakkak bedensel bir eksiklikten dolayı olduğuna tecrübemle inanmaktayım." diyor. Çocukların fevkalade ısrarcı oldukları doğal faaliyet, fıtrat gücünü sağlam bir şekilde işlemelerinden doğacak zevklerin araştırılmasından başka bir şey değildir. İnsan türünde henüz pek az gelişmiş olan ve dikkate değer bir miktarda ancak zihnen ilerlemiş bazı kişilerde anadan doğma bir şekilde bulunan daha yüksek bazı düşünsel yeteneklerin, kendilerinden istenilen etkinlikleri gerçekleştirmeye yetenekleri olmadığı doğrudur; fakat bu yetenekler çok karmaşık oldukları için, doğal bir öğretim yöntemi sırasında en son harekete geçerler. Bundan dolayı öğrenci, uzak birtakım eğitimsizce hareketler yapmaya başlayacağı birisine ulaşmadıkça ve doğrudan doğruya oluşacak bir zevkin yerine dolaylı yollardan meydana gelecek bir zevki yerine koyabilecek bir hale gelmedikçe, bunlara başvurmaya gerek olmaz. Bu bahsettiğimiz becerilerden aşağı seviyede olan düşünce becerisi için ise etkinliğe ve görevini yerine getirmeye bağlı olan zevk, doğal bir kışkırtıcıdır ve iyi idare edildiğinde lazım olan tek güdüleyicidir. Başka bir dürtüye başvuracak olursak, yanlış yola sapmış olacağımızı unutmamalıyız. Deneyim, her gün bir derece daha açıklıkla göstermektedir ki daima merak uyandırıcı hatta haz verici bir yöntem bulmak gerekmektedir ve böyle bir yöntem hangi terazi ile ölçülürse ölçülsün, gerçek yöntem olduğu ispatlanır.

Bu açıklanan rehber esaslar teorik bir şekilde bırakılırsa önemi yeterince anlaşılamaz. Bu nedenle, kısmen bunların uygulaması hakkında örnek vermek, kısmen de bazı özel değerlendirmeler yapmak üzere şimdi eğitim teorilerinden uygulamalara geçiyoruz.

Pestalozzi, eğitimin bazı türlerinin ta beşikten itibaren başlaması gerektiğini belirtmiş olmanın yanında, bu görüşü o zamandan beri ispatlamaya çalışmaktan da geri durmamıştır. Bir kimse, yeni doğan bir bebeğin gözlerini açarak etrafındaki nesnelere nasıl baktığını görmüş ise, eğitimin gerçekten bu kadar erken başlamakta olduğunu çok güzel anlar: Çocuğun eline geçmiş her şeyi parmaklarıyla incelemesi ve emmesi, her bir sesi ağzını açarak dinlemesi; görünmeyen gezegenlerin keşfi ve hesap makinelerinin icadı, resme dair büyük eserlerin yapılması, şiirler ve operalar düzenlenmesi gibi konularda uç noktaya giden ilk adımlarıdır.

130 Philipp Emanuel von Fellenberg (1771-1844): İsveçli eğitim bilimci ve tarım uzmanıdır.

Başlangıçtan (bebeklik döneminden) itibaren bu yeteneklerle ilgili hareketler kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak meydana gelince, asıl sorun bu yeteneklerin kendi kendilerini çalışır hale getirmelerine yarayan değişik araç ve gereçler sağlamamız gerekip gerekmediği sorusuna bağlı olur ve böyle bir soruya yalnızca olumlu bir cevap verilebilir. Bununla birlikte daha önce söylendiği gibi, Pestalozzi'nin teorilerini kabul etmek, onun uygulamalarını da kabul etmeyi gerektirmez. Burada tam yeri gelmişken bir örnekten bahsedelim. Hece öğretimi hakkında der ki: -"... Dolayısıyla hece kitabının dildeki bütün sesleri içermesi ve bu seslerin, çocuklara her ailede en küçük yaşlarından itibaren öğretilmesi gerekir. Hecelemeyi öğrenen bir çocuk, öğrendiği harfler ve sesleri daha henüz bunlardan birini bile telaffuz edemeyen beşikteki çocuğa tekrar etmelidir ki sık sık tekrar edilmek sayesinde bunlar çocuğun zihninde derin bir şekilde yer etsin."

Pestalozzi'nin bu ifadeleri, "Annenin El Kitabı" isimli eserinde çocuk yuvası eğitimine dair söylediği ve beden ile organların ismi, durumu, ilişkisi, sayısı, nitelikleri ve yararları gibi şeylerin çocuklara ilk ders olarak verilmesini kabul ettirdiği düşünceleri ile birleştirilirse, düşüncenin gelişimi hakkında Pestalozzi'nin bilgilerinin, daha iyi bir plan yapılmasına uygun olmayacak derecede ham ve yüzeysel olduğu ortaya çıkar. Şimdi psikolojinin önerdiği yöntemi inceleyelim.

Zihnin hazmedebileceği ilk etkiler dayanıklılık, ışık ve ses gibi nedenlerden ortaya çıkmış olan, tahlil edilemez duygulardır. Tahlil edilebilir olan bilinç hallerinin ise, kendilerini düzenleyen bilinç hallerinden önce var olamayacakları şüphesizdir. Işığın dereceleri ve niteliklerine veya dayanıklılığın farklı şiddet derecelerine alışılmadan önce, şekle dair hiçbir düşünce oluşturulamaz; zira eskiden beri bilindiği üzere, görünen bir şekli ışığın değişimleri ile, dokunulabilir bir şekli dayanıklılığın değişimleri ile tanırız. Mesela, harfleri bilinmeyen sesler, bunları düzenleyen belirsiz sesler bilinmedikçe tanınamaz. Diğer bütün konularda da durum böyledir. Basitten karmaşığa ilerleme kanunu zorunluluğunu takip ederek, çocuğa dayanıklılığın farklı dereceleri ve türünü ortaya koyan, ışığı farklı kuvvet ve nitelikte yansıtan nesnelerden; kısacası şiddet, tını ve perde itibariyle birbirinden ayrılan seslerden oluşan yeterli bir sermaye hazırlamak gerekir. Bu çıkarımların, küçük çocukların doğal yönelimleri ile ne derece uyuştuğu; her çocuğun oyuncaklarını ısırırken, kardeşinin parlak ceket düğmelerine dokunurken, babasının sakalını çekerken duyduğu hazzı, göz alıcı renklerle boyanmış nesneleri izlerken ne kadar keyif aldığını ve güzel kelimesini söyleyebildiği zaman sadece parlak renklerinden dolayı o nesne için bu kelimeyi kullandığını ve dadısının gevezeliklerine, bir misafirin parmak şaklatmasına veya daha önce işitmediği bir sese nasıl güldüğünü aklına getiren herkes için doğrudur. Çocuk odası alışkanlıklarının, eğitimin bu ilk gereksinimlerini önemli bir ölçüde tavsiye etmesi, teşekküre layıktır. Bununla bir-

likte, ihmal edilmiş pek çok noktalar vardır ve bunların tamamlanmasının gerekliliği, zannedildiğinden çok daha önemlidir. Yeteneklerden her birinin olgunlaşmasına eşlik eden doğuştan gelen hareketlerle dikkat çekici izlenimler edinmeye, farklı dönemlerinden daha uygundur. Basit şeylerin öğrenilmesindeki başarının ortaya çıkması, belli bir zamana bağlı olacaktır, diğer düşünsel işlemlerin yapılmasına imkân olmadığı ilk çocukluk devresini, bu basit şeylerin çeşit ve şekillerine alışmaya ayırmak gerekir. Şunu da söylemeyi ihmal etmeyelim ki, çocukların istekli bir şekilde hazmettiği bu izlenimleri gerektiği miktarda kendilerine vermenin ortaya koyduğu devamlı zevk sayesinde, onların huy ve sağlıkları iyileşir. Eğer fazla yerimiz olsa idi, çocukların şu en basit gözlemlerine daha disiplinli bir şekilde yardımcı olma konusunda bazı düşünceler belirtirdik. Bununla birlikte şu uyarıyı yapmak yeterlidir: Bu tür bir yardım, "belirsizden belirli olana" şeklindeki genel gelişim kanununa uygun olarak, yeteneklerden her birinin gelişmesinde ilk önce fark edilen gözlemlerin birbirine çok benzer bir şekilde zıt bulunanlardan ibaret olduğunu dikkate alarak, şiddet ve perde itibariyle çok zıt sesleri, birbirinden çok farklılaşan renkleri, doku ve katılık/sağlamlık itibariyle çok benzemeyen maddeleri ilk önce hazırlamak ve bunların her biri hakkında birbirine yakın gözlemleri, yavaş adımlarla ilerleme şeklinde gerçekleştirmek gereklidir.

Duyguların bu ilk eğitiminin doğal bir devamlılığını oluşturmakta olan hayat bilgisi derslerinden bahsedilirken uyarmak gerekir ki alışılagelmiş şekilde uygulanmakta olan yöntem; doğanın gerek çocukluk gerek olgunluk dönemi, gerekse medeniyetin değişik dönemlerinin gereğince ortaya çıkan yöntemiyle taban tabana zıttır. Mösyö Marcel "Çocuğa bir nesnenin bütün bölümlerinin birbirine ne şekilde bağlandığı gösterilmelidir vb." der ve hayat bilgisi hakkında farklı kitaplarda çocuklara gösterilen her maddeye dair söylenmesi gereken şeylerin birer çizelgesini verir. Şimdi, konuşmayı öğrenmeden önce nesneler hakkında edinilen bilgilerin kendi kendine ve dolaylı olarak öğrenilmiş olduğunu; bazı şekillere has katılık ve ağırlık özellikleri, bazı kişilerin şekillere ve özel renklere sahip olması, bazı özel görünümler arz eden hayvanların özel birtakım sesler çıkarmaları gibi konuların, hiç kimsenin aracılığına gerek duyulmaksızın inceleme ve gözlem yapılan konular olduğunu görmek için, bir çocuğun günlük yaşamına bakmak yeterli olur. Çocukluk geçip ergin olunduğunda, artık yardım alınacak öğretmenden mahrum kalınacak ve hareket yönünün belirlenmesi için her dakika lazım olan karar verme işi, yalnız başına yapılacaktır. Hayattaki başarı, bu kararların doğruluk derecesine bağlıdır. Şimdi bütün insanlık âleminin gelişmesinde öne çıkan bu gerçekleşme yolu, çocukların ve yetişkinlerin her birinde tekrarlandığı halde, doğum yaşı ile erginlik yaşı arasında ve genellikle nesnelerin nitelikleri ve özelliklerinin öğrenilmesi gibi basit bir konuda tamamen farklı bir yol ve gidişat takip edildiğine na-

sıl ihtimal verilebilir? Aksine, her konuda aynı yöntemin uygulanması gerektiği açık değil midir? Eğer bilimsel bakışı görebilecek bir alçakgönüllüğe sahip olsak, doğa bizi sürekli olarak bu yöntemine yönelmeye zorunlu kılacaktır. Çocukların düşünsel ilişkilere karşı istek ve ihtiyaçları, her şeyden açık değil midir? Kucağınızda oturan bir çocuğun elindeki oyuncağı görebilmeniz için yüzünüze doğru uzatmasına dikkat ediniz. Islak parmağını masanın üzerinde yürüterek bir gıcırtı meydana getirdiğinde size dönüp nasıl baktığını, bir gıcırtı daha yaptığında yine size baktığını ve bu şekilde gücünün yettiği derecede yaptığı bir açıklama ile "Bak yeni bir ses !" demek istediğini düşününüz. Daha büyük çocukların "Anne! Bak ne tuhaf şey! Anne şuna bak!" diyerek odadan içeri koşmalarını gözleyiniz. Eğer bilinçsiz anneler öfkelenerek yanlarından kovmamış olsalar çocuklar bunu sürekli yaparlar. Gezmeye çıktıkları zaman çocukların yeni çiçekler toplayarak bunların ne kadar güzel olduklarını göstermek ve onlara da güzel dedirtmek için dadılarına koştuklarına dikkat ediniz. Eğer dinleyecek birilerini bulurlarsa, çocukların, bir merak sonucu gördükleri yeni şeyleri anlatmalarını bir düşününüz. Bu durum ve başka örneklerde çıkacak sonuçlar çok açık değil midir? Hareket tarzımızı bu düşünce yönelimlerine uydurmamız, doğal gidişatı yoluna koymamız ve her madde hakkında çocuğun bize diyebileceği her şeyi dinlememizin gerekliliği de açık değil midir? Çocuğu her bir eşya hakkında düşünebildiği şeyleri söylemeye teşvik etmek, ara sıra henüz farkına varmadığı şeylerde bir daha gördüğünde hatırlayabilecek derecede dikkat etmeye davet etmek ve özellikle yine derin bir şekilde incelenecek yeni birtakım nesneleri göstermeye ve anlatmaya devam etmek gerekmez mi? Bu yönteme uygun zeki bir annenin dersleri nasıl sevk ve idare edeceğini düşününüz. Çocuğa, yavaş yavaş katılık-yumuşaklık, renk, tat, büyüklük gibi en basit özelliklerle yakınlık kurdurur ve böyle yaptığı takdirde görür ki çocuk anlamlarını ifade edecek kelimeleri öğrenmesinin ardından bir şeyin katı ve diğerinin kırmızı olduğunu göstermek üzere onları kendisine getirerek öğretime yardım edecektir. Çocuğun kendisine getirdiği yeni şeylerdeki yeni özellikleri gösterirken, onların daha önce öğrenmiş olduğu özelliklerle olan bağını anlatmaya dikkat eder; çocuk, bu özellikleri taklit etme konusundaki doğal yönelişiyle tekrarlama ve hatırlama alışkanlığını kazanır. Çocuk, öğrenmiş olduğu özellikleri saydığı sırada bunlardan bir ikisini unutursa annesi ona, saydığı şeylerden başka söylenecek bir şey kalıp kalmadığını sormayı yavaş yavaş adet haline getirir. Çocuk bilemediğinde, bir süre düşündükten sonra annesi söyler ve bilemediğinden dolayı biraz da güler. Bu durum birkaç defa tekrar ettikten sonra çocuk işi anlar. Başka bir zaman annesi bir şey hakkında çocuğun istenilenden fazla şeyler söylediğini belirtirse, çocuğun gururu kabarır, büyük bir dikkat, zeka ile bakar, işitmiş olduğu şeyleri bütün fikri ile düşünür ve soru kolay olunca doğal olarak rahatlıkla cevaplayabilir. Bu başarıdan

dolayı artık çok sevinir. Bu sevincine annesi de katılır. Her çocuk gibi o da güç ve yeteneğini anlayarak haz duyar ve daha fazla başarı kazanmayı isteyerek annesine söyleyecek başka şeyler arar. Çocuğun yetileri geliştikçe annesinin öğretimi, katılık ve yumuşaklıktan, düzgünlük ve pürüzlülüğe; renkten cilaya; basit cisimlerden karmaşıklara doğru ilerleterek; çocuk gelişme kaydettikçe konuyu güçleştirip, daima ilgisini ve hafıza gücünü daha büyük bir derecede meşgul ederek; sürekli olarak hazmedebileceği ölçüde yeni birtakım izlenimler hazırlayıp, merak ve heyecanını devam ettirerek; durmaksızın üstesinden gelebileceği sorunlar karşısında galip gelmesini sağlayıp sevindirerek, onun kontrolündeki kavramlar listesine yeni birtakım özellikler ve bilgiler ilave eder. Böyle yapmakla anne, daha önceki yaşamında kendi kendine meydana gelen akışı takip ederek, çocuğun kendi kendine olgunlaşmasına hizmet etmiş olur. Bu hizmet de çocuk tarafından doğal yoldan alınmış olur. Annenin kabullendiği bu mükemmel yöntem, bir gözlem ve inceleme alışkanlığı oluşturmak üzere düşünülmüştür. Hayat bilgisi derslerinin ulaşmak istediği hedef de zaten budur. Bir çocuğa bir şeyi söylemek ve başka bir şeyi göstermek, onu gözlemlemeye ve incelemeye alıştırmak demek olmayıp, başka bir kimsenin gözlem ve incelemelerinin ödünç olarak alınması anlamına gelir. Bu ise çocukların kendi kendilerine öğrenme konusundaki gücünü geliştirmekten çok zayıflatmaya, onları başarılı uygulamalardan doğan sevinçlerden mahrum etmeye, bu çekici bilgileri çok resmi bir ders görünüşü altında öğretmeye, kısacası bu şekilde Hayat Bilgisi derslerine karşı zaten fazlasıyla var olan nefret ve ilgisizlik hislerini doğuran sebepleri artırmaya yarar. Diğer taraftan yukarıda açıklanan yöntemi takip etmek zekâya en uygun gıdayı vermekten, fikrî açlıkları, bunların zorunlu gereksinimleri olan onurlandırma ve ilgiyle sevme ile bir araya gelerek, bütün bu hislerin birleşmesiyle gözlemlerin hem canlı hem de mükemmel olmasını sağlayacak derecede dikkati çekmekten ve düşünceyi, kendisine alışmak zorunda olacağı kimsenin yardımına muhtaç bırakmamaktan başka bir şey değildir. Hayat bilgisi derslerini, sıradan, alışılmış yöntemlerden başka bir şekilde öğretmek yeterli değildir. Belki kapsamını şimdikinden çok daha geniş bir alana taşımak ve daha uzun bir zamana yaymak gerekir.

Hayat bilgisi dersleri, yalnız evde bulunan şeylerle sınırlandırılmayıp tarla ve kırlarda, taş ocaklarında ve deniz kenarında bulunan varlıkları da kapsamalıdır. Bu derse, ilk çocukluk döneminin bitmesiyle son verilmemeli, belki gençlik döneminde de hissettirmeden, tıp tarihi araştırmacılarının ve bilim insanlarının inceleme ve araştırmalarına dönüştürülebilecek bir şekilde devam edilmelidir. Burada da yine tabiatın sevk ve idaresine boyun eğmek gerekir. Çocukların daha önce görmedikleri çiçekleri toplama, bilmedikleri böceklere bakma veya çakıl taşları ve istiridye kabuklarını toplama ve biriktirme sırasındaki sevinçlerinden daha coşku-

lu bir sevinç düşünebilir misiniz? Merak ve sevinçlerine ortak olunduğu takdirde, çocuklara bu eşya ve nesnelerin nitelikleri ve yapıları hakkında istenildiği kadar inceleme yaptırmanın mümkün olduğunu görmemiş kimse var mıdır? Beraberinde kırlara ve ormanlara çocukları götürmüş olan her botanikçi araştırmalarına çocukların ne kadar şevkle katılmış olduklarını, kendisi için ne kadar dikkatli bir şekilde otlar, çiçekler aradıklarını ve kendisi bu bitkileri incelerken onların ne kadar dikkatle baktıklarını ve sonu gelmeyen sorular sorarak sabrını tükettiklerini elbette görmüştür. Bacon'un akıl ve mantıktan ayrılmayan her öğrencisi "doğanın her hizmetçisi ve açıklayıcısı", şu tasvir edilen yöntemi son derece alçak gönüllülükle kabullenmemiz gerektiğini itiraf eder. Çocuk, canlı ve cansızların basit özelliklerini öğrenerek onlara yakınlaştıktan sonra, her gün gezintileri sırasında topladığı varlıklarla ilgili, basitten karmaşığa doğru giderek derinleşen bir yöntemle araştırmaya yönlendirilir. Örnek olarak bitkide çiçeklerin renk, sayı ve şekilleri; yaprakların ve sapların biçimleri, böceklerdeki kanatların, ayakların ve boynuzların sayısı ve bunların renkleri inceletilir. Bunlar tamamen incelenip anlaşıldıktan sonra diğer konular ardışık olarak şöyle öğretilebilir: İlk örneğimize dönecek olursak çiçeklerin erkek ve dişi üreme organları ve şekilleri simetrik açıdan bir dairenin yarıçapı gibi midir, yoksa iki yanlı mıdır; düzen ve özelliklerine göre yapraklar karşılıklı ve sürekli mi, saplı mı, sapsız mı, yüzleri düzgün mü, tüylü mü, testere dişli mi, kenarı tırtıllı mı, yoksa oymalı mıdır? İkinci örneğimize bakarsak böceklerin vücudunun bölümleri, gövdelerinin parçaları, kanatlarının çizgileri, ayaklarındaki eklemlerin sayısı ve diğer küçük parçaların şekilleri gibi konulara geçilir ve bütün bunlarla ilgili bulduğu her şey hakkında söylenebilecek şeylerin hemen hepsini söylemeyi çocuğun tek isteği kılma yöntemi takip edilir. Sonra uygun bir zaman gelince haklarında edindiği bilgiler bakımından kendisi için çok değerli olan bu bitkileri korumanın yolları büyük bir ödül olacak şekilde öğretilir. Daha sonra da daha büyük bir ödül olarak kelebek ve güvelerin başkalaşım döneminde korunmasına yarayan alet verilir. Kişisel deneyimlerimize dayanarak söyleyebiliriz ki bu yöntem çocuğa çok büyük mutluluk verir ve bu mutluluk yıllarca devam eder. Eğer buna bir de böcek koleksiyonu ilave edilirse, cumartesi akşam gezintilerine daha çok güzellik verir ve fizyoloji için çok daha güzel bir giriş oluşturur.

Birçok kimsenin bu yöntemin, zaman ve emeği boşa harcayacağı suçlamasında bulunacağı ve çocukların görevlerini yazıp kendilerine yapacakları iş listesini öğreterek onları gelecekteki hayatın ihtiyaçlarına hazırlamalarının daha faydalı olacağı gibi söylemlere karşı hazırlıklıyız. Eğitimin neleri içerdiği konusunda bu kadar kötü bir düşünce ve yararlı olan şeyler hakkında böyle dar bir anlayışın şu an geçerli olması karşısında derin üzüntü duyuyoruz. Sezgilerin ve algıların sistematik bir şekilde eğitimi ve bu amaca ulaşmayı sağlamak üzere yukarıda açıklanan

yöntemlerin değeri hakkında susmayı seçsek bile, söz konusu yöntemleri, kazanılmasına temel oluşturdukları bilgiler bakımından savunmaya hazırız. Eğer insanlar sadece tüccar olacak, tüccar defterleri üzerine kapanacak iseler ve mesleklerinden başka hiçbir şey hakkında bilgileri olmayacak ise; eğer kır ve doğa zevki hakkındaki düşünceleri, bir çay bahçesinde oturup poposunu çekiştirmek ve bira içmekten öteye gitmeyen halktan birisi veya ormanları avlanacak yer, kendi kendine yetişen bitkileri ot kabul eden ve hayvanları ev hayvanları, zararlı hayvanlar, çiftlik hayvanları şeklinde gruplandıran asilzadeler gibi olmaları talep ediliyorsa, doğrudan doğruya para çekmecesini ya da kileri doldurmaya yaramayan şeyleri öğrenmeleri gereksizdir. Fakat eğer nazarımızda kazancımızın esiri olmaktan daha değerli amaçlar varsa; eğer çevremizdeki eşyanın para etme gücünden başka faydaları da bulunuyorsa; eğer kazanca, arzularımıza aracı olanlardan başka eklenecek yeteneklerimiz mevcutsa; eğer şiir, sanat, bilim ve felsefenin verdiği mutluluğun bir değeri varsa, her çocuğun doğadaki güzelliklerin düşünülmesi ve doğal olayların incelenmesine karşı gösterdiği içgüdüsel eğilimlerin teşvik edilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Fakat dünyaya geldikten sonra buranın nasıl bir âlem olduğunu ve neleri içerdiğini öğrenmeksizin bırakıp gitmeyi yeterli bulan kaba yararcılık akımına[131] gelince, bunu da dikkate almak gerekir. Şimdi anlaşılacaktır ki yaşam kanunları hakkındaki bilgiler diğer bilgilerden daha önemlidir ve yaşam kanunları yalnız bedene ve düşünceye bağlı konuların esasını oluşturmakla kalmayıp belki dolayısıyla eve, çarşıya ait bilgilerin ticaret siyaset ve ahlakın hepsinin üzerine yapılandırılmıştır. Dolayısıyla bu kanunlar anlaşılmadıkça ne kişisel davranışlar ve ne de toplumsal işler gereği gibi düzenlenebilir. Gelecekte görülecektir ki yaşamsal kanunlar kâinatın tüm parçalarında özü itibariyle birdir ve bu kanunların basit görünüşleri araştırılmadıkça, karmaşık boyutları gerektiği şekilde kavranamaz. Bu durumda şu ortaya çıkacaktır: Çocuğa, ev dışında çokça ilgi gösterdiği konulara dair bilgileri kazanması hususunda yardım etmek ve bütün gençlik döneminde yine bu gibi bilgilerin elde edilmesini teşvik etmekle, onu gelecekte düzgün ve işlevsel bir hal alacak bilimin başlangıç konularına, davranış ve hareketlere hakkıyla rehberlik edebilecek büyük bilimsel genellemelere bir gün tamamıyla aşina olabilmesine yarayacak olan olayları ve kavramları biriktirmeye yönlendirmiş oluruz.

Resim dersinin eğitimin bir parçası olarak kabulünün yaygınlaşması, düşünce eğitimi konusunda geçerli olmaya başlayan, bir derece daha akla uygun yaklaşımların işaretlerinden biridir. Bir defa daha söyleyebiliriz ki öğretmenler nihayet, tabiatın sürekli dikkatlerine sunmaktan artık yorgun düştüğü yöntemi uygulamaya başlıyorlar. Çocukların, etraflarında bulunan insanların, evlerin, ağaçların ve

131 İngilizce'de "utilitarianism", Türkçede ise nef'iyyet ve faydacılık gibi adlarla anılan felsefe akımıdır. Öncülüğünü Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in yaptığı bu akımın temel ilkesi mutluluğu artırıcı ve acı çekmeyi azaltıcı iş ve eylemlerde bulunmaktır.

hayvanların resimlerini, bir şey bulamazlarsa taşa, tahtaya veya yalvarıp elde edebilirlerse kurşun kalemle kâğıt üzerine yaptıkları herkesçe bilinen bir durumdur. Bir resim kitabı gösterilmesi, onlar için en büyük mutluluk nedeni olur ve sıradan taklide şiddetli yönelişleri, resim yapmak için kendilerinde bir heves uyandırır. Gördükleri dikkat çekici nesneleri resmetmeye harcadıkları zamanları, gözlemleri için bir eğitim halini alır ve bu şekilde gözlemde, daha büyük bir mükemmeliyet ve doğruluk meydana gelir. Gerek nesnelerin hissedilebilen özellikleri hakkındaki keşifleri gerekse resim yapma konusundaki gayretleri ile dikkatimizi çekmeye çalışmaları, bizden en fazla muhtaç oldukları türden eğitimi istediklerinin delilidir. Öğretmenler resmi, sadece eğitim-öğretimin bir parçası yapmak değil, belki onun öğretim yöntemini belirleme konusunda da doğanın yönlendirmelerini rehber kabul etmiş olsalardı daha iyi hareket etmiş olurlardı. Çocuğun resmini yapmaya eğilimli olduğu ilk şey nedir? Büyük şeyler, renkleri çekici şeyler, en fazla haz duygularını harekete geçiren şeyler, kendilerinden çok etkilendikleri insanlar, ortaya koydukları birçok halleri ile ilgilerini çeken köpekler ve inekler, her zaman gördükleri ve gerek genel görünümlerindeki gerekse bölümlerindeki benzersizlik bakımından dikkatlerini çeken evler. Resim yapma yöntemlerinden hangisi en fazla hoşlarına gider? Boyamak... Başka bir şey bulunamazsa kâğıtla kurşun kaleme de razıdırlar fakat bir kutu boya ile bir fırça onların gözünde hazine kadar kıymetlidir. Resim, boyamaya oranla ikinci derecede kalır ve sadece boyamak için yapılır. Eğer resimli bir kitabı boyamalarına da izin verilirse onların gözünde bu ne büyük iyiliktir! Bu yöntemi, boyalı resim yapmayı erteleyerek çizgileri kopya etmenin sıkıntısı, kuralları ile şekiller öğreten resim hocaları ne kadar gülünç bulurlarsa bulsunlar, tabiatın ortaya koyduğu bu yöntemin en doğru yöntem olduğuna inanıyoruz. Dediğimiz gibi boyanın, şeklin önüne geçtiği bilgisi psikolojiye ait bir kurala dayanmakta olup, en baştan itibaren dikkate alınması gerekmektedir. Yine en başından itibaren taklide ve resme konu olacak varlıkların somut olması gerekir. Yalnız çocuklarda değil, birçok yetişkin insanda bile boyalı resim yapma konusunda bütün ömürlerince devam eden heves ve arzu, nispeten güç ve daha az çekici olan resim çizgisinin öğrenilmesi için daima doğal bir motivasyon aracı gibi kullanılmalıdır. Sonunda boyama zevki kalemle çizgilerin çizilmesi zahmetine karşı bir ödül olmalıdır. Dikkat çekici nesnelerin tasviri konusundaki çalışma teşvik edilmeli ve çocuğun deneyimi arttıkça daha basit ve tasvir edilmesi daha kolay unsurlara da dikkati çekilerek tasvir ve resme başlanacağına ve bu şekilde gerçeğine bir derece benzeyen resimlerin yapılmasına daha da yaklaşılacağına emin olunmalıdır. İlk resimlerde, olgunlaşma kanununa uygun olarak öne çıkan anlaşılmazlık, onların önemsiz ve değersiz sayılmasını gerektirmez. Yapılan şekiller ne kadar kaba, değişik, ne kadar kötü ve alaca bulaca olursa olsun önemi yok-

tur. Mesele, çocuğun güzel resimler yapıp yapmadığı değildir. Önemli olan nokta, yeteneğini geliştirip geliştiremediğidir. Çocuk önce biraz parmaklarını yönetmeyi öğrenecek ve benzerlik noktaları hakkında başlangıçta bir düşünce oluşturacaktır. Öyle ise açıkladığımız yöntem bu amaca ulaşmak için en mükemmel yoldur. Çünkü doğuştan gelen ve merak uyandıran bir yöntemdir. İlk çocukluk zamanında tam bir resim dersi vermek mümkün değildir. Şu halde çocuğun kendi kendine öğrenme uğraşısına mani olmak veya ona yardım etmekten çekinmek mi gerekecek? Yoksa bu uğraşıyı hissetmek ve gözlemlemek, ellerini ve parmaklarını oynatmasını öğretmek için doğal egzersiz ve alıştırmalarla onu teşvik mi edeceğiz? Eğer boyanmak üzere ucuz, yapma resimler ve sınır çizgileri ile renklendirilmek için haritalar verilerek çocuğun yalnızca boyama yeteneğini eğlenceli bir şekilde harekete geçirmekle kalmayıp bu arada nesnelerin ve memleketlerin şekilleriyle de bir derece benzerlik ve düzgünce fırça yürütme öğretilirse ve eğer hoşuna giden şeyler önüne konularak ne kadar kaba olursa olsun örnek alma konusundaki doğal isteği korunabilir ise bir yöntem çerçevesinde resim dersi alacak yaşa ulaştığında o kadar kolaylık görür ki, başka şekilde bu kolaylığı elde etmek mümkün değildir. Böylece zaman kazanılmış olunacağı gibi hem çocuğun kendisi hem de hocası sıkıntı ve zahmetten kurtulmuş olur.

Vurguladığımız konulardan hareketle, resimlerden kopya etme yöntemini uygun görmediğimiz sonucu kolayca çıkarılabilir. Hele bazı öğretmenlerin resim eğitimine doğru, eğri ve karışık hatlar yaptırarak başlama alışkanlıklarını beğenmiyoruz. Son zamanlarda Güzel Sanatlar Topluluğu'nun (Society of Arts) Sanat Öğretiminin Temelleri hakkındaki yazılarında aslında şimdiye kadar gördüklerimizin hepsinden kötü bir resim kitabını beğenip gerekli görmesine çok üzülüyoruz. Heykeltıraş John Bell'in Anahattan Anahata veya Düz Yüzeyden Anahata (Outline from Outline, or from The Flat) isimli eserinden bahsetmek istiyoruz. Girişinde açıklandığına göre bu eserin yayımlanmasındaki amaç "öğrencinin önüne basit ve bununla birlikte mantıklı bir öğretim yöntemi" koymakmış. Bunun için de şöyle birtakım tanımlarla konuya başlanıyor: "Resimde basit bir çizgi, bir noktadan diğer bir noktaya çekilen ince bir çizgidir. Resimde hatlar yapısı itibariyle iki sınıfa ayrılabilir: 1- Doğru Çizgiler: A ve B harflerinde olduğu gibi iki nokta arasındaki en kısa yolu takip eden çizgilerdir. 2- Eğri Çizgiler: C ve D harflerinde olduğu gibi iki nokta arasındaki en kısa yolu takip etmeyen çizgilerdir."

Giriş bu şekilde yatay, dikey ve eğimli çizgilerden, açıların çeşitli türlerinden ve açılar ile çizgilerden oluşan çeşitli şekillerden bahsediyor. Kısacası eser alıştırmalı bir şekil kuralları kitabıdır. Dil öğretiminde terk edilmiş olan can sıkıcı bir şekilde bölümlerin tahlili ile başlama yöntemi, resim öğretiminde böylece tekrar kabul edilmiş oluyor. İşe belirsiz ile başlanması gerekirken belirli ile başlanıyor.

Soyut, somutun önüne geçiriliyor. Bilimsel teoriler, uygulama deneyimlerinden önce geliyor. Bu yöntemin, doğal düzenin tersi olduğunu tekrar etmeye hiç gerek görmeyiz. Bir dili konuşmayı öğrenmeye çalışan birine ilk önce kelimelerin bölümlerini, söyleniş şekillerini ve görevlerini öğretmekle başlama yöntemi karşısında pek yerinde olarak, "Öyle ise yürümeyi öğretmeye de bacaklardaki kemiklere, adalelere ve sinirlere dair dersler vermekle başlamak uygundur." denilebilir. Aynı mantık, nesnenin örneğini çıkarma sanatına, çizgilerin tahlili sonucunda anlaşılabilecek tanımlar ve terimlerle başlanmasını teklif edenlere karşı da geliştirilebilir. Bu bilimsel konular, çocuklar için hem nefret uyandırıcı hem de gereksizdir. Bunlar, öğrenciye öğrenmeyi en başından itibaren çirkin gösterirler. Kaldı ki bunları telkin etmenin amacı çocuğa; yavaş yavaş, farkında olmaksızın edineceği şeyleri öğretmektir. Çocuklar, sözlüklerin yardımına muhtaç olmaksızın etraflarında konuşulan kelimelerin anlamlarını yavaş yavaş öğrendikleri gibi; nesneler, tasvirler ve kendilerinin yaptıkları resimler hakkında ortaya konacak görüşlerden yalnız zahmetsiz olarak değil belki seve seve tabirleri ve bilimsel terimleri de öğreneceklerdir. Hâlbuki bunlar ilk önce öğretilmek istenirse, çocuk için bir sır halinde kalır ve yorgunluktan başka bir getirisi olmaz.

Eğitimin getirilen genel esaslarına biraz güvenilirse resim öğretimi ile ilk çocukluk döneminin heves ve yönelişlerini daima takip etmek gerekir. Bu yönüyle, istekli bir şekilde başlanan işler çocuğun eline bir hareket düzeni ve oranlama hakkında bir fikir verdiği zaman, cisimlerin görünüş itibariyle arz ettikleri üç boyut hakkında da belli belirsiz bir fikir oluşacaktır. Çin tarzı resimleri andıran denemelerin kâğıt üzerine aktarılması gibi birkaç başarısızlıktan sonra, yapılması gereken şeyler güzelce anlaşıldığı ve içinde de bunu yapmak için bir istek uyandığı zaman ilk ders, deneysel perspektif konusunda bir bilim türü olarak perspektifi açıklayan araçlar aracılığıyla verilebilir. Bu fikir çok garip görünürse de edinilecek deneyim, ortalama bir zekâya sahip olan herhangi bir çocuk için hem düşünmeyi hem de merakı geliştirici niteliktedir. Bir cam levha, masa üzerine düşey bir şekilde yerleştirilerek öğrenciye gösterilir. Levhanın diğer tarafına bir kitap veya başka basit bir nesne konulur. Çocuğa, gözlerini sabit bir noktada tutarak koyduğu nesnenin köşeleri ile cam üzerinde aynı hizaya gelen yerlere birer nokta koyması söylenir, sonra bu noktaları birbirine birleştirmesi istenir. Bunu yaptıktan sonra çocuk görür ki, çizdiği çizgiler, camın arkasına konulan nesnenin çevresindeki çizgilere denk geliyor ve onları örtüyor. Daha sonra camın arkasına bir tabaka kâğıt konularak çocuğun dikkati çizdiği çizgilere çekilir, camın arkasına konulan şeyi kendisi nasıl görmüş ise tıpkı öyle tasvir etmekte olduğu gösterilir. Çocuk bunların yalnız aslına benzediğini değil, mutlaka benzemesi gerektiğini de anlar, çünkü cam üzerindeki noktaları tamamen o nesnenin çevresine denk getirmiştir; kâğıdı çekip resim ile

aslının birbirine uyum sağladığını tekrar görerek de kanaat oluşturabilir. Bu deney çocuk için yeni ve ilgi çekici olduğu gibi, belirli uzunluktaki çizgilerin, düz bir zemin üzerine belirli bir doğrultuda çekilmesinin, kendisi dışında başka uzunluk ve başka doğrultudaki çizgileri tasvir ve temsil edeceğinin de uygulamalı bir ispatı olur. Cam arkasına konulan nesnenin durumu derece derece değiştirilerek bazı çizgilerin nasıl kısalıp kaybolduğuna ve diğerlerinin ne şekilde oluşarak uzadığına dikkat çekilir. Paralel çizgilerin gittikçe birbirine nasıl yaklaşır gibi olduğu görüldüğünde, görüntülerin diğer önemli unsurları da aynı şekilde ve yavaş yavaş anlatılır. Eğer kendi kendine uğraşmaya yeterince alışmış ise, uyarıldığı zaman bu taslakları kâğıt üzerine doğrudan doğruya ve yalnız gözünü kullanarak yapmaya hevesle girişir ve doğrudan doğruya alacağı resmi, daha sonra cam üzerinden çıkaracağı taslağa, fakat başkasının yardımına muhtaç olmaksızın mümkün olduğu kadar benzetme merakı uyandırılır. Bu şekilde, zekânın kullanılmasına ihtiyaç bırakılmayıp, makine gibi başka resimleri kopya etmeksizin aynı zamanda basit ve ilgi çekici; akla uygun ve somut bir yöntem yardımıyla adım adım nesnenin çizgilerinin görünüşüne bir yakınlaşma ve bunları birbirine benzetmek için bir yetenek oluşturulur. Bunlara şu zıtlığı da ekleyiniz: Oldukça erken bir yaşta öğrenci hemen hiç farkında olmaksızın resmin gerçek teorisini, yani nesnenin tasvirinin, nesne ile göz arasında yer alan düz bir çizgi üzerindeki resminin sınırları olduğunu öğrenir ve manzaraları bilimsel olarak öğrenecek bir yaşa ulaştığında, bunun mantık esasını oluşturan unsurlara kendisini tamamen aşina bulur.

Geometrinin temel kavramlarının öğretimi için geçerli yöntemin ne olacağından söz etmek adına Mr. Wyse'dan yapacağımız alıntıdan daha iyi bir açıklama olamaz: "Bir çocuk matematik için küpler kullanmayı adet edinmişse, geometrinin esasları için de ona küpleri kullandırınız. Ben kullanılagelen yöntemin tersine, geometriye cisimler ile başlatırım. Bu şekilde noktalar, çizgiler ve yüzeyler hakkında düşüncelerden ibaret olan saçma birtakım tanımlar ve anlaşılmaz açıklamalar yapma zorluğu ortadan kalkar. Bir küp, geometrinin önemli esaslarının çoğunu içerir. Öncelikle noktaları, doğru çizgileri, paralel çizgileri, açıları vs. gösterir. Bu küpler muhtelif kısımlara ayrılabilir. Öğrenci hesaplama sırasında bu bölümlemeye alışmış olduğu gibi, şimdi de bunların farklı kısımlarının karşılaştırılmasını, birbiriyle olan ilişkilerini incelemeye başlar. Bundan sonra dairenin çevresi ve genel olarak eğriler hakkında temel bilgileri içeren kürelere geçiş yapar. Üç boyutlu cisimler ile yeteri derecede yakınlık kurduktan sonra düzlemlere geçer. Bu geçiş çok kolaylaştırılabilir. Örneğin küp ince ince kesilerek kâğıt üzerine konulsun; bu durumda ne kadar parça varsa, çocuk o kadar düzlem görür ve gerisini siz düşünün. Küreler de böyle yapılır. Bu yolla çocuk yüzeylerin nasıl oluştuğunu görür ve her cismin şekli üzerinde bunları kolaylıkla fark etmeyi öğrenir. Artık öğrenci ge-

ometrinin alfabesini ve onu okumayı öğrendi. Şimdi yazmaya başlayacak. En basit ve en birinci iş bu [kesilmiş küp] yüzeylerini kâğıdın üzerine koyarak etrafından kalem yürütmektir. Bunu yeter derecede tekrar ettikten sonra önünden düzlem biraz uzaklaştırılarak resmi aldırılır ve bu şekilde çalışmaya devam edilir."

Mr. Wyse'ın tavsiye ettiği bu yönteme benzer bir tarzda geometri bilgisinden bir birikim elde edildikten sonra yalnız göz ile bakarak yapılan şekillerin doğru olup olmadığını tespit etmek işiyle bir adım daha ileri gidilebilir. Böylece hem şekilleri doğru yapma yönünde bir istek uyandırılmış hem de bu güçlü isteği düşünceden uygulamaya yükseltmenin zorluğu atlattırılmış olur. Geometri kavramının da ispatladığı gibi bu bilimin; sanatçılar, mimarlar tarafından binaların temellerini doğru ölçme, arsa ve tarlaların ve bunlar gibi diğer yerlerin sınırlarını belirleme gereksiniminden doğmuş ve özünü oluşturan bilgilerin, doğrudan faydaları için biriktirilmiş olması kuvvetli bir olasılıktır. Bu gerçekler çocuğa da aynı şekil ve düzen içerisinde gösterilmelidir. Mukavvadan evi için parçalar kesme, boyamak için süslü şekiller çizme, kısacası fikir üretebilen bir öğretmenin kendisini sevk edebileceği muhtelif faydalı uğraşılar sırasında çocuğun tıpkı ilk mimarlar gibi kendi başına bırakılması pek faydalı olur. Bu şekilde tecrübelerine dayanarak öğrenir ki sadece hisleri ile isteklerini doğrudan gerçekleştirmesi zordur. Gözlem konusunda epeyce faydalı bir deneyim yaşadıktan sonra pergel kullanabilecek bir yaşa ulaştığında, pergelin göz kararı kullanımının faydasını takdir etmekle beraber yine tahmine dayalı yöntemin eksikliği, kendisini zor duruma düşürür. Gerek daha mükemmel aletler kullanmak için henüz çok genç olması gerekse daha düzgün araçlar ve yöntemlerin ihtiyacını daha şiddetle hissetmesinden dolayı bu aşamada bir müddet bırakılır. Eğer bilgi ediniminin sürekli olarak meraklı bir şekilde olması isteniyorsa ve insanlığın ilk medeniyetinde olduğu gibi çocuğun da ilk medeniyetinde bilim ancak sanata sebep olduğu ölçüde değerli sayılmakta ise, geometri için en uygun başlangıcın, bu bilimin kolaylaştıracağı inşaat işlerinde uzun zaman devam etmekten ibaret olacağı ortaya çıkar. Dikkat ediniz ki tabiat burada da yol gösteriyor. Çocuklar kâğıttan birçok şey kesmeye, yapmaya, inşa etmeye büyük bir eğilim gösteriyorlar. Eğer bu istek teşvik edilip iyi yönetilebilirse yalnız yapılacak işlerle ilgili fikir vermekle kalmayıp belki birçok kimsenin mahrum olduğu el hünerlerine çocuğun alışması sağlanabilir.

Gözle görme ve keşfetme yetileri gerekli kuvveti kazanınca, öğrenci, sorunları göstermekle kalmayıp sistematik çözüm yollarını da öğreten deneysel geometriye geçer. Eğitimde bütün geçişler gibi bu geçişin de, açıktan açığa değil de örtük bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Ayrıca inşa sanatı ile irtibat eskisi gibi korunur. Kendisine verilen gibi, mukavvadan bir koni yapmasını teklif etmek, öğrenci için merak verici bir konu olduğu gibi, uygun bir başlangıç da teşkil eder. Bunu yap-

mak için özel bir şekilde düzenlenmiş dört tane üçgenin açılarını eşit olarak çizme ihtiyacını duyar. Kesin bir metot olmadıkça bunu tam anlamıyla yapamaz ve üçgenleri koni şekline getirdiği zaman açılarını diğerlerine uygulayamadığı için, diğerleriyle uçlarının yerleşemediğini görür. O zaman, nasıl olup da iki daire çizmekle bu üçgenlerden her birinin ne kadar doğru ve hiç tahmine gerek kalmayacak şekilde çizilebileceği gösterilir ve çocuk, kendi başarısızlığından sonra bu dersin kıymetini hakkıyla takdir eder. İlk meselenin çözümünde çocuğa bu şekilde yardım ettikten sonra geometri yönteminin doğasını anlatmak için de kendisine verilen meseleleri gücünün yettiği derecede halletmesi istenir. Bir çizgiyi bölmek, dikey hale getirmek, bir daire çizmek, açıyı ikiye bölmek, bir çizgiye eşit başka bir çizgi oluşturmak, köşeli açı yapmak gibi şeyler küçük bir sabır ve zahmetle halledilebilecek konulardır. Bunlardan azar azar daha karmaşık konulara geçirilir ve dikkatlice idare edilirse çocuk kendi kendine bunların hepsinin içinden çıkar. Eski yöntemle eğitilmiş kişilerin çoğu, bu iddiamızın doğruluğu konusunda şüphe edeceklerdir. Bununla birlikte söylediklerimiz hep gerçeğe dayanır ve bu mevzudaki şahitliğimiz ne azdır ne de istisnai bir niteliğe sahiptir. Öyle çocuk grupları görmüşüzdür ki, bu gibi meselelerin çözümü ile ilgili olarak, geometri dersini ders haftasının en önemli olayı sayacak ölçüde ilgi ve merak geliştirmişlerdir. Geçen ay işittik ki bir kız okulunda bazı genç hanımlar dinlenme zamanlarını kendi istekleriyle geometri meselelerinin çözümüne özgülemişler; bir diğerinde yalnız bununla kalınmamış, öğrencilerden biri hocasından tatil zamanında çözmek için konular dinlemiş. Bu örneklerin her ikisini de öğretmenin tanıklığına dayanarak söylüyoruz. Bunlar, kendi kendine gelişmenin ne kadar mümkün olduğuna ve ne ölçüde büyük yararlar doğurduğuna apaçık delillerdir. Alışılagelmiş yöntemle hayata geçirildiğinde kuru, hatta can sıkıcı hale gelen bir bilim dalı, doğanın yöntemini takip etmekle merak uyandıran ve oldukça yararlı bir alan haline getirilir. Oldukça yararlı dedik, çünkü bunun sonuçları yalnız geometri bilgileri elde etmeye özgü kalmaz; belki çoğunlukla bütün düşüncede bir yenilik vücuda getirir. Alışılmış öğrenim tarzı ile bu tarzın soyut kanunları, yorucu görevleri ve tıka basa doldurduğu bilgiler ile sersemlemiş çocukların, başkalarının fikir ve incelemelerine, işe yaramayan birer pasif alıcı olmaktan kurtarılmalarının, fikirlerinde derhal bir düşünce akımı oluşturmaya ve kendilerini gayretli birer kâşif haline getirmeye sebep olduğu pek çok defa görülmüştür. Kötü bir öğretim yönteminin ortaya çıkardığı cesaretsizlik, çocuğun duygularına şefkatli bir şekilde birazcık katılmakla eksik bırakılarak, ilk başarının kazanılması için yeterli ölçüde sebat etmeye teşvik edilerek çocukta, bütün fıtratı üzerinde etki edebilecek bir hissiyat değişikliği gerçekleştirilir. Artık çocuklar kendilerinde acizlik görmemeye ve birtakım şeyler yapabileceklerini hissetmeye başlarlar. Bir başarı, yavaş yavaş diğer başarıları takip

eder, ümitsizlik kâbusu biter ve diğer derslerindeki sorunlara karşı ilgiyi tereddütsüz bir cesaretle zorlarlar.

Bu değerlendirmeyi ilk defa yayımladığımızdan birkaç hafta sonra Profesör Tyndall Kraliyet Enstitüsü'nde Eğitimin Bir Dalı Olarak Fizik Çalışmalarının Önemi adlı dersinde, aynı konu hakkında ikna edici deliller ileri sürmüştür. Adı geçen şahsın kişisel gözlemlerine dayanak olan beyanları o kadar büyük bir değere sahiptir ki o sözleri alıntı olarak almaktan geri duramadık. Şöyle ki: "Bahsettiğim tarihte payıma düşen görevlerden biri de sınıfta matematik okutmaktı. Çoğunlukla gözlemledim ki çocukların zekâsına başvurulunca, Euclid'in eski geometrisi pek cazibeli bir ders halini almıyordu. Fakat öğrenciyi bu kitabın sadece içeriğine bırakmayarak onda bulunmayan meselelerin çözümünde yeteneklerine başvurmayı alışkanlık haline getirmiştim. Alışılan yoldan ayrılmayı her şeyden önce biraz soğuk bulurlar ve yabancılar içine düşmüş gibi gözükürlerdi. Fakat hiçbir zaman bu nefretin devam ettiğini görmedim. En üst derecede apışıp kaldıkları zaman, Newton'un kendisiyle diğer insanlar arasındaki farkı, kendisinin sabır ve sebatına bağlamaya ilişkin hikâyeyi veya Mirabeau[132], hizmetçisine bir şey emrettiği zaman, hizmetçinin bunun mümkün olmadığını söylemesi durumunda bu sefil kelimeyi bir daha tekrar etmemesi konusunda onu uyardığını naklederek çocuklara cesaret verirdim. Bu şekilde keyfi yerine getirilen çocuk, belki biraz şüpheye düşüren fakat bir defa daha çalışmaya azmetmiş olduğunu gösteren bir tebessümle tekrar görevi başına dönerdi. Çocuğun gözlerinin parladığını görürdüm. Nihayet Arşimet'inki[133] yanında küçük bir sevinçten ibaret kalacak büyük bir mutlulukla "Efendim, buldum!" diye haykırdığını işitirdim. Bu şekilde uyarılan kişisel güç duygusu, sonsuz derecede değerli ve yararlı idi ve bu yöntemle teşvik edilen sınıfın gösterdiği yükseliş, hayrete düşürücü bir hal aldı. Çoğunlukla çocukları, kitaptaki yönerge ve konuları takip etmek ile kitapta bulunmayan yönerge ve konularda kapasitelerini denemek şıkları arasında serbest bırakırdım. Hiçbir zaman kitabın tercih edildiğini görmedim. Yardım etmeyi gerekli gördüğüm durumlarda, teklifim genellikle kabul edilmezdi. Çocuklar fikir zaferinin zevkini duydular ve kendi kendilerine galibiyet sevdasına düştüler. Geometrik şekilleri duvarlara çizdiklerini, teneffüse çıktıkları sırada direkler üzerine kazıdıklarını ve derslerine çok kuvvetli olan ilgilerine dair diğer sayısız delilleri gördüm. Kendi hesabıma ben öğretim yöntemi konusunda deneyim bakımından acemi idim. Çocukların bilimsel olarak eğitimi ile ilgili kurallar konusunda hiçbir şey bilmiyordum. Fakat bu konuşmanın baş tarafında söylediğim amaçtan ayrılmıyor ve geometriyi eğitim ve öğretimden bir parça değil belki bir eğitim-öğretim aracı haline getirmeye gayret ediyordum. Deneyimim başarılı oldu ve hayatımın en lezzetli saatlerinden

132 Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau (1749-1791): Fransız siyasetçidir.
133 Arşimet (MÖ 287-MÖ 212): Yunan fizikçi, matematikçi ve filozoftur.

bir kısmı, düşünce gücünün, tasvir ettiğim şekilde muamele edildiğinde ne kadar zinde ve güzel bir şekilde gelişip tamamlandığını gözlemlemeye sarf edilmiş oldu."

Sonsuz bir dizi mesele sunan deneysel geometri, diğer öğretim ile birlikte yıllarca devam etmelidir ve bu devam ettiği müddetçe, esaslarda başlangıç görevini gören uygulama işlemi de çok yararlı bir şekilde devam ettirilebilir. Ardından sekizgen ve koni ile prizmanın çeşitli şekilleri öğrenildikten sonra onikigen, yirmigenler gibi daha karmaşık kurallı cisimler gelir ki, bunları yalnız mukavva parçalarıyla yapmak epeyce bir zaman ister. Bunlardan doğal olarak kurallı cisimlerin kristallerde tesadüf edilenler gibi biraz değişen şekillerine; eşit açılara, dört köşeli kesilmiş cisimlere, aynı biçimde değişmiş sekizgene ve prizmaların değişik şekillerine geçilir. Bu çeşitli madenler ve tuzların aldığı şekilleri taklit ederken maden biliminin bazı önemli maddeleriyle de rastlantısal olarak bir bağlantı meydana gelir *(Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. J. and C. Mozley, Inventional Geometry, Paternoster Row, London).*

Bu şekildeki alıştırmalara uzun süre devam edildikten sonra, teorik geometrinin hiç zorluk çıkarmayacağı kuvvetli bir olasılıktır. Şekil ile miktar arasındaki ilişkileri incelemeye alışmış ve ara sıra da bazı sonuçların meydana gelmesinde bazı araçların bulunmasının zorunlu olduğunu biraz anlamış olmakla öğrenci, Euclid geometrisindeki teoremlere, kendisinin alışkın olduğu meselelerin eksik kalmış ilaveleri nazarıyla bakmaya başlar. Güzelce eğitim görmüş olan yetenekleri, kendisini bu geometrinin teoremlerini takip edebilme algılayışına ve onların değerlerini takdir etmeye uygun bulur. Çocuk, ara sıra kendi yöntemlerinden bazılarının doğru olduğunu görmek gibi bir ödüle de erişir. Bu şekilde, alışkın olmayanlar için can sıkıcı olan bir dersten lezzet alır. Eklenecek şu yön de vardır ki, çocuğun zekâsı, düşünme yeteneği ile ilgili alıştırmaların en faydalısı olan kendi kendine ispatlar bulma konusunda uygun bir şekil alır. Messrs. Chambers'ın Euclid geometrisi kitaplarına eklediği teoremler gibi bir teoremin ispatı, artık çocuk için mümkün olur ve bunları ispat etmekle kendi kendine ilerleme işlemi, yalnız fikir bazında değil, ahlaken de gerçekleşmiş olur.

Bu düşünceleri daha fazla uzatmak, bilim ve eğitim hakkında detaylı bir eser kaleme almak olur ki, bu bizim maksadımızın dışındadır. İlk çocukluk devresinde duyguları eğitme, hayat bilgisi derslerini yürütme, resim ve geometri öğretme konularındaki düzenlemelere ilişkin yukarıda gösterdiğimiz soyut taslağın, önceden belirtilen genel esasların gerektirdiği yönteme örnek olarak ifade edildiği, değerlendirmenin dışında tutulmamalıdır. İncelemede anılan esasların yalnız kolaydan zora, belirsizden belirliye, somuttan soyuta, deneyime dayalı olandan teorik olana doğru yükselmeyi içermek değil; belki aynı zamanda diğer isteklere de yani eğitimin, insanlığın medeniyetinin küçük ölçüde bir tekrarı olması, mümkün olduğu

ölçüde kendi kendine gelişen bir iş haline gelmesi ve zevk verici bir şekilde yapılması amaçlarına da uygun olduğuna inanıyoruz. Bütün bu şartların yalnız bir tür yöntemle gerçekleşmesi, hem anılan şartların sağlamlığını hem de yöntemin gerçek bir yöntem olduğunu ispat eder. Şuna da dikkat edilmesi gerekir ki bu yöntem, eğitimdeki bu yeni yükselişin ayırt edici sıfatı olan yönelişlerin mantıksal bir sonucudur. Yeni eğitim anlayışının kısmen kabul ettiği doğal sistemin tamamen uygulanması demektir. Doğal sistemin tamamen uygulandığında gerek önceden açıklanan esaslara uyması, gerek gelişmekte olan bir fikrin bizzat ortaya çıkardığı yöneliş ve ihtiyaçları takip etmesi ve bu şekilde onun, düşüncenin doğuştan gelen gayretlerini, faaliyetlerini kolaylaştırması ve doğanın sonuçlarının gerektirdiği buluşlara yardım etmesi buna tanıklık eder. Bununla beraber yukarıda örnekler ile düşünülen yöntemin, gerçek yönteme çok daha fazla yaklaştığına hüküm vermek için kanıtlar çoktur.

Fevkalade önemli oldukları halde pek az dikkate alınan iki genel kural hakkında etkilerini tamamlamak için bir kaç paragraf daha eklemek gerekir: Bunlardan birincisi, çocukluk ve olgunluk devrelerinde olduğu gibi gençlik döneminde de kendi kendine öğrenme yolunun şart olduğuna; ikincisi de bunun gereği olarak harekete geçirilen düşünce faaliyetinin baştan sona kadar hakikaten zevk verici bir şekilde olmasına dayalı esaslardır. Eğer basitten zora, belirsizden belirliye, somuttan soyuta doğru ilerleme, teorik psikolojinin gerektirdiği asıl şartlar ise, bilgilerin kendi kendine ve hoş bir şekilde elde edilmesi, teorik psikolojinin gerekliliklerine uyulup uyulmadığını anlamanın ölçüsü olur. Eğer bunlardan birincisi düşüncenin olgunlaşmasını, bilimin önemli genel esaslarını içermekte ise ikincisi fikrin olgunluğunu koruma sanatını kuşatmaktadır. Zira öğretim programlarındaki ileri adımlar öğrencinin bunlara kendi kendine veya biraz yardımla ulaşabileceği şekilde düzenlenmişse, söz konusu adımların, öğrencinin yeteneklerindeki gelişmenin aşamalarına karşılık geleceği ve aynı şekilde bu adımlardan sonraki ilerleme çocuğun hoşuna giderse, bu ilerlemenin onun yetenekleri için ancak doğal durumda bir gayret ve çalışma gerektiriyor demek olacağı ortaya çıkar.

Fakat eğitimi kendiliğinden bir gelişme ve değişme haline getirmenin, dersleri doğru bir şekilde düzenlemekten başka yararları da vardır. Her şeyden önce bu yöntem, diğer uygulanagelen yöntemlerin hayata geçiremediği izlenimlerin canlılık ve sürekliliğini sağlar. Öğrencinin bizzat elde ettiği bilgiler, kendi çözdüğü bir sorun ve kendi kazandığı bir başarı nedeniyle kendisinin o kadar malı olur ki, başka şekilde bunu elde etmeye olanak yoktur. Başarının gerektirdiği öne çıkmış düşünce faaliyetleri, elde edilmesi için zorunlu olan biriktirilmiş görüşler ve başarıdan sonraki heyecan birleşerek, olayları çocuğun hafızasına öylesine işlerler ki, bir öğretmenden işitilen veya bir okul kitabında görülen bilgilerin zihne bu

şekilde yerleşmemesine olanak yoktur. Hatta başarı ortaya çıkmadığı takdirde bile düşünme yetilerinde meydana gelen gerilme, sorunun nasıl çözüleceği kendisine söylendiğinde, onu birçok defa tekrar etmekten daha fazla hatırlamasına ve belleğine kaydetmesine sebep olur. Aynı şekilde bu yöntemin, çocuğun elde ettiği bilgilerin sürekli olarak düzenli bir silsile haline girmesini gerektireceğini de gözden uzak tutmamalıyız. Bu doğal şekilde öğrenilen ve içselleştirilen bilgiler ve delillerin, diğer birtakım kararların başlangıcını oluşturması ve başka sorunların çözümlenmesine aracılık yapması, doğasının gereğidir. Dünkü sorunun çözümü, çocuğu bugünkü sorunun çözümü karşısında güçlü kılar. Şu şekilde; bilgi, elde edildikten sonra, bir güç ve yeti haline gelir ve ardından düşünmenin genel çerçevede işlemesine etki ve yardım etmeye başlar. Ezberleme yönteminde olduğu gibi sadece bir kütüphane içindeki evrakların sayfalarına yazılmış olmakla kalmaz. Çocuğun dışarıdan yardım beklemeyerek sürekli bir şekilde kendi kendine yetmeye alışmasındaki ahlaki faydayı da düşününüz. Zorluklara karşı koymak, gelişmiş bir sabır ile bütün dikkatini bir merkeze toplamak, başarısızlıklara rağmen dayanmak, gelecek hayatın özellikle muhtaç olduğu özelliklerdir. Fikri kendi gıdası için çalıştıran bu yöntemin özellikle ortaya çıkardığı da bu vasıflardan başka bir şey değildir. Bu yöntemle öğretimin mükemmel bir şekilde yerine getirilip getirilmediğine gelince, gençliğimizde dikkatimize sunulan bilimin nispeten karmaşık ve güç olan sorunlarını bu şekilde çözmeye yönlendirilmiş olmamız bakımından buna bizzat şahitlik edebiliriz. Bu tespit, aynı şekilde meşhur eğitimcilerin yönelmiş oldukları noktayı gösterir. Bu durum, gerek Fellenberg'in "Öğrencinin kişisel ve serbest olan etkinliği kendilerine pedagog süsü veren birçok kimsenin sıradan müdahale etmelerinden çok daha önemlidir." demesi ve gerek Horace Mann'ın[134] "Yazık ki bizim katımızda eğitim, çocukların yetilerini geliştirmekten çok onlara önceden hazırlanmış sözler öğretmektir." tarzındaki ifadesi ve Mösyö Marcel'in "Öğrenci düşüncesi ile keşfettiği şeyi kendisine nakil ve hikâye yoluyla anlatılan şeylerden daha güzel öğrenir." değerlendirmelerinde bulunmaları ile de sabittir.

Benzer şekilde takip edilen eğitim sisteminin gerçekten mutluluk verici ve zevkli bir faaliyet olması sadece içerik bakımından elde edilecek ödül itibariyle değil, belki kendisinin bizzat sağlığa uygun olmasından dolayı sevinç ve zevk verici bir faaliyet doğurmasının gerekliliği hakkında da aynı düşünceler akla gelmektedir. Bu gerekliliğe uymak bizi olgunlaşmanın doğal seyrini bozmaktan men edeceği gibi, bu konuda birçok önemli ciddi kazanımları da temin eder. Eğer kaba bir ahlakî bağnazlık veya daha doğrusu ahlaksızlık devresine dönmeyeceksek, gençlerdeki sevinç ve bahtiyarlığın korunmasının, değerli bir amaç olarak kabul edilmesi gerekir. Bununla birlikte bu noktada sözü uzatmamak için zevkli bir duy-

134 Horace Mann (1796-1859): Amerikalı eğitimci, hukukçu ve siyasetçidir.

gu halinin düşünce faaliyetine, şevksiz veya nefret edilen bir ruh halinden çok daha fazla elverişli olduğu noktasına geçmeyi tercih ederiz. Herkes bilir ki arzuyla okunan, dinlenen, veya görülen şeyler, aldırış etmeden okunan, dinlenen, görülen şeylerden daha güzel bir şekilde hatırda kalır. Birinci durumda kendilerine başvurulan yetiler, kendilerine sunulan konu ile gayretli bir şekilde meşgul olurken, ikinci durumda gayretsiz bir şekilde ilgilenir. Dikkat de daima daha çekici olan fikirlere kaçar. Bundan dolayı, etki ve izlenimler bahsedilen durumlardan birinde kuvvetli, ötekinde zayıf olur. Bunun üzerine, çocuğun bir derse karşı şevk ve ilgi göstermemesinin içerdiği fikirsel kayıtsızlık, sinirleri geren gelecekle ilgili kaygılar da eklenmelidir. Bu da çocuğun fikir ve dikkatini dağıtarak, kendisi için olumsuz olabilecek konulara karşı dikkatini toplama noktasında hissettiği zorlukları artırır. Bununla beraber diğer konulardan uzak durularak, yetiştirme ve öğretimin aktif ve etkili olmasının, ders ve görevlerin öğretilip yapılmasındaki zevkin derecesi ile orantılı olduğu açık olur. Aynı şekilde şunun da dikkate alınması gerekir ki her günkü derslerin meydana getirdiği haz veya zahmete, gayet önemli ahlakî sonuçlar denk gelmektedir.

Biri ilgi çekici ve teşvik edici mevzuata hâkim olmakla mutlu; diğeri ise derslerinden nefreti, sonuç olarak iktidarsızlığı, öğretmenlerinin soğuk bakışları, tehditleri ve cezaları ile rezil olmuş iki çocuğun yüzlerini ve davranışlarını karşılaştıran herkesin bunlardan birinde mizaç ve tabiatın gelişmiş; diğerinde zedelenmiş olduğunu fark etmemesinin olanağı yoktur. Başarı ve başarısızlığın düşünceye; düşüncenin hallerinin de vücuda etkisini dikkate alanlar, birinci durumda mizaç ve sağlık üzerinde olumlu bir etki oluştuğunu; fakat diğer durumda daimî bir ümitsizlik, daimî bir cesaretsizlik ve hatta daimî bir çöküş tehlikesi bulunduğunu gözlemlerler. Önemi hiç de küçük olmayan dolaylı bir sonuç daha vardır: Öğretim yöntemi şevk ve arzu ya da ümitsizlik ve nefret doğurduğuna göre, diğer konulardan ayrı olarak öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişki, sevgiye dayalı ve etkileyici veya düşmanca ve etkisiz olur. İnsanoğlu, zayıf ve birbirini çağrıştıran fikirlerin esiridir. Her gün acı ve zorluk veren bir kimseye gizli bir nefretle bakılması kaçınılmazdır. Eğer bu kişi yalnız olumsuz ve acı verici şeyler ortaya koyarsa, mecburen nefret edilen birisi olur. Aksine çocukların isteklerine ulaşmalarına daima yardım eden, onlara her saat başarının sevinçlerini tattıran, her saat onları uğradıkları zorluklara karşı cesaretlendiren ve başarma sevinçlerine katılan kişiler iğrenç olamazlar; belki tavır ve hareketleri ölçülü ise sevilirler. Bir arkadaş olarak tanınan öğretmenin öğrenci üzerindeki kontrolünün, nefretle veya hiç olmazsa lakayt bir şekilde bakılan bir öğretmenin kontrolüne oranla ne ölçüde etkili ve nazik olduğunu düşünürsek, eğitimi mutluluk ve sevinç esasına bağlamanın, dolayısıyla meydana getirdiği yansımaların, doğrudan doğruya ortaya çıkardığı fay-

dalardan aşağı kalmadığını görürüz. Burada savunduğumuz yöntemin uygulamasının mümkün olup olmadığından şüphelenenlere, yukarıda söylediğimiz gibi bu yönteme, sadece bilimin değil; belki deneyimlerin de ihtiyaç duyduğu uyarısıyla cevap veririz. Pestalozzi'nin zamanından beri buna tanıklık edegelen seçkin pedagogların birçok beyanlarına şuracıkta Profesör Pillans'ın ifadesi de eklenebilir. Profesör Pillans der ki: "Çocuklar layık oldukları şekilde eğitildiklerinde, derste de oyundaki kadar sevinçli olurlar ve güzel bir şekilde yönetilmek şartıyla düşünce gücü alıştırma ve hesaplamalarından, akıl gücü hesaplamalarına oranla nadiren daha az fakat çoğunlukla daha fazla zevk duyarlar."

Eğitimi, çocukların kendi kendilerine öğrenmeleri ve böylece onu zevkli bir öğrenme şekline dönüştürmeye son bir sebep olmak üzere, böyle yapılması oranında öğrenim evresinin bitmesinden sonra da eğitim ve öğrenmenin devamı ihtimalinin artması durumu hatırlatılabilir. Bilgi edinmek çirkin bir şekle sokulursa, öğretmenin veya anne-babanın zorlama ve sıkıştırması arttığı zaman, onu terk etme yönünde şiddetli bir eğilim ortaya çıkar. Hâlbuki bilgilerin elde edilmesi zevkli kılındıkça, önceleri gözetim altında gerçekleştirilen kendi kendine öğrenmeye, sonra hiçbir nezaret altında olmaksızın devam etmek için de o kadar şiddetli bir yöneliş meydana gelir. Bu sonuçlar kaçınılmazdır. Düşünce çağrışımı kanunları doğru kaldıkça, kendilerine kötü hatıralar veren şeylerden ve yerlerden nefret ve geçmişteki sevinçleri hatırlatan şeylere muhabbet etmek insanların doğalarının gereklerinden oldukça zahmetli dersler bilgi edinmeyi sevimsiz; zevkli dersler ise cazip hale getirecektir. Çocukluk günlerinde kendilerine ceza tehditleri altında sıkıcı görevlerle bilgiler verilmiş ve serbestçe inceleme yapma alışkanlığına alıştırılmamış olan kişilerin gelecek hayatlarında ilim ve irfan arayan kişiler olmaları uzak bir olasılıktır. Hâlbuki doğal durumlarda ve uygun zamanlarında eğitim görenlerin ve öğrendikleri şeyleri yalnız kayda ve dikkate değer olduğu için değil, belki zevk verici uzun bir başarı dizisine vesile oluşturacak şekilde hatırlayanların, gençliklerinde başlayan kendi kendine öğrenmeye bütün hayatları boyunca devam etmeleri düşünülür.

3. Bölüm

AHLAK EĞİTİMİ

Programlarımızdaki en büyük eksiklik tamamen ihmal edilmektedir. Yöntemlerimizin gerek esasına ve gerek dış görünüşüne ait ikincil reformlar için birçok şey yapılmakta olduğu halde, en önemli isteğin henüz bir istek olduğu bile itiraf edilmemiştir. Genci hayatın görevlerine hazırlamanın gerek anne-baba ve gerek okuldaki öğretmenler için hedef olması gerektiği dolaylı bir şekilde kabul edilmiş ve teşekkürle öğrenilen şeylerin değeri ve bunları öğretmek için takip edilen yöntemlerin yararı ve zararı, bu yöntemlerin söz konusu hedefin elde edilme derecesine göre değerlendirilmeye başlanmıştır. Tamamen geleneksel bir öğretim yöntemi yerine içinde yeni dillere de bir ders saati ayrılan öğretim yönteminin hayata geçirilmesindeki isabet, bu bakış noktasına dayanılarak savunulmaktadır. Aynı şekilde bilimin geliştirilmesi ihtiyacı da aynı sebeplerden dolayı talep ediliyor. Fakat erkek ve kız çocukları topluma ve hemşerilik görevlerine alıştırmak için özen gösterildiği halde, annelik-babalık görevlerine uyum sağlamaları konusuna hiç de değinilmiyor. Yaşamını kazanıp sürdürebilme sebeplerinin yerine getirilmesi için mükemmel bir hazırlık gerektiği onaylanmakla beraber; çocukları büyütmek ve eğitmek konusunda hiçbir hazırlığa gerek olmadığı sonucu çıkarılıyor. Biricik değeri bir "beyefendi eğitimi" gerçekleştirmekten ibaret olan bir uğraşı alanı hakkında bilgi kazanması için bir erkek çocuğa birçok seneler harcatıldığı ve bir kız çocuğu gösterilere hazır hale getirecek kazanımlarının süsü için yine birçok seneler geçirildiği halde, bütün sorumlulukların en büyüğü olan aile yönetimi konusunda ne erkek ne de kız çocuklara bir saat bile sarf edilmiyor. Acaba bu sorumluluk pek uzak bir olasılıktan ibaret midir? Hayır, onda dokuz oranında bunun yerine getirilmesi şüphesizdir. Acaba sözü edilen görevin yerine getiril-

mesi çok kolay bir şey midir? Şüphesiz değil; zaten erginlerin yapmaya mecbur oldukları ödevlerden en zoru da budur. Acaba her kızın veya her erkeğin annelik-babalık görevlerini üstlenmeye alışmak için kendi kendilerini eğiteceklerine mi inanılıyor? Hayır, kendi kendine öğrenmenin gereği onaylanmakla beraber, konunun zorluğundan dolayı, bu alanda aynı yöntemin uygulanmasının olanak ve başarı şansı, diğer konulardaki uygulamalara göre daha azdır. Eğitim sanatını ders programından çıkarmak konusunda makul hiçbir iddiada bulunulamaz. Gerek bizzat anne-babanın mutluluğuna dair gerek onların çocuklarının ve gelecek nesillerinin mizaç ve hayatlarına etki derecesi bakımından çocukların beden, fikir ve ahlak eğitimlerine ilişkin en doğru yöntemler hakkında bilgiler oluşturmanın son derece önemli olduğunu kabul ve teslim etmemiz gerekir. Bu konu, bir erkeğin veya kızın geçirdiği eğitim-öğretim dönemlerinde en sonuncu aşama olmalıdır. Bedensel olgunluğun çocuk sahibi olmakla belli olması gibi, zihinsel erginlik de o çocukları eğitme konusunda yetkin olmakla belli olur. Diğer bütün konuları içeren ve bununla beraber eğitimde en üst düzeyde önem verilmesi gereken konu, eğitimin teori ve uygulamalarıdır.

Bu konuda hazırlık olmaması durumunda, çocukların idaresi ve özellikle ahlaki idareleri, acınacak derecede kötü olur. Sonra anne-baba bu bölümde ya hiç akıl yürütmez olur veya getirdikleri dayanaklar kaba ve mantıksız olur. Birçok durumda ve özellikle annelerle ilgili konularda her an kabul edilen davranış, o dakikada sığınılan tepkiye göre şekillenir. Yoksa çocuğu hangi şeyin en çok ilgilendireceği meselesi, üzerinde düşünülmüş bir fikirsel değerlendirmeye dayanmaz ve sıradan bir anne-babanın o dakika hâkim olan güzel veya öfkeli duygularına tabi bulunur. Bu duygular değiştikçe o da her saat değişir. Duyguların belirlediği davranış kalıplarına bazı belirli fikirler ve yöntemler eklenmişse, bunlar da ya geçmişin devir ve havale ettiği ya çocukluk hatıralarının beraberinde getirdiği veya sütnine ve dadılardan alınan yöntem ve fikirlerdir. Bu yöntemler ki bilginin ışığı ile değil belki zamanın cehaletinin karanlığıyla düzenlenip tasarlanmıştır. Richter, aile kavramı hakkındaki fikirler ve alışkanlıkların bozulması ve tereddütle karşılanması konusunda der ki: "Eğer büyük bir orta sınıfa mensup olan babaların gizledikleri düzensizlikler ortaya çıkarılıp da bir ders ve okuma konusu gibi ortaya konulsa, ahlaki eğitim için toplanıp sınıflandırılsa, bu program aşağı yukarı şöyle olurdu: - Birinci saatte ya kendi tarafından veya bir öğretmen tarafından çocuğa sadece ahlak dersleri verilmesi gerekir. İkinci saatte karma ahlak veya bir kimsenin yararına tatbiki uygun olan ahlak öğretilmelidir. Üçüncü saatte "Babanın şöyle şöyle yaptığını görmüyor musun?", dördüncü saatte "Sen küçüksün; bu yalnız büyük adamlara yakışır.", beşinci saatte "Asıl mesele hayatta kazanmayı başarmak ve hükümet makamlarından bir mevki işgal etmektir.", altıncı saatte "Bir insana geçici

olan şeyler değil, ebedi olan şeyler kıymet verir.", yedinci saatte "Bunun üzerine zulme tahammül etmek ve yumuşak huylu olmak tercih edilendir.", sekizinci saatte " Fakat eğer saldırıya maruz kalırsan kendini cesaretle savunmalısın.", dokuzuncu saatte "Yavrum, gürültü etme!", onuncu saatte "Çocuklar bu kadar miskin durur mu?", on birinci saatte "Annene babana daha fazla itaat etmelisin.", on ikinci saatte "Terbiyeli ol!". Baba, bu şekilde her saat esaslarını değiştirerek bu konu başlıklarındaki mantıksızlığı ve noksanı gizlemek ister. Anneye gelince, bu ne baba gibidir, ne de sahneye her iki koltuğunun altında bir tomar evrak ile çıkıp sağ koltuğunda ne olduğu sorulduğunda "Talimat..."; sol koltuğunda ne olduğu sorulduğunda "Emirler..." diye cevap veren soytarıya benzer. Belki yüz kollu ve her kolunun altında bir tomar talimat taşıyan Briareus'a (korkutucu bir varlık, peri gibi) benzer."

Bu hal tabi ki hemen değiştirilemez. Büyük bir olgunluk meydana gelebilmesi için birçok kuşak değişmelidir. Siyasi kurumlar gibi, öğretim yöntemleri de sanatçı eliyle yapılan ve icat edilen şeylerden olmayıp doğal bir şekilde ilerler ve kısa devrelerdeki gelişmeleri hissedilebilir bir tarz da değildir. Yenilenme ve olgunlaşmanın geç olması zorunlu olmakla beraber, reformların yapılması bazı araçların kullanılmasını gerekli kılar ki konu ve tartışma, bu araçlardan hangilerinin tercih edileceği üzerinedir.

Biz, Lord Palmerston'un[135] "her çocuğun ahlaken kusursuz doğduğu" yönündeki fikrine inananlardan değiliz. Bunun tersini savunan görüşün de savunulması mümkün olmamakla beraber, genel itibariyle bize, gerçeğe oranla daha az uzak görünür. Aynı şekilde, etkili bir disiplin yöntemi ile çocukların yöneltilmek istenen duruma tamamen döndürüleceği görüşünde olanlarla da uyuşamıyoruz. Aksine, akıllıca bir yaklaşım sayesinde bazı doğuştan gelen eksikliklerin azaltılabileceği ve ancak tamamen ortadan kaldırılamayacağı görüşüne sahibiz. Gelişme hedeflerine tam anlamıyla ulaşmış bir insanlığın, mükemmel bir eğitim sistemiyle hemen oluşturulabileceği fikri, Shelley'in şiirlerinde, "insanlığın eski kurumlarını ve bozuk inançlarını terk etmesi halinde, dünyadaki bütün kötülüklerin yok olacağı" yönündeki görüşe benzer ki, insanî ihtiyaçları soğukkanlılıkla araştıran ve takip eden kimseler için bu iki görüşten hiçbiri kabule layık değildir.

Bununla beraber, bu çok iyimser ümitleri verenlere hakkıyla sevgi besleriz. Heyecanlanma, bağnazlık derecesine götürülse bile yine faydalı bir itici güç olması nedeniyle belki fazlasıyla gerekli bir unsurdur. Açıktır ki gayretli bir politikacı, lehinde çalıştığı reformların biricik gerekli birer esas olduğuna inanmasa, katlandığı çaba ve yorgunluklardan vazgeçer ve herhangi bir fedakârlığa da yanaşmaz. Ağzına içki koymayan kimse (teetotaller) sarhoşluğun bütün sosyal hastalıkların anası olduğuna inanmasa bu kadar mücadele etmez. Hayırseverlikte (philanthropy) de,

135 Henry John Temple, 3rd Viscount Palmerston (1784-1865): İngiliz siyasetçi ve bürokrattır.

diğer konularda olduğu gibi iş bölümü büyük yararlar kazandırmıştır ve iş bölümünün gerçekleşebilmesi için de her sınıftan hayırseverin özel görevlerine az çok bağlı olması ve yaptıkları işe aşırı inançları bulunması gerekir. Bunun üzerine fikrî ve ahlakî eğitime tümden tedavi edici ilaç gözüyle bakanlar için diyebiliriz ki bunların abartılı olan ümit ve beklentileri boşuna değildir ve bunların inancının sarsılmaz bir halde olması, belki de kâinatın hayrete düşüren düzeninin gereklerindendir.

Öyle olmakla beraber, bir tür ahlakî gözlemci yöntemi ile çocukların istenilen kalıba sokulmaları ve hatta her anne-babaya bu yöntemin anlatılıp öğretilmesi mümkün olduğu gerçek olsa bile, yine büyük bir arzuyla bakışlarımızı yönelttiğimiz amaca erişmekten uzak bulunuruz. Böyle bir yöntemin başarıyla uygulanması, öncelikle büyüklerde belirli bir ölçüde zekâ, yumuşak huy ve nefsini kontrol iradesinin bulunmasına bağlı olduğu halde, bunların kimsede birlikte mevcut olmadığı hatırlanmıyor. Ev düzeniyle ilgili konularda tartışanlar bütün kusurları ve sorunları çocukların üzerine yıkıp anne-babaya hiçbir kusur payı ayırmamakla hata ediyorlar. Milli hükümet hakkında olduğu gibi aile hükümeti hakkında da genel kabul görmüş fikir, bütün erdemlerin hâkimiyette ve bütün eksikliklerin yoksunluk durumunda oluştuğu noktasındadır. Eğitim hakkındaki görüşlere bakılınca, kadınların ve erkeklerin çocuklarıyla ilişkileri itibariyle tamamen kişilik değiştirmiş oldukları hükmüne varılması gerekir. Kendileriyle alışveriş yaptığımız insanlar, dünya üzerinde karşılaştığımız insanlar, hepimizin de mükemmel yaratıklar olmadığımızı biliriz. Günlük rezaletlerde, dostlar arasındaki kavgalarda, iflas ilanlarında, davalarda, zabıta raporlarında benlik duygusunun, rezilliğin, hayvanlık sıfatının istilacılığını açıkça görüyoruz. Fakat çocuk eğitiminin tartışılması sırasında ve çocukların olumsuz davranışlarından bahsettiğimiz zaman, bu suçlu ve birilerine şüphe ile kabahat isnat eden kişilerin, kızlarına ve oğullarına karşı olan yaklaşımları sırasında ahlaki suçlardan arındıklarını kesin bir şekilde kabul ediyoruz. Hâlbuki bu hüküm, gerçekten o kadar uzaktır ki biz, genellikle çocukların kötü ahlakına bağlanan aile gürültülerinden büyük bir kısmı için anne-babanın davranışlarını suçlama ve ayıplama konusunda asla tereddüt etmeyiz. Bunu, okuyucularımızdan çoğunun dâhil bulunacağını ümit ettiğimiz duyarlı ve kendilerine hâkim olan sınıf için değil, belki halkın çoğunluğu için söylüyoruz. Meme emmek istemediği için çocuğunu zaman zaman sarsıp silken bir anneden - ki bunu bir defa gözümüzle gördük- ne tür bir ahlakî eğitim beklenir? Parmağı pencereye sıkışan çocuğunun feryadı dikkatini çektiğinde, çocuğun parmağını kurtaracağı yerde gidip onu dövmeye başlayan bir babanın ne kadar adalet duygusu aşılaması düşünülür? İşte böyle babaların gerçekten var olduğuna bunu bizzat gören bir kimse şahitlik ediyor. Yine doğrudan doğruya şahitlerle desteklenen daha çarpıcı

bir örnek: Bacağı yerinden çıkmış olduğu halde evine dönen fakat dayakla karşılanan bir çocuktan ne gibi bir gelecek eğitimi beklenebilir? Gerçekten bunlar olağandışı durumlardır. Bunlar insanoğlunun yine kendi cinslerinden olan zayıf ve hastalıklı olanları yok etme yönüne doğru doğal bir eğilim gösterdiklerini ortaya koyan örneklerdir. Bunlar olağandışı olmakla beraber, birçok ailede her gün görülebilen duyguları ve davranış tarzlarını temsil etmekten geri kalmaz. Muhtemelen bedensel rahatsızlığından kaynaklanan bir huysuzluktan dolayı bir çocuğu dadısının veya anne-babasının tokatladığını birçok kez görmemiş kimse var mıdır? Bir kimsenin düşen çocuğu yakalayıp kaldırdığında ona bakıp hiddetle "Seni küçük aptal şey!" diyerek bağırmasından, gelecekte sonsuz azarlanmayı işaret eden şiddetli bir mizacı fark etmemiş birisi var mıdır? Çocuklarına uslu oturmasını emreden bir babanın yüzündeki kızgınlık, aynı cinsten olma duygusunun eksikliğini gösteren şahitli bir delil değil midir? Çocukların daima maruz kaldıkları ve çoğunlukla tamamen gereksiz olan yasaklar: Uslu oturma konusundaki emirler ki aktif bir çocuk için büyük bir sinir krizine düşmeksizin itaat mümkün değildir. Trenle seyahat ederken pencereden dışarı bakmamak konusundaki uyarılar ki biraz zeki bir çocuk için büyük bir yoksunluk duygusu oluşturur. Soruyoruz, işte bu yasaklamalar dehşetli bir his ve şefkat yoksunluğunun belirtileri değil midir? Gerçek şudur ki, ahlaki eğitimdeki zorluklar anne-baba ile çocukların hatalarından ve eksikliklerinden meydana gelir. Eğer bütün doğabilimcilerin ifade ettiği ve günlük konuşmalarımızla atasözlerimizin de tanıklık eylediği gibi kalıtsal geçişler bir doğa kanunu ise, çocuklardaki eksiklikler de ortalama olarak ana-babalarındaki noksanlıkların yansımasından ibarettir. Ortalama olarak dedik, çünkü uzak dedelerin de almış oldukları kalıtsal özellikler karıştığından, ana-babanın doğuştan gelen ve sonradan kazanılan özellikleri ile çocuklarınki arasındaki uygunluk ancak genel bir şekilde gerçekleşir ve eğer noksanlıkların ortalama bir şekilde miras olarak kalması söz konusu ise, anne-babanın çocuklarda söndürmek istedikleri kötü hırsların, kendilerinde de bulunmasını gerektirir. Muhtemelen bunlar (kötü hırslar), genel değerlendirmeler karşısında gizli tutulur veya diğer bazı duygular, onların gizlenmesine sebep olur. Fakat bu kötü duygular her durumda mevcuttur. Bununla beraber herhangi bir mükemmel yola getirme yönteminin uygulanmasının, genellikle mümkün olmadığı ortaya çıkar. Çünkü anne-baba yeterli derecede yumuşak huylu ve kusursuz değildir.

Bunlara ek olarak, istenilen hedefi derhal karşılayacak yöntemler bulunsa, hatta anne ve babalar da bu yöntemleri düzgün bir şekilde uygulayabilmek için yeter derecede yetenek, duyarlılık, nefis kontrolü olsa bile, aile kurumunu diğer konulardan daha çabuk iyileştirme noktasında bunların yarar sağlamayacağı iddia edilebilir. Bizim yaptığımız işlerin hedefi nedir? Hangi şekilde olursa olsun eğiti-

min yakın amacı, bir çocuğu hayatın uğraşıları için hazırlamak, güzel davranışlarla beraber, dünyada işini yoluna koymaya gücü yeten bir vatandaş yetiştirmek değil midir? Dünyada işini yoluna koymak -bundan amacımız büyük servet edinme değil; belki aile oluşturmanın gerekliliğini ifade etmektir- ise dünyaya bugün içinde bulunduğu haliyle uymayı gerektirmez mi? Eğer herhangi bir iyileştirme yöntemi ile olgunlaşma amacına erişmiş bir birey vücuda getirilebilirse, bu kişinin, bugünkü dünyada bulunmaya yetkin olup olmayacağı şüpheli değil midir? Aksine, bu zatın pek kesin olan doğruluk hissi ve pek yüksek olan iş ve davranış ölçülerinin, hayatı tahammül edilmez hatta yaşanmaz kılacağını kabul ve tahmin edemez miyiz? Elde edilen sonuç, birey bakımından düşünülünce ne kadar takdir ve alkışa layık olsa bile toplum ve nesil bakımından kendi kendini yok edecek bir durumda bulunmaz mı? Bir millette olduğu gibi, bir ailede de yönetim tarzı ve hükümetin genellikle insanlığın doğasının genel durumunun izin verdiği ölçüde iyi olabileceğine hükmetmeye pek çok sebep vardır. Gerek ailede ve gerek toplumda, yapılan denetimin cinsinin, halkın ortalama ahlakının ölçülerine göre ortaya çıktığını iddia edebiliriz. Her iki durumda da ortalama ahlakın düzelmesinin, yönetim anlayışının düzelmesini de doğuracağı; diğer taraftan genel ahlak iyileştirilmeden yönetim anlayışının değiştirilmesinin -bu mümkün olsa bile- iyilik yerine kötülük getireceği açıktır. Bugün çocukların babalarından ve öğretmenlerinden gördükleri sertliğin derecesi, onların hayata karıştıkları zaman maruz kalacakları daha büyük sertliğe bir çeşit hazırlık olarak kabul edilebilir ve anne-baba ile öğretmenler için çocuklara tam adalet ve olgun bir ahlak ile davranmak mümkün olsa bu durumun, onların gelecek hayatlarında insanların benlikleri yüzünden karşılaşmaları muhtemel ıstırapları artırmaktan başka bir şeye hizmet edemeyeceği iddia edilebilir[136].

Şimdi sorulabilir ki "Bu düşünceler davamızla ilgili daha fazla iddiayı ispat etmiyor mu? Eğer ahlak eğitimi hakkında hiçbir yöntem, çocukları elde etmeleri gereken hâle hemen döndürmeyecekse ve hatta bu hedefi amaçlayan bir tarz bulunsa bile şimdiki durumda anne-baba onu uygulayamayacak seviyede yetersiz

136 Devlet okullarında çocukların maruz kaldığı sert davranışlar için bazı kişiler tarafından yapılan savunma bu türdendir. Deniliyor ki bu okullarda çocuklar gelecek yaşamlarında karşılaşabilecekleri zorluklara karşı yetiştirilmek için minyatür (yapay) bir ortama sokuluyorlar. Bu ortamın söz konusu zorluklara karşı öğrencileri bir nebze de olsa hazırladığı kabul edilse de bunun yetersizliğini de söylemek gerekir. Zira yetişkin yaşamının (iş, aile vb.) eğitiminden daha iyi olmamasına rağmen aile içi ve okul eğitimi daha iyi olmak zorundadır. Bu anlamda Eton, Winchester ve Harrow gibi kurumlarda çocukların karşılaştıkları eğitim, yetişkinlerin eğitiminden çok daha insafsız ve acımasızdır. İnsanın gelişimine yardım edeceği yerde bizim okullarımızda verilen eğitim çocuklarımızı baskıcı bir yönetime ve kaba kuvvete alıştırmakta ve böylelikle onları bulunduklarından daha aşağı bir sosyal statüye itme eğilimi göstermektedir. Yasama meclisimiz de söz konusu okullardan yetişen insanlardan oluştuğundan bu barbarca durum milli ilerlememizi de engellemektedir (Herbert Spencer'ın kendi eklediği dipnottur).

bulunuyorlarsa; hatta o yöntem, başarıyla uygulansa bile, bunun sonuçları şimdiki sosyal duruma vahim bir şekilde aykırılık gösterecekse, bugün uygulanan ve doğru kabul edilen yöntemin ne değiştirilmesinin istenebileceği ne de bunun mümkün olabileceği sonucu ortaya çıkmaz mı? Hayır! Belki şu sonuç çıkar: Aile hükümetindeki reformlar diğer reformlarla beraber, atbaşı gitmelidir. Aynı şekilde şu sonuç da çıkar: İyileştirme ve sağlamlaştırma yöntemleri ancak ayrı ayrı düzeltilebilir. Başka türlü düzeltilmesi ne mümkündür ne de gereklidir. Yine şu sonuç çıkar ki uygulamada soyut durumların, öğretilmesini dayattığı doğruluk ve dürüstlük, ancak çocukların, ailelerin ve toplumun eksiklikleri giderilip insan doğasının günümüzdeki durumu genel karakter olarak daha da iyileştiğinde layıkıyla yerine getirilebilecektir.

Bizim görüşümüzü reddeden biri buna karşılık diyebilir ki: "Öyle ise aile eğitiminin iyileştirilmesi için fikirsel bir ölçü koymanın faydasız olduğu ortaya çıkar. Zamandan ileri olan, zamana uymayan yöntemler geliştirmek ve halkı onlara rağbet konusunda teşvik etmekte bir fayda olamaz". Biz ise yine bunun aksini iddia ederiz. Siyasi hükümette, bugün kesin bir doğruluk elde etmek mümkün olmadığı halde, doğrudan uzaklaşmayıp aksine ona yönelebilmek için gerçeğin nerede bulunduğunu bilmek gerektiği gibi, aile yönetiminde de ideal geliştirilmelidir, ta ki yavaş yavaş buna doğru yaklaşılabilsin. Böyle bir hedef ile kayıtlı bulunmaktan hiçbir kötü sonuç çıkacağından korkulmamalıdır. Ortalama olarak insanların kişiliğinden kaynaklanan muhafazakârlık, çok çabuk bir değişmeye engel olacak ölçüde kuvvetlidir. Düzenlerin oluşması şu şekildedir: İnsanlar taraftarı oldukları fikir ve inançtan daha yüksek bir inancın seviyesine kadar yükselmedikçe, onu alamaz ve kabul edemezler. Görünüşte belki ona taraftar olsalar da gerçekte durum tam tersidir. Hatta bir gerçek anlaşıldıktan sonra bile ona uygun davranış geliştirmenin önündeki engeller o kadar kuvvetlidir ki, insanların hayran olduğu hayırsever kişilerin ve belki de filozofların sabır ve gücünü tüketir. Bunun üzerine emin olabiliriz ki çocukların doğal bir şekilde yetiştirilmeleri konusundaki zorluklar, bu faaliyeti hayata geçirmek için ortaya konan gayretlerin üzerinde rahatsız edici bir denetim meydana getirecektir. Bu ön açıklamalardan sonra, ahlak eğitiminin amaçlarının ve gerçek yöntemlerinin içini doldurmaya başlayacağız. Genel esasların konulması ve açıklanmasına ayırdığımız ve incelenmesi konusunda okuyucularımızın sabrını istediğimiz birkaç sayfadan sonra, aile yönetiminde her saat ortaya çıkan zorluklara karşı anne-babanın benimsemesi gereken sağlam yöntemi, örnekler göstererek açıklamaya çalışacağız.

Bir çocuk düştüğü veya başını masaya çarptığı zaman bir acı duyar. Bu acının hatırası onu gelecekteki benzerleri için daha dikkatli kılar ve bunun gibi deneyimlerin tekrarlanmasıyla zaman içinde eylem ve davranışlarını daha kontrollü

sergilemeye alışır. Ateş karıştırmaya yarayan demire dokunur, elini mumun alevine götürür veya derisinin bir bölümüne kaynar su döktüğünde oluşan yanma ve haşlanma, kolay kolay unutulacak bir ders değildir. Buna benzer iki olayın meydana getireceği etki o kadar derindir ki, daha sonra çocuk hiçbir şekilde hayatın kanunlarına aykırı davranmaya yönlendirilip ikna edilemez.

Şimdi bu örneklerde doğa bize ahlaki kuralların gerçek teorilerini ve uygulamalarını en kolay yolla betimlemektedir. Her ne kadar seviyesi düşük olanlar için bu teoriler ve uygulamalar, sıradan kabul edilegelmekte olanların aynısı gibi gözükürse de, incelediğimizde bunların çok farklı olduğunu anlayacağız.

Her şeyden önce dikkat ediniz ki bedensel sakatlıklar ve aksaklıklar ile bunların cezalandırılmalarında yanlış davranış ile doğru davranışın sonuçlarını en kolay şekillerine döndürülmüş bir halde görüyoruz.

Her ne kadar halk arasında kullanılmış olan anlamlarına nazaran doğru (haklı) ve yanlış (haksız) ifadelerini yalnız doğrudan doğruya bedensel sonuçlar taşıyan iş ve davranışlar için gelişigüzel bir şekilde kullanmak mümkün değilmiş gibi ise de... Ancak meseleyi düşünen kişiler açısından tıpkı diğer davranışlar gibi bu şekildeki iş ve davranışların da aynı unvanlar ve isimler altında sınıflandırılmasının mümkün olduğu gizli ve bilinmez bir durum değildir. Hangi bakış açısından kaynaklanıp gelişmiş olursa olsun bütün ahlaki görüşler, uzak ve yakın sonuçlarının toplamı zararlı olan iş ve davranışların, kötü iş ve davranışlar olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bütün insanların gözünde iş ve davranışların son ölçüsü, onlardan doğan mutluluk veya felakettir. Sarhoşluğu kötü bir davranış saymaksızın sarhoşun ve ailesinin karşı karşıya kaldığı bozulmuşluk, bedensel ve ona eşlik eden ahlaki zayıflıktan dolayıdır. Eğer hırsızlık gerek hırsıza ve gerek malı çalınana haz verse idi bunu suç listemiz içinde görmezdik. İyi işlerin, insanlığın ıstıraplarını artırabileceği düşüncesi söz konusu olsaydı, onları çirkin görür ve güzel saymazdık. Parlamento kararlarının, siyasi akımların, insanlığa sevgi yönündeki hareketlerin; tıpkı bireylerin işleri gibi insanların zevklerini veya zahmetlerini artırmak şeklindeki olası sonuçlarına oranla takdir ve hükmedilmekte olduklarına kanaat oluşturmak için, elinize geçen ilk gazetenin baş makalesini okumak veya sosyal ihtiyaçlar hakkındaki konuşmalara kulak vermek yeterlidir. Bütün ikinci derecede ve onların alt bütünü olan fikirleri de incelediğimizde, haklılık ve haksızlığın belirlenmesi konusunda, yarar ve zararın en son ölçümüz olduğunu görürsek, bedensel işleri bile meydana getirdikleri faydalı veya zararlı sonuçlara göre haklı ve haksız olmak üzere sınıflandırmaktan kaçınamayacağımız doğaldır.

İkinci olarak şu bedensel kanunlara itaatsizliği yasaklayan cezaların nitelik ve karakterine bakınız. Daha uygun bir sözcük olmamasından dolayı bunlara cezalar

diyoruz. Çünkü bunlar, kelimenin gerçek manası bakımından ceza değildir. Yapmacık ve gereksiz işkenceden ibaret de değildir. Esasen bedenin mutluluğuna muhalif olan iş ve davranışlar için hayırlı birer engel; yitirilmesi durumunda, hayatın bedensel zararlarla kısa sürede harap olmasının kaçınılmaz olacağı engellerdir.

Bu cezaların, eğer bunlara ceza diyebileceksek, özelliklerinden biri şudur: Onlar takip ettikleri iş ve davranışların sadece zorunlu sonuçlarıdır, çocuğun davranış ve hareketlerinin zorunlu olarak doğurduğu yansımalardan başka bir şey değildir. Şurasının da hatırlanması gerekir ki bu acı verici ters işler, gerçekleştirilen muhalif davranış ve itaatsizliklerle örtüşür. Hafif bir kazanın, hafif bir elemin biraz şiddetlisi, daha şiddetli bir acı doğurur. Kapı eşiğine ayağı takılıp düşen bir küçük yaramazın gerekli ölçüde muzdarip olmasıyla gerçekleşecek dikkat ve uyanıştan daha çok uyanış meydana getirmek için onu gereğinden fazla ızdıraba sokmak, kuralların bir gereği değildir. Belki her günkü deneyimlerinden, birbirine oranla hangi kusur veya hatalarının daha büyük ve önemli olduğunu öğrenmesi ve bunun gereğince hareket etmesi ancak karar verme sonucu ortaya çıkar.

Nihayet şuna da dikkat edilmelidir ki, çocuğun yanlış davranışlarını takip eden bu doğal tepkiler; sürekli, doğrudan (aracısız), tereddütsüz ve kaçınılmazdır. Bunlarda cezalandırma, tehdit ve korkutma yoktur; sessiz fakat yerine getirilmesi şiddetlidir. Eğer bir çocuk parmağına iğne batırırsa, bunu bir acı takip eder. Tekrar batırırsa yine aynı sonuç ortaya çıkar ve sonsuza kadar durum böyle devam eder. Çocuk, cansız varlıklar ile gerçekleşen bütün ilişkilerinde, hiçbir mazeret dinlemeyen ve verdiği kararın bozulmasına imkan olmayan bu bükülmez ısrarı gözlemler ve bu şiddetli fakat hayır getirici olan düzen yöntemini tanıyarak ona muhalefet etmemeye fevkalade özen gösterir.

Çocukluk devrinde olduğu kadar erginlik ve olgunluk dönemlerinde de doğru oldukları hatırlanınca bu genel gerçekler, daha çok dikkate değer görünür. Kadınları ve erkekleri, çarpık bir yola koyulduklarında yasaklayan ve durduran şey, doğal sonuçlar hakkında deneyimle kazandıkları bilgilerdir. Aile eğitimi son bulduğu ve artık şu ya da bu davranışları yapmayı yasak edecek anne-baba ve öğretmenler bulunmadığı zaman, tıpkı küçük çocukların kendi kendilerini korumaya alıştıkları süreçte bağlı oldukları gibi bir düzen yöntemi ortaya çıkar. Yaşamsal uğraşılara girişen bir genç, vaktini tembel tembel geçirir ve kendisine verilen görevleri yavaş veya özensiz yaparsa, doğal ceza tahakkuk etmekte gecikmez. İşinden kovulur, belli bir süre ve şart altında fakirliğin zorluklarına katlanır. Kayıtsız/gevşek ve sözünde durmayan bir kişi, her zaman iş veya seyahat için tayin ettiği randevulara uymamakla, daima bunun sonucu olan sıkıntıları, zararları ve mahrumiyetleri çeker. Malına çok yüksek kâr koyan tüccar, müşterilerini kaybettiğinde hırs ve açgözlülüğünü azaltmak zorunda kalır. Azalan hasta sayısı, dikkatsiz

doktora, hastalarına daha çok dikkat ve yardım etmeyi öğretir. Herşeye inanan bir kredi veren kimse (alacaklı) ile aşırı iyimser bir borsacı tedbirsizliğin kendilerini maruz bıraktığı zorluklar yoluyla, taahhüt ve işlemlerinde daha çabuk kavrayış, anlayış ve tedbir ile hareket etmeyi öğrenirler. Her bireyin bütün hayatında durum bu merkezdedir. Bu gibi durumlarla ilgili olarak çoğunlukla sözü edilegelen "Yanmış çocuk ateşten uzaklaşır." atasözünde, sadece sosyal düzen yöntemi ile doğanın çocukları yönlendirdiği düzen yöntemi arasında bir benzerliğin varlığının genel olarak onaylanmış olduğunu değil; belki bu düzen yönteminin, en etkili yöntem olduğuna dair bir üstü kapalı kanaat olduğunu da gözlemlemiş oluruz. Hayır, bu üstü kapalı düşünce de değil; adeta açık olarak gösterilmektedir. Herkes, diğerlerinin daha önce takip ettikleri olumsuz ve delice bir davranış çizgisini, çok pahalıya mal olmuş tecrübelerle bırakmaya mecbur olduklarını itiraf ettiklerini işitmiştir. Herhangi bir mirasyedinin veya ticaret planları kuran bir kimsenin iş ve davranışları eleştirildiğinde, nasihatin faydasız olduğunu, ancak acı deneyimlerin yani sakınılması mümkün olmayan sonuçlara düşmüş olmanın belki bir etki yapabileceği düşüncesinin işe yaradığını herkes duymuştur. Doğal tepkinin, sadece en etkili cezalardan olduğu değil; belki kişilerin geliştirdiği hiçbir cezanın, onun yerine geçemeyeceği ile ilgili fazlaca delil istenirse, bu delili çeşitli ceza yöntemlerimizin belli olan başarısızlıklarında buluruz. Suçlular hakkında teklif edilen ve yasal olarak yerine getirilen birçok iyileştirme yönteminin hiçbiri savunma ve itibar verme düşüncelerine uymamıştır. yapay cezalar ahlakın ıslahı hususunda etkili olamamış ve birçok durumda cinayeti çoğaltmıştır. Başarısı görülen yegâne şey olan, doğanın yöntemine yakın eğitim veren özel kurumlardan biri olan yetiştirme yurtlarında (çocuk ıslahevlerinde) işlenmiş suçun doğal sonuçlarından başka hiçbir şey yapılamaz: Suçlunun hareket özgürlüğü, asayiş ve toplumun güvenliğinin gerektirdiği ölçüde düşürülür ve bu kadar çok onaylama altında kendi kendisini geçindirmeye güç yetirmesi istenir. Şu sebeple; küçük bir çocuğa iş ve davranışlarını nasıl düzenlemesi gerektiğini öğretmek için başvurulan yöntem sayesinde, yetişkinlerin büyük bir kısmının da disiplin altına girdiği, bu anlamda az veya çok gelişme gösterdiği bilinmektedir. Hatta en kötü durumdaki yetişkinler için insanlar tarafından hazırlanmış eğitimin kutsal emirlere dayalı eğitimden ayrıldığında başarısız, ona yaklaştıkça ise başarılı olmaya başladığını görüyoruz.

Şimdi burada ahlaki eğitimi aydınlatacak ve idare edecek bir esasa ulaşmadık mı? Gerek çocukluk ve gerek olgunluk devrelerinde sonuçları o kadar iyi olan bir sistemin, gençlik devresinde de istenen sonucu vereceği sonucunu çıkarmaya hakkımız yok mu? Hayatın ilk ve son kısımlarında istenilene bu kadar uyan bir yöntemin, orta devreye uygun gelmeyeceğini kim düşünebilir? Doğanın bir temsilcisi ve tercümanı olarak anne-babaların görevi adet olduğu üzere çocuklarının

yaptıkları iş ve davranışlarda doğru deneyimlerle doğru sonuçlara ulaşmalarını sağlamak değil midir? Ayrıca ne çocukları kötü şeylerden uzaklaştırmak ne bahsedilen sonuçları yoğun bir şekilde yaptırmaya çalışmak, ne de onların yerine yapay birtakım sonuçlar koymaya kalkışmamaktan ibaret olan doğal tepki anne-babanın bir görevi değil midir?

Bununla beraber okuyucularımızdan az sayılamayacak bir kısmı, zaten anne-babanın böyle yaptıklarını, uyguladıkları cezaların çoğunlukla, kötü hareketlerin doğal sonuçları olduğunu; anne-babanın hiddetli söz ve davranışlarla ortaya çıkan öfkesinin, çocuğun bir itaatsizliğinin sonucu olduğunu; çocuğun da maruz olduğu maddi veya manevi azap ile kötü davranışının karşılığının etkisini gördüğünü iddia edeceklerdir. Pek çok hatasıyla beraber bu görüşte, belli bir gerçeklik payı vardır. Anne ve babaların hoşnutsuzluğunun, çocukların kabahatlerinin gerçek sonucu olduğu ve o hiddetin ortaya çıkmasının bu gibi kabahatler için doğal bir engel oluşturduğu konusunda şüphe yoktur. Hiddetli anne-babalar tarafından kabahatli çocuklarına uygulanan azarlamalar, tehditler ve tokatlar şüphesiz çocukların kabahatlerinin doğurduğu sonuçlardır ve bu şekilde anılan kabahatlerin elbette olumsuz etkileri olacaktır. Aynı şekilde bu davranış şekillerinin bağlama göre değişmekle birlikte doğru olmadığını, yani kendileri de kötü yetişmiş büyüklerin ele avuca sığmaz çocuklarına ve aynı şekilde böyle yanlış yetişmiş erginlerin, halkın çoğunluğunu oluşturduğu sosyal bir duruma karşılaştırma ve bağlantı ile doğru olmadığını iddia edecek değiliz. Daha önce de ima ettiğimiz yönüyle, öğretim yöntemleri genel olarak siyasi kurumlar gibi insanın yaratılışının uygun olduğu derecede iyi olabilir. Vahşi anne-babanın vahşi çocukları, belki ancak böyle babaların doğal yönlendirme ile kullanacakları vahşi birtakım yöntemlerle düzene sokulabilirler ve böyle barbarca yöntemlere bağlılık, muhtemelen çocukları, daha sonra bir parçasını oluşturacakları barbar topluluğa hazırlamak için en iyi araçtır. Buna karşılık, medeni bir toplumun medeni organları, yine doğal yönlendirme ile hiddetlerini daha az şiddetli bir şekilde açığa vurur ve farkında olmadan daha nazik çarelere sarılırlar. Bu nazik araçlar ise o insanların yaratılışları nazik olan çocukları için yeterli ölçüde şiddetli ve etkilidir. Kısacası anne-babanın duygularını açığa vurup ifade etmeleri konusunda doğal tepki kuralına daima az çok uyulmuş olduğu doğrudur ve aile yönetiminin idare yöntemi, gerçek şekline doğru meylet-mektedir.

Fakat şimdi iki önemli olaya dikkat ediniz. Birinci olay şudur: İçinde bulunduğumuz durum gibi eski ve yeni görüşler ile eski ve yeni uygulama arasında sürekli bir mücadeleye tanıklık eden hızlı değişmeler sırasında uygulanan öğretim yöntemleri, yaşanılan zaman dilimiyle uyum göstermemeye son derece elverişlidir. Ancak meydana çıktıkları devirlere yakışabilen birtakım fikirlere uygun

olarak anne ve babaların pek çoğu, kendi duygularını bile rencide eden cezalara başvurarak, çocuklarını doğal olmayan tepkilere maruz bırakırlar; diğerleri ise ani bir olgunluk meydana getirmek ümidiyle büyülenmiş bir şekilde ters yöne doğru hücum ederler. İkinci olay da şudur: Başlıca değerin eğitimi, çocuğun ebeveyni tarafından takdir veya cezaya muhatap kılınması değil, belki anne-babanın kontrol veya müdahalesinin yokluğu halinde, kendisinin iş ve davranışlarından kaynaklanan sonuçlara tahammül etmesidir. Gerçekten, eğitici ve etkileyici sonuçlar, doğanın temsilcisi ve tercümanı olmaya kalkışan ebeveynlerin yaptıkları değil, belki doğanın bizzat ortaya çıkardığı sonuçlardır. Birkaç örnekle bu farkı açıklamaya çalışırsak; yapay tepkiler karşısında doğal tepkilerden kastettiğimizin ne olduğu, ilgili örneklerden anlaşılacak ve bunlar bazı faydalı fikirler telkin etmekten de geri kalmayacaktır.

Küçük çocukların bulunduğu her ailede günlük olarak annelerin ve beslemelerin "ortalığı dağıtmak" dedikleri şey gerçekleşir. Çocuk, oyuncak kutusunu açar ve yerde oyuncakları darmadağın bırakır veya bir sabah gezintisinde toplanıp getirilen çiçeklerin masalar ve sandalyeler üzerine saçılmış olduğu görülür. Bakarsınız küçük bir kız çocuğu, bebeğine giyecekler yapmak gayretiyle odayı kırpıntılar içinde bırakır. Birçok durumda bu dağınıklığı düzeltme zahmetini, bu zahmete katlanmasına gerek olmayanlar üzerlerine alır. Eğer bu durum çocukların oyun odalarında ise, dadıları "Sizi sinir bozucu afacanlar!" diye mırıldana mırıldana ortalığı toplamaya başlar. Aşağı katta ise bu görev, gelişigüzel bir şekilde ya daha büyük çocuklara veya hizmetçiye kalır. Evin tertip ve düzenini bozan asıl suçluya gelince o bir azarlamadan başka bir şey görmez. Bununla beraber, bu çok basit durum karşısında doğal yolu yani oyuncak ve kırpıntıların bizzat çocuğa toplattırılması yolunu az çok ölçülü bir şekilde takip edecek derecede akıllı, hayli anne ve baba vardır. Eşyayı düzene koyma zahmeti, onları dağıtma eyleminin bir gerçeğidir. Her tüccar ticarethanesinde, her kadın evinde bu gerçeği her gün gözlemlemektedir. Eğer eğitim hayattaki işler için bir hazırlanma ise, her çocuğun çocukluk dönemlerinden itibaren bu hali alışkanlığa dönüştürmesi gerekir. Eğer doğal cezaya karşı bir muhalefet gerçekleşirse -ki daha önce takip edilen ahlakî disiplin yöntemi kötü ise bu durum ortaya çıkabilir-, en doğru yol, çocuğa itaatsizliğinden doğacak tepkiyi hissettirmektir. Dağıttığı şeyleri toplamaktan kaçınan veya bunu ihmal ederek zahmeti başka birine yükleten çocuğu, bir daha bu gibi zahmet verme imkânından mahrum etmek gerekir. Çocuk bir daha oyuncak kutusunu istediğinde annesi "Geçen defa oyuncaklarını verdiğimde, onları yerlerde dağınık bıraktın; Jane onları toplamak zorunda kaldı. Jane'in her gün senin dağıttığın şeyleri toplamaya vakti yok. Ben de bunlarla uğraşamam. Bunun için oyuncaklarınla oyununu bitirdikten sonra onları toplayıp kaldırmadıkça sana oyuncak

kutusunu veremem." diye karşılık vermelidir. Bu davranışın, şiddetlendirilmemiş veya hafifletilmemiş doğal bir sonuç olduğu açıktır ve bu durum, çocuk tarafından da hissedilir. Hem de ceza, etkisinin en çok hissedilebileceği bir zamanda verilmiş olur. Henüz doğmuş, yakında tatmin edilecek bir arzunun peşin olarak doğurduğu sevinç anında yıkılır ve bu şekilde meydana gelen kuvvetli etki, gelecekteki davranış çizgisi üzerinde rol oynamaktan geri kalamaz. Öyle bir etki ki, ölçülü olarak tekrarı halinde, çocuğun hatasını düzeltmek ve gidermek için ne yapılması gerekiyorsa o yapılmış olur. Şunu da eklemek gerekir ki bu yöntem ile bir çocuk, her ne zaman öğrenilse erken sayılamayacak bir dersi, yani "şu dünyamızda insanın hoşuna giden şeylerin, ancak çalışıp çabalama ve zahmetle satın alınabileceğini" vakit geçirmeden öğrenmiş olur.

Diğer bir örneği ele alalım. Her gün gezmeye gidileceği zaman vaktinde hazırlanmamış bir küçük kızın karşı karşıya kaldığı azarlamaları duyalı çok zaman olmadı. Pek ateşli bir mizaca sahip ve elindeki işe dalmaya eğilimli olan Constance, başkaları giyinip hazırlanmadıkça giyinmeyi hatırına bile getirmezdi. Öğretmen ve diğer çocuklar her zaman onu beklemeye mecbur olurlar ve anne-babadan da her zaman geç kaldığı yönünde azarlama işitilirdi. Bu yöntemin (azarlama) hiçbir etkisini görmediği halde, Constance'a doğal ceza vermek annenin hiç aklından geçmiyordu. Gerçek şu ki, uyarılsa da gereğini yapmak istemeyecekti. Günlük hayattaki işlere her zaman vaktinde hazırlanmak gerekir, aksi halde elde edilecek bazı faydaların kaybolması kaçınılmaz olur: Tren kaçırılır, vapur henüz iskelesini terk etmiş bulunur, pazardaki en iyi eşya satılmış veya konser salonunda en güzel yerler tutulmuş olur. Bu her zaman gerçekleşebilecek durumlardan hareketle herkes, halkı işlerini yaparken gecikmekten koruyan şeyin, yoksun kalma düşüncesi olduğunu gözlemleyebilir. Söylemek istediğimiz sonuç, bu ilk sözlerden hareketle kendi kendine ortaya çıkmaz mı? Bir çocuğun davranışını, yoksun kalma endişe ve düşüncesi idare ve kontrol etmemeli midir? Eğer Constance belirli bir sürede hazırlanmamış olursa, bunun doğal sonucu geride bırakılmak ve gezintiden mahrum kalmaktır. Herkes kırlarda gezmekte iken o bir iki defa evde kalıp kendinin bu ilgi çekici eğlenceden yoksun kalmasını gerektiren şeyin sadece kendi gevşekliğinin sonucu olduğunu hissettikten sonra, büyük olasılıkla durumunu düzeltecektir. Hiç olmazsa bu tedbir, ancak utanma duygusunu yok etmekle sonuçlanan sürekli azarlamadan çok daha fazla etki gösterecektir.

Aynı şekilde çocuklar, kendilerine verilen şeyleri alışılmış kayıtsızlıklarıyla kırdıkları veya kaybettikleri zaman karşılaşacakları doğal ceza, yetişkinleri bile daha çok dikkat ve itinaya sevk eden cezadan ibarettir ki, bu da yaptığı hareketlerin sonucu olan ıstırap ve sıkıntıdır. Elden çıkarılmış veya hasara uğratılmış bir şeyin yokluğunun hissedilmesi ve yerine benzerini koymak için edilecek masraf,

kadınların ve erkeklerin bu gibi hallerde akıllarını başlarına getiren deneyimlerdendir ve çocukların deneyimleri de mümkün olduğu kadar bunlarınkine benzetilmelidir. Oyuncakların somut özelliklerini öğrenme gayreti sırasında onları parçalama ve dikkatsizliğin sonuçlarını anlamanın mümkün bulunmadığı, ilk çocukluk devresi, amacımızın dışında olup; konumuz malın ne demek olduğunu ve faydalarını anlayabilen sonraki devreye ait çocuklarla ilgilidir. Kendisine bir çakı verilebilecek yaştaki çocuk, bunu dikkatsiz kullanarak ağzını kırdığı veya çalılıktan bir dikeni kestikten sonra otların arasında bırakarak kaybettiği zaman, basiretsiz anne-baba veya şefkatli bir akraba, hemen çocuğa başka bir çakı satın alır. Ancak söz konusu kişiler böyle yapmakla gayet kıymetli bir ders verme fırsatını kaçırdıklarının farkına varmazlar. Bu gibi hallerde bir baba; çakıların para ile satın alındığını, para kazanmanın çalışıp zahmet çekmeye bağlı olduğunu, çakısını kaybedenlere ve kıranlara yeni çakı alınamayacağını, bu konuda daha çok dikkat ve öngörü elde ettiği kesinleşinceye kadar yerine başkasını alamayacağını çocuğuna gayet güzel bir şekilde açıklayabilir. Buna benzer törpüleme yöntemleri ile çocuğun israflarına da engel olunur.

Tek amacımızı çok basit bir şekilde gösterdikleri için seçilmiş şu bilinen örnekler, biricik ve gerçekten etkili olduğunu iddia ettiğimiz doğal cezalar ile, çoğunlukla bunların yerine konumlandırılan yapay cezalar arasındaki farkı herkese gösterebilir. Örnekleri verilen esasın daha yüksek ve daha ince uygulamalarını göstermeden önce, bunun genellikle ailelerde uygulanan esas, daha doğrusu teoriye dayanmayan alışkanlıklar arasında ne kadar çok tercih edildiğini açıklayalım.

Birinci tercih nedeni şudur: Bahsedilen esasın aralıksız olarak uygulanması, sebep ile problem ilişkisi hakkında doğru fikirler doğurur ve bu fikirler sık ve ölçülü tecrübelerle daha sonra kesinlik ve mükemmeliyet kazanır. Yapılan iş ve davranışlara karşılık ortaya çıkan iyi veya kötü sonuçları bizzat algılamak, hayatımızdaki doğru davranış çizgisini, o sonuçlara sırf başkalarının tanıklığına dayanarak benimsemekten çok daha inandırıcı gelir. Düzensizliğin, dağıttığı şeyleri tekrar düzene sokma konusunda zorluk çıkardığını anlayan, tembellik ve gecikmeden dolayı bir eğlenceden geri kalan veya dikkatsizliği kendisini, kendi nazarında çok değerli bir şeyden yoksun bırakan bir çocuk, sadece çok şiddetli bir şekilde hissettiği sonuca katlanmakla kalmaz, nedensel ilişki hakkında da bir bilgi edinmiş olur. Bunlardan her biri, yani gerek sonuçlara katlanma ve gerek sebeplerin bağlantıları hakkında fikir üretme, tıpkı gelecek hayatında maruz kalacağı durumların aynıdır. Hâlbuki bu gibi durumlarda azarlanan veya yapay bir cezaya çarptırılan çocuk, bir kere hiç önem vermediği bir muameleye tabi tutulmuş olur; ikinci olarak iyi veya kötü hareketin, kendi his ve düşünce dünyası üzerinde farklı şekilde kazandıracağı döneme kadar işe yarayabilecek bir bilgiden yoksun bırakılmış bulunur.

Uzağı gören bazı kişilerin hayli zamandan beri farkına vardıkları yönüyle, yazı yazdırmak veya dövmek gibi hususları yerleştirmek de, tamamı tamamına batıl bir ahlakî ölçü meydana getirmektir ki bu yapay ceza ve mükâfatlar, yaygın yöntemin başlıca sakıncalarından birini oluşturur. Bütün çocukluk ve gençlik zamanında daima anne-babasının veya öğretmenlerinin memnuniyetsizliğine, bir yasak iş ve davranışı işlemekten doğan başlıca sonuç olarak baktığından dolayı, çocuğun nazarında, bu gibi iş ve davranışlar ile bu gibi memnuniyetsizlikler arasında, sebep ile sonuç arasında olduğu gibi bir bağ ve irtibat fikri oluşur. Bunun üzerine anne-baba veya pedagoglar ortadan çekildiği ve artık onların hoşnutsuzluğundan korku kalmadığı zaman, yasak iş ve davranışları işlemek konusundaki engelleri de büyük ölçüde yükselmiş bulunur ve gerçek engelleri, doğal tepkileri acı deneyimlerle öğrenmek gerekir. Bu dar görüşlü yöntemi bizzat deneyenlerden biri, şunları anlatıyor: "Okul hayatından kurtulan gençler ve özellikle babaları kendilerine söz geçirememiş olanlar, her türlü akıl dışı iş ve davranışlara atılıyor, hiçbir davranış kuralını bilmiyorlar. Ahlakî davranış kurallarının sebeplerinden habersizdirler; tutunup dayanacakları bir esasları yoktur ve hayatın şiddetli zorlukları bunlara sıkı bir eğitim dersi vermedikçe, toplumun fevkalade zararlı organları olup kalırlar."

Bu doğal eğitimin diğer büyük bir faydası da, onun sırf adalete dayanan bir yöntem olmasıdır ki bu esası, ona tabi tutulan her çocuk onaylar ve anlar. Doğanın kanunu gereği kendi kötü hareketinin sonucu olan acı ve ıstıraptan başka bir şeyle karşılaşmayan kimsenin kendine haksız davranıldığı düşüncesine kapılma ihtimali, yine o kimsenin yapay cezaya tabi tutulması halinde böyle bir düşünceye kapılması ihtimalinden daha uzaktır. Ayrıca bu düşünce, yetişkinler için olduğu kadar, çocuklar için de söz konusudur. Üstüne başına dikkat etmeyen, her zaman çalılıklar arasında özensiz bir şekilde dolaşan ve toza çamura dikkat etmeyen bir çocuk düşününüz. Eğer bu çocuk dövülür veya ceza olarak yatağa yatırılırsa, kendisine kötü muamele edildiğini düşünür ve kabahati için pişmanlık duyacağı yerde aklı, haksızlığa uğramış olduğu düşüncesi ile dolu bir şekilde kalır. Bir de çocuğun meydana getirdiği zararı bizzat yok etmeye, bulandığı çamuru temizlemeye ve yırttığı giysileri elinden geldiği kadar dikip tamir eylemeye mecbur edildiğini düşününüz. Bu takdirde çocuk cezanın kendi yapay eseri olduğunu hissetmez mi ve bu cezayı çektiği sürece, ceza ile sebepleri arasındaki irtibatın merakına varmaz mı, hiddet ve gazabına rağmen bu muamelenin adilane olduğunu az çok itiraf etmez mi? Eğer bu türden birkaç ders çocukta bir iyileşme gösteremezse, elbiseleri vaktinden evvel eskir, babası da aynı ahlak yöntemini uygulayarak eğitim devresi geçmeden önce çocuğa yeni elbise almak için para harcamaktan sakınır, bu sırada uygun elbise olmadığından dolayı diğer aile fertleri ile birlikte tatil günleri

eğlencelerine ve düğün ziyafetlerine gitmekten mahrum edilmek gibi haller meydana gelirse, bu cezadan fazlasıyla etkilenmiş olacağı gibi, sebepler ve sonuçlar ilişkisine dikkatini yöneltmekten ve bütün bu mahrumiyetlerin kaynağının kendi özensizliği olduğunu anlamaktan geri kalmaz. Diğer taraftan, bunları anlamakla beraber, kabahati ile karşı karşıya bırakıldığı ceza arasında hiçbir bağlantı olmayan yöntemlerde olduğu gibi kendisinde haksız bir muameleye maruz bırakılmış olma hissi de ortaya çıkmaz.

Aynı şekilde bu yöntemde, gerek anne-babanın, gerekse çocukların huy ve alışkanlıkları, gelişigüzel bir şekilde takip edilen yöntemden daha az bozulmaya müsaittir. Ebeveyn, çocukları, kötü hareketlerinden doğal bir şekilde doğan elem verici sonuçlara serbestçe maruz bırakacak yerde, kendi kafalarına göre başka elem verici sonuçlar uygulamaya çalışmakla, onlara iki kat kötülük etmiş olur. İlk önce aile kanunlarını artırıp kendi nüfuz ve haysiyetlerini bu kanunların değerli olmasına bağlı sayarak, onlara muhalif olan her bir hareketi kendilerine karşı bir haddi aşma; bununla birlikte, kendilerinde kızgınlık ve dargınlık meydana getirecek bir sebep sayarlar. Sonra da, asıl kabahatlilere çektirilmesi gerekirken, abartılı bir zahmet veya masraf şeklinde kendi üzerlerine aldıkları bu sıkıntılar, elem verici sonuçlardan doğan sıkıntılar değildir. Çocuklar için de durum bu merkezdedir. Zorunlu ve kaçınılmaz olan doğal tepkilerin kendilerini maruz bıraktığı cezalar, nispeten hafif ve geçici bir can sıkıntısı doğurur. Hâlbuki bir babanın veya annenin kendi iradesi ile düzenlediği, baba veya anne tarafından hayata geçirilmiş gibi görünen cezalar, hem büyük hem de sürekli etkiler uyandırır. Bir kere düşününüz, eğer bu cahilce yöntem de başlangıçtan beri uygulanmış olsa, ne kadar felaketli sonuçlar doğururdu. Çocukların bilmemekten ve beceriksizlikten dolayı maruz kaldıkları şehir hayatının acılarını anne ve babalarının, onların üzerinden alıp kendilerine nakletmelerinin; anne ve babaların, bu acılı sonuçlara katlanmakla beraber çocuklarına iş ve davranışlarının yanlış olduğunu öğretmek için, onları başka cinsten birtakım acılı sonuçlara tabi tutmalarının mümkün olacağını hayal ediniz. Var sayınız ki, güğüme (içinde su kaynatılan ibrik) dokunması yasaklanan bir çocuk ayağına kaynar su döktüğünde annesi vekâleten yanma acısını kendi ayağına naklederek bunun yerine çocuğa bir tokat atsın ve diğer benzer hallerde de böyle davransın. Bu durumda evlerde her gün meydana gelen ufak tefek kazalar, şimdikinden daha çok kızgınlık ve kırgınlık gerektirmez miydi? Her iki tarafta, yani hem çocukta hem anne-babada, kalıcı bir öfkeli mizaç meydana gelmez miydi? Hâlbuki sonraki senelerde tamamen buna benzer bir yol takip edilmektedir. Kız kardeşinin oyuncağını dikkatsizlik yüzünden veya bile bile kıran bir çocuğu dövdükten sonra kendisi bir iki oyuncak satın alan baba, esas itibariyle aynı şeyi yapıyor, kabahat sahibine yapay bir ceza veriyor ve doğal cezayı kendi çekiyor de-

mektir. Aynı zamanda hem kendisinin hem de kabahatli çocuğun hisleri lüzumsuz yere kızdırılmış oluyor. Baba, yalnız oyuncağın tazminini istese, bundan çok daha az kırgınlık meydana getirmiş olurdu. Eğer çocuğa, kendi parasıyla yeni bir oyuncak almak gerekeceğini ve bu oyuncağın parası denkleşinceye kadar gündeliğinin kesileceğini söylemiş olsa, her iki tarafta daha az kızgınlık ve kırgınlık olacağı gibi, sonra hissedeceği yoksun kalma duygusuyla çocuk daha adaletli ve hayırlı bir cezaya katlanmış olur. Özetle, doğal tepki ile eğitim, gerek mutlak adaletten başka bir şey olmadığının görülmesi; gerekse çoğunlukla anne-babanın kişisel işlemleri yerine, doğada herhangi bir şahsa dayanmayan işlemlerini hayata geçirmesi bakımından, huy ve alışkanlıklara öteki kadar zarar vermez.

Bundan şu açık sonuç da çıkar: Sözünü ettiğimiz eğitim, annelik-babalık-evlatlık ilişkisine daha dostane bir şekil verir ve bundan dolayı çok daha kapsayıcı ve etkili olur. Gerek anne-babada gerekse çocuklarda öfke, ne şekilde meydana gelmiş ve kime yönelmiş olursa olsun zararlıdır. Fakat anne-babadan birinde çocuğuna veya bir çocukta anne-babasına karşı bir darılma ve gücenme meydana gelmesi özellikle zararlıdır; çünkü bu küskünlük, faydalı bir kontrol için vazgeçilmez olan sevgi bağını zayıflatır. Düşüncelerin birliği kanunu gereğince, gelişigüzel ve hoş olmayan bir his ile bağlı olan şeyler hakkında gerek büyüklerde ve gerek küçüklerde bir nefret duygusu uyanır veya önceleri bir bağlılık mevcut olan şeye karşı, kabul edilen incitici etkilerin miktarına göre o bağlılık azalır veya nefrete dönüşür. Dayak ve azarlama ile ortaya çıkan ebeveynin küskünlüğü ve öfkesi, eğer sık tekrar edilirse evladı ebeveynden soğutur. Diğer taraftan çocukların kırgınlığı ve somurtkanlığı, ebeveynin onlara karşı muhabbetini hafifletmekten veya büsbütün ortadan kaldırmaktan geri kalmaz. İşte bundan dolayıdır ki çoğunlukla anne-babaya -ki özellikle cezayı uygulama yetkisi kendilerinde olan babalara- nefretle değilse bile ilgisizce bakılır. Aynı şekilde çocuklar da onlar tarafından bir afet ve musibet gibi kabul edilir. Şimdi, o halde ebeveynler, bu şekildeki bir soğukluğun, sağlam bir ahlaki eğitim için ne kadar uğursuz olduğunu görerek, çocuklarıyla doğrudan doğruya husumet doğuracak iş ve davranışlardan kaçınmaya son derece özen göstermelidirler. Bununla birlikte, kendilerini ceza uygulayıcısı görevinden kurtaran, karşılıklı nefret, küskünlük ve soğukluklara engel olup doğal sonuçlar doğuran eğitim anlayışına rağbet etmelidirler.

Doğal tepkilerin deneyimleri aracılığıyla çocukluk ve yetişkinlik yaşamı için kutsal bir biçimde emredilmiş birbirine benzer yöntemlerden oluşan ahlaki eğitimin, aradaki orta çocukluk(ön ergenlik) ve gençlik devresine de uygulanmasının mümkün olduğunu anlamış oluruz. Bu yöntemin iyilikleri arasında birinci olarak, iyi veya kötü sonuçlarını bizzat deneme-yanılma yoluyla, doğru veya yanlış iş ve davranışlar hakkında bilimsel bir bakış açısı meydana getirmesi gösterilebi-

lir. İkinci olarak; çocuğu, kendi disiplinsiz iş ve davranışlarının acı sonuçlarından daha fazla bir şeye maruz bırakmayarak, cezanın adaletli olduğunu, az çok anlaşılır şekilde anlamaya mecbur etmesi gösterilebilir. Üçüncü olarak; ebeveynlerin karşılıklı sükûnetlerini koruyup pasif bir şekilde çocuğun doğal cezalarla hatasını hissetmesini isterken cezaların adaletli olduğunu göstermek ve bunların doğrudan bir kişinin eliyle değil de eşyanın doğası gereği olduğunu kabul etmek çocuğun huy ve alışkanlıklarını daha az rahatsız eder. Dördüncü olarak; karşılıklı öfke ve küskünlüğü yasaklayarak anne–baba ile çocuk arasında daha mutlu, daha etkili bir ilişki ve irtibat doğurması özelliklerini görüyoruz. Şöyle bir soru sorulabilir: "Bunlardan daha ağır olumsuz hareketlerde, kabahatlerde ne yapılacaktır? Küçük bir hırsızlık işlendiği, bir yalan söylendiği veya küçük bir erkek ya da kız kardeşe kötü davranıldığı zaman bu yöntem ne şekilde uygulanacaktır?"

Bu sorulara cevap vermeden önce, meselenin aydınlanmasına katkısı olacak bazı olaylara dikkat çekelim: Kayınbiraderinin evinde oturan bir dostumuz, biri erkek biri kız olan iki küçük yeğeninin eğitimini üzerine almıştı. Bu kişi çocukların eğitiminde, belki düşünülerek elde edilen sonuçtan çok, doğal sevgisinin yönlendirmesiyle, yukarıda açıkladığımız yöntem çerçevesinde hareket etmişti. Çocuklar evin içinde onun öğrencileri; dışında arkadaşları idi. Her gün gezintilerinde ve bitkilerin araştırılması sırasında ona arkadaşlık eder, onun için bitkiler ararlardı. O bitkileri inceleyip cinslerini belirlediği zaman bakıp dikkat ederler, bu ve diğer şekillerdeki arkadaşlığından memnun olur ve kendisinden bilgi alırlardı. Sözün özü, ahlaki bakış açısından bu kişi, çocuklara karşı kendi anne-babalarından daha fazla baba niteliği gösterirdi. Bu yöntemin sonuçlarını açıkladığı sırada diğer bazı örneklerden söz ederken, aşağıdaki örneği de verdi: Bir akşam evin diğer tarafında bulunan bir şeye gereksinim duymuş ve onu yeğeninden istemiş. Çocuk, meşgul olduğu oyuna biraz fazla dalmış olduğu için, her zamanki davranışına aykırı olarak, ya büyük bir isteksizlik göstermiş veya gidip onu getirmemiş. Amcası, zorlayıcı yaklaşımlara karşı olduğundan, istediği şeyi almak için kendisi kalkmış ve sadece, çocuğun kötü davranışının uyandırdığı etkiyi, hal ve tavırlarıyla açığa vurmuş. Gece çocuk her zamanki oyunlara başlanması için talepte bulunduğunda, çocuğun isteği ciddiyetle reddedilmiş ve amcası, kendisine akşamüzeri meydana gelen doğal soğukluktan başka bir şey göstermeyerek ona davranışının kaçınılmaz sonuçlarını hissettirmiş. Ertesi sabah, yatağından kalkma zamanı geldiğinde, kapısının önünde alışılmışın dışında bir ses işitmiş ve küçük yeğeni elinde sıcak su ile içeri girmiş. Başka ne gibi bir hizmette bulunabileceğini anlamak için etrafına bakındıktan sonra, "Ha! Botlarını istiyorsun!" diyerek onları bulmak için aşağıya koşmuş. Çocuk bu şekilde, kabahatinden dolayı ciddi bir pişmanlık göstermiş. Yapma konusunda çekimser kaldığı hizmeti, birtakım alışılmış olmayan hizmetle-

ri yerine getirerek, telafiye çalışmış. Çocuğun yüksek hisleri, alçak hislerine galip gelmiş ve bu galibiyetle güç kazanmış. Yoksun kalmanın ne demek olduğunu anladığı ve yeniden kazanmış olduğu bu dostluğu çocuk, eskisinden daha fazla takdir etmeye başlamış.

Bu dostumuz şimdi bir baba; aynı yöntem çerçevesinde hareket ediyor ve bunu tamamen amaca uygun buluyor. Kendisini tam anlamıyla çocuklara dost etmiş. Babaları gelecek diye çocuklar akşamı iple çekiyor ve pazarları bütün gün beraber olacakları beklentisi ile bile mutlu oluyorlar. Çocukların güven ve sıkı bağlılıklarını kazanmış olduğundan, onlarla ilgili alelade bir takdir veya olumsuz eleştiri, büyük bir kontrol gücü haline geliyor. Akşam eve döndüğünde çocuklarından birinin yaramazlık yaptığını duyunca ona, bu yaramazlığı öğrenmiş olmasından kaynaklanan bir soğuklukla yaklaşıyor ve bunun en etkili ceza olduğunu gözlemliyor. Alışkanlık haline gelmiş okşamaları esirgemek ise çocuk için büyük bir etki kaynağı oluyor, dayağın ortaya çıkaracağından daha fazla bir ağlama nöbeti veriyor. Dostumuzun dediğine göre, sırf ahlaki olan bu cezanın korkusu, evde kendi bulunmadığı zaman çocukların aklından çıkmıyor. Öyle ki, çocuklar her gün annelerine, sık sık nasıl davranmış olduklarını ve akşam babalarına nasıl hesap vereceklerini soruyorlar. Geçenlerde beş yaşındaki hareketli büyük çocuk, sağlam bünyeli çocuklarda çok normal olan bir enerjiyle annesinin yokluğundan da yararlanarak, bazı münasebetsizlikler yapmış; kardeşinin saçının bir parçasını kesmiş ve babasının çekmecesinden usturasını alarak kendi sağını solunu çizmiş. Eve geldiğinde bu durumu haber alan baba, ne gece ne de ertesi sabah çocukla hiç konuşmamış. Bunun, üzerinde doğrudan doğruya doğurabileceği ümitsizlikle alakasız bir şekilde çocuk, birkaç gün sonra annesi dışarı çıkmak üzere iken bu niyetinden vazgeçmesini ısrar ve inatla rica etmiş; sebebi sorulduğunda, onun yokluğu sırasında yine böyle bir kabahati işleme korkusu olduğu anlaşılmış.

Yukarıda yöneltilen "Daha büyük kabahatlere karşı ne yapılacaktır?" sorusuna cevap vermeden önce, anne-baba ile çocuklar arasında kurulması gereken ilişkiyi göstermek amacıyla bu örnekleri söyledik. Zira bu büyük kabahatlere karşı başarıyla muamele etmek, bu ilişkinin varlığına dayanmaktadır. Cevabımıza diğer bir ön söz olarak da şunu söylemeliyiz: Böyle bir ilişkinin kurulması, ancak yukarıda savunduğumuz yöntemin uygulanması sayesinde gerçekleşebilir. Bir çocuğu, anlamsız hareketlerinin sıkıntı verici doğal tepkilerine maruz kalmaya terk etmekle, ebeveynin husumetten ve çocuk tarafından bir düşman gözüyle görülmekten kurtulacağını daha önce söylemiştik. Kaldı ki bu yöntemin baştan beri ölçülü bir şekilde uygulanması halinde güçlü bir muhabbet hissinin doğacağını açıklamak gerekir.

Günümüzde, anneler ve babalar çocukları tarafından dost veya düşmanlar gibi kabul edilirler. Çocuklar hislerini mecburen, gördükleri muameleye göre tayin edeceğinden ve bu muamele; ödül vaadi ile ikna etme, karşı çıkmayla yasaklama, sevme ve takdir etme, yumuşaklık ve mülayimlik gösterme ve dayak atma gibi konular etrafında döndüğünden, kaçınılmaz olarak anne-babalarının mizacı hakkında birbirine zıt fikirler geliştirirler. Bir anne, küçük oğluna kendisinin en sevgili dostu olduğunu söylemeyi, basbayağı yeterli görür ve çocuğun kendisine inanmaya mecbur olduğunu var sayarak gerçekten çocuğun buna inanmış olduğu zannına kapılır. "Bunların hepsi senin yararınadır. Senin için uygun olan şeyi ben senden dahi iyi bilirim. Sen henüz bunu anlayacak yaşta değilsin fakat büyüdüğün zaman böyle yapmadığımdan dolayı bana teşekkür edeceksin." İşte bu ve bunun gibi birtakım sözler, her gün tekrar edilir. Bu arada çocuk, her gün maddi cezalara çarptırılmaktan da geri bırakılmaz ve her saat, yapmayı arzu ettiği şu veya bu eylemi yasaklanır. Sözde amacın kendi mutluluğu olduğunu işitir fakat bu sözlere beraberlik eden iş ve davranışlardan daima az çok acı duyar. Annesinin göz önünde bulundurduğu şu geleceğin nasıl bir şey olduğunu veya şu karşı karşıya bırakıldığı muamelenin, o gelecekteki mutluluğuna ne şekilde hizmet edebileceğini kavramaya gücü yetmediği için, kendince hissettiği sonuçlara göre hükmeder. Kendisinin hissettiği sonuçlar ise acı ve elem verici olduğundan, annesinin açıklamalarından ve dostluğundan şüphe etmeye başlar. Bu muamelelerden zaten başka bir sonuç beklemek cinnet değil midir? Çocuk açıkça gördüğüne göre akıl yürütmeyecek midir? Bu açık manzara, sonuçlarını desteklemekte değil midir? Anneyi çocuğun yerine koysalar o da aynı tarzda düşünürdü. Eğer anne, dostları arasında devamlı kendi arzularına yasak koyan, kendisini şiddetle azarlayan ve ara sıra gerçek cezalara çarptıran birini görürse, asıl istenilenin kendi mutluluğu olduğuna ve bu eylemlere eşlik eden açıklamalara biraz zor inanır. Öyle ise niçin kendi çocuğunun başka türlü davranacağını düşünüyor?

Fakat şimdi, bizim kabul edip savunduğumuz yöntem düzenli olarak uygulanmış olsa anne, cezalandırma aracı olmayı kabul etmemekle beraber, tabiatın vereceği cezayı göstererek çocuğu hazırlama ve sakındırma yoluyla bir dost görüntüsüne bürünse bundan doğacak sonuçların ne kadar farklı olacağını düşününüz. Bir örnek ele alınız, ancak bu örnek yöntemin baştan beri kabul edilmesi gerektiğini göstermek için, en basit bir örnek olsun. Hareketlerinde ayrıntılı araştırma yöntemine, doğal yönlendirme ile uyan çocuklarda çok açık bir şekilde bulunan tecrübe aşkıyla, bir çocuğun kâğıt parçalarını mum alevinden tutuşturarak yanmalarına bakıp eğlendiğini düşününüz. Alışılmış düşüncesizler gurubundan olan anne, ya bir kaza çıkarmaktan uzak tutmak maksadıyla veya bir yerini yakmasından korkarak çocuğuna böyle oyunlardan vazgeçmesini emreder. Çocuk söz

dinlemez, elinden kâğıdı çekip alır. Fakat belli bir ölçüde zekâsı olan ve çocuğun, kâğıdın yanmasına bakmasındaki arzuyu, çok hayırlı bir merakın mahsulü olduğunu bildiği gibi, müdahalenin sonuçlarını da kestirebilen bir anne ise şöyle düşünür: "Eğer çocuğun bu oyununa engel olursam onu, birtakım bilgiler elde etmekten yoksun bırakmış olacağım. Doğrusu, yasaklamakla çocuğu bir tarafını yakmaktan kurtarmış olurum! Bu iyi de sonra ne olacak? Mutlaka bu bir gün bir tarafı yakacaktır ve hayatta sağlam kalabilmesi için alevin özelliklerini öğrenmesi gerekir. Eğer ben şimdi bu tehlikeye engel olursam, sonra yanında kimse olmadığı bir sırada aynı veya daha büyük bir tehlikeye maruz kalacağı şüphesizdir. Bu yüzden, ben yanında bulunduğum sırada bir şey olursa, çocuğumu büyük bir kazadan kurtarabilirim. Bunların yerine onu bu oyundan vazgeçirsem, aslında zararlı değil, belki faydalı bir zevki takip ettiği sırada arzusuna muhalefet etmiş olacağım ve bu tavrıma az çok kötü bir hisle bakacak. Benim kendisini kurtaracağım acıyı bilmediği ve yalnız bir yasak arzunun ızdırabını hissettiği için, bana bu ızdırabın sebebiymişim gibi bakacak. Çocuğu, anlayamadığı ve bu yüzden kendisine göre mevcut olmayan bir zarardan kurtarmak için onu şiddetli hissedebileceği bir şekilde kırmış olacağım ve böylece onun gözünde bir kötülük aracı haline gelmiş olacağım. Bu durumda yapılacak en akla uygun şey, kendisini tehlikeden haberdar etmekle beraber, büyük bir kaza oluşmasına engel olmaya hazırlıklı bulunmaktır." Bu fikirlerin ardından çocuğa "Böyle yaparsan korkarım ki bir yerini yakacaksın." der. Şimdi var sayınız ki, çocuk muhtemel olduğu üzere oyununa devam etmeyi tercih ederek elini yakmış olsun. Bunun sonuçları ne olur? Birincisi, zaten daha sonra ister istemez öğreneceği ve kendi sağlığı için ne kadar erken öğrense o kadar iyi olacak bir tecrübeyi kazanır. İkinci olarak, annesinin ikaz ve uyarısının, kendi faydası için olduğunu görmüş, onun iyiliğini bir kere daha samimi bir şekilde tecrübe etmiş olur ki, bu da annesinin hükümlerine ve iyiliğine daha çok inanması ve onu daha çok sevmesi için güzel bir sebep oluşturur.

Bir yerinin kırılması veya daha ağır bir tehlikeye maruz kalma gibi durumlarda, zorla engelleme ve müdahalenin gerekli olduğu konusunda şüphe yoktur. Bu gibi özel durumlar dışarıda tutulursa, takip edilecek yöntem, çocuğu her gün maruz bulunduğu ufak tefek tehlikelerden korumak değil, belki bu tehlikelere dikkatini çekerek ona doğruyu göstermekten ibarettir. Bu yöntemin uygulanması sayesinde, bugün mevcut olandan daha kuvvetli bir anne-baba sevgisi meydana gelir. Eğer diğer konularda olduğu gibi burada da doğal tepkiye dayalı öğretim yönteminin serbestliği temin edilirse, eğer çocuklar için tehlike içerdiği düşünülebilen kır gezintilerinde ve ev içi tecrübelerinde onlar, tehlikenin çeşidine göre etkili bir şekilde aydınlatılıp uyarıldıktan sonra, yapacakları işlerde ısrar etmelerine anlayış gösterilirse, annelerinin kendilerine karşı olan sevgi ve rehberliklerine

daima artan bir güven hissi oluştururlar. Bu yöntemin uygulanması, daha önce de söylediğimiz gibi anne-babayı, yapay cezaların tatbikinin ihtiyaç maddelerinden olan nefret ve kinden kurtardıktan başka, burada da anladığımız gibi, onları daima muhalefet etmekten doğan düşmanlıktan da kurtarır. Hatta alışılmış bir şekilde çocukla ebeveyn arasında gürültülere sebep olagelen durumları, aralarındaki sevginin sağlamlaşmasına aracı kılar. Annelerinin, kendilerinin katıksız ve duru dostu olduğuna ilişkin, fakat gerçekte tersinin desteklendiği, sözleri yerine, çocuklar bu sevginin gerçek olduğunu, devam eden tecrübeleri ile öğrenirler ve böyle öğrenmekle, başka hiçbir şeyin bahşedemeyeceği ölçüde güven ve sevgiye de erişmiş olurlar.

Sözünü ettiğimiz yöntemin devamlı bir şekilde uygulanmasından doğacak pek samimi ve sevgi dolu ilişkileri açıklamış olduğumuz yönüyle, şimdi yukarıda ifade edilen "Bu yöntem, daha büyük kabahatler için ne şekilde uygulanacaktır?" sorusuna sözü getirelim.

İşin başlangıcında şunu dikkate alınız ki, açıkladığımız yöntem sayesinde bu büyük kabahatler, alışılmış yöntemin uygulandığı durumlara göre hem daha seyrek olur, hem de o kadar büyük olamaz. Birçok çocuğun kötü davranışları, zaten kötü muamele ile karşı karşıya bırakıldıkları kalıcı nefretlerin, titizliğin sonucudur. Sık sık başvurulan cezaların doğurduğu dışlanmışlık hali ve husumet, elbette samimi bağları mahveder ve elbette samimi bağların yasaklanageldiği kabahatlere, isyanlara yol açar. Aynı ailedeki çocukların birbirlerine layık gördükleri kaba davranışlar, çoğunlukla, büyüklerinin kendilerinden esirgemediği katı davranışın yansıması olarak, kısmen doğrudan doğruya gördükleri örnekle hareket etme ve kısmen de çektikleri cezalar ve işittikleri azarın normal sonucu olan huysuzluk ile kendilerinin maruz bırakıldığı muameleye karşılık olarak, sebep olanların dışındakilerden intikam alma eğiliminden doğar. Konu ve tavsiye ettiğimiz yöntem çerçevesinde ise oluşacak güçlü bağların, sevgi ve mutluluk hissinin, bu çocukları, birbirlerine karşı o kadar ağır bir şekilde ve sıkça kabahat işlemekten koruyacağı konusunda şüphe yoktur. Hırsızlık ve yalan gibi, daha çok azarlamaya layık olan kabahatler ise aynı sebeplerden dolayı azalacaktır. Aile içindeki soğukluk, bu türden kabahatlerin başlıca kaynağıdır. İlgililerce (filozoflarca ve bilim insanlarınca) bilindiği gibi, birtakım yüce sevinç ve eğilimlerden men edilmiş olanların, düşük ve seviyesiz eğilimlere kapılmaları, insan doğası için bir kanundur. Başkasının duygularını paylaşma zevkinden soyutlanmış/dışlanmış bulunanlar, kendi zevklerine kapılırlar. Bundan dolayı, karşılıklı olarak çocuklarla ana-baba arasında mesut ve samimi ilişkilerin devamının da, kaynağı kendi zevkini düşünmek olan kabahatlerin miktarını azaltması doğaldır.

Bununla beraber, bu türlü kabahatler, en iyi yöntem uygulansa bile ara sıra gerçekleşebileceğinden, işlendiklerinde yine doğal sonuçları olan öğretim yöntemine başvurulabilir ve eğer yukarıda nitelendirdiğimiz sevgi bağı ve güven varsa, söz konusu yöntem çok etkili olur. Çünkü mesela hırsızlığın doğal sonuçlarının neler olduğunu bir düşünelim. Bu sonuçlar iki türlüdür: Doğrudan ve dolaylı. Doğrudan sonuç, mutlak adaletin emrettiği şekilde zararı tamir ve tazmin ettirmektir. Adil bir hükümdar -her anne-babanın böyle adil hükümdar olmaya gayret etmesi görevlerindendir- mümkün olduğunca yanlış bir iş ve davranışın, doğru ve isabetli bir iş ve davranışla takas edilmesini ister. Bundan dolayı hırsızlık maddesinde ya çalınan malın iadesi veya kırılıp bozulmuşsa kıymet veya eşdeğerinin verilmesi gerekir ki, çalan çocuk olunca, kıymetin tazmini çocuğun gündeliğinden kesilir. Dolaylı ve daha önemli olan sonuç ise ebeveynin ciddi bir şekilde üzüntü ve memnuniyetsizliğidir ki hırsızlığı suç sayacak kadar medeni olgunlukta, böyle bir sonucun ortaya çıkması kaçınılmazdır. Fakat denilecek ki "Bu gibi durumlarda, gerek söz gerekse iş ve davranışlarla anne-babanın üzüntü ve sinirini açığa vurması zaten alışılagelmiş davranışlardır. Burada yöntemin hiçbir yeniliğini görmüyoruz." Gerçek böyledir. Nitekim daha önce de bu yöntemin bazı konularda farkında olunmadan uygulanageldiğini itiraf etmiş ve demiştik ki: Eğitim-öğretim yaklaşımlarında gerçek yönteme yakınlaşma eğilimi görülmektedir. Daha önce söylediğimiz gibi burada tekrar hatırlatabiliriz ki, bu doğal tepkideki şiddet, varlıkların hayırlı olan düzen ve tertibi gereğince, kendisini doğal gerekliliklere uydurur. Ebeveynin bu hoşnutsuzluğu, nispeten ilkel devirlerde, şiddetli birtakım araç ve şekillerle ortaya çıkar. O devirlerde çocuklar da nispeten vahşidir ve merhametsizdir. Çocukların daha yumuşak davranışa uymayı kabul etmeleri gereken gelişmiş sosyal oluşumlarda ise tepki, daha az zalimce bir şekilde gerçekleşir. Fakat burada dikkatten uzak tutmamak gereken yön, bu gibi büyük kabahatlerde ebeveynde meydana gelen derin üzüntünün açığa çıkmasının, anne-baba ile çocuk arasında mevcut bulunan bağlılık ve sevginin şiddetiyle doğru orantılı olarak iyilik ve yarar meydana getirmesidir. Doğal tepkiye dayalı eğitim, diğer durumlarda ne kadar düzenli bir şekilde hayata geçirildiyse, büyük suçlarda da o ölçüde etkili olur. Eğer buna delil aranırsa herkes kendi deneyimlerine başvursun.

Bir kişi diğer bir kişiyi gücendirdiği zaman maddi menfaat düşüncelerinden arınmış şekilde hissettiği üzüntü ve pişmanlığın derecesinin, gücendirdiği kişiye bağlılığı ve sevgisinin derecesine göre değişeceği herkesçe malum değil midir? Eğer gücendirilen kimse bir düşman ise, ona ıstırap vermiş olma düşüncesinin, üzüntüden ziyade gizli bir memnuniyet doğurduğunu herkes yaşamamış mıdır? Darılan kişi tamamen yabancı biri olduğunda hissedilecek pişmanlığın, samimi dostlardan birinin dargınlığından doğacak üzüntü ve pişmanlığa nispetle çok önemsiz

kaldığı hatırlanmaz mı? Aynı şekilde buna karşılık, takdir edilip saygı gösterilen bir dostun öfke ve kırgınlığı insana, uzun süre boyunca şiddetli bir şekilde hissedilen derin bir yara gibi gelmez mi? İşte anne-babanın çocuklara gösterdikleri hoşnutsuzluk da aynı şekilde daha önce mevcut bulunan ilişkilere göre değişiklik gösterir. Kendisi ile anne-babası arasında soğukluk olduğu durumda kabahat işleyen bir çocuğun endişesi, başına gelecek maddi cezalardan ve yoksunluklardan korku hissidir; cezaların yerine getirilmesinden sonra ise bundan doğan zararlı husumet hissi ve nefret, zaten mevcut bulunan soğukluğu artırır. Anne-baba tarafından düzenli olarak şefkatle oluşturulmuş sevgi bağlarının mevcut olduğu durumda ise aksine, ebeveynin üzüntülerini açığa çıkarmasından meydana gelecek psikolojik durum, gelecekte sadece aynı türden kötü davranışlara karşı kurtarıcı bir engel olmayıp ciddi bir kurtuluştur. Maddi cezalar yerine, o kadar sevilen bir dostun kaybından doğacak ahlakî ıstırap kalıcı olur. Bu ıstırap maddi cezadan çok olmasa bile, hiç olmazsa onun kadar etkili olur. Bu yollardan biri korku ve intikam hissi uyandırdığı halde, diğeri anne-babanın etkisi altında kalması ve böyle bir etki meydana gelmesinden dolayı gerçek pişmanlığı doğurmakla, bir telafi sebebi bulup eski dost ilişkileri yeni baştan tesis etmeye istek doğurur ve aşırısı suçlara sebebiyet veren bencilce hislerin yerine, söz konusu iş ve davranışlara engel olan, endişeye yer bırakmayacak diğergamca duygulara etkinlik alanı kazandırır. Kısacası, doğal sonuçlara dayalı öğretim yöntemi, önemsiz yanlışlar ve hatalar karşısında nasıl uygulanıyorsa, ağır kabahatler için de öylece uygulanmalıdır. Bu yöntemin kabulü, kabahatleri yalnız yasaklamakla kalmayıp onları kökünden yok eder.

Sözün özünü oluşturan gerçek şudur ki: Vahşet, vahşet doğurur; yumuşaklık ve nezaket ise naziklik doğurur. Sert muamele görmüş çocuklar, kaba ve hissiz olur. Hâlbuki çocuklara yaşına uygun bir şekilde davranmak, onlarda aynı hislerin yetişmesine ve gelişmesine kaynaklık eder. Siyasi yönetimlerde olduğu gibi, aile yönetiminde de keyfî ve baskıcı bir uygulama, yasaklamaktan sorumlu olduğu büyük suçlardan birçoğunun gerçekleşmesine kendisi neden olur. Tersine, yumuşak üsluplu ve serbestçe bir yönetim, birçok uyuşmazlığın sebebini ortadan kaldırır ve bu yolla, suç işleme beklentisine ilgiyi azaltarak duyguların akışını düzenler. John Locke çok önceleri şunu vurgulamıştır: "Cezaların çok şiddetli olması eğitimde çok az faydalı, hayır daha doğrusu çok zararlıdır ve diğer konular bir yana, çok ceza görmüş çocuklardan en mükemmel bireyler yetişmesinin çok nadir ve zor olduğu kanaatindeyim." Bu ifadeyi doğrulamak adına biz de Pentonville Hapishanesi papazı Mr. Rogers tarafından geçenlerde yayınlanan ve kırbaçla dövülen genç suçluların, çoğunlukla hapishaneye yeniden girdiklerine ilişkin içeriğe sahip bulunan eseri gösterebiliriz. Buna karşılık, yumuşak bir davranışın güzel sonuçlarının ne olduğu, en son Paris'te bulunduğumuz zaman evinde oturduğumuz bir

Fransız hanımının nakletmiş olduğu şu olaydan hareketle pek güzel anlaşılır. Bu hanım, ne evde ne de okulda eğitilmesi mümkün olmayan küçük çocuğunun her günkü bunaltıcı davranışlarından dolayı özür dileyerek, büyük kardeşinde başarısı görülen yöntemden, yani bunu da bir İngiliz okuluna vermekten başka çare kalmayacağından korktuğunu söylüyordu. Büyük kardeşin, Paris'te, farklı okullarda eğitilmesinin mümkün olmadığı belli olduktan sonra, kendisine çocuğun İngiltere'ye gönderilmesi yönünde edilen tavsiyeye ümitsizce uyduğunu ve çocuk İngiltere'den döndüğünde, daha önceki kötü ve olumsuz davranışları oranında iyileşmiş olduğunu anlattı. Kadın, dikkate değer olan bu değişikliği, tamamen İngiliz eğitim sisteminin nispeten yumuşak ve ılımlı olmasına bağlıyordu.

Genel esaslarla ilgili yukarıdaki açıklamalardan sonra, kalan sayfalarımızı onlardan çıkarılabilen kaide ve kurallara ayırmak; özetleme ve kısaltma yapabilmek için, bunları öğütler şeklinde açıklayacağım.

Bir çocuktan büyük ölçüde ahlaki iyilik beklemeyiniz. Her medeni insan, hayatının ilk yıllarında, atası olan barbar kavmin ortaya koyduğu karakterin aşamalarından geçer. Çocuğun yüz şekli ve yassı burnu, kenarları kalkık burun delikleri, büyük dudakları, birbirinden uzak gözleri, çöp gibi bir suratının olmaması vb. özellikleri nasıl bir süre vahşilerinkine benzemeye devam ederse, ahlaki nitelikleri için de durum bu merkezdedir. İşte çocuklar arasında zalimliğe, hırsızlığa, yalancılığa karşı o kadar genellik gösteren eğilim, bundan ileri gelir ve bu eğilimler, bir öğretim yönteminin müdahalesi olmasa bile yüz şekillerinde görüldüğü gibi, kendi kendine az çok değişikliğe uğrar. Halk arasında, çocukların masum oldukları yönündeki yaygın fikir, onların kötülüklere akıl erdirememeleri hususunda doğru olmakla birlikte, kötülüğe olan eğilim ve şevkleri hakkında tamamen yanlıştır. Nitekim, çocuk yuvasındaki yarım saatlik inceleme, bu ifadenin sağlamlığını herkese ispat eder. Çocuklar, resmi okullarda olduğu gibi kendi hallerine bırakılırlarsa birbirlerine karşı yetişkinlerden çok daha vahşice ve acımasızca davranırlar ve daha genç bir yaşta böyle baş başa bırakıldıklarında, vahşetleri ve acımasızlıkları da daha fazla açığa çıkar.

Çocuklar için yüksek ölçülü, güzel bir davranış ortaya koymak akılsızca olduğu gibi, güzel davranışa çok sıkı bir şekilde teşvik etmek de akla uygun bir yaklaşım değildir. Bugün birçok kimse, zamanında gerçekleşmemiş olgun bir düşüncenin zararlı sonuçlarını anlamış ise de vaktinden önce ahlaki olgunluğun da zararlı sonuçları olduğunun anlaşılması gerekir. En yüksek zekâ yetilerimiz gibi, en yüce ahlakî olgunluğumuz da nispeten anlaşılmaz ve düzensizdir. Sonuç olarak her ikisinde de kışkırtma ve teşvik ile uyandırılan erken faaliyet, gelecekteki niteliklerin zararınadır. İşte çocuklukta güzel ahlaka örnek oluşturanların yavaş yavaş, açıklanamayacak bir değişikle bozulup, sonunda orta derecenin üzeri şöyle

dursun onun bile aşağısına düşmelerinde; öte yandan nispeten iyi örnek oluşturan insanların hiçbir şekilde ümit vaat etmeyen bir çocukluğun devamı (yetişkin hali) olmalarında görülen gariplikler, çoğunlukla bu sebepten ortaya çıkar.

Bundan dolayı orta halli önlemler ve uzun sürede gerçekleşen sonuçlarla yetininiz. Yüksek bir ahlaka, yüksek bir zekâ gibi yavaş yavaş olgunlaşma ile ulaşılacağını aklınızda tutunuz. Bu yolla, çocuğunuzun her saat açığa çıkardığı eksikliklere karşı sabır ve tahammül gösterebilirsiniz ve çocuklarını, erişmeleri gereken hale getirebilme düşüncesine dayanan delice rahatlıkla, birçok anne-babanın müzmin bir aile huzursuzluğu doğurmalarına sebep olan daima azarlama, tehdit etme, yasaklama gibi hususlara daha çok meyletmezsiniz.

Aile yönetiminin, bir çocuğun iş ve davranışlarının bütün ayrıntılarını baskıcı bir şekilde düzenlemeye kalkışmayan özgürlükçü tavrı, bizim savunduğumuz yöntemle kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Çocuğunuzun, iş ve davranışlarının doğal sonuçlarına katlanmasıyla her zaman yetininiz. Bu şekilde, birçok anne-babayı hataya sevk eden aşırı kontrolden kurtulmuş olursunuz. Çocuğunuzu, mümkün olan durumlarda deneyimin edinim kurallarına bırakınız: Böylece onu, gereğinden fazla emir ve ikazların yumuşak kişiliklerde meydana getirdiği turfanda, limonlukta yetişmiş gibi yapay erdemden ve özgürlüğüne düşkün, rahat kişiliklerde doğurduğu ahlak bozucu husumetten kurtarmış olursunuz.

Bütün durumlarda, çocuğunuzun iş ve davranışlarına karşılık doğal tepkiyi temin etmeye çalışırsanız, kendi mizacınıza da faydalı bir kural koymuş olacaksınız. Birçok, hatta korkarız ki pek çok anne-babanın takip ettiği ahlaki eğitim tarzı, gazap ve nefretlerini ilk olarak evlada kendilerinde mevcut olan şekliyle yansıtmaktadır. Bir annenin, çocuğunun küçük kabahatlerini, aslında bunların çoğu kabahat de değildir ya, cezalandırmak için çoğunlukla başvurduğu tokatlar, şiddetle sarsmalar, azarlar geneli itibariyle hâkim olamadığı hislerinin açığa çıkmasıdır ki, kabahatli çocuğunun faydasına olan şey, cezanın amacından çok, söz konusu hislerin ortadan kaldırılmasından ileri gelir. Fakat her kabahat meydana geldiğinde bunun normal sonucunun ne olduğunu ve bu sonucu çocuğun anlamasını en uygun şekilde nasıl sağlayacağınızı düşünmek için duraklarsınız. Gazabınızı yatıştırmak için biraz vakit kazanmış olursunuz. Önceleri çocuklar karşısında köpüren ateşli öfke, daha düşük şiddetli ve sizi yanlış yola sevk etme ihtimali daha az olan bir his haline iner.

Bununla beraber his ve etkiden mahrum bir alet gibi hareket etmeyiniz. Hatırlayınız ki, yaptığı iş ve davranışlara karşılık gelmekle, kâinatın düzeninin çocuğunuz üzerinde oluşturacağı doğal tepkiden başka, sizin takdir ve kınamanız da doğal bir tepkidir ve çocuğa rehberlik etmek için düzenlenmiş sebeplerdendir. Alt

edip uzaklaştırmaya azmettiğiniz hata, tabiattaki bütün etkili cezalar yerine ebeveynin öfke ve nefretinin; bunun sonucu olarak da yapay cezaların yerleştirilmesi düşüncesidir. Doğal cezalar yerine bunların yerleştirilmesi mümkün olmamakla beraber, bu sebeple bunların onlara eşlik etmesinin gereksiz olduğunu iddia etmiyoruz. Her ne kadar ikinci derecedeki cezanın, birinci derece cezanın yerini almaması gerekirse de, ona ölçülü bir şekilde ve hakkaniyetle eklenebilir. Hissettiğiniz memnuniyetsizlik veya öfkeli söz ve tavırlarınız ile, fakat doğal olarak muhakemenizin takdirine tabi olmak şartıyla, açığa vurulmalıdır. Sizde oluşan hissin çeşit ve derecesi zaruri olarak sizin kendi mizacınıza tabidir ve böylece onun hakkında şöyle veya böyle olmalıdır demek faydasız olur. Bununla beraber duygularınızı, ortaya çıkmasını gerekli saydığımız duygulara dönüştürmeye çalışmalısınız. Yine üzüntü ve memnuniyetsizliğinizin yalnız şiddeti ile ilgili değil belki devam ve müddeti konusunda da aşırılıktan kaçınınız. Bir taraftan annelerdeki çok genel ve bir nefeste hem takdir hem de affetme sonucunu doğuran keyif ve hevese bağlanma zayıflığından kaçınınız; diğer taraftan lüzumsuz yere uzun süre soğukluk göstermeyiniz ki çocuğunuz artık sizin dostluğunuzdan vazgeçmeyi alışkanlık haline getirmiş ve sizin de onun üzerindeki nüfuzunuz kaybolmuş olmasın. Çocuğunuzun iş ve davranışlarının sizin üzerinizde oluşturduğu ahlaki tepkileri, kusursuz olduğunu düşündüğünüz ahlaki tepkilere gücünüz yettiği kadar benzetmelisiniz.

Emir ve uyarılarınızda tasarruflu olunuz. Ancak diğer araçlar fayda vermediği veya neticesiz kaldığı zaman emrediniz. Çok emir verilmesinin temelinde, çocuklarının hayrından ziyade, ana-babanın kendi menfaatleriyle ilgili düşüncelerinin mevcut olduğunu Richter söylemektedir. İlkel toplumlarda kanuna muhalefetin cezalandırılması, yapılan eylemin özü itibariyle yanlış olmasından çok, kuralın emir ve nüfuzuna boyun eğilmemiş ve ona karşı itaatsizlik gösterilmiş olmasından kaynaklanır. Birçok ailede de, kabahatli çocuklar için uygulanan ceza, kabahatin ayıplanması ve çirkin görülmesinden ziyade, emre itaatsizliğin doğurduğu öfkeden ileri gelir. Bir kere alışılmış olan "Bana karşı koymaya nasıl cüret ediyorsun?" "Hey, sana söylüyorum bunu sana yaptıracağım!" "Senin dediğin mi yoksa benim istediğim mi olacak, sana şimdi gösteririm!" gibi ifadeleri dinleyiniz; sonra bu sözlerin, söyleniş tarzının, neler içerdiğini düşününüz. Bu tavırlarda, çocuğun ıslah endişesi ve mutluluğundan çok, onu emir altına almak için güçlü bir azim açığa çıkmaktadır. Bu ruh halinin, asi bir topluluğu şiddetli bir şekilde cezalandırmaya kastetmiş bir zalim ve despotun ruh halinden çok az farkı vardır. Sağduyulu anne-baba ise, insanı seven bir kanun koyucu gibi, zorlama ve sıkıştırmadan değil, belki bundan vazgeçmekten zevk alır. İş ve davranışları düzenlemek için, başka şekillerin başarıyla uygulanmasının mümkün olduğu her yerde kanundan vazgeçer hatta kanunun lazım olduğu yerlerde bile, kanuna başvurmuş oldu-

ğuna üzülür. Richter'in de ifade ettiği şekliyle "Siyasette en güzel kural, çok hüküm vermemektir deniliyor. Bu, eğitim için de uygundur." Bu esasa kendi iradesiyle uyarak, görevlerinin gerektirdiği şekilde hakkaniyet ölçüsünde baskıcı hırslarını dizginleyen ebeveyn, çocuklarını mümkün olduğu kadar kendi kendilerini teftiş ve kontrol ettirmeye gayret eder ve kayıtsız şartsız emir altına almaya, en son çare olacak şekilde başvurur.

Fakat her ne zaman emrederseniz kararlı ve ölçülü bir şekilde emrediniz. Ancak emretmekten başka bir yolla davranışın mümkün olmadığı hallerde kesin emrinizi veriniz ve verdikten sonra artık ondan asla dönmeyiniz. Yapacağınız şeyi iyice düşününüz, düşündüklerinizden bir kanun çıkarabilirseniz, buna itaati her ne pahasına olursa olsun sağlayınız. Cezalarınız, tıpkı cansız varlıklardan kaynaklananlar gibi, yani sakınılması mümkün olmayacak türden olmalıdır. Sıcak kül, ilk defa dokunduğunda çocuğu yakar, ikinci seferinde yine yakar, üçüncü defasında da yakar, her zaman yakar ve çocuk sıcak küle dokunmaması gerektiğini öğrenir. Eğer siz de aynı şekilde uygulamalarınızda ısrarcı olabilirseniz, eğer çocuğunuza sizin önceden haber verdiğiniz bazı iş ve davranışların ardından gelecek sonuçlar aynı ölçü ile gerçekleşirse, o zaman çocuk sizin kanunlarınızı da doğanın kanunları gibi tanımaya başlar. Bu itaat bir kere sağlandıktan sonra sonsuz aile içi olumsuzluklara engel olur. Eğitimdeki hataların en kötüsü düzensizliktir. Adaletin, kesin bir şekilde yerine getirilmediği toplumlarda cinayetler ve büyük suçlar çoğaldığı gibi, bir ailede de cezaların tereddütlü ve düzensiz uygulanması kabahatleri ve yolsuzlukları dehşetli bir şekilde artırır. Daima tehdit edip tehdidinin gereğini nadiren yerine getiren, alelacele emirler ve uyarılar verip kendine gelince pişman olan, hızla değişen keyfine göre, aynı kabahate karşı kâh şiddet kâh yumuşaklık ile davranan anne, hem kendisi hem de çocukları için bir felaket hazırlamaktadır. Kendisini, çocuklarının gözünde itibarsız kılar. Onlar için, duygularına hâkim olup onları kontrol edememiş olma örneği oluşturur. Onları, cezasız kalabilmek ümidi ile itaatsizliğe cesaretlendirir; sonu gelmez gürültülere ve bundan dolayı hem kendisinin hem de çocuklarının huyunun bozulmasına sebep olur. Çocuklarının fikirlerini öyle bir kötü ahlaka sürükler ki, bu karışıklığı ancak gelecek yılların acı deneyimleri büyük bir zorlukla giderir ve onun yerine yeni bir ahlaki düzen yerleştirebilir. Aile yönetiminin tutarlı bir şekilde tatbik edilen barbarca yaklaşımı, tutarsız bir şekilde uygulanan insancıl yaklaşımına göre daha üstündür. Tekrar belirtiriz ki, eğer mümkünse sıkı tedbirlerden vazgeçiniz. Fakat baskı ve kesin emirlere ihtiyaç hissedince, ciddi bir şekilde zorlayıcı olunuz.

Hatırlayınız ki eğitim kurallarının amacı, kendi kendini idare eden bir varlık yetiştirmektir; yoksa başkaları tarafından idare edilecek bir ürün yetiştirmek değildir. Eğer çocuklarınızın esirler ve köleler gibi hayat sürmeleri kaderleri olsaydı,

onları çocukluk dönemlerinde esarete ve köleliğe ne kadar alıştırsanız azdı. Fakat onlar gelecekte hür, günlük işlerinde kontrolü altında bulunacakları bir koruyucudan yoksun insanlar olacaklarından, henüz gözetiminiz altında bulundukları dönemde kendi kendilerini kontrole ne kadar alıştırırsanız alıştırın yine de çok sayılmaz. İşte doğal sonuçlara dayalı öğretim yöntemini, bugün İngiltere'de eriştiğimiz sosyal durumlara özel şekillerle uygun kılabilmenin özü budur. Halkın korkmak zorunda olduğu en önemli şeyin, gücü elinde bulunduranın gazap ve öfkesinden ibaret olduğu derebeylik zamanında, çocukluk dönemi için anne–babadaki intikamın en itinalı yönetim aracı olması doğruydu. Fakat bugün halkın hiç kimseden korkusunun olmadığı, herkesin karşılaşacağı yarar ve zararın en önce, kendi iş ve davranışından, eşyanın düzenlenişi sırasında doğacak sonuçlardan ibaret bulunduğu dönemde, hayatın ilk yıllarından itibaren deneyimle şu veya bu davranıştan doğal olarak ortaya çıkacak iyi veya kötü sonuçlar öğrenilmelidir. Böylece ebeveyn kontrolü yerine çocuğunuzun beynine, yapacağı iş ve davranışın sonucunu düşünmeye dayalı otokontrol fikrini elinizden geldiği kadar süratle yerleştirerek ağırlığınızı sınırlandırıp azaltmaya çalışınız. İlk çocukluk dönemi için haylice sıkı denetim zorunludur. Açık jiletle oynayan üç yaşındaki bir çocuğun, sonuca dayalı disiplin yöntemiyle deneyim kazanmasına elbette izin verilemez, çünkü sonuçları çok korkunç olabilir. Fakat zekâ arttıkça -ergenlik yaşının yaklaşmasıyla kademeli olarak sonlandırılmak üzere- güçlü emirlerle müdahaleler azaltılabilir ve azaltılmalıdır da. Her yenilik ve değişiklik tehlikelidir, aile çevresinin kontrolünden kurtulup kuralsız, serbest hayata atılmak ise en tehlikeli değişikliktir. İşte savunduğumuz yöntemin önemi, bir çocukta kendi kendini yönetme yeteneğini geliştirme, onun sadece kendi bireysel kurallarına bırakılması imkânını sürekli olarak artırma ve bu şekilde onu adım adım, dışarıdan müdahale olmaksızın nefsini zapt edebilecek bir hale ulaştırma sayesinde, alışıldığı gibi diğerleri tarafından idare olunagelen çocukların, kendi idarelerini ellerine alıp, genç delikanlı haline gelmelerindeki ani ve hatırı sayılır değişikliği hissedilmez kılmak noktasındadır. Evinizin yönetim tarihi, siyasi yönetim tarihimizin küçük ölçekli örneği olmalıdır. Böylece önce iyi bir kontrol lazım olduğu zaman bir baskıcı kontrol, sonra kontrol altındaki kişilerin hürriyet hakkını taşıyabileceği bir ölçüde kabul edilen meşrutiyet başlangıcı, daha sonra da ebeveynin kademeli olarak müdahaleden el çekmeleriyle son bulacak şekilde, bireysel özgürlüğün kesintisiz bir şekilde genişlemesi lazımdır.

Çocuklarınızda biraz fazla inatçılık gördüğünüzde üzülmeyiniz. Bu, yeni eğitimde pek açık gözüken yetersiz zorlamanın kaçınılmaz sonucudur. Bir taraftan davranış özgürlüğünü desteklemeye fazlaca eğilim göstermek, diğer taraftan zorlayıcı uygulamalara daha az eğilim göstermeye karşılık gelir. Bunların her ikisi

de, savunduğumuz ve çocukların doğal sonuçlara maruz bırakılarak kendi kendilerini yönetmeye sevk edildikleri öğretim yöntemine yaklaşıldığının kanıtıdır ve her iki cins eğilim de, ilerlemiş olan toplumsal yapımızın gereksinimlerindendir. Hür İngiliz çocuğu, hür bir İngilizin babasıdır ve bunlardan ikincisini yetiştirmeden birincisine ulaşamazsınız. Alman öğretmenler, "On iki Alman çocuğunu idare etmek, bir İngiliz çocuğunu idare etmekten kolaydır." derler. Şu halde, bizim çocukların da Alman çocukları gibi uslu ve sonuç itibariyle Almanya'nın yetişkin insanları gibi itaatkâr ve siyaseten esir olmalarını mı arzu edelim, yoksa çocuklarımızda, daha sonra kendilerini özgür kılacak bu duyguları hoş görüp, yöntemlerimizi mi ona göre değiştirelim?

Nihayet şunu da aklınızdan çıkarmayınız ki: Layıkıyla eğitmek, basit ve kolay değil aksine hassas ve son derece zor bir iştir. Hatta erişkinler için, yapılması gereken görevlerin en zorudur. Aile yönetiminin kaba ve gelişigüzel tarzını, en bayağı ve eğitimsiz zihinlere sahip olanlar bile uygulayabiliyor. Tokatlar ve azarlamalar, çok eğitilememiş vahşilerin ve en kaba köylülerin bile kendi kendilerine, çok düşünmeden akıllarına gelebilen cezalardır. Bu öğretim yöntemini hayvanlar da uygulayabilirler: Nitekim dişi bir köpeğin çok arsız olan yavrusunu hırlama ve yalancıktan ısırma yoluyla kontrol altına almasında da bu hal görülür. Fakat akılcı ve medeni bir yöntemi başarıyla uygulamak isterseniz; büyük ölçüde düşünce gayretine, biraz inceleyip araştırmaya, biraz deneyimlerden elde edilmiş bilgiye, biraz sabır ve dayanıklılığa, biraz da sinirlerinize hâkim olmaya hazırlanmalısınız. Yetişkinlerin hayatında ne gibi olaylara karşılık ne gibi sonuçlar ortaya çıktığını daima düşüneceksiniz, sonra da öyle birtakım yöntemler geliştireceksiniz ki, onların sayesinde çocuklarınızın onlara benzer olan iş ve davranışlarına, yine onlarınkine benzer sonuçlar karşılık gelsin. Her gün çocukların iş ve davranışları üzerinde ne gibi şeylerin teşvik edici olduğunu analiz etmek, gerçek anlamda iyi olan iş ve davranışlarla iyi gibi gözüktüğü halde birtakım kötü isteklerden meydana gelen iş ve davranışları birbirinden ayırmak gerekecektir. Diğer taraftan da çocukların zararsız birtakım iş ve davranışlarını kabahat saymak veya onlara, bu iş ve davranışları gerçekleştirirken besledikleri duygulardan daha kötü duygular yükleyip meseleyi bu duygulara dayandırmak yoluyla, ender sayılmayacak bir oranda düşülen hatadan da daima sakınmak gerekir. Yönteminizi, her çocuğun mizaç ve yeteneğine uygun şekilde az veya çok değiştirmek ve her çocuğun mizacı yeni bir aşamaya geçtiğinde de yine birtakım yenilikler yapmaya hazırlanmak gerekir. Yararı az veya çok gibi gözüken bir davranış tarzı edindiğinizde, gereken kararlılığı korumak için güven ve inancınızın çoğunlukla desteklenmesi ve takviye edilmesi gerekecektir. Gelişigüzel bir şekilde yanlış yöntemle karşı karşıya bırakılmış çocuklara düşerseniz, iyi yöntemlerin semeresini toplamaya başlamadan önce, uzun

bir sabır devresine hazırlanmalısınız. Zira ta başlangıcından beri hakkında sağlam bir duygu hali oluşturulduğu durumda bile kolay olmayan bir şeyin, yanlış bir duygu halinin düzeltilmesiyle birlikte iki kat daha zor olması doğaldır. Sadece çocuğunuzun eğilimlerini daima tahlil etmek değil; belki kendi eğiliminizi de tahlil etmek; ciddi bir ebeveyn endişesinden doğan içgüdüleri; kendi bencilliğinizden, rahatınızdan, hükmetme arzunuzdan ortaya çıkan telkinlerden ayırmak gereklidir. Sonra daha zoru şudur ki, bu değersiz hisleri sadece keşfetmek yeterli olmayıp onlara hâkim olmak da gerekir. Sözün özü, çocuklarınızı eğittiğiniz müddetçe kendi yüksek eğitiminizi de tamamlayacaksınız. Zihinsel açıdan, çocuklarınızda, kendinizde ve dış dünyada açıkça belli olduğu gibi, bütün kuralların en kapalısı olan insanın doğası ve onun kanunlarını araştırmayı amaç edinmelisiniz. Ahlaki açıdan ise yüksek duygularınızı daima işlek ve faal bulundurarak düşük duygularınızı kontrol altında tutmalısınız. Her erkek ve kadının düşünce eğitiminin son aşamasına, ancak ebeveynlik görevlerinin güzel bir şekilde yerine getirilmesi sayesinde erişilebileceği de henüz anlaşılmamış bir gerçektir. Bu gerçek anlaşılınca, insanoğlunun en kuvvetli sevgi bağları sayesinde -başka şekilde olsa kaçınmak isteyecekleri- bir davranış kontrolüne kendilerini uydurmalarındaki doğal düzenlemelerin ne kadar şaşırtıcı olduğu görülecektir.

Bazı kimseler, eğitimin bu şekilde anlaşılmasına şüphe ve cesaretsizlik ile bakacaklar, bazıları da ümit ederiz ki, bu algının içerdiği yüce ideali onun doğruluğunun delili olarak göreceklerdir. Bu tarz eğitimin, aklına geleni yapan, başkalarının hislerine ortak olma erdeminden yoksun ve öngörü sahibi olmayan kimseler tarafından yapılmasının mümkün olmadığını, aksine insan doğasının yüksek niteliklerinin öğrenilmesinin insanlığın daha iyi durumda olması için uygun bir delil oluşturduğunu anlayacaklardır. Gerçek şu ki; her ne kadar çok çalışmaya, fedakârlığa bağlı ise de söz konusu tarzın büyük ölçüde içinde yaşanan zaman ve gelecek için mutluluk vaat ettiğini gözlemleyeceklerdir. Yanlış yöntemlerin hem anne-baba hem de çocuklar üzerinde doğuracağı zararlı sonuçlar itibariyle iki kat daha kusurlu olmasına karşılık iyi bir yöntemin, hem eğiten hem de eğitilen için daha fazla mutluluk verici ve koruyucu olduğunu göreceklerdir.

4. Bölüm

BEDEN EĞİTİMİ

Gerek soyluların sofrasında hanımlar çekildikten sonra gerekse çiftçilerin pazar yerindeki lokantalarında ve köy birahanesinde zamanın siyasi meselelerinden sonra herkesin merakını uyandıran konu, hayvan yetiştirme maddesidir. Atlarla avdan dönüldüğü sırada konuşma daima at yetiştirmeye, atların soy ağacına, yarışlara ve yarışlardaki şu veya bu başarılara döner. Diğer taraftan, kır gezintisiyle geçirilen bir günün, köpeklerin nasıl beslenmesi gerekeceğine ilişkin bir konuşma yapılmaksızın tamamlanmış olması uzak bir ihtimaldir. Komşu çiftçiler, kiliseden çıkıp tarlalar arasından dönerken vaaz hakkındaki eleştirilerden sonra hava, ürünler ve hayvanlar hakkındaki tespitlere geçer, buradan da çeşitli cins hayvan yemleri ve bunların besin değerlerine ilişkin konuşmalara atlarlar. Hodge ve Giles, domuz ahırları için ortaya koydukları tespitleri karşılaştırıp fikir alışverişi yaparken, söyledikleri düşünceler ile efendilerinin hayvanlarına ve koyunlarına şu veya bu şekilde bakılmaktan doğan sonuçlara ilişkin araştırmalarda bulunmuş olduklarını açığa vururlar. Köpek kulübesi, at harası, inek ahırı ve koyun ağıllarının düzenleniş tarzının, en özel konuları oluşturması sadece köy halkına has bir özellik değildir. Şehirlerde köpek besleyen birçok sanatkâr, ara sıra at yarışı ve av gibi eğlenceler düzenleyebilecek kadar servet sahibi delikanlılar ve bunların tarımın gelişmesi hakkında araştırmaya girişen ve Mr. Mechi'nin yıllık raporlarını ve Mr. Caird'in Times gazetesinde yayınlanan mektuplarını okuyan biraz daha yaşlıca hemşerileri birbirine eklenirse, halkın büyük bir bölümünü oluşturur. Kraliyet ailesinin ergin olan erkeklerini ele alırsanız, bunların büyük bir çoğunluğunun, şu veya bu cins hayvanın üretilmesi, büyütülmesi ve eğitimiyle ilgilendiklerini göreceksiniz.

Fakat acaba yemekten sonraki konuşmalarda veya bu gibi sohbet ve görüşmelerin gerçekleştiği çeşitli zamanlarda çocukların eğitimi konusunda bir şey söylendiğini işitmiş kimse var mıdır? Ahırında çalışanları günlük ziyaret edip ücretini ödeyen, atlarının durumunu ve onlara nasıl bakıldığını bizzat denetleyen ve diğer ikinci derecedeki hayvanlarına da bakarak bunlar hakkında talimatlar veren bir köy ağası, yemeklerin hangi sıraya göre verildiğini, zamanın nasıl ayarlandığını ve odanın havalandırılıp havalandırılmadığını incelemek üzere çocuklarının eğitildiği çocuk yuvasına/odasına acaba kaç defa çıkmıştır? Bu zatın kitap raflarında White'ın Nalbantlık (Farriery), Stephens'ın Çiftliğin Kitabı (Book of the Farın), Nimrod'un Avcılığın Şartları Üzerine (On the Condition of Hunters) hakkındaki eserleri görülür ve kendisi bu kitapların içeriğine az çok aşinadır. Fakat acaba çocukluk ve gençliğin idare şekli hakkında ne kadar kitap okumuştur? Küspenin semizletme özelliği, kuru otun ve kesilmiş samanın birbirine oranla faydaları, ölçüsüz bir şekilde yonca vermenin zararları gibi konular her arazi sahibinin, her çiftçinin, her köylünün bir derece bilgisi dahilinde olan hususlardır. Fakat çocuklarına verdikleri gıdanın, gelişme ve büyüme devresinde bulunan kız ve erkek çocuklarının bünyelerinin ihtiyacına uygun olup olmadığını acaba bunlardan yüzde kaçı incelemiştir? Büyük bir olasılıkla bu garip durumun özrü olarak, bu toplum sınıflarının kendi meslekleri ve uğraşıları ile aralarındaki irtibatları ileri sürülür. Fakat bu özür kabul edilebilir değildir, çünkü aynı garip hal, diğer toplumsal sınıflarda da görülür. Bir ata yem verildikten sonra onun çalıştırılmasının iyi bir şey olmadığını yirmi şehirliden ancak pek az bir kısmı bilmeyebilir. Öte yandan bu yirmi kişinin hepsinin baba olduğu var sayılsa, çocukların yemek zamanıyla tekrar derse başladıkları zaman arasında geçen vaktin yeterli olmadığını düşünmüş, muhtemelen bir kişi bulamazsınız. Evet, bu insanları konuşturmaya başladığınızda, hemen hepsinde çocuk odasının düzenlenmesi ile ilgili konuların kendilerine ait olmadığı yönündeki gizli düşüncelerin ortaya çıktığını görürsünüz. Derler ki: "Yahu! Biz böyle şeyleri kadınlara bırakmışızdır." ve birçok durumda bu cevabın söyleniş şekli, bu gibi görevlerin, erkeksi özelliklerle örtüştürülemeyeceğini ima eder.

Alışılagelmişin dışında farklı bir noktadan bakılınca, birinci derecede öküz, boğa yetiştirmek, eğitim görmüş beyefendilerin büyük bir arzuyla zaman ve fikir harcadıkları bir uğraşı olduğu halde, güzel bir şekilde insan evladı yetiştirmenin, içten içe bunların dikkat ve özenine layık kabul edilmemesi hususunun, gerçekten garip bir durum olduğu görülür. Kendilerine dil ve müzik gibi becerilerden başka bir şey öğretilmeyen, sonra da artık eski eser hükmünde olan fikirlerle dolu sütninelerden başka arkadaşları kalmayan anneler, çocuklarının gıda, elbise ve bedeni geliştirme gibi ihtiyaçlarını yerine getirmek için yetkin sayılıyorlar. Fakat

yine babalar kitap ve süreli yayınlar okuyorlar, tarımla ilgili toplantılara gidiyorlar, birtakım deneyimler kazanıyor ve bazı konuşmalara girişiyorlar. Bunların hepsinden amaçları ise, ödül kazanabilecek domuzların nasıl semizletilebileceğini keşfetmektir. Yarışta başı çekecek bir at yetiştirmek için sonsuz zahmetlere katlanıldığını görüyoruz. Fakat uzun süre kendinden söz ettirecek bir sporcu yetiştirmek için hiçbir yarış düzenlenmiyor. Gulliver'de (Güliver)[137], Laputalıların, yani hayal adası insanlarının, diğer canlıların yavrularının hangi yöntemle en iyi şekilde eğitileceğini öğrenmek için birbiriyle yarışıp, kendi yavrularının en güzel eğitim tarzını bulma konusunda ise tamamen kayıtsız olduklarını hikâye etseydi, bu da sözü edilen ada halkına dayandırdığı gülünç durumlardan herhangi birine denk olabilecek delice bir hareket sayılırdı.

Öyle olmakla beraber mesele çok önemlidir. Yukarıda dikkat çektiğimiz tezat ne kadar gülünç ise, ifade ettiği durum ondan düşük oranda bir felaket habercisi değildir. Olumlu görüşlü bir yazarın ifade ettiği gibi, "Hayatta başarılı olmak için birinci şart iyi bir hayvan olmaktır." Aynı şekilde toplumun mutluluğu için de birinci şart, iyi hayvanlardan oluşturulmuş bir millet meydana getirebilmektir. Galip gelmek sadece savaşta askerlerin kuvvetli ve cesur olmalarına bağlı olmayıp ticari savaşlarda da başarı, kısmen üreticilerin bedensel dayanıklılıklarına göre şekillenir. Şimdiye kadar, bu iki cins savaş meydanının her birinde diğer milletlerle kuvvetlerimizi denemekten korkmaya bir sebep görmezdik. Fakat bugün kuvvetlerimizin, son derecede önemli sıkıntılarla karşılaşacağını gösteren işaretler yok değildir. Yeni hayatın rekabeti o kadar keskindir ki, onun gerektirdiği gayrete, bedensel hasara uğramadan ancak pek az kimse tahammül edebilir. Şimdi binlerce insan, karşı karşıya kaldıkları şiddetli baskı altında eziliyor. Eğer bu baskı artmaya devam ederse -ki devamı muhtemel gözüküyor- en sağlam bünyeli olanları bile şiddetli bir şekilde zedeleyecektir. Buna göre, çocukları sadece karşılaşabilecekleri bir kavga için ve fikir bazında değil, belki hayat kavgasının bireysel mücadele ve darbelerine bedenen de elverişli olacak şekilde yetiştirmek meselesi özel önem kazanmaktadır.

İyi ki, mesele dikkat çekici olmaya başlıyor. Mr. Kingsley'in[138] yazdıkları, aşırılığı besleyen düşünce eğitimine karşı bir karşı tepki başladığını fakat diğer tepkilerde alışkanlık olduğu üzere, bunda da biraz fazla ileri gidildiğini gösteriyor. Gazetelerde ara sıra görülen mektuplar, haberler ve makaleler, beden eğitimi konusunda dikkatlerin canlı tutulması gerektiğine delil oluşturuyor ve pek anlamlı ve dikkat çekici bir şekilde, Müsküler Hıristiyanlık[139] adını takınan bir alanın şe-

137 Güliver'in Gezileri adıyla bilinen ve 1726 yılında Jonathan Swift tarafından yazılmış eserdir.

138 Charles Kingsley (1819-1875): İngiliz rahip, yazar ve bilim insanıdır.

139 İngilizce'de Muscular Christianity olarak nitelendirilen temelde sağlıklı, sağlam ve güçlü bir bünyeye sahip olmanın dini bir görev olduğunu savunan öğretidir.

killenmesi, çocuk eğitimi ile ilgili olarak, şu andaki yöntemimizin beden sağlığına ve mutluluğuna gereken önemi vermediği düşüncesinin genişleyip yayıldığını gösteriyor. Sözün özü mesele, tartışmaya değer noktaya gelecek kadar olgunlaşmıştır.

Çocuk odasının/yuvasının ve okulların yöntem ve düzenlerinin, yeni bilimin gerçek kurumlarına uydurulması... İşte istenilen ve arzu edilen şey budur. Koyun ve öküzlerimizin bilimsel çalışmalara dayalı incelemelerden kazandıkları faydalara, artık çocuklarımızı da ortak etme zamanı gelmiştir. At eğitmenin ve domuz beslemenin büyük önemini eleştirinin merkezine koymaksızın diyeceğiz ki: Madem sağlıklı erkek ve kadınlar yetiştirmenin de azıcık önemi var, bilim teorilerinin açıklama ve uygulamalarında destekleyip kuvvetlendirdiği sonuçlar, öncekilerde olduğu gibi ikincide de (insan yetiştirmede) uygulanacak birer kanun olarak kabul edilmelidir. Muhtemelen hayli insan, bu örnek ve karşılaştırmaya hayret edecek, belki de güceneceklerdir. Fakat insanların, kendilerinden daha düşük seviyede kabul ettikleri canlılarla aynı organik kanunlara tabi oldukları çatışmaya yer bırakmayacak ve kabulü zorunlu olan bir gerçektir. Anatomi, fizyoloji ve kimya uzmanlarından hiçbiri, hayvanlardaki yaşamsal davranışlar hakkında doğruluğu sabit olan genel esasların, insanlardaki yaşamsal davranışlar konusunda da doğru olacağını onaylamakta bir dakika bile tereddüt etmez. Bu gerçeğin hakkının, samimi bir kalp ile teslim edilmesi, mükâfatsız da değildir. Yani hayvanlar üzerinde gözlemleme ve tecrübe ile ulaşılan genel esaslardan insanlar da kurtuluş yolunu bulma konusunda faydalanırlar. Yaşamla ilgili bilgiler henüz başlangıç noktasında olmasına rağmen, insan da dahil olmak kaydıyla bütün canlıların gelişme ve olgunlaşmalarına temel teşkil eden bazı asli kurallar keşfedilmiştir. İşte bu durumda yapılacak ve bizim de bir miktar yapmaya çalışacağımız şey bu genel esasların, çocukların ve gençlerin beden eğitimleriyle ilgili olan yönlerini kayıt ve işaret etmektir.

Sosyal hayatın her bölümünde seçilebilen düzenli aralıklarla (ritmik olarak) tekrar edilen eğilim gereği, -ki devrimden sonra despotluğun ortaya çıkması veya bizde olduğu gibi yenilenme devri reformlarını bir muhafazakârlık devresinin takip etmesiyle açıklanabilir-, ahlakın bozulması devresinden sonra bir çilecilik ve bağnazlık devresi, bundan sonra da ahlak bozulması devresi meydana gelir. Ticaret âleminde birbirini izleyen güvence, korku ve telaş doğurur; moda heveslilerini, bir uçtaki akıl dışı aşırılıktan diğer bir akıl dışı aşırılığa sevk eder. İşte bu ritmik eğilimler, bizim sofra adetlerimize ve sonuç olarak çocukların beslenme şekillerine de etki eder. Aşırı derecede yeme-içme döneminden sonra nispeten bir kanaat devrine girildi ki bu da içkiye karşı olma (teetotalism) ve et yememedir (vegetarianism). Fakat meslekleri ile geçmişin yiyip içip eğlenen şamatacılarına karşı husumetin en aşırı şekillerini ortaya koyuyor. Büyüklerin beslenme şekillerinde-

ki bu değişiklik, kız ve erkek çocukların beslenmelerindeki değişiklik için örnek oluşturdu. Geçmiş nesiller, bir çocuğa ne kadar çok yiyecek yedirilebilirse o kadar iyi olacağı düşüncesine sahipti; hatta bugün, rivayetlere dayanan fikirlerin en uzun süre kaldığı yer olan çiftçiler arasında ve uzak yerlerde çocuklarını boğazlarına kadar yemek yemeye teşvik eden anne-babaya rastlanabilir. Perhize doğru geriye dönük davranışları özellikle ortaya koyan eğitim görmüş halk sınıfları içinde ise çocuklara çok yedirmek değil, aksine gereken ölçüden daha az gıda vermeye, kesin bir eğilim görülmektedir. Doğrusu, bu insanların eski zamandaki hayvanca beslenmeye karşı nefretleri, kendi benliklerini tabi tuttukları şartlardan çok, çocuklarını karşı karşıya bıraktıkları durumlarda görülmektedir. Zira kendilerinin sahte perhizleri kendileri açısından, iştahlarına boyun eğmeleri sayesinde sözde kalır ise de, çocuklarının besinlerini düzenleme konusunda son derece etkili oluyor.

Çok yemenin de az yemenin de kötü bir şey olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bununla birlikte, bunlardan ikincisi birinciden daha kötüdür. Uygulamalı Tıp Ansiklopedisi'nde büyük bir zatın dediği gibi "Çok yemenin zararlı sonuçları, yeterli miktarda yememenin zararlarından daha az ve geri dönüşü kolaydır. Zaten cahilce bir şekilde müdahale olmadığı zaman, gereğinden fazla yemek, çok nadir durumlarda gerçekleşir. Aşırıya kaçma, çocuklardan çok büyüklere has bir noksanlıktır. Çocukların, kendilerini eğitenlerin kusuru olmaksızın obur ve boğazına düşkün olmaları enderdir." Birçok ebeveynin, çocukların besinlerini sınırlandırma hususunda çok gerekli saydıkları yetersiz yöntem, gözetlemeye ve dar görüşlü bir düşünceye dayanmaktadır. Devlette gereksiz kanunlar olduğu gibi, çocuk yuvasında da fazladan birtakım emirler ve düzenlemeler vardır ve bu düzenlemelerin en zararlı şekillerinden biri, besinlerin miktarının sınırlanması maddesidir.

"Öyle ise çocukları, karınlarını doldurmaya mı bırakalım? Yiyebildikleri kadar yemiş vererek hasta olmalarına göz mü yumalım?" Bu şekilde sorulmuş soruya ancak bir cevap verilebilir. Fakat sorunun bu şekilde ifade edilmesi, ispatı istenen hükmü, kabul edilmiş saymak demektir. Biz iddia ediyoruz ki iştah, toplumun merkezinde yer almayan insanlar ve insan dışındaki varlıklar için güzel bir rehberdir. Madem esir ve köle bir çocuk ve hasta için güzel bir rehberdir, madem ilgi alanları ve çevreleri farklı çeşitli insan toplulukları, sağlam bünyeli yetişkin insanlar için kusursuz bir rehberdir; bu ön sözlerden onun [iştahın], çocuklar için de güzel bir rehber olması gerektiği sonucu çıkartılabilir. Gerçekten iştah, diğer bütün konularda uygun ölçü olduğu halde çocuklarda böyle olmasaydı bu, çok şaşılacak bir durum olurdu.

Belki bazı kimseler bu sonuca, tamamen açıklanmış birtakım durumları sıralayıp anlatacaklarını düşünerek, bu satırları sabırsızlıkla okurlar. Söz konusu durumların güvenilirliğini ve sağlamlığını inkâr etmemiz çok gereksiz görülebilir

ise de bu tuhaflık, bütünüyle savunulabilir niteliktedir. Gerçek şudur ki, bu kişilerin zihinlerindeki aşırı örnekleri, doğruluğunu ispat etmek istedikleri "gıda miktarlarının sınırlanması yönteminin" alışılmış sonuçlarıdır. Bunlar, bir perhiz yönteminin doğurduğu tepkisel örneklerdir ve bu örnekler, çocukluk devresinde çok sıkı bir eğitime tabi tutulanların, daha sonra en dehşetli delice iş ve davranışlara atılmaları hususunda herkesçe farkına varılmış olan gerçeği küçük bir ölçüde temsil etmektedir. Bu örnekler, manastırlarda azımsanmayacak sayıdaki rahibenin, önceleri son derece takvalı ve perhiz yapar durumdayken, aniden şeytanca kötü davranışlara yönelmeleri gibi dehşetli olaylara benzer ve uzun süre içinde yatıştırılmış arzuların bir dereceden sonra bastırılması mümkün olmayan şiddetini gösterir. Çocukların normal iştahlarını ve bunlara karşı gösterilen alışılmış davranışı düşününüz. Çocukların tatlı şeylere meyli çok açık ve hatta geneldir. Muhtemelen insanların yüzde doksan dokuzu, bu meylin tat alma ve damak zevki eğiliminden başka bir şey olmadığını ve diğer aşırı istek yönelimleri gibi bastırılıp sindirilmesinin gerekli olduğunu söylerler. Bununla birlikte keşifleri kendisinde, varlıkların bu sonsuz ve güzel düzenine daima artan bir saygı uyandıran fizyoloji uzmanı, çocukların tatlılara karşı sevgisinin altında, halkın söylediğinden başka bir neden olup olmadığını düşünür ve yaptığı incelemeler, bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğunu ispat eder. Şekerin, yaşamsal fonksiyonlar açısından önemli bir görev yerine getirdiğini anlar. Gerek şekerli gerekse yağlı gıdalar, yendikten sonra vücutta mayalanır ve bununla vücut ısısı oluşur. Şeker, diğer bazı birleştirilmiş maddelerin, ısı veren bir gıda halini alabilmeleri için dönüşmeleri gereken bir besin türüdür. Böylece vücutta şeker elde etme işlemi gerçekleşir. Sindirim sırasında nişasta, şeker haline geldiği gibi; Mösyö Claude Bernard[140] tarafından karaciğerin bile, besinin farklı bileşenlerinin şekere dönüştürülmesine mahsus bir işlem yeri olduğu ispat edilmiştir. Şekere ihtiyaç o kadar şiddetlidir ki, şekerli maddeler verilmediği zaman, azotlu maddelerden bu şekilde şeker oluşur. Şimdi çocukların yaşamsal ısı ve enerji veren gıdaya karşı apaçık olan eğilimlerine, mayalanması sırasında en çok miktarda ısı ve enerji veren diğer bir gıdaya yani yağlı maddelere karşı yine gizli olmayan nefretlerini ilave edecek olursak; bunlardan birincideki fazlanın, ikincideki noksanı telafi eder olduğunu ve bünyenin, fazla miktarda yağlı gıda ile uyum sağlayamadığından, çok miktarda şeker talep etmekte olduğunu düşünmeye hakkımız olur. Aynı şekilde çocuklar ekşi bitkileri çok severler. Her türlü meyve çocukların favorisidir, başka hiçbir şey bulamazlarsa ham böğürtlenleri ve en ekşi yaban elmalarını kapışırlar. Şimdi, ekşi meyve ve sebzeler, hazırlanmış diğer ekşi gıdalarla beraber güzelce takviye edilerek ve ölçülü bir biçimde alındığında faydalı olduğu gibi, doğal şekilleriyle verildiği zaman, başka

140 Claude Bernard (1813-1878): Fransız fizyoloji uzmanıdır.

faydaları da vardır. Doktor Andrew Combe[141] der ki "Olgun meyveler Avrupa'da bu ülkeden [İngiltere'den] daha bolca veriliyor; özellikle bağırsakların çalışması için bu çok faydalıdır". Şimdi çocukların doğuştan gelen ihtiyaçları ile alışılagelmiş (bilindik) davranışları arasındaki farklılığa bir bakalım. Çocukta, genel olasılıklara göre bünyesinin bazı gereksinimlerine kanıt oluşturmakta olan iki şiddetli arzu var: Çocuk odası yemek listesinde bu iki arzunun sadece bilmezlikten gelinmesiyle yetinilmeyip onların yararlanmasına engel olma yönünde genel bir eğilim olduğu da görülür. Sabahleyin süt ve ekmeğe; gece çay, yağ ve ekmeğe veya aynı şekilde tatsız olan diğer gıdalara sarsılmaz bir ısrarla devam edilir; çocuğun zevkine uygun şeyler ise gereksiz veya zararlı kabul edilir. Bundan ne sonuç çıkar? Bayram günleri geldiği zaman, istedikleri şeylere sınırsız ve şartsız bir şekilde erişiyorlar. O zaman, kendilerine verilen paralar, şekerci dükkânının camlarında teşhir edilen nefis şeylere ellerini eriştiriyor veya bir şekilde meyve bahçesine girmiş oluyorlar. Bu durumda, uzun süre boyunca baskı altında tutulan ve bundan dolayı da şiddetli olan arzuları, bunları en büyük aşırılıklara sevk ediyor; kısmen sınırlamalardan ve zorlamalardan kurtulmuş olmalarından, kısmen de ertesi günden itibaren yine uzun perhiz başlayacağını bildiklerinden, kendilerini umulanın üzerinde bir karnavalda buluyorlar. İşte o zaman çok yemenin mahzurları ortaya çıkınca, çocuklar kendi iştihalarının yönlendirmesine bırakılmalıdır deniyor. Sonra da doğaya karşı meydana gelen sınırlama ve zorlamaların bu zararlı sonuçları, daha fazla sınırlama faaliyeti uygulamanın gerekliliğini ispat etme maksadıyla dile getiriliyor. Dolayısıyla biz iddia ederiz ki, bu müdahale yöntemini yorumlamak için başvurulan delil yanlıştır. Ayrıca eğer çocukların, fizyoloji biliminin gerektirdiği ölçüde, ihtiyaç duydukları bu lezzetli yiyeceklerden her gün yemelerine izin verilirse, bugün fırsat buldukça yaptıkları aşırıya kaçma davranışı giderek seyrekleşir. Doktor Combe'nin önerdiği gibi "meyve, yemeklerin düzenli bir parçasını oluştursa" ve aynı şahsın uyarısı doğrultusunda, yemek arasında değil belki yemeklerde verilse, yaban elmalarını ve eriklerini yutmaya yönlendiren şiddetli arzudan eser kalmaz. Diğer konularda da durum bu merkezdedir.

Çocukların iştahlarına güvenmek gerektiği konusunu uzun uzadıya araştırmaksızın ilk anda dayandırdığımız sebepler kuvvetli; o iştahlara güvenmemek gerektiğine ilişkin olarak ortaya konan deliller zayıf olmakla beraber, bu konuda güvenilir hiçbir başka rehber de yoktur. Bu doğal rehber yerine, başka kurallar ileri süren ebeveynin düşünce ve kararları, ne kadar değerli ve geçerli olabilir? "Biraz daha isteyen" Oliver'e annesi veya öğretmeni "Olmaz!" dediği zaman hangi kurala uymuş oluyor? Çocuğun yeterli miktarda yemiş olduğuna mı hükmediyor? Böyle

141 Andrew Combe (1797-1847): İskoç doktor ve frenoloji (kafatası bilimine dayalı kişilik analizi) uzmanıdır.

bir hüküm vermek için dayanakları hangi noktalardır? Acaba çocuğun midesiyle gizli bir haberleşme aracı mı yoksa onun vücudunun ihtiyaçlarını keşfeden güçlü bir olağanüstü kuvveti mi var? Eğer yoksa bu kadar emin bir şekilde nasıl karar veriyor? Bilmiyor mu ki vücudun besine gereksinim duyması, çeşitli ve karmaşık birçok sebebin sonucudur ve bu istek havanın sıcaklığına, nem miktarına, yapılan bedensel harekete, bir önceki öğünde yenilen besinin çeşit ve miktarına ve son yemeğin sindirilme süresine göre değişir? Bu kadar karmaşık sebeplerin sonucunu nasıl hesaplayabiliyor? Yaşıtı olan çocukların çoğunun omzundan bakacak kadar büyüyebilmiş, olması gerektiği kadar güçlü, kanlı-canlı ve hareketli olan beş yaşındaki çocuğun babası: "Verilecek besinin miktarını belirleyecek geliştirilmiş hiçbir ölçü bulamıyorum. Artık bu kadar yeterlidir desem bu, tamamen bir tahminden ibaret olacak; tahminin doğru olma ihtimali ne kadarsa, yanlış olma ihtimali de aynı orandadır. Bu yüzden, yani tahmine güvenemediğimden dolayı midesinin aldığı kadar yemesine izin veriyorum" demişti. Bu kişinin uyguladığı yöntemle ilgili verdiği sonuçlara bakarak hüküm çıkaran herkes, şüphesiz sözü edilen yöntemin akla uygunluğunu onaylar. Aslında birçok yetişkinin, çocuklarının mideleriyle ilgili konuları kestirip atarken sergiledikleri aşırı özgüven, fizyoloji biliminden habersiz olduklarını ispatlamaktadır. Biraz bilselerdi hiç şüphesiz daha alçakgönüllü olurlardı. Cehaletin gururuyla bilimin gururu karşılaştırıldığında bilimin daha alçakgönüllü olduğu görülür. Eğer bir kimse eşyaların düzenlenmesinde önceden belirlenmiş kuralların ne kadar etkili olduğunu ve insanın düşüncelerine biraz inancın nasıl yerleştirilmesi gerektiğini öğrenmek istiyorsa tecrübesiz fizyoloğun delice cesaretiyle; işinin ehli ve deneyimli bir fizyoloğun akıllıca ve ihtiyatlı davranışlarını karşılaştırsın. Diğer bir yol olarak Sir John Forbes'in[142] Hastalıkların İyileştirilmesinde Doğa ve Sanat (On Nature and Art in the Cure of Disease) adlı kitabını okusun. O zaman insanların yaşam kanunları hakkında bilgi sahibi oldukları oranda kendisine olan güveninin azaldığını buna karşın doğaya olan güveninin arttığını anlayacaktır. Besinin miktarı meselesinden çeşit ve niteliğine geçince, yine aynı perhizci eğilimlere rastlarız. Çocukları yalnız sınırlı miktardaki gıdaya değil nispeten sıkı bir perhize yatırmak normal sayılıyor. Genel görüş, çocuklara az miktarda hayvansal gıda verilmesi yönündedir. Serveti az olan halk sınıflarında bu fikir tasarruf yapma düşüncesinden kaynaklanmış, hayvani gıdaları az tüketme arzusu böyle bir fikrin doğmasına sebep olmuş gibi gözüküyor. Çok et almaya gücü yetmeyen anne-baba, çocuklarının isteğine, "Küçük çocuklar için et iyi değildir." cevabıyla karşılık verirler ve bu, muhtemelen önceleri makul bir bahaneden başka bir şey değilken, tekrar edildikçe bir inanç ve temel bir esas halini almıştır. Diğer taraftan, yapılan harcamanın kendileri açısından önemi olmayan

142 John Forbes (1787-1861): İskoç fizyologdur.

sınıflar ise kısmen halkın çoğunluğuna uymak, kısmen de fakir sınıftan gelen sütninelerin tesirlerine ve bir ölçüde eski ilkel yeme ve içme şekline tepki gösterme davranışına bağlı kalmak adına, aynı fikre taraftar olmuşlardır.

Bununla birlikte, bu düşüncenin temelini araştıracak olursak, pek az şey buluruz, hatta belki de hiçbir şey bulamayabiliriz. Bu, öteden beri yapılagelen çocukları kundaklama yöntemi gibi, hiçbir delile, dayanağa bağlanmadan kabul edilmiş ve tekrarlanmış bir alışkanlıktır. Bu alışkanlık, büyük bir ihtimalle, meme emmekte olan çocukların midesi henüz yeterli ölçüde sindirme gücüne sahip olmadığından, mideye geçmeden önce iyice ezilmesi gereken etin, onlar için uygun bir gıda olmamasından ileri gelmiştir. Fakat bu itiraz, lifli kısmı arındırılmış hayvansal gıdalar için düşünülemeyeceği gibi, iki üç sene geçip çocuğun kasları iyice geliştiğinde de akla gelmez. Bu düşüncenin lehindeki delil, çok küçük yaştaki çocuklar için kısmen doğru olduğu halde, biraz daha büyük, bununla birlikte aynı yöntem uygulanagelmiş çocuklar için doğru olmamasına karşın aleyhindeki deliller hem pek çok hem de pek ikna edicidir. Bilimsel hüküm ve sonuçlar, genel görüşlere tamamen aykırıdır. En büyük doktorlarımızın ikisinden ve fizyoloji biliminin seçkin üyelerinin birkaçından, meselenin özünü açıklamasını istedik. Hepsi, çocukların büyüklerden daha az beslenmeye değil, belki daha kuvvetli gıdalara gereksinim duyduğu görüşünde birleştiler.

Bu hükmün dayandığı sebepler gayet açık ve nedenleri de oldukça basittir. Yetişkin bir insan ile bir çocuğun yaşamsal durumlarını karşılaştırıvermek, çocuktaki beslenme gereksiniminin yetişkininkinden daha fazla olduğunu görmek için yeterlidir. Yetişkin bir insanın gereksinim duyduğu gıdaların sınırı nedir? Her gün vücudu az ya da çok aşınıyor. Kasların çalışmasından doğan kayıp, düşünsel etkinlikten dolayı sinir sistemi kayıpları, yaşamsal görevleri yerine getirmek, ömrü boyunca bütün iç organların uğradığı kayıplar... İşte bu şekilde harap olan dokuların yenilenmesi gereklidir. Aynı şekilde her gün ışınım sebebiyle vücut büyük miktarda ısı kaybeder. Hâlbuki yaşamsal eylemlerin devamı için vücudun sıcaklık derecesinin korunması gerekli olduğundan, bu zararın daima sıcaklık sağlanması yoluyla telafi edilmesi gerekir. İşte vücuda ısı sağlamak amacıyla bedenin bazı organları sürekli bir asitlenme ve yanma işlemi gerçekleştirir. Dolayısıyla, yetişkin insanların gıda talebinin biricik gerekçesi, her gün uğradıkları zararı telafi etmek ve her günkü zaruri harcamaları için yakılacak madde (gıda maddesi) hazırlamaktır. Şimdi çocuğun durumunu düşününüz. Çocuk da uğraşılarıyla vücudundan bazı maddeleri kaybeder. Çocuğun cüssesine oranla bir yetişkin kadar kayıpları olduğunu tahmin etmek için, onun sürekli bir hareket ve uğraşı halinde olduğunu dikkate almak yeterlidir. Çocuk da ışınım yoluyla ısı kaybeder. Fakat çocuğun vücudunda, cüssesine oranla yetişkinden daha fazla açık havayla karşı

karşıya kaldığı ve buna bağlı olarak daha hızlı sıcaklık kayıpları olduğundan, onun gereksinim duyduğu ısı kaynağı olacak besinin miktarı, yetişkinin ihtiyacı olan besinin miktarından nispeten daha fazladır. Bu durumda çocukta, yetişkinlerden daha fazla gerçekleşebilecek hiçbir yaşamsal işlev olmasa bile, o, bünyesi oranında biraz daha fazla besine ihtiyaç duyacaktır. Hâlbuki çocuk, vücudunu tamir, ısısını koruma mecburiyetlerinden başka; yeni dokular yapmaya, büyümeye de mecburdur. Vücuttaki ısı kaybı telafi edildikten sonra gıdadan artacak miktar bünyenin büyümesine ve şekillenmesine gider. İşte ancak bu fazlalığın sayesinde doğal gelişme imkânı hazırlanır. Bazı durumlarda bu fazlalık olmadığı halde gerçekleşen büyüme, vücuttaki tamirat yetersiz kaldığı için, gözle görülür bir zayıflığa sebep olur. Burada açıklayamayacağımız bir mekanik hareket kanunu gereğince, koruyucu ve kayıp verdirici kuvvetlerin beynindeki oranı itibarıyla küçük bir organ sahibinin büyük bir organ sahibinden daha çok kârı vardır. Gerçekte, büyümenin imkan dâhilinde olması, bu kâr sayesindedir. Bu gerçeğin hakkının teslimi ile bir şey daha açıkça ortaya çıkar ki; her ne kadar enerjinin ve zindeliğin fazlalığını oluşturan bu kâr üstün gelmeksizin çokça olumsuz davranış yapılabilirse de, sonuçta bu zindeliği azaltan herhangi bir olumsuz davranış bünyenin ulaşmış olduğu büyüklük veya yapısal mükemmeliyeti zayıflatır. Gelişim halinde bulunan organizmanın (canlının) yiyecek-içeceklere olan ihtiyacının şiddeti ve kesinliği, gelecek yaşamda benzeri nadiren görülen "okul çocuğu açlığı" ve aynı şekilde çocukluktaki sık sık acıkma örneklerini açıklayıcı nitelikte olur. Besine, çocukların büyüklerden daha fazla ihtiyaç duyduğuna başka bir kanıt istenirse, gemi kazalarını ve diğer felaketleri takip eden kıtlıklarda, çocukların büyüklerden önce ölmelerini gösterebiliriz.

Besine bu ölçüde duyulan büyük ihtiyaç böylece anlaşıldıktan sonra, inceleme gerektiren mesele, bu gereksinimi çok miktarda hafif diye adlandırabileceğimiz gıda ile mi yoksa daha ölçülü bir miktarda yoğun gıda vererek mi karşılayacağız? Belli bir ölçüdeki etten açığa çıkabilen fayda; ekmeğin daha büyük, patatesin ondan da büyük miktarından elde edilebilmektedir. Talebin karşılanabilmesi için, besleyicilik azaldıkça, miktarın çoğaltılması gerekir. Bu durumda, gelişme döneminde bulunan bir çocuğun artan ihtiyaçlarını karşılamak için büyüklerin yediği kadar iyi besinlerden uygun bir miktar mı vereceğiz, yoksa çocuğun midesinin bu besleyici gıdanın bile nispeten daha çok miktarını alabileceğine bakmayarak, daha az besleyici gıdadan daha çok miktarda mı vereceğiz?

Bu soruya verilecek cevap oldukça açıktır. Sindirim için yapılacak işlerden ne kadar kaçınılırsa, gelişim ve etkinlik için o kadar kuvvet kazanılmış olur. Büyük miktarda kan ve sinir gücü olmadıkça midenin ve bağırsakların görevleri yerine getirilemez ve çokça yemek yenilmesini izleyen yorgunluk sırasında herkes, bu kan ve sinir gücünün harcanmasının kendi bünyesinin zararına olduğunu gör-

müştür. Eğer gerekli gıda, çok miktardaki besleyici olmayan maddelerden sağlanmak istenirse sindirim organları, bir besleyici gıdadan yeterli miktarda yendiği zamandan daha fazla yorulur. Bu fazla çalışma ise aynı oranda zarardır. Bu zarardır ki çocuklarda kuvvetin azalmasıyla, bücür kalmakla veya her ikisiyle birlikte kendini gösterir. Bununla beraber bu giriş sözlerinin beraberinde getirdiği sonuç, çocuklara gerek özel, gerekse hazmı kolay gıdaların birlikte verilmesinin gerekliliğinden ibarettir.

Erkek ve kız çocuklarının büyük ölçüde hatta tamamen belli başlı bitkisel gıdalarla büyütülmelerinin mümkün olabileceği şüphesiz doğrudur. Halkın yüksek tabakalarında, kendilerine nispeten az et verilmiş fakat buna rağmen gelişmiş ve sağlam bir bünye sahibi olmuş çocuklarla karşılaşılabilir. Amele kısmının çocukları, hayvansal gıdayı nadiren tattıkları halde gürbüz olarak büyürler. Fakat ön sözümüzdeki incelememize muhalif gibi görülen bu durumlar, zannedildiği kadar önemli değildir. İlk yıllarında ekmek ve patatesle beslenenlerin, daha sonra mutlaka mükemmel bir bünye sahibi olmaları gerekmez. İngiltere'de kibar halk ile amele takımı ve Fransa'da orta sınıfta bulunan ahali ile en aşağı tabaka karşılaştırılacak olursa sonuç hiçbir şekilde, bitkisel gıdalarla beslenenlerin lehine çıkmaz. İkinci nokta, mesele yalnız bir boyut (cüsse) meselesi olmayıp bünyenin yapısı (nitelik) meselesidir. Yumuşak ve gevşek etli bir vücudun görünüşte, sıkı etli bir vücut gibi gösterişi vardır. Her ne kadar dikkatsiz bir bakış karşısında dolgun ve gevşek dokulu bir çocuk kasları güçlü çocuğa eşit gibi görünüyorsa da, bunların kuvvetlerinin bir denenmesiyle aradaki fark ortaya çıkar. Şişmanlık çoğunlukla zayıflığa işarettir. İnsanlar, hareket ve bedensel idman ile ağırlıklarını kaybederler. Bundan dolayıdır ki, kötü beslenmiş çocukların görünüşleri, düşüncemizin aleyhinde bir delil oluşturmaktan uzaktır. Üçüncü olarak boyuttan başka enerjiyi (gücü) de dikkate almalıyız. Bu konuda et yiyen sosyal sınıfın çocukları ile ekmek ve patates yiyen sosyal sınıfların çocukları arasında büyük bir tezat vardır. Köylü çocukları, gerek düşünsel ve gerek bedensel etkinlik hususunda asilzâdelerin çocuklarının daha gerisindedir.

Eğer farklı türlerdeki hayvanları, çeşitli milletlerden olan insanları veya değişik şekilde besiye alınmış aynı tür hayvanları veya insanları karşılaştıracak olursak enerjinin derecesinin, yemeğin besin değerine tabi olduğuna daha açık bir delil bulmuş oluruz.

Ot kadar besin değeri düşük bir gıda ile yaşayan bir ineğin muhtaç olduğu büyük miktardaki yem, kocaman bir sindirim organına gereksinimi ortaya çıkarır. Vücuduna oranla küçük olan ayakları ağırlığının altında güçsüzdür. Böyle bir vücudu taşımak ve o kadar çok miktardaki yemini hazmetmek için çok fazla enerji harcar. Kullanabildiği kuvvet çok az olduğundan hayvancağız yavaş hareket eder.

Şimdi inekle, ona çok benzer bir bünyeye sahip fakat daha yoğun bir gıdaya alışık olan atı karşılaştırınız. Onun bedeni ve özellikle karın bölgesi ayaklarına oranla ineğinkinden daha küçüktür. Böylece onun kuvveti ne kocaman karın donanımını taşımasına ne de o kadar çok miktarda yemeğin sindirimine harcanmış olur. Bunun sonucu olarak, atta daha büyük hareket enerjisi ve daha çok çeviklik vardır. Aynı şekilde ot ile beslenen koyunun vurdumduymaz tembelliği ile et veya nişastalı maddeler veya bu ikisinin karışımı ile beslenen bir köpeğin sıçrayış ve oynayışını karşılaştırırsak yine aynı şekilde fakat büyük bir derecede fark görürüz. Sözün özü, hayvanat bahçeleri bir süre dolaşılıp etçil hayvanların kafeslerinde ne kadar amaçsız bir şekilde aşağı yukarı koştukları dikkatle incelendikten sonra, gıda yoğunluğu ile etkinlik derecesi arasındaki doğru orantının ne kadar açık olduğunun görülmesi açısından bir kere de otçul hayvanların hiçbirinin bu fazla enerjiyi ortaya çıkarmadığının hatırlanması yeterli olur.

Bu farklar, bazı kişilerin iddia edebileceği şekilde doğrudan doğruya bünyeler arasındaki yapısal farklılıkların neticeleri olmayıp, hayvanların beslenmeleri ile doğuştan yatkın oldukları gıdaların kaçınılmaz sonucu olduğu, aynı türün çeşitli alt türlerinde de aynı farkların gözlemlenmesi yoluyla ortaya çıkmıştır. Çeşitli at türleri bu konuda birer örnek oluşturmaktadır. Büyük karınlı, tembel, hareketsiz yük arabası atı ile ince belli ve son derece enerjik bir av veya yarış atını karşılaştırınız. Sonra bunlardan birincisine verilen gıdanın ikincilere verilen gıdadan ne kadar az enerjik olduğunu düşününüz veya insanları ele alınız. Avustralyalılar, Buşmenler[143] ve bitki kökleri, böğürtlenler ve bazen de böceklerle beslenen diğer en ilkel vahşilerin boyları bir dereceye kadar küçük, karınları büyük, kasları yumuşak ve gelişmemiş olup; ne mücadele ne de uzun bir efor gerektiren müsabakalarda Avrupalılarla baş edebilirler. Kaffirler[144], Kuzey Amerika Yerlileri ve Patagonyalılar[145] gibi iri yapılı kuvvetli ve vahşi kavimlerin hareketliliklerini dikkate alırdığınızda, bunların çok miktarda et yediklerini görürsünüz. Yetersiz gıdalarla beslenmiş olan Hintli daha besleyici gıdalarla beslenmiş bir İngilize karşı gelemez ve hem düşünsel, hem de bedensel enerji açısından İngilizin gerisindedir. Sanırız, dünya tarihi de genel anlamda güzel gıdalarla beslenen milletlerin güçlü, baskın ve hükümran milletler olduklarını ispat etmektedir.

Bir hayvana az veya çok besleyici şeyler verilmesine göre onun çalışmaya az veya çok tahammül ettiği dikkate alındığında, delilimiz daha da kuvvet kazanır. Bu durum, at hakkında ispat edilmiştir. Her ne kadar çayır otlarını yiyen at,

143 İngilizcede Bushmen diye ifade edilen günümüzde Botsvana ve Namibya'ya komşu Kalahari Çölü'nde yaşayan Güney Afrika halkıdır.

144 Güney Afrika'da bir kabiledir.

145 Günümüzde Şili ve Arjantin'in güneyindeki bölgedir.

et yaparsa da kuvvetten kaybeder. Nitekim güç bir işe koşulduğunda bu durum anlaşılır. Atları çayıra salıvermek kas sisteminin gevşemesi sonucunu doğurur. Smithfield pazarına götürülecek bir boğa için çayır iyi olmakla beraber bir yarış atı için çok kötüdür. Eskiden beri bilinen bir gerçektir ki yazı çayırlarda geçiren av atları, tazıları takip etmeye elverişli hale gelsinler diye birkaç ay ahırlarda besiye çekilmeye ihtiyaç duyar ve ilkbaharın başına kadar eski mükemmel durumlarını kazanamazlar. Mr. Apperley'in[146] çok gerekli bulduğu yeni yöntem ise av atının asla meraya salıverilmemesi, çok özel ve uygun durumların dışında hiçbir zaman dışarı çıkarılmaması şeklindedir. Yani hiçbir zaman besin değeri açısından yetersiz gıda verilmemesi gerekir. Fazla kuvvet ve dayanıklılık ancak kuvvetli yem verilmesi sayesinde elde edilir. Bu durum o kadar doğrudur ki, Mr. Apperley'in de ispat ettiği şekilde uzun süre besleyici maddeler verilen orta seviyedeki bir at, kuvvet ve işte sıradan beslenmiş birinci derecedeki ata denk gelir. Bütün bu farklı delillere, bir atın iki kat iş görmesi gerektiğinde, her zaman yediği yulaftan daha büyük bir ölçüde azotlu gıdalar yani et yapıcı maddeleri içeren bakla verme âdeti de eklenebilir.

Aynı şekilde insanlarla ilgili olarak da bu gerçek aynı derecede belki daha fazla açıklıkla göz önüne serilmiştir. Kendilerini güce dayalı başarı elde etmek için hazırlayan kişilerden bahsetmek istemiyoruz. Bununla beraber bunların beslenme tarzları da konumuz olan teoriye tamamıyla uygundur. Burada demiryolu müteahhitleri ile işçilerinin deneyimlerinden bahsetmek istiyoruz. Başlıca gıda olarak et ile beslenen bir İngiliz işçisinin, nişastalı maddeler ile beslenen bir Avrupalı işçiden daha çok iş gördüğü çoktan anlaşılmış bir gerçektir. O kadar ki Avrupa'da demiryolu yapımını üstlenen İngilizler, işçiyi beraberlerinde getirmeyi daha faydalı bulmuşlardır. Burada üstünlüğü sağlayan şeyin milliyet farkı değil, farklı beslenme şekli olduğu da son olarak anlaşılmıştır. Zira Avrupalı işçiler de İngiliz rakiplerinin yedikleri gıdayı yemeye başladıklarında, iş görme hususunda onlarla az çok aynı seviyeye geliyorlar. Bu gerçekliğe, yukarıdakinin tersine bir şekilde altı ay yalnız bitkisel gıda alıp et yememenin, hem bedensel hem düşünsel açıdan zayıflığa yol açtığı yönündeki kişisel tecrübemize dayanan gerçeği de eklemeliyiz.

Ortaya koyduğumuz çeşitli deliller, çocukların beslenme tarzı hakkındaki fikrimizi desteklemiyor mu? Besin değeri az gıdalar ile beslenilerek, besleyici gıdalarla kazanılacak beden ve cüsse elde edilse bile, dokunun kalitesinin pek düşük olacağı anılan delillerden anlaşılmıyor mu? Bu deliller; gücün, büyüyüp gelişmenin gerçekleştirilmesi ve devamlılığının istenmesi durumunda, bunun kuvvetli gıdalarla mümkün olacağı gerçeğini güçlendirmiyor mu? Kendilerinden sınırlı

146 Charles James Apperley (1777-1843): İngiliz sporcu ve spor yazarıdır.

ölçüde bir beden ve fikir faaliyeti beklenen çocuklar her ne kadar mümkün mertebe nişastalı maddeler ile de yetinebiliyorlarsa da, her gün gereken yeni dokuyu yetiştirdikten sonra büyük miktardaki kas faaliyetinin doğurduğu harcamayı ve aktif bir zihin faaliyetinden ileri gelen daha büyük zararları telafi etmesi istenen bir çocuğun besleyici maddeleri daha büyük bir oranda içeren gıdalarla beslenmesi gerekeceği konusunda en baştan ortaya koyduğumuz delili takviye etmiyor mu? Bu daha kuvvetli gıdadan yoksun bırakılmanın, duruma ve bünyeye göre ya büyümenin ya beden faaliyetinin veya zihin faaliyetinin zararına olacağı, gerçeğin görünen sonucu değil midir? Mantık sahibi olan hiçbir zekânın, bu konuda kuşku duymayacağına eminiz. Başka türlü düşünmek ise, devamlı hareket (devridaim) araştırmacılarının "hiçten güç elde etme imkânı" hakkındaki eski safsatalarını gizli bir şekilde sahiplenmeye sürüklenmek olur.

Gıda meselesine son verilmeden önce, diğer bir gerekli konu olan çeşitlilik meselesi hakkında da birkaç söz söylenmesi gerekir. Bu konuda çocukların beslenme kuralları ve gıda cetveli (yemek listesi) oldukça eksiktir. Her ne kadar askerlerimiz gibi yirmi sene sığır haşlamasına mahkûm edilmiyorlarsa da, çocuklarımız da daha az şiddetli ve daha az devamlı olmakla beraber sağlık kanunlarıyla zıtlığı apaçık olan bir tekdüzeliğe katlanmak mecburiyetinde kalıyorlar. Akşam yemeklerinde adet olduğu üzere az çok çeşitli gıdalar veriliyor ve bu da günden güne değişiyorsa da; kahvaltı her hafta her ay, her yıl süt, ekmek veya yulaf unu çorbasından ibaret oluyor ve aynı ölçü ile süt ve ekmeğin veya çay, ekmek ve yağın ikinci bir nöbetiyle güne son veriliyor.

Bu alışkanlık, fizyolojinin gerektirdiği şeylere terstir. Çoğunlukla tekrar tekrar yenilen bir yemeğin verdiği bıkkınlık ve çoktan beri yenilmemiş bir yemeğin doğurduğu lezzet, halkın kayıtsız bir şekilde zannedebilecekleri gibi anlamsız olmayıp, belki vücuda pek faydalı olan çeşitli gıdaların birer teşvik edicisidir. Birçok denemeyle anlaşılmış bir gerçektir ki, yaşamsal faaliyetlerin doğal bir şekilde sürmesi için gerekli maddeleri, ne kadar besleyici olursa olsun ne uygun miktarda ne de istenilen bir şekilde içerebilecek hiçbir yemek yoktur. Dolayısıyla, vücut için lazım olan bütün maddelerin miktarında denklik sağlayabilmek için gıdaları sık sık değiştirmek gerekir. Fizyologlar tarafından bilinen bir gerçek de, çok sevilen bir gıdanın verdiği hazzın aşırı derecede olması ve bunun da kalbin hareketlerini hızlandırıp, kanın şiddetini artırarak sindirimi kolaylaştırmasıdır. Bu gerçekler, hayvan besleme ile ilgili yeni yöntemin, gıdaların çeşitlendirilmesini tavsiye eden kurallarına da uygun düşmektedir.

Sadece gıdanın zaman zaman değiştirilmesi yeterli olmayıp, aynı nedenlerden dolayı her yemekte de çeşitli gıdalar alınması gerekir. Bir yemeği oluşturan gıdaların en uygun bir ölçüde karışması ve denkliği ve büyük bir sinirsel hareket-

lilik oluşması burada da aynı şekilde faydasızdır. Eğer bu konuda deliller istenirse, Fransızların miktarı pek çok ve fakat fevkalade çeşitli maddelerden yapılmış olan akşam yemeklerinin ne kadar kolaylıkla hazmedildiğini gösterebiliriz. Ne kadar güzel pişirilmiş olursa olsun tek çeşit yemekten yine o kadar miktarın aynı derece kolaylıkla hazmedilebileceğini kimse iddia edemez. Bu konuda başka deliller görmek isteyenler, hayvan yetiştirme ile ilgili yeni yazılmış herhangi bir kitaba başvurabilirler. Hayvanlara verilen her yem birkaç maddeden meydana gelirse, hayvanlar çok güzel gelişir. Goss ve Stark'ın deneyleri "midenin işleyişi için en uygun olan bir birleşimi hazırlamak üzere gıdaların birbirine karıştırılmasındaki fayda, daha doğrusu gereklilik olduğu konusunda en kesin delili oluşturmaktadır (Anatomi ve Fizyoloji Ansiklopedisi)."

Birçoklarının büyük olasılıkla itiraz edeceği çocuklar için daima yemeklerin dönüşümlü olması, özellikle her öğündeki yemeğin çeşitli gıdalardan meydana gelmesini gerektiren bir yöntemin, birçok zahmeti beraberinde getireceği ileri sürülerek karşı çıkılmaktadır. Oysa çocukların zihinlerinin gelişmesine destek olacak bir zahmetin hiçbir zaman büyük olamayacağını ve onların gelecekteki rahatlığı için sağlıklı bir şekilde yetişmiş bir bünyeye sahip olmalarının bundan kat kat önemli olduğunu söyleyerek cevap veririz. Diğer taraftan domuzları semirtmek için aşk ve şevk ile girişilen bir zahmetin, çocukları yetiştirmek hususunda çok görülmesi, hem üzüntü verici hem de gariptir.

Şu açıkladığımız beslenme yöntemini uygulama niyetinde olanları aydınlatmak amacıyla birkaç paragraf daha ekleyeceğiz. Besin tarzını çok ani bir şekilde değiştirmekten kaçınılmalıdır. Çünkü uzun süre yavan gıdalarla beslenme, sindirim organlarını o kadar zayıf düşürür ki hemen kuvvetli yemeği hazmetmesi mümkün olmaz. Zaten yetersiz beslenme, sindirim güçlüğünün nedenlerinden biridir. Bu durum, hayvanlar için de geçerlidir. "Buzağılar, yağı alınmış süt, süt suyu veya bunun gibi besin değeri düşük bir gıda ile beslendiğinde hazımsızlığa alışma konusunda yetenek geliştirirler." Bundan dolayı, sindirme gücünün az olduğu durumlarda kuvvetli gıdalara yavaş yavaş geçilmelidir. Kazanılacak her fazla kuvvet, besine bir miktar daha ilave edilmesini gerektirir. Sonra şunu da hatırda tutmak gerekir ki gıdanın yoğunlaştırılması, çok fazla aşırılığa vardırılmaya müsait bir durumdur. Uygun bir yemeğin şartlarından biri, mideyi dolduracak hacimde olmasıdır ve uygun miktarda bir hacim meydana getirecek maddelerden yoksun olan bir yemek, bu şart gereğince reddedilmiştir. Her ne kadar besleyici yemekler yiyen medeni toplumlarda sindirim sisteminin hacmi, besin değeri düşük şeyler yiyen vahşilerin sindirim sisteminden küçük hatta bu hacmin de sonradan daha çok azalması mümkün ise de, şimdiki durumda, yenilen gıdaların hacmini, sindirim organlarının hali hazırdaki kapasitesine göre tayin etmek gerekir. İşte bu iki

noktaya gerektiği ölçüde dikkat etmek şartıyla, çocukların gıdasının çok besleyici olması, her öğündeki yemeklerinde ve birbirini takip eden öğünlerde çeşitliliğin gözetilmesi ve yemeklerin bol olması gerektiği sonucuna varıyoruz.

Giyim konusunda da gıdada olduğu gibi genel eğilim, yeterli derecede giydirmemek noktasına yönelmiştir. Çilecilik burada da kendini göstermiştir. Açık bir kural haline getirilmemesine rağmen, örtük bir şekilde yine uyulan alışkanlık haline gelmiş bir teori gereğince duygulara önem verilmemesi gerektiği söyleniyor. Hâkim olan bu yanlış düşünce en yalın şekliyle "Duygular, bizi doğru yola götürmeye değil saptırmaya mahsus bir şekle dönüşür." diyor. Bu büyük bir hatadır. Biz böyle zannedildiğinden çok daha fazla hayırsever bir yaradılışa sahibiz. Bedenin güçlüklerinin sebeplerini genellikle ihtisaslara/duygulara itaat değil belki onlara itaatsizlik fikri oluşturur. Bu, açlık hissedildiği zaman değil belki insan hiç aç değilken yemek yemektir ki, kötüdür. Susadığı zaman değil belki susuzluğunu yatıştırdıktan sonra da su içmeye devam etmektir ki bu zararlıdır. Genellikle sağlam bünyeli insanların zevk aldıkları temiz havayı teneffüs etmekten zarar gelmez; fakat ciğerlerin nefret etmesine rağmen pis hava yutmak kötüdür. Bütün çocuklarda görülen, doğanın gayet kuvvetli bir şekilde teşvik ettiği bedenin aktif hareketlerinden değil; ancak bu teşviklere uymamaktan zarar görülür. Başta ortaya çıkan bunalma ve ağrı hissi, güçlü istek ve zevkle gerçekleştirilen zihin eyleminden değil; belki artık çalışıp çabalamayı bırakmayı emrettikten sonra da üzerine yüklenilen beynin yorulmasındandır ki bu, hatalı bir davranıştır. İnsana hoş gelen veya yorgunluk getirmeyen bedensel meşguliyetler zarar vermez fakat yorgunluk, insanı artık çalışmaktan alıkoymaya başladığında onu terk etmemek zararlıdır. Doğrusu, uzun zaman hasta bir hayat geçirmiş olanlar için de duygular güvenilir rehberler olmayabilir. Yıllarca evlerinde kapalı kalıp zihinlerini çok fazla; bedenlerini ise nadiren çalıştırmış ve yemek yemek için saatlerine midelerinden daha fazla itaat etmiş kişilerin doğuştan gelen ve etkisi azalmış hisleri, kendilerini muhtemelen yanlış yönlendirebilir. Ancak bunların doğal olmayan durumları da duygularına itaatsizliğin sonucudur. Çocukluk zamanından beri maddî bilinç diye isimlendirebileceğimiz şeye itaatsizlik etmiş olmasalardı bu anlayış mantıksal olmaz ama belki de güvenilir bir gözlem olarak kalırdı.

Sıcaklık ve soğukluk hisleri, bize rehberlik konusunda hizmet eden duygular bütününün içerisindedir. Bu hisleri önemle dikkate almayan bir çocuk elbisesi, uygun özelliklere sahip sayılamaz. Nazik alıştırmama konusundaki genel incelemelere hayali bir bela karışmıştır. Bu sert muameleye rağmen yaşayabilmiş olanlar gerek büyüme gerekse bünye bakımından zarar görürler. Doktor Combe diyor ki: "Çocukların zayıf görünümü, bu yolla ortaya çıkarılan zarar için açık bir delil olup sık sık hastalığa yakalanmaları ise düşünüp akıl yürütmekten nasibini alamamış

ebeveyni bile uyarmak için yeterlidir. Bu nazik alıştırmama teorisinin dayandığı karşılaştırma ve benzetme çok yüzeyseldir. Servet sahibi olan ebeveyn, küçük köylü çocuklarının yarı çıplak bir halde açıkta oynadıklarını görüp, buna işçi sınıfının genellikle sağlam bünyeli olması durumunu ekleyerek, bünye sağlamlığının açık saçık olmaya dayandığı yönündeki yanlış sonucu çıkarır ve kendi çocuklarını pek az giydirirler. Köyün çimenleri üzerinde koşuşan çocukların birçok konuda daha uygun şartlara sahip oldukları, ömürlerinin daima oynamakla geçtiği, her gün temiz hava teneffüs ettikleri, bütün bedenlerinin gereğinden fazla yüklenilmiş beyinlerle yıpratılmamış olduğu unutulur. Zira görünüşteki duruma ne kadar aykırı gözükürse gözüksün, onların bedensel sağlıkları yetersiz giyim sonucu değil belki buna rağmen de korunabiliyor. İşte biz bu diğer sonucun doğru olduğu ve çocukların bağımlı oldukları vücut ısısının kaybı sonucu kaçınılmaz zararlı sonuçlar ortaya çıkabileceği kanaatindeyiz.

Vücudu çıplaklığa dayanacak derecede sağlam olduğu takdirde bunun meydana getireceği dayanma gücü, çocuğun büyümesine zarar verir. Bu gerçek, hem hayvanlarda hem de insanda açık bir şekilde görülür. Shetland midilli atları havanın şiddetine, güney atlarından çok daha fazla dayanıklı iseler de bücür kalmışlardır. İskoçya dağlarındaki küçük ve büyükbaş hayvanlar soğuk bir iklimde yaşadıklarından, İngiliz emsallerinden daha küçük kalmışlardır. Kuzey ve Güney Kutup bölgelerinde yaşayan insan ırkları ortalama uzunluğun oldukça altındadır: Laponyalılar[147] ve Eskimolar çok kısadır. Soğuk iklim bölgesinde yaşayan ve çıplak gezmeye alışmış "Terra del Fuegians" insanlarıyla ilgili olarak Darwin kısa ve kerih (iğrenç) bir ifadeyle: "Bunların hemcinsimiz olduğuna inanmakta insan bayağı zorlanır." der.

Sıcaklıktan büyük bir yoksunluk sonucu ortaya çıkan bu cüceliği bilim açıklıyor. Gıda ve diğer maddeler nasıl olursa olsun o kısalığın meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğunu ispat ediyor. Zira daha önce de söylendiği gibi, vücudun her an maruz kaldığı soğuk hava yoluyla üşümeyi telafi etmek için, besini bir araya getiren bazı maddelerin sürekli olarak mayalanması gerekir. Sıcaklık kaybının miktarı ne kadar büyük olursa, mayalanma için gereken maddelerin miktarı da o oranda büyük olmak zorundadır. Hâlbuki sindirim organlarının gücü sınırlıdır. Bununla beraber ısı derecesini korumak için lazım olan bu kadar büyük miktardaki malzemeyi hazırlamaya mecbur olduklarından dolayı bünyeyi besleyip büyütmek için istenilen maddeleri ancak küçük bir ölçekte hazırlayabilirler. Yakılacak şeyler için pek fazla sarfiyat olması, diğer konularda gereken dengeleri doğal olarak bozar. İşte bundan dolayı zorunlu olarak ya boy kısa ya da bünye ve dokular kötü olur veya her iki eksiklik bir arada meydana gelir.

147 İskandinav yarımadasının kuzeyinde yaşayan Sami kökenli uluslardan biri olan halktır.

Giyimin büyük önemi bu zikrettiğimiz değerlendirmeden dolayıdır. Liebig'in[148] de dediği gibi "Giysilerimiz vücudumuzun ısısını koruduğu gibi aynı zamanda bir miktar gıda yerine de geçer." Elbise, ısı kaybını azaltarak, ısı seviyesini korumak için, gereken yakılacak şeylerin miktarını azaltır. Yakılacak şeyler hazırlama hususunda midenin üstleneceği görev azalınca, diğer gerekli malzemeyi daha büyük bir miktarda hazırlayabilir. Bu karşılaştırma, hayvan besleyenlerin tecrübesiyle de doğrulanmaktadır. Hayvanlar soğuğa karşı, durum ve şartlara göre, ya yağlarının ya kaslarının veya büyümelerinin zararına direnç sağlarlar. "Eğer besideki hayvanlar daha düşük bir sıcaklık derecesine maruz bırakılırlarsa, gelişmeleri gecikir veya beslenmeleri konusunda büyük tüketimlerle karşı karşıya kalınır." Mr. Appirley av atlarını istenilen duruma ulaştırmak için ahırın sıcak tutulması gerektiği konusunda çok ısrar etmektedir. Yarış atları besleyenler arasında da hayvanların soğuğa maruz bırakılmalarından kaçınılması bir temel kural olmuştur.

Etnolojinin (ırk bilimi) açıkladığı, çiftçilerle avcı ve at yarışçıları gibi sporcuların da desteklediği bu bilimsel gerçeğin, çocuklara daha fazla bir kuvvetle uygulanması mümkündür. Çocukların soğuktan etkilenmeleri ve zarar görmeleri, küçüklükleri ve gelişmelerindeki hız oranında büyüktür. Fransa'da yeni doğmuş çocuklar, kışın çoğunlukla kayıt için belediye dairesine götürülme sırasında hayatlarını kaybediyorlar. Mösyö Quetelet[149] Belçika'da "ocak ayında ölen iki çocuğa karşılık, temmuzda bir çocuk öldüğünü" ifade ediyor. Rusya'da da çocukların ölümü bayağı yüksek bir orandadır. Ergenlik çağına yakın zamanda bile henüz olgunluğa ermemiş bir bünye, soğuğa nispeten daha az dayanıklıdır. Nitekim genç askerlerin yorucu bir seferde derhal güç ve dirençlerinin kesilmesi buna tanıktır. Bunun sebebi ise gizli değildir. Yukarıda açıklamıştık ki giysi ile boyut (cüsse) arasındaki değişen oran sonucunda bir çocuk, yetişkin bir insana nispetle daha büyük miktarda ısı kaybeder. Şimdi ise bir çocuğun bu şekilde, içinde bulunduğu durumun çok fazla zararına olduğu konusunda uyarıda bulunmak gerekir. Lehmann[150] der ki: "Eğer çocukların ve hayvan yavrularının yaydığı karbondioksit eşit miktarda bir vücut ağırlığı üzerine hesap edilirse, çocukların tahminen büyüklerden iki kat daha fazla karbondioksit yaydıkları görülür. Hâlbuki yayılan karbondioksit miktarı, elde edilen ısının miktarıyla oldukça kesin bir şekilde orantılı olarak değişir. Bu şekilde, çocukların hepsinin vücudu her zaman aynı elverişli şartlara sahip olmasa da tahminen iki kat daha fazla ısıya ihtiyaç duyduklarını gözlemliyoruz.

148 Justos von Liebig (1803-1873): Alman kimyacıdır.

149 Lambert Adolphe Jacques Quetelet (1796-1874): Belçikalı sosyolog, istatistikçi, matematikçi ve gökbilimcidir.

150 Johann Georg Christian Lehmann (1792-1860): Alman bilim insanıdır.

Şimdi, çocuğu yetersiz giydirmenin ifade ettiği budalaca davranışı düşününüz. O halde soruyoruz: Hangi baba tamamen gelişmiştir, gerektiğinden daha az ısı kaybeder, her gün kaybettiğini karşılamak için hiçbir fizyolojik gereksinime ihtiyaç duymaz? Hangi baba bacakları çıplak, kolları çıplak, boynu çıplak olarak dolaşmayı faydalı bulur? Ayrıca hangi baba kendi vücudu için sakıncalı gördüğü bu durumu, kendisine oranla daha az dirence sahip olan yavrularına reva görür? Eğer kendisi yapıyorsa bile bu zararın başkaları tarafından çocuğa uygulanmasına karşı nasıl ilgisiz kalır? Bilmelidir ki sıcaklık derecesini korumak için gereksiz bir şekilde sarf edilen her dirhem gıda, bünyeyi beslemeye harcanacak gıdada eksilmeye yol açar. Bu durumda nezleye ve üşümekten doğan diğer rahatsızlıklara yakalanılmasa bile gelişme geriliği ve bünye zayıflığı zorunlu olarak ortaya çıkar.

"Bundan dolayı bu konuda kural, her durumda (iklimde) aynı tarzda giyinmeyerek vücudu az da olsa daima üşüme hissinden koruyacak şekilde, kişiden kişiye değişebilecek cins ve yeterli miktarı karşılayacak ölçüde giyinmektir." Önemini Doktor Combe'nin altını çizerek gösterdiği bu faydayı, bilim insanları ve doktorlar birlikte kabul ederler. Bu konuda fikir beyan etmeye yetkili olabilecek kadar donanımlı hiç kimseye rastlamadık ki çocukların kollarını bacaklarını çıplak bulundurmayı çirkin görmesin. Bulaşıcı hastalıklar gibi bulaşıcı olan bu âdetin özellikle ihmal edilen bir noktası varsa o da budur.

Esasında, anne-babaların sadece akılcı olmayan bir modaya bağlılık adına çocuklarının bünyelerine vahim bir şekilde zarar verdiklerini görmek yürek parçalayan bir manzaradır. Her ne kadar Galyalı[151] komşularımızın akıllarına gelen her deliliği kendileri için uygun bulmaları derin bir üzüntü sebebi ise de, Le petit Courrier des Dames (Hanımlardan Küçük Postalar) adlı dergide görülen herhangi bir soytarı elbisesini, uygun olmayacağını ve yetmeyeceğini hiç dikkate almadan çocuklarına giydirmeleri şaşkınlık sebebidir. Bu şekilde çocuklara az veya çok bir sıkıntı verilir, onların sık sık hastalıklara yakalanmalarına da yol açılmış; büyümeleri geriletilip, savunma mekanizmaları tahrip edilmiş olur. Sonuç olarak çoğunlukla vaktinden önce bir ölüm gerçekleşir. Bütün bunlar ise, Fransızların şuursuzca keyif düşkünlüğünün emrettiği boyda ve onun tavsiyesi olan kumaşlardan giysiler yapma konusunda kabul ettiği gereklilikten ileri gelir. Anneler, sadece modaya uymalarının hatırına çocuklarını uygunsuz giyindikleri için bu şekilde cezalandırıp zarar vermekten kaçınmazlar, belki yine aynı sebepten dolayı çocuğun sağlıklı faaliyetler yapmasını engelleyecek biçimde elbise giymeye de mahkûm ederler. Göze hoş görünmesi için, çocukların serbestçe oynamalarının doğuracağı zorlamalara

151 Galya (Gallia, La Gaule), Fransa'nın eski adıdır, aynı zamanda antik çağda Akdeniz, Alpler, Ren nehri ve Atlas Okyanusu arasında kalan bölgenin (yani hemen hemen günümüz Fransasının sınırları) ismidir. Burada yaşayan halk da Galyalılar olarak adlandırılır.

dayanmayacak renk ve kumaşlar seçilir. Giysilerin bozulmasına meydan vermemek için çocukların istedikleri gibi oynamaları yasaklanır. Yerde yuvarlanan bir çocuğa "Haydi kalk bakayım! Temiz giysilerini kirleteceksin!" şeklinde suçlayıcı bir emir gönderilir. Gözetimi altında bulunan çocuklardan biri yoldan ayrılıp kenardaki duvara tırmanmak istediğinde öğretmeni "Buraya gel temiz çoraplarını kirleteceksin!" diye bağırır. Bu şekildeki zarar iki katlıdır. Çocuklar, annelerinin zarafet ölçülerine ulaşabilsinler ve annelerine gelen misafirlerin takdirine erişebilsinler diye, miktar (bedeni örtme) bakımından yetersiz ve dokuması açısından uygunsuz elbise giymeye zorlanır. Daha sonra çok kolay yıpranabilen bu elbiselerin temiz kullanılabilmesini ve yıpranmamasını sağlamak amacıyla, bir çocuk için o kadar doğal ve gerekli sayılan serbest eylem ve davranışları sınırlandırılır. Uygun şekilde giyilmediği zaman, yaşamsal öneme sahip olan yerde yuvarlanma, düşüp kalkma gibi davranışlar elbisenin bozulmaması için derhal yasaklanır. Keşke bu yaklaşımdaki korkunç zulüm, ona uyanlara ve onu sürdürenlere gözükebilseydi. Sağlığın bozulması, yetersiz kuvvet ve sonuç olarak hayatta başarısızlık sebebiyle bu bilinçsizce gösteriş düşkünlüğü yüzünden her sene binlerce insan, annelerinin saçma gururları önünde zamansız bir ölüm ile kurban olmaktan kurtulsalar bile, talihsizliğe mahkûm olduklarını iddia etmekte tereddüt etmeyiz. Şiddetli tedbirleri tavsiye etmeyi arzu etmesek de bu sakıncalar, babaların kesin müdahalelerini meşru kılacak ve hatta onların müdahalelerini davet edecek düzeyde büyüktür.

Şimdi ulaştığımız sonuçlar şunlardır: Çocukların giysilerinin, bir taraftan sıkıntı oluşturacak ölçüde ısı verecek kadar abartılı olmamakla beraber, üşüme hissine engel olması için yeterli derecede olması gerekir.[152] Ayrıca çoğunlukla kullanılan incecik pamuk yün veya her ikisi karışık kumaşlar yerine kaba yün kumaşlar gibi soğuğu geçirmeyen güzel bir maddeden yapılması; çocukların oyunları sırasında oluşabilecek yıpranma ve darbelerden nispeten daha az etkilenecek ölçüde sağlam olması ve renklerinin kullanılmaktan ve ışıktan çabucak bozulmaması gerekir. Bedensel hareketlerin önemi konusunda birçok kimse bir dereceye kadar bilgi sahibi olmuştur. Muhtemelen, beden eğitiminin bu şartı hakkında hiç olmazsa erkek çocuklara ilişkin kısmına dair diğer şartlarının çoğundan daha az söz söylemek gerekecektir. Resmi ve özel okulların her birinde oldukça uygun oyun yerleri bulundurulur ve okul dışındaki eğlenceler için de adet olduğu üzere olduk-

152 Kol ve bacaklarının çıplaklığına eskiden beri alışmış çocukların açık kısımlarının üşüdüğünü hissedemeyecek bir hale geldiklerini hatırlatmak gerekir. Alışkanlık dolayısıyla biz de açıkta bulundurduğumuz halde ellerimizin ve yüzümüzün üşüdüğünü hissetmeyiz. İşte bu şekildeki çocukların da her ne kadar artık hisleri çıplaklığa karşı kayıtsız bulunursa da, bundan dolayı bütün bedenlerinin zarardan korunduğuna hükmetmek doğru olmaz. Nitekim Fuegianların (Güney Amerika'nın güney ucunda yaşayan yerli bir halk) çıplak vücudu üzerine düşüp eriyen karlara karşı kayıtsız durmasından zarar görmedikleri sonucu çıkarılamaz (Herbert Spencer'ın kendi eklediği dipnottur).

ça bol bir vakit ayrılarak bunların da gerekliliği onaylanır. Diğer noktalarda değilse bile, bu yönde çocuklardaki doğal yönlendirmenin tam anlamıyla yararlanma ile takip edilebileceğinin hakkı teslim edilmiş gibi görünüyor. Gerçekten çok uzun olan sabah ve öğleden sonra derslerinin, birkaç dakikalık açık hava teneffüsüyle kesilmesi konusundaki yeni sistemde, okul düzenlemelerini çocukların bedensel yeteneklerine uygun hale getirmeye yönelik, artan bir eğilim gözlemliyoruz. Bundan dolayı bu kısımda gerek itiraz gerekse tavsiye amaçlı söylenecek şey pek azdır.

Fakat bu kabulümüzü, "bugüne kadar olduğu gibi erkek çocukların dikkate alındığı" cümlesini ekleyerek kayıt ve şarta bağladık. Yazık ki meselenin kız çocuklarla ilgili yönü tamamen başka türlüdür. Her ne kadar biraz garip ise de tesadüfen her gün bir karşılaştırma yapabilme fırsatı bulabiliyoruz. Önümüzde hem bir kız hem de bir erkek okulu var, bunların arasındaki zıtlık ise kayda değer niteliktedir. Birinde büyük bir bahçenin neredeyse tamamı oyunlar için geniş bir alan oluşturacak şekilde açılmış, yüzeyine kum dökülmüş ve beden sporları için direkler, enine demir çubuklar konulmuş. Her gün sabah yemeğinden önce, aynı şekilde saat on bire doğru ve öğleyin ve yine öğleden sonra ve aynı şekilde akşam tatilinden sonra bir defa daha çocukların oynamak için koşuşturmaları sırasındaki gülüşme ve bağırma sesleriyle bütün civar çınlıyor. Onlar oyunda bulundukları sürece hem gözler hem de kulaklar şahitlik eder ki nabızları attıran ve her organa sağlık temin eden bu mutluluk verici eylem sırasında tamamen kendilerinden geçmişlerdir. Genç Kızlar Okulu'nun (Establishment for Young Ladies) sunduğu görüntü bununla ne kadar da benzeşmezlik ifade etmektedir! Haberdar edilinceye kadar, erkek çocukların okulu kadar yakınımızda bir kız okulu bulunduğunun ciddi olarak farkında bile olmamıştık. Bahçe, diğeri kadar büyük olduğu halde çocukların eğlencesine sebep olacak bir işaret göremedik; alışılmış yazlıklar tarzında her tarafı güzelce düzenlenmiş çimenlerle, kum döşenmiş yollarla, ağaçlarla, çiçeklerle örtülmüş bu kuruma, beş aylık bir süre zarfında ne bir gürültü ne de bir gülme dikkatimizi yöneltemedi. Nadiren, kızların ellerinde ders kitapları ile dolaştıkları veya kol kola gezindikleri görülebilirdi. Evet, yalnız bir defa bir kızın bahçede diğerini kovaladığını gördük. Bundan başka bedensel faaliyetlere dair hiçbir şeye rastlamadık.

Acaba bu hayret verici fark nereden kaynaklanıyor? Acaba bir kız çocuğunun bünyesi, etkin hareketlere hiç ihtiyaç hissetmeyecek derecede erkek çocuklarınkinden farklı mıdır? Acaba erkek çocukların mecbur oldukları gürültülü oyunlara yönelmekten kız çocukları mahrum mudur? Yoksa erkek çocuklarda uygun şekilde gelişmenin şartı olan bedensel eylemlere teşvik edici gözüyle bakılarak kabul edildiği halde, bunların kız kardeşlerini doğa, herhangi bir amaç olmaksızın veya okul öğretmenlerini kızdırmak için mi vermiştir? Bununla beraber belki de biz

nazik cinsi (bayanları) eğitenlerin yaklaşımlarının sebebini yanlış anlıyoruz. İçimize öyle belirsiz bir şüphe geliyor ki, kadınların güçlü bir bünye ile yetiştirilmesi beğenilmiyor; sağlam ve sağlıklı bir hayat ve bol enerji, halka layık meziyetten sayılıyor. Biraz zayıflık, bir milden fazla yürümeye tahammül edemeyecek ölçüde yorgunluk, zor beğenen ve kolay vazgeçen bir iştah, adet olduğu üzere kuvvetsizliğe bağlı olan çekinme ve utanma hissi, hanımlığa daha çok yakışır hususlardan sayılır. Bunları hiç kimsenin açıktan açığa itiraf edeceğini ümit etmeyiz; fakat zannederiz ki öğretmenlerin fikirleri, şu örnekle pek benzer bir genç hanım hayaliyle yetinmiştir. Eğer gerçekten hal böyle ise, güçleşmiş olan yöntem, bu amacı elde etmek için pek güzel hesap edilmiştir. Fakat diğer cinsin [erkeklerin] en fazla beğendiği kadın örneklerinin de böyle olduğunu zannetmek büyük hatadır. Erkeklerin, erkek gibi kadınlara alışılmış bir şekilde âşık olmadıkları şüphesiz gerçektir. Kendilerinden üstün bir gücün himayesine boyun eğecek derecede ölçülü bir güçsüzlüğün, çekiciliğin esaslarından olduğunun hakkını tamamen teslim ederiz. Fakat erkeklerin hislerine uyan bu fark doğal ve köklü bir farktır ki, yapay araçlara müracaat etmeksizin de kendiliğinden meydana gelir. Yapay tedbirler ile bu farkın derecesini güçlendirilmeye çalışıldığı takdirde artık o, çekiciliğe değil nefrete sebep olur.

Görgü kuralları savunucularından bazıları "Öyle ise kızları başıboş bırakalım da erkek çocuklar gibi sert ve hoyrat mı olsunlar?" diye itiraz edeceklerdir. İşte okul öğretmenlerinin yüreklerinden hiçbir zaman ayrılmayan endişenin bu düşünceden dolayı olduğunu zannediyoruz. İş incelenip araştırılınca anlaşılır ki, erkek çocuklar için her gün uygun görülen gürültülü oyunlar Genç Kızlar Okulu'nda cezayı hak eden bir kabahat teşkil ediyor ve bu davranışların yasak oluşunun sebebi olarak "kızlarda hanımlara yakışmaz alışkanlıkların kazanılması endişesi" olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Bununla beraber bu endişe tamamen yersizdir: Erkek çocukların oynamasına izin verilen oyunlar onların daha sonra efendi olmalarına engel olmadığı halde, aynı eğlenceler niçin kızların hanım olmalarına engel olsun? Çocukların okul bahçesindeki oyunları her ne kadar sert ve gürültülü ise de okulu bitirmiş gençlerin sokaklarda "birdirbir" ve salonlarda zıp zıp oynamakta sakınca görmediklerine rastlanmıyor. Çocukluk giysilerini attıkları zaman çocuksu eğlencelerden de vazgeçiyorlar ve büyüklere yakışmayan her şeyden çekinmeye bir eğilim, çoğu kez gülünç bir eğilim geliştiriyorlar. Onlar uygun bir yaşa eriştiğinde ağırbaşlı erkek tavrı, erkek çocukların oyunlarına bu kadar etkili bir engel ortaya koyduğu halde, ergenlik yaşı yakınlaştıkça yavaş yavaş etkinliği artan kadın utangaçlığı da kız çocuklarının oyunlarına yine böyle etkili bir engel koymaz mı? Kadınlar gösterişe erkeklerden daha çok önem vermezler mi ve sonuç olarak kadınlarda sert ve gürültülü davranışlara karşı daha büyük bir sakınma hissi uyan-

maz mı? Kadınlık hislerinin ancak okul öğretmenlerinin şiddetli eğitim kuralları sayesinde şekillenip olgunlaşacağı fikrine kapılmak ne kadar boştur!

İşte bu noktada, diğer konularda olduğu gibi sahte ve doğaya aykırı sakıncalı tedbirlere karşı gelmek için diğer bir yapay tedbire başvurulmuştur. Doğuştan gelen hareketler ve beden jimnastiği yasaklanmış, hiçbir beden jimnastiği yapmamanın kötü sonuçları da önceden belli olduğundan, doğal olmayan bir jimnastik yöntemi kabul edilmiştir. Bunun hiç yoktan iyi olduğunu düşünsek de, oyunların yerini tamamen tutacağını kabul edemeyiz. Bunun eksiklikleri, hem olumlu hem de olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Her şeyden önce, bu belirli kas hareketleri zorunlu olarak, çocuk oyunlarının gerektirdiği hareketlerden daha az çeşitli, bununla beraber ondan daha sınırlı olduğundan, vücudun her bölgesine eşit derecede faaliyeti dağıtamaz. Bundan dolayı bu eylem, vücudun ancak bazı belli bölümlerine has kılınmakla, diğer şekildekinden (oyun oynamaktan) daha çabuk yorgunluk meydana getirir. Şunu da ilave edelim ki, bedenin belli bölümlerinin bu faaliyeti devamlı bir şekilde tekrar ederse, uygun olmayan bir gelişmeye sebep olur. Yine bu şekilde yapılan beden jimnastiği, yalnız eşit olmayan faaliyet bölümünden dolayı değil belki uygun ölçüde merak ve ilgi de uyandırmadığı için miktar bakımından eksik olacaktır. Bazı defalar belirli bir ders şekline sokulmak suretiyle nefret verici bir hale dönüştürülmese bile, aynı tekdüze hareketler, cazibesiz olması yönüyle çok çabuk usandırır. Gerçi rekabet hissi bu konuda güdüleyici olabilirse de, çeşitli oyunların doğurduğu zevk gibi devamlı bir teşvik ve tahrik edici olamaz. Bununla beraber en mühim itiraz ortadan kaldırılmış olmuyor. Jimnastik, ortaya çıkardığı kas faaliyetinin miktarı açısından oyunların gerisinde olduğu gibi, nitelik açısından da daha aşağıdır. Yapay beden hareketleri yöntemlerinden çabuk bıkılmasına sebep olarak gösterilen bu göreceli çekicilik, sözü edilen yöntemlerin bünye üzerinde gerçekleştirdikleri etkilerin oranının da aşağıda kalmasına sebep olmaktadır. Uygulanan beden hareketlerinin miktarı eşit oldukça, bu hareketlerin uygun olup olmamasının önemi olmayacağı yönünde halkın geliştirdiği görüş, yanlıştır. Zevk ve heyecan uyandırıcı bir zihinsel ve psikolojik etkinin pek çok kuvvet sağlayan yönü vardır. Bir hastanın üzerinde, memnuniyet uyandıran haberlerin veya bir eski dostunun ziyaretinin uyandırdığı etkileri düşününüz. Araştırma yapan doktorların, zayıf hastalara sevinçli ve neşeli meclislerde bulunmayı tavsiye ettiklerini düşününüz. Durum ve konumun iyi yönde değişmesinin doğurduğu zevkin sağlık üzerinde ne kadar güzel etkileri olduğunu hatırlayınız. Gerçek şudur ki: Mutluluk ve memnuniyet, ilaçların en kuvvetlisidir. Kan dolaşımını hızlandırarak her organın görevini yerine getirmesini kolaylaştırır ve bu yolla eğer bünye sağlıklı ise onun derecesini artırmaya; sağlıklı değilse, onu kazanmaya yardımcı olur. İşte oyunların jimnastiğe üstünlüğü buradan kaynaklanır. Çocukların oyunlarına

karşı hissettikleri düşkünlük ve bu en şamatalı eğlencelerindeki zevk, bu yönüyle beden hareketleri kadar önemlidir. Jimnastik hareketleri ise ruhsal etkileri meydana getiremediklerinden dolayı esas itibariyle eksiktir.

Şimdi kol ve ayakların belirli ve düzenli hareketlere tabi tutulmasının hiç yoktan iyi olduğunu ve hatta ek olarak ölçülü olmak için bir araç olması bakımından bu hareketlere başvurmakta da fayda olabileceğini kabul etmekle beraber, bu sporun hiçbir zaman, tabiatın yönlendirdiği sporun yerini tutamayacağını iddia ederiz. Gerek kız gerekse erkek çocuklar için doğal yönlendirmenin kendilerini sevk ettiği oyun faaliyetleri bedenin sağlığı için daha çok gereklidir. Her kim ki bu oyunlara engel olursa, bedenin gelişmesi için Allah'ın koymuş olduğu kuralları yasaklamış olur.

Muhtemelen, yukarıda bahsettiğimiz konuların hepsinden daha fazla üzerinde düşünmeye uygun bir boyuta, hiç değinilmedi. Pek çok kişi farkına varmıştır ki; eğitim görmüş halk sınıfları içinde delikanlılar ve hepsinden önce ergenlik yaşına yaklaşmış olanlar kendilerinden biraz daha yaşlılara nispetle ne gelişmiş, ne de kuvvet kazanabilmişlerdir. Bu incelemeyi ilk işittiğimizde, bunun da şimdiki durumun aleyhine bir şekilde, geçmişi övme ve geçmişe saygıya ilişkin eski eğilimlerin belirmesinden kaynaklandığı kararına yönelmiştik. Eski zırhlara bakıldığında, günümüz insanlarının eski dönemlerdeki insanlardan daha iri yapılı olduklarını ve ölüm çizelgelerinden hareketle ortalama yaşam süresinde meydana gelen artışı dikkate alarak asılsız gözüken bu görüşe önem vermemiştik. Bununla beraber detaylı gözlemlerimiz, kararımızı sarsıntıya uğrattı. Karşılaştırma alanından işçi sınıfı çıkarılınca, çoğu durumlarda çocukların, babalarının boylarına erişemediklerini ve kemik yapısı itibariyle yaş farkından doğan ayrıcalık da hesaba katılmasına rağmen, yine de anne–babanın pek aşağısına düştüklerini gördük. Tıp uzmanları diyorlar ki: Günümüz insanları kan almaya eski insanlar kadar dayanamıyorlar. Zamanından önce saçların dökülmesi eskisinden çok daha fazla artmıştır. Yeni nesilde dişlerin çok erken çürümesi de hayret verici bir şekilde çoğaldı. Genel güç bakımından da eski ile yeni arasındaki zıtlık aynı şekilde dikkat çekicidir. Eski nesil, yemeli-içmeli, gürültülü-şamatalı bir hayat geçirdikleri halde, bugün sakin bir şekilde yaşayan yeni neslin tahammül edemeyeceği şeylere karşı koyabiliyordu. Pek çok alkollü içki içmelerine, zamanlarını bölmeye özen göstermeye, temiz havaya önem vermeyip genel temizlik konusunda da biraz dikkatsiz davranmalarına karşın son atalarımız çok ihtiyar oldukları zaman bile sakınmaksızın uzun çalışma sürelerine tahammül edebilirlerdi. Nitekim mahkeme kayıtları ve dava vekillerinin yıllıkları buna şahittir. Hâlbuki bedenimizin rahatlığıyla çok fazla ilgilenen, ölçülü bir şekilde yiyip içerek aşırıya kaçmaktan sakınan, temiz havaya ve sık sık yıkanmaya dikkat etmekle beraber daha gelişmiş tıp bilgilerinden de istifade eden

bizler, iş yükümüzün altında güçsüz kalıyoruz. Sağlık kanunlarına çok fazla uymaya çalıştığımız halde, aynı kanunlara meydan okuyan ecdadımızdan birçok konuda daha zayıf bulunuyoruz. Kaldı ki yeni neslin dış görünüşüne ve sık sık hastalanmasına bakılırsa, onlar büyük bir olasılıkla bizden de güçsüz ve beceriksiz olacaklardır.

Acaba bu durumların sebebi nedir? Acaba eskiden büyük ve küçüklerin fazla yemek yemeleri, şimdi genelde alışkanlık haline geldiğini belirttiğimiz az yemek yemekten daha az zararlı olduğundan mıdır? Yoksa "zorluklara alıştırmak" şeklindeki boş teorinin gereklilik olarak kabul ettiği yetersiz giyinme mi bu hallere sebep oluyor veya sahte bir edep ve nezaket ölçüsüne uyularak çocuklara yönelik oyuncakların yasaklanması mı sebeptir? Bizim düşüncemize göre, gençlerle ilgili sakıncaları meydana getirme konusunda bunlardan her birinin ortak katılımı olduğu ortaya çıkıyor.[153] Ancak diğerlerinin belki hepsinden daha baskın bir zararlı sebep var ki bu da fikirsel meselelerdeki aşırılıktır.

İhtiyara-gence yeni hayatın zorlukları daima artan bir şekilde etki etmektedir. Her türlü meşguliyette gittikçe artan rekabet, herkesin takat ve kuvvetini tüketmektedir ve bu daha şiddetli rekabet altında gençler, kendilerine uygun konuma ulaşmak için, şimdiye kadar yapılagelmiş olandan çok daha katı bir eğitime tabi tutuluyorlar. Bu şekilde hasar kat kat artırılıyor. Miktarı kat kat artıran rakiplerinin, kendilerini çok sıkıştırdıklarını gören ve bu sıkıntı altında çalışmakla beraber, daha lüks bir yaşam tarzına katlanmaya mecbur olan babalar, bütün sene pek az nefes almak ve pek kısa tatiller yapmak şartıyla gayet erken bir saatten çok geç saatlere kadar çalışmak zorunda kalıyorlar. Bu aşırı gayretleri ile zedeledikleri bünyelerini çocuklarına miras bırakıyorlar. Zihinsel yetenekleri, normal derecenin altında bir gayret sonucunda bile güçsüz kalmaya mahkûm olan bu zayıf çocuklara da, önceki nesillerin bu kadar dermansız düşürülmemiş çocuklarının tabi tutuldukları öğretim programından daha detaylı bir öğretim programı uygulanıyor.

Bu durumun tahmini çok basit olan üzüntü verici sonuçları, her tarafta görülmektedir. İstediğiniz yere gidiniz, çok geçmeden gözlerinizin önünde, uygun olmayan bir öğretim ile örselenmiş her iki cinse mensup çocuklar ve gençler bulursunuz. Kimi bu şekilde meydana gelen zayıflık ve güçsüzlükten kurtulmak

153 Aşı yoluyla vücuttaki hastalıkların bazı gizli şekillerinin çoğalıp bulaşmasının da küçük bir sebep oluşturduğundan emin değiliz. Patolojide (hastalık biliminde) bazı olaylar göstermektedir ki, aşılanmış bir çocuğun vücut sistemi kabarcık ve çıbanlar aracılığıyla aşı virüsünü dışarı atar. Özellikle eğer bu maddeler, -ki bunlardan bazıları en zararlısıdır, -deri yoluyla dışarı atılabilecek türden ise bunlar da aşı virüsüyle birlikte vücuttan çıkartılır. Dolayısıyla çok hafif seyreden bir hastalığa sahip çocuktan alınan orta derece etkiye sahip aşı akkanı (lenfi) yoluyla hastalıkların diğer çocuklara, onlardan da başka çocuklara geçmesi olası bir durumdur (Herbert Spencer'ın kendi eklediği dipnottur).

için senelerce köylerde hava değişikliğine mecbur olmuştur. Bir başkasında ise, aylarca devam etmiş ve daha pek uzun süre devamı mümkün olan beyinde kan toplanması durumunu görürsünüz. Bazen bir ateş yükselmesi durumuna rastlarsınız -ki okulda bu şekilde gerçekleşen aşırı yorgunluktan ileri gelmiştir-, bazen daha önce bir defa daha okulu bırakmaya mecbur olup, geri döndükten sonra da sık sık bayıldığı için derslikten çıkarılmakta olan bir öğrenciyi görürsünüz. Anlattıklarımızın tamamı gerçektir. Bulunması için zahmetle aranmış olaylar değil, son iki yıllık süreçte ve hem de çok sınırlı bir alan içerisinde gözümüzün önünde kendiliğinden gerçekleşmiş olaylardır. Gördüklerimiz yalnız bu kadarla da kalmıyor. Çok yakın zamanda açıkladığımız gibi, geçirilen hastalıkların ne şekilde miras kaldığını inceleme fırsatını elde ettik. Annesi-babası kuvvetli bir hanım, yatılı bir İskoç okulunda yeterli miktarda gıda alamama ve aşırı çalıştırılma sebebiyle bünyesi bakımından o kadar zedelenmiş ki, sabahları yatağından kalktığı zaman daima baş dönmesinden dolayı ıstırap çekiyor. Onun çocukları da, kendisinin beyin yorgunluğunu miras olarak almışlar ve içlerinden bazıları baş ağrısına veya baş dönmesine uğramaksızın azıcık bir fikir üretmeye tahammül edemiyor. Şimdi de her gün gözetimimiz altında bulunan bir genç hanım vardır. Bunun okulda geçirdiği eğitim dönemleri, vücudunda hayatı boyunca silinmeyecek tahrip izleri bırakmıştır. Bedensel hareketlere takati kalmayacak derecede yorulmuştur. Bugün eğitimini tamamlamış ise de daima şikâyeti işitilir. İştahı çok az, çok zor beğeniyor ve etten nefret ediyor. Hava sıcak bile olsa onun elleri-ayakları daima soğuk; çok kısa bir süre devam etmek şartıyla yavaş yavaş yürümekten başka her şeye engel olacak derecede bir kuvvetsizlik; merdiven çıktığı zaman kalp çarpıntısı, büyük bir görme zayıflığı... İşte bütün bunlar gelişmesi durdurulmuş bir bünyenin, dokularıyla birlikte yakalanmış olduğu sonuçlar. Bu örneğe, aynı hanımın sevdiği ve aynı zamanda okul arkadaşı olan bir kişinin durumu da eklenebilir: Bu da aynı şekilde zayıf, sakin olduğu bir durumda dostlar arasında bulunmak bile bayılmasına sebep olur. Kendisini devamlı takip ve tedavi eden doktoru, onu da okula gitmekten ve kitap okumaktan tamamen men etmiş.

Gözle görülebilen zarar bu kadar çok olduğuna göre, küçük ve dikkat çekmeyen hasarlar kim bilir ne kadar çok ve geneldir? Hastalığın aşırı çalışmaya dayandırılabileceği bir hale karşı birçok haller olabilir ki bu durumlarda hastalık kendini göstermeksizin yavaş yavaş birikir veya organların sık sık görevlerini yapamaz hale gelmeleri, şu ya da bu özel sebebe veya vücudun zayıflığına atfedilir. Bünyenin büyümesi gecikir, vaktinden önce durur veya gençliğindeki aşırı gayret ve çabadan doğup bugün çok artmış olan zihinsel düzensizlik yönünde bir durum meydana gelir. Sağlığın bu şekilde çoğunlukla nasıl harap olduğu gerçeği, çok çalışan sanat ve ticaret adamlarının sık sık hasta olmalarını dikkate aldıktan sonra, uygun ol-

mayan bir çalışma ve anlayışın çocukların henüz gelişmemiş bünyeleri üzerinde meydana getireceği daha vahim sonuçların neler olabileceğini düşünecekler için gizli kalmaz. Çocuklar ne bedensel yorgunluğa ne de zihinsel hareketliliğe yetişkinler kadar tahammüllü değillerdir. Bu durumda tahmin edersiniz ki, yetişkinler kendilerinden istenen aşırı düşünce gayreti altında ıstıraplarını gizleyemiyorlarsa, çoğunlukla aynı ölçüdeki aşırı düşünce gayretinin gençlere yükleyeceği eziyet ve hasarların epeyce büyük olması söz konusudur.

Doğrusu, okulda uygulanan düzenlemeleri incelediğimizde, genellikle bunların, çocukların bünyesi üzerinde ne kadar büyük hasarlar oluşturduğuna değil, çocukların bunlara nasıl tahammül ettiğine hayret ediyoruz. Sir John Forbes'in kendi kişisel deneyim ve bilgilerine dayanarak ve birçok araştırma sonucunda bütün İngiltere'de orta sınıftan kız okulları için bir ortalama örnek olduğunu ifade ettiği şu örneği ele alınız. Biz burada zamanın detaylı ayrımlarını dikkate almayıp yalnız yirmi dört saatin özetini veriyoruz:

- Uyku için 9 saat (küçükler için 10 saat)
- Ders ve çalışmalar için 9 saat
- Okulda veya evde yaşça daha büyüklerin kendi isteklerine bağlı çalışmalar için 3,5 saat ve küçüklere oyun için 3,5 saat (daha küçüklere oyun için 2,5 saat)
- Yemekler için 1,5 saat
- Havanın güzel olması şartıyla ve alışılmış bir davranış olarak belli zamanlarda açık havada egzersizler, ellerinde ders kitaplarıyla düzgün yürüyüşler için 1 saat.

Sir John Forbes'in açıklamasıyla "insanı hayretlere düşüren bu yöntemin" sonuçları ne olabilir? Tabii ki zayıflık, kansızlık, takatsizlik ve genellikle sağlık bozukluğu olur. Fakat adı geçen şahıs daha fazlasını buluyor. Bu araştırmacı, düşünmeye sonuçları bakımından gösterilen büyük özen sebebiyle, beden sağlığını bu yolla fazlasıyla ihmal etmenin, beyni uzun süre egzersiz ve antrenmana tabi tutup bedensel organları dinlendirmenin, yalnız organların görevlerinin düzensizleşmesiyle değil belki kötü bir bedensel şekillenme ile de sonuçlandığını görmüştür. Diyor ki: "Geçenlerde büyük bir şehirde kırk kız çocuğunun bulunduğu bir gece okulunu ziyaret ettik ve dikkatli bir inceleme sonucunda öğrendik ki, okulda iki yıl kalıp da, -kız öğrencilerin çoğu bu kadar kalmıştı-, az çok kambur olmamış bir kız yokmuş (Uygulamalı Tıp Ansiklopedisi, Cilt 12, s. 697-698).

Muhtemelen, bu zatın sözünü ettiği 1833 tarihinden bu yana bazı yenilikler gerçekleşmiştir diye ümit ve temenni ederiz. Ancak bahsedilen tarzın bugün dahi mevcut olduğuna ve hatta bazı hallerde eskiden daha fazla aşırıya vardırılmış bulunduğuna bizzat tanıklık edebiliriz. Son olarak gençlere mahsus bir öğretmen okuluna gittik. Bu, son zamanlarda okullara iyi eğitim görmüş öğretmenler yetiştirmek arzusuyla oluşturulmuş kurumlardan biriydi. Burada resmi teftişler bakımından özel okul öğretmenlerinin düşündüklerinden daha fazla birtakım uygulamalar beklerken, günlük işlerin aşağıdaki gibi olduğunu gördük:

- 06.00: Yataktan kalkış
- 07.00–08.00: Ders çalışma
- 08.00–09.00: Kutsal kitap okuma, dua, kahvaltı
- 09.00–12.00: Ders
- 12.00–13.15: Boş zaman, dinlenme, yürüyüş ve diğer egzersizler, ancak çoğunlukla ders çalışma
- 13.15–14.00: Öğle yemeği (fakat yemek normalde 20 dakika sürer)
- 14.00–17.00: Ders
- 17.00–18.00: Çay ve dinlenme
- 18.00–20.30: Ders çalışma
- 20.30–21.30: Ertesi günkü derslere hazırlanmak için kişisel etütler
- 22.00: Uyuma.

Bu durumda yirmi dört saatin 8 saati uykuya ayrılıyor. 4 saat 15 dakika giyinmek, dua, yemek ve bunlarla beraber kısa kısa dinlenme zamanlarına denk geliyor. 10,5 saat çalışmaya tahsis edilmiş oluyor. Hareket ve beden eğitimine ise 1 saat 15 dakika kalıyor ki bu da isteğe bağlı olduğu için çoğunlukla ihmal ediliyor. Beden eğitimine ayrılan zamanın okumakla geçirilmesi yoluyla, önceden düzenlenmiş olan çalışma zamanı on bir buçuk saate çıkarılmakla yetinilmeyip, öğrencilerin bazıları derse çalışmak için sabahleyin dörtte uyanıyorlar ve bu hareketlerinden dolayı hocalarının da isteklendirme ve kışkırtma davranışlarıyla karşılaşıyorlar. Bir sınırlı zaman süresince öğrenilecek şeyler o kadar çok ve şeref ve haysiyetlerini öğrencilerine ciddi sınavlar verdirmekte gören öğretmenlerin gayreti o kadar sert ki, çocukların her gün on iki-on üç saate kadar düşünmekle meşgul olmaları alışılmamış bir durum değildir.

Bu şekilde oluşturulan bedensel zararların ne kadar vahim olduğunu görmek için olağanüstü güçlere sahip bir kişi olmaya gerek yoktur. Okul içinden birinin

anlattığına göre kırmızı yüzlü olarak gelen öğrenciler derhal sararıp soluyor. Hastalık oldukça fazla, hasta listesinde her zaman birileri bulunuyor. İştahsızlık ve sindirim bozuklukları çok yaygın görülüyor. İshal, en yaygın hastalıklardan biri olup, çoğunlukla öğrencilerin üçte birinin başı aynı zamanda bununla dertte bulunuyor. Herkes baş ağrısından şikâyetçi ve bazılarınınki aylarca devam ediyor. Hâlbuki öğrencilerin ancak yüzde birkaçı büsbütün güçten düşer ve tahsili terk eder.

Örnek sayılmaya layık olan, zamanın bilgili sayılabilecek kişileri tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan bir eğitim kurumunda bu gibi yöntemlerin kabul edilmesi gerçekten hayret verici bir durumdur. Hazırlanmak için gayet kısa süreler bırakarak oldukça zor sınavlar yapmanın, bunlara tabi tutulanların sağlıklarını çaresiz bozacak ölçüde bir çalışma tarzını zorunlu kılıyor olması gaddarlık olmasa bile, hakkında ah çekecek ve yanıp yıkılacak kadar büyük bir cehalete kanıttır.

Bu durum şüphesiz istisnadır ve örneğine belki ancak aynı sınıfa mensup kurumlarda rastlanır. Bununla beraber bu kadar aşırı durumların az çok var oluşu, yeni neslin zihinlerinin gereğinden fazla yorulduğunu kanıtlamak için yeterlidir. Bu öğretmen okullarının şartları, eğitimli sınıfların fikir ürünü olmaları itibariyle, başka hiçbir delil olmasa bile abartılı derecede sert bir öğretim yöntemine kuvvetli bir eğilim gösterildiğinin kanıtıdır.

İlkokul çağındaki çocuklara aşırı öğretimin zararları herkesçe bilindiği halde, gençlik döneminde düşünce gayretinin aşırılığındaki tehlikelerden bu kadar az haberdar olmayı tuhaf görüyoruz. Ebeveynlerin çoğu, kısmen, yeni doğmuş çocuklardaki hızlı gelişimin sakıncalı sonuçlarını bilir. Her toplumda küçücük çocuklarının zihinlerini erkenden harekete geçirmeye çalışan ebeveynler ayıplanır ve zihni, zamanından önce harekete geçirme konusundaki çekingenlik, bu harekete geçirmenin sonuçları hakkındaki yeterli bilgilerin etkilerine oranla daha büyüktür. Nitekim bize, çocuğu sekiz yaşına ulaşmadıkça hiçbir ders vermemeye niyet ettiğini söyleyen en seçkin fizyoloji profesörünün bu düşüncesindeki mesaj da buna şahittir. Bununla birlikte, çocuklarda zekânın zorla artırılmasının ya vücudun zayıflığına veya önünde sonunda sersemliğe sebep olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçek olmasına karşın, aynı gerçeğin gençlik dönemlerinde de ortaya çıkabileceği anlaşılmamış gibi görünüyor. Hâlbuki bu konuda hiç şüphe yoktur. Belirli bir düzen ve belirli bir ölçü vardır ki, güç ve beceriler gelişmeye başladıklarında buna tabi olurlar. Eğer öğretim yöntemi bu düzeni yeterli görürse ne güzel... Tersine, kolaylıkla anlaşılıp özümsenemeyecek ölçüde kapalı ve soyut bir kısım bilgiler verilerek üst düzey beceriler zamanından önce yüklenir ve onlar yorgun bırakılır veya abartılı bir öğretimle zihinleri yaşına uygun derecenin üstünde gelişirse, bu yolla elde edilecek doğal olmayan fayda ilaç değildir veya daha fazla zarara eşlik eder.

Zira doğa, sert bir hesap uzmanıdır. Ondan, bir taraftan vermeye yetenekli olduğu şeyden daha fazla istekte bulunursanız, diğer taraftan zorlayıp eksilterek hesabını mutlaka eşitler. Eğer onu (doğayı) kendi seyrine bırakır fakat her hayat devresinin bedensel ve zihinsel gelişmesi için gerekli olan ilk mayayı uygun miktar ve cinsten olmak şartıyla hazırlarsanız, en sonunda az çok uygun bir şekilde gelişmiş bir birey ortaya çıkarır. Ancak bedenin herhangi bir kısmının zamanından önce doğal ölçüsünden daha fazla büyümesi konusunda ısrar ettiğinizde, bu kısım az çok bir nefret ve öfke eseri ortaya çıkarmakla beraber arzunuza razı olursa da, sizin zorladığınız aşırı çalışmayı yapabilmek için, kendisinin daha önemli olan görevlerinden bazılarını eksik bırakmak zorunda kalır. Hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayınız ki, tüm bedenin herhangi bir dakikada sahip olduğu yaşamsal gücün miktarı sınırlıdır ve sınırlı olması itibariyle ondan belirli bir ölçüden daha fazla verim almanıza imkân yoktur. Çocuklarda ve gençlerde bu yaşamsal enerjiye yönelen görevler hem çeşitli hem de gereklidir. Daha önce de belirtildiği şekilde, her gün gerçekleştirilen beden hareketlerinden doğan zararlar telafi edilecek, her gün değişik işlemler yüzünden meydana gelen hasarlar tamir edilecek, vücudun belirli bir ölçüde gelişmesi için malzeme hazırlanacak; aynı şekilde beynin büyümesi için de hazırlık yapılacak. Bütün bunlara, bu kadar çok ihtiyacın karşılanması için gereken büyük miktardaki gıdanın sindirilmesi sırasında harcanacak kuvveti de eklemek gerekir. Şimdi bu kanallardan herhangi birine daha fazla güç göndermenin, bu fazlayı diğerlerinden kırpmak demek olduğu ilk bakışta tahmini ve ön bilgi olarak söylenebileceği gibi deney sonucu elde edilen bulgularla gerçek anlamda da kanıtlanmıştır. Tahminen herkes biliyor ki çok yemek yemek, hem zihne hem de bedene yorgunluk verecek ve çoğunlukla uykuyu getirecek şekilde bütün bünyeye etki eder. Yine herkes biliyor ki beden faaliyeti de aşırı zihinsel eylemlerin gücünü eksiltir ve herhangi ani bir eylemi takip eden geçici halsizlik veya otuz millik bir yürüme ve hareketin vücuda getirdiği yorgunluk, fikren çalışmaya karşı bir isteksizlikle birbirini takip eder. Bir ay süresince yaya olarak yapılan yolculuktan sonra zihnin tembelliği öyle bir dereceye varır ki, ona üstün gelmek için birkaç gün tam güçle çalışmaya ihtiyaç duyulur. Sözün özü, hayatlarını kasların çalışması ile geçiren köylülerde fikir faaliyeti pek azdır. Yine çok bilinen bir gerçektir ki, çocuklarda ara sıra karşılaşılan çabuk büyüme devrelerinde zihinsel ve bedensel zayıflık ile birlikte büyük bir güç kaybı görülür. Aynı şekilde yemekten sonra sert bir kas ve beden faaliyetinin uygulanmasının sindirimi durdurması ve çok erken yaşta ağır işlere verilen çocukların yaşıtlarına göre daha cılız ve küçük yapılı olmaları gibi haller de bir taraftaki aşırı eylemin, diğer taraflardaki eylemlerin eksik kalmasını gerektirdiğini içerir. Şimdi eksiklik ve fazlalık durumlarında varlığı ayrıntılı açıklamalardan anlaşılan kanun, diğer bütün durumlar için de mevcut ve

doğrudur. Güç ve eylemin bu yöntemle zararlı bir şekilde bölünmesi gereksiz ve boş isteklerin büyük, fakat ani olması halinde ne kadar kesin olarak gerçekleşiyorsa, bu gereksiz ve boş isteklerin hafif, fakat sürekli olması halinde de o kadar kesin bir şekilde gerçekleşir. Bununla beraber gençlik dönemlerinde zihin faaliyetinden kaynaklanan tüketim, doğanın belirlemiş olduğu dereceyi geçerse, diğer konular için yapılacak harcamaların sınırı, gerekenden aşağıda kalır ve zorunlu olarak birtakım sakıncalar doğurur. Bu sakıncaları özetleyerek düşünelim.

Beynin aşırı eyleminin, doğal eylemi ölçülü bir şekilde zorladığını varsayacak olursak, bu durumda bütün bedenin gelişmesi ve şekillenmesi üzerinde hafif bir olumsuz etkiden başka bir şey olmaz. Boyu, böyle bir etkinin olmadığı durumda ulaşacağı düzeyin biraz aşağısında kalır veya vücudun doğal sınırının biraz daha uzağına düşer ya da dokularının çeşit ve cinsi o kadar iyi olmaz. Fakat bu sonuçlardan birinin veya birkaçının gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Düşünme süresince ve aynı şekilde bu sürenin devamında, beyinde harcanan maddelerin telafi edilmesi için beyne giden fazla kan, bu zihin eylemi olmasa diğer organlara ve bağırsaklara gidecekti. Bu durumda bu kanın, malzemesini biriktirmeye hazırlandığı gelişme veya iyileşme fırsatı elden çıkmış demektir. Bu fiziksel tepkime kaçınılmaz olmakla beraber asıl mesele, gereğinden fazla zihinsel eylemin bu zarara karşılık gelip gelmediği, bedensel gelişimdeki bu geriliğin veya vücuda güç ve dayanıklılık veren dokuların oluşumundaki bu eksikliğin, kazanılan fazladan bilgilere bir karşılık olup olmayacağı maddesidir.

Zihinsel eylemlerdeki aşırılık iyice arttığı zaman daha vahim sonuçlar ortaya çıkar ve bunlar yalnız vücudun değil, belki beynin gelişmesine de hasar verecek hale gelir. İlk defa Mösyö Isidore St. Hilaire[154] tarafından ortaya konulup Mister Lewis'in Cüceler ve Devler adlı kitabında dikkati çektiği bir fizyoloji kanunu vardır ki bunun gereğince, büyüme ile gelişim arasında bir karşıtlık hüküm sürer. Gelişim karşılığında kullanılan büyüme sözcüğünden boyutun, cüssenin artması; gelişim sözcüğünden ise dokuların gelişmesi anlamı kastedilmiştir. Kanun, bu iki tür artışın herhangi birindeki fazla eylemin, diğerinde gerileme veya duraklama sonucunu doğuracağı yaklaşımından ibarettir. Buna, tırtıl ile koza içine girmiş kurdun durumu, pek bilinen bir örnek oluşturur. Tırtılda alışılmışın dışında hızlı bir boyut artışı görülürse de, dokuların çeşitlenmesi ve gelişmesi bakımından, tamamen büyümüş hali ile küçük hali arasında bir fark yoktur. Koza içine girmiş kurtta ise boyut büyümez; belki canlının, bu yaşam safhasında ağırlığı eksilir; fakat daha çeşitli bir doku bütünlüğünün oluşturulması, fevkalade bir eylemle devam eder. Burada çok açık bir şekilde görülen zıtlık, yüksek yaradılışlı canlılarda her iki işlem de aynı zamanda gerçekleştiği için daha az ayrımına varılabilir ve

154 Isidore Geoffroy Saint-Hilaire (1805-1861): Fransız hayvan bilimcidir.

gözlemlenebilir durumdadır. Fakat erkeklerle kızları karşılaştırdığımızda, bunu kendimiz de gereği gibi apaçık görürüz. Kızlar bedensel ve fikirsel olarak çabuk olgunlaşırlar ve büyümeleri de nispeten daha erken durur. Erkek çocukların ise bedensel ve fikirsel gelişmeleri daha geç, büyümeleri ise daha fazladır. Bunlar arasında öncekilerin (kızların) ergenlik yaşına eriştiği, olgunlaştığı ve bütün yetileri ve eylemlerini yerine getirmeye başladığı bir yaşta; yaşamsal güçleri vücut yapısı açısından gelişmeye daha fazla açık olan diğerlerine (erkeklere) oranla doku (kas ve iskelet yapısı) açısından daha yetersizdirler. Bu eksikliklerini gerek bedenen ve gerekse zihnen diğerlerine oranla daha beceriksiz olmaları ile açığa vururlar. Şimdi bahsetmekte olduğumuz kanun, bütün bedenin genel durumu hakkında doğru olduğu gibi, bir organın ayrı ayrı her parçası için de geçerlidir, doğrudur. Herhangi bir organın yapılış açısından doğal olmayan bir şekilde hızlı ilerlemesi, hacim bakımından büyümesinin vaktinden önce durması sonucunu doğurur ve bu durum, diğer organlar için ne kadar kesin bir şekilde gerçekleşirse, düşünme organı, beyin üzerinde de o ölçüde tam olarak meydana gelir. Hayatın ilk yıllarında kütlesi nispeten büyük, fakat doku itibariyle gelişmemiş olan beyinden, görevlerini aşırı bir faaliyetle yerine getirmesi istenirse, yaşıyla orantılı olan ölçüden daha fazla bir doku ve hücre gelişmesine, oluşmasına tabi olur. Ancak bunun sonucunda beyin, doğal şartlarda ulaşacağı büyüklük derecesi ve gücün gerisinde kalmış olur. Mevsimsiz gelişen ve belli bir süreye kadar önlerine çıkan bütün engelleri aşabildikleri halde, nihayet fikir ve ruhlarındaki eylem duruvererek anne-babanın yüksek ümitlerini boşa çıkaran çocukların ve gençlerin haline kısmî ve muhtemelen başlıca sebep işte budur.

Aşırı öğretimin bu sonuçları acı olmakla beraber, bünyenin tahribi, güç ve yetilerin zayıf ve halsiz düşmesi, duyguların hastalıklı olması gibi sağlık üzerinde meydana gelen sonuçlarına oranla muhtemelen daha az acı vericidir. Fizyoloji bilimindeki yeni buluşlar, bedenin yönetilmesi ve görevleri üzerinde beynin etkisinin ne kadar büyük olduğunu ispat ediyor. Beynin harekete geçmesi ile sindirim, kan dolaşımı ve sonuç olarak bütün organların hareketleri derinden etkilenir. İlk defa Weber[155] tarafından uygulanan ve beyni hafifçe zorlayarak, beyni karın boşluğundaki organlara bağlayan vagus sinirlerini (akciğer-mide siniri) uyardığında ortaya çıkan sonuçları deneyinde göstermiştir. Bu siniri uyarmakla kalbin eyleminin nasıl derhal durduğunu; uyarı ortadan kalktığında yavaş yavaş çalışmanın tekrar başladığını ve uyarı yenilenince ise yeniden durduğunu görmüş olan kişiler, çok fazla yorulmuş bir beynin beden üzerindeki zayıflatıcı etkisi hakkında çok güzel bir algı oluşturabilirler. Fizyoloji açısından bu şekilde açıklanan sonuçlar, günlük

155 Ernst Heinrich Weber (1795-1878): Deneysel psikoloji üzerine çalışmaları olan Alman fizyologdur.

alışılmış deneyimlerle de çeşitlendirilip aydınlatılmaktadır. Ümit, korku, gazap ve sevinç ile birlikte gerçekleşen heyecanı hissetmemiş ve söz konusu hislerin çok şiddetli olduğunun, bu duyguların yaşanması sırasında, kalbin hareketlerinin ne kadar zahmetli olduğunun farkına varmamış hiç kimse yoktur. Her ne kadar birçok kişi kalbin durması ve bayılmayla sonuçlanan kasların heyecanının bu son derecesini hiç yaşamamış iseler de, yine de herkes bunların bir neden sonuç ilişkisi olduğunu bilir. Aynı şekilde şiddeti belirli bir ölçüyü aşan ruhsal heyecan sonucu olarak midenin bozulması, çok bilinen bir hadisedir. Zevk ve acı verici ruhsal durumların iştahı kestiği bilinmektedir. Hoş veya hoş olmayan bir ruh halini doğuran bir olay sonrasında, yenilen şeyleri midenin geri tepmesi veya büyük zorluklarla ve istemeyerek sindirmesi nadir değildir. Beyinlerini çok yoranların da tanıklık edebilecekleri gibi, sadece zihinsel faaliyet bile aşırıya varınca benzer sonuçlar ortaya çıkarır. Dolayısıyla, beyin ile beden arasında aşırıya kaçma durumlarında kendini gösteren bu normal bağlılık, daha sınırlı düzeyde hissedilen durumlarda da mevcuttur. Beyinle ilgili bu şiddetli fakat geçici heyecanlar, organlarda nasıl şiddetli fakat geçici rahatsızlıklar oluşturuyorsa, daha az şiddetli fakat uzun süreli beyin heyecanları da iç organlarda hafif ve fakat kronik rahatsızlıklar meydana getirir. Bu, yalnız bir mantıksal çıkarım değildir, öyle bir gerçektir ki, bunu tıp alanında uzman olan herkes bilir. Devamlı ve hazin bir deneyim, buna bizi bile bizzat tanıklığa yetkin kılmaktadır. Şu sürekli düşünce yorgunluğunun kısmen tedavi edilebilmesi için, senelerce çalışmamayı zorunlu kılan çeşitli tür ve derecelerde bedensel hastalıklar ortaya çıkar. Bazen yalnız kalp etkilenir. Sık sık çarpıntı, nabız şiddetinin zayıflaması ve çoğunlukla nabız atışlarının yetmiş ikiden altmışa ve hatta daha aşağı inmesi gibi haller gözlenir. Bazen de midede düzensizlik meydana gelir: Hayatı çekilmez bir hale getiren, hiçbir ilaçla giderilemeyen, kökeni geçmişe dayalı olan bir sindirim bozukluğu baş gösterir. Birçok durumda ise hem kalp hem de mide hastalığa yakalanır. Uyku azalır ve kesintili bir hale gelir ve genellikle az çok bir ümitsizlik, ruhsal bozukluk ortaya çıkar.

Şimdi düşününüz ki çocuklara ve gençlere, aşırılık hevesi, zihinsel ve ruhsal heyecanla miras bırakılan hasar ne kadar büyüktür. Beynin, doğal ölçülerden daha fazla yorulması ve üzerine yüklenilmesinden, bu bahsettiğimiz bedensel hasarların az çok meydana gelmesi zorunlu olduğu gibi, bu hasar bir hastalık doğuracak derecede büyük olmadığı durumda bile, bütün bedenin yok olma sebeplerinin yavaş yavaş birikmesine yol açtığı kesindir. Az ve zor beğenen bir iştahla, yetersiz bir sindirimle, zayıf bir kan dolaşımıyla gelişme döneminde bulunan bir vücut, nasıl ilim-irfan, bolluk-bereket içinde olabilir? Her bir yaşamsal eylemin layıkıyla gerçekleşmesi, uygun bir ölçüde temiz kan elde edilmesine bağlıdır. Yeterli miktarda temiz kan olmadıkça hiçbir tükürük bezi gerekli salgılamayı yapamaz, iç organla-

rın hiçbiri hakkıyla görevini yerine getiremez. Yeterli miktarda iyi kan olmadıkça hiçbir sinir, hiçbir adale, hiçbir deri sözün kısası hiçbir doku gerektiği şekilde tamir edilemez. Gerekli miktarda temiz kan olmadıkça büyüme ne sağlıklı ne de yeterli bir şekilde gerçekleşir. Şu halde, gelişme döneminde bulunan bir bedene zayıflatılmış bir midenin miktarca eksik ve nitelik bakımından kalitesiz bir kan hazırlamasının ve zayıf bir kalbin bu kalitesiz ve az miktardaki kanı doğal olmayan bir yavaşlıkla vücuda sevk etmesinin sonuçlarının ne kadar vahim ve ağır olacağını artık siz karşılaştırınız.

Meseleyi inceden inceye ve derinlemesine araştıran herkesin kabul etmek zorunda olduğu şekliyle bünyenin bozulması aşırı öğretimin sonucu olunca, yukarıda anlattığımız "beyne bilgiler sokmak" yöntemi çirkin görülüp suçlanmaya ne kadar da layıktır. Hangi bakış açısından yaklaşılırsa yaklaşılsın sözü edilen yöntem büyük bir hatadır. Zira beyin de beden gibi belirli bir dereceden fazlasını kaldıramaz. Eğer onu kaldırabileceği sınırdan fazla yükü almaya zorlarsanız derhal tepki vererek onu geri çıkarır; bu konular, zekânın bir parçasına dönüşecekleri yerde, uğrunda elde edildikleri sınavın geçmesiyle beraber zihinden silinir. Bu yöntem, öğretimi geriye götürdüğü için bile hataya bulaşmıştır. Gerek durup dinlenmeden yapılan zihinsel çalışmanın ortaya çıkardığı kusurlu düşüncelerin çağrıştırdıklarından gerekse arkasında bıraktığı doğal olmayan zihinsel pozisyonlardan dolayı çoğunlukla kitaplara karşı bir nefret hissi doğurur. Akılcı bir eğitimin ortaya çıkaracağı kendi kendine öğrenme eğilimi yerine, sürekli bir düşüş hali yerleşir. Aynı şekilde söz konusu yöntem, öğrenilmiş bilgileri biricik amaç sayması ve asıl şartları zaman ile özgür düşünceden ibaret olan zihin süzgecinden geçirilmiş bilgilerin ne kadar önem kazandığını unutması bakımından da yanlıştır. Humboldt'un[156] genellikle zekânın gelişimi ile ilgili olarak vurguladığı gibi, birbirine bağlı olmayan olayların çok fazla üst üste gelmesiyle betimleme güçlüğü ortaya çıktığı zaman doğanın yorumlanması muğlak(çetrefilli) hale gelecektir. Bu bağlamda bireysel zekânın gelişmesi hakkında da denilebilir ki hastalıklı ve işe yaramaz bilgilerle tıka basa doldurularak zihnin çalışması engellenmektedir. Oysa değerli bilgiler, bir tür düşünce yağı gibi depolanan bilgiler olmayıp, zekâ kasları haline getirilen bilgilerdir. Bununla beraber süregelmekte olan hata daha derin ve ağırdır. Zihinsel verimliliği artırmaya çalıştığını iddia eden anacak bunu başaramayan sistem (yöntem), hala kötüdür ve verimli değildir. Çünkü, bizim de bildiğimiz gibi, yaşam mücadelesinde zihinsel eğitimi uygun kılmak için gerekli olan beden gücüne zarar vermektedir. Öğrencilerinin zihinlerini hazırlamak aşk ve coşkusundan onların bedenlerini ihmal eden kimseler, yeryüzünde başarının bilgiden çok beceri ve ey-

156 Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von Humboldt (1769-1859): Alman doğabilimci, coğrafyacı ve kaşiftir.

leme dayandığını ve beyne bilgiler tıkıp basarak güç ve eylemi tahrip etmenin kendi amacını kendisi öldüren uygunsuz bir yoldan başka bir şey olmadığını hatırlayamayanlardır. Verimli bir içsel güçten kaynaklanan sağlam irade ve bitmek bilmez etkinlik, büyük eğitim hatalarını bile fazlasıyla telafi eder. Bu irade ve faaliyet, eğer sağlığı feda etmeksizin elde edilmesi mümkün olan uygun bir miktar eğitim ve deneyimle de bir arada olursa, aşırı gayretle zayıf düşmüş rakiplere karşı kolaylıkla üstün gelmeyi sağlar. İsterse o rakipler, hayranlık uyandıracak derecede bir bilgiye sahip olsunlar; yüksek basınç ile işleyen, nispeten küçük ve kötü yapılmış bir makine, az basınç ile işleyen büyük ve mükemmel bir makineden daha çok iş görür. Makine aksamını onaracak diye kazanı buhar tutmayacak bir şekilde ihmal etmek ne büyük deliliktir! Yine tekrar ediyoruz ki, şimdiki eğitim sistemi, hayattaki mutluluğu yanlış değerlendirerek yanlış tahminlerde bulunduğu için insanları kandırmaya yönelik bir hatadır. Dünyada sefalete sebep olduğu halde bu yöntemin, hayatta başarıya hizmet ettiğini var saysak bile, yine de miras bıraktığı bedensel hasarlar bakımından başarıdan daha büyük bir felaket doğurur. O servet ki, sonsuz acı ve ıstıraplarla beraberdir. Bu durumda onun kazanılması neye yarar? O ayrıcalık ve şöhret merak hastalığı ile birlikte meydana gelir, ne kadar değeri olabilir ki? Güzel bir sindirim, ritmik bir şekilde çarpan nabız, gönlün neşeli olması; mutluluk konusunda görünüşteki olgunlaşma örneklerinden hiçbirinin yerini tutamayacağı esaslardır. Kronik bir bedensel hastalık, en parlak manzaralara karanlık saçar; sağlıklı birinin bahşettiği karanlık ise belaları ve güçlükleri bile yaldızlarla süsler. Şu halde iddia ediyoruz ki aşırı öğretim her alanda zararlıdır: Yakın bir gelecekte unutulmaya mahkûm olan bilgileri zihne yerleştirmeye çalıştığı için kötüdür. Bilgiye karşı nefret hissi uyandırdığı için sakıncalıdır. Her türlü bilginin kazanılmasından ziyade, önemli olan elde edilmesi zor bilgileri ihmal ettiği için kötüdür. Eğitmeksizin zihnin güç ve etkinliğini zayıflatarak onu işe yaramaz duruma getirdiği için eksiktir. Hayatta başarının bile telafi edemeyeceği ve başarısızlığı da iki kat daha fazla zehirleyecek bir şekilde sağlığın bozulmasının davet edicisi olduğu için kötüdür.

Zoraki ürün veren bir eğitim sisteminin kadınlar üzerindeki etkileri, erkekler üzerinde meydana getirdiği etkilerden çok daha fazla zararlıdır. Erkek çocukların, aşırı zihinsel gayretinin sakıncalarını hafifletmeye yardımcı olan şamatalı ve tehlikeli oyunlarından büyük ölçüde yoksun ve yasaklı olan kızlar, bu sakıncalara olanca şiddetiyle maruz kalırlar. Bundan dolayı kızlar arasında iyi yetişmiş ve sağlam vücutlu olanların sayısı nispeten daha azdır. Londra salonlarında çokça rastlanan kansız, kemikleri çıkıntılı, göğüsleri basık genç hanımlarda; çocukluk oyunlarıyla ara verilmemiş, acımasızca sürdürülmüş çalışmanın etkilerini görüyoruz. Bu bedensel bozukluk ve fiziksel yozlaşma, onların mutluluklarına birçok becerilerinin

yardımcı olduğundan çok daha fazla tahrip edici bir etki yapmaktadır. Kızlarını çekici kılma sevdasında olan anneler ne kadar araştırma yapsalar, fikir için bedeni kurban eden bu yöntemden daha kötü bir yol seçemezlerdi. Kadınlar, ya erkeklerin hoşuna giden şeylere önem vermiyorlar veya erkek zevkleri hakkında yanlış fikirler elde ediyorlar. Erkekler, kadınlardaki bilgi ve beceriye çok az önem verirler; fakat bedensel güzellik, iyi bir huy ve olumlu düşünce nazarlarında oldukça değerlidir. Yeryüzünde endişesi yalnız bilim ve sanattan ibaret olan hangi bilim insanıdır ki tarih hakkındaki derin bilgisi ile erkeklerin gönlünü fethetmiş olsun? Hangi erkek vardır ki sırf İtalyanca bilmediğinden dolayı bir kıza aşkını ilan etmiş olsun? Almanca bildiği için Angelina'yı ayağa kalkıp alkışlayan Edwin[157] nerededir? Hâlbuki kırmızı yanaklar ve gülümseyen gözler büyük çekicilik unsurlarıdır. Güzel ve kemikleri örtülmüş bir yüz, takdir duygulu bakışları kendine çeker. Sağlık bardağından taşan canlılık ve güzel bir huy, ilişki kurma konusunda çok etkilidir. Diğer meziyetlerin bulunmaması halinde bile mükemmel vücudun güçlü bir aşk ve sevgiye sebep olduğuna herkes birkaç örnek gösterebilir. Fakat ahlakî veya bedensel meziyetlere yakın olmayan fikirsel kazanımların, böyle bir his doğurmuş olduğunu gösterecek kimse yoktur. Sözün kısası, gerçek şu merkezdedir: Bir erkeğin yüreğinde aşk adını verdiğimiz karışık ve karmaşık heyecanı meydana getirmek üzere değişik oranlarda birleşen birçok faktör içinde en kuvvetlileri, bedensel çekicilikten doğmuş olanlardır. Kuvvet sırası bakımından da bundan sonra ahlaki cazibeler gelir. En zayıf cazibeler ise zihinsel cazibeler olup bunlar da kazanılmış bilgilerden ziyade; zarafet, çabucak geçişler yapabilme ve etkili bakış gibi doğal yetenekler sayesinde ortaya çıkmış olurlar. Bu ifademize aşağılayıcı ve onur kırıcı bir gözle bakan ve belirttiğimiz şekilde davranan erkeğin huyuna karşı olan bir kimse çıkarsa, biz Allah'ın kurduğu düzeni hatırlatır ve ağızlarından çıkanı kulaklarının duymadığını söyleyerek cevap veririz. Eğer bu yaratılıştaki düzende açıklanmamış bir anlam olsaydı bile, yine onun da önemli bir amaca hizmet ettiğine emin olabilirdik. Hâlbuki anlamı, onu iyice araştırıp içini dolduranlara açıktır. Doğanın amaçlarından bir tanesinin, hatta en önemlisinin, gelecek kuşakların mutluluğu olduğunu; buna ek olarak gelecek kuşaklarlar için kaygılandığımızı, bir iki kuşak sonra nesli kesileceği için kötü fiziğe dayanan kültürlü zekânın çok küçük değeri olduğunu, aksine zihinsel meziyetleri zayıf olsa da güzel bir bünyenin, gelecek nesillerde zihinsel olgunluğun devamlı olarak gelişeceği için daha değerli ve korumaya layık olduğunu hatırlayacak olursak, yukarıda anlattığımız doğal yönlendirmelerin ve içgüdülerin dengeleyici rolünün önemini anlayabiliriz. Fakat doğal yönlendirme ve içgüdülerin dengesinin yararları dikkate alınmadığında bile, kapasitesini aşan bilgileri hafızasına yüklemeye çalışılarak kız çocuğunun bünyesine

157 Angelina ve Edwin, İrlandalı yazar Oliver Goldsmith'in kaleme aldığı "Edwin and Angelina: A Ballad" isimli çalışmadaki iki karakterdir.

zarar veren bir sistemde ısrarcı olmak deliliktir. Mümkün olduğu kadar yüksek bir eğitim veriniz, verdiğiniz eğitim ne kadar kaliteli olursa olsun o eğitimden mutlaka bir bedensel hasar doğar. Sırası gelmişken burada şuna da dikkat çekelim ki, yeterli ölçüde yüksek bir eğitim düzeyi, insanların papağanlarla ortak olan zihin özelliklerinin az; insancıl olan düşünce güçlerinin çok geliştirilmesi ve günümüzde eğitim-öğretim sürecinin okulu bitirme ile evlilik arasında boşa geçirilen zamana da yayılması yoluyla kazandırılabilir. Fakat bütün bedenin çökmesini gerektirecek şekil ve tarzda eğitmek, uğrunda sıkıntı, masraf ve ıstıraplara katlanılan asıl amacı boşa çıkarmak demektir. Kızlarını bu aşırı baskı yöntemine tabi tutan ebeveyn, çoğunlukla besledikleri gelecek ümidini harap olmuş bir şekilde bulurlar. Bu anlamda bütün sıkıntıları, güçsüzlükleri ve üzüntüleriyle beraber onları zayıf ve sağlıksız bir yaşama maruz bıraktıktan başka, bütün acıları, yetersizlikleri ve hüzünleriyle birlikte yalnızlığa ve evde kalmışlığa (evlenememeye) mahkûm etmeleri nadir durumlardan değildir.

Sözün özü, daha önce de belirtildiği gibi, çocukların beden eğitimleri çeşitli açılardan hatalıdır. Yetersiz beslenme, yetersiz giyinme, yetersiz beden hareketleri yapma -bu yön en azından kız çocukları arasında gerçekleşmiştir- ve aşırı zihinsel çalışmalara mahkûm etme bakımından çok kusurludur. Bu eğitim sistemi, genel görünüşü bakımından incelemeye tabi tutulursa, eğilimlerinin zorbaca olduğu ve kendisi pek az şey verdiği halde pek çok şey istemekte olduğu görülür. Yaşamsal güçlerin yorulma derecesi açısından da bu şekilde gençlik hayatını, ergenlik ve olgunluk yıllarına, uygun sınırdan çok daha fazla benzetmektedir. Aynı şekilde şu gerçeği de unutmaktadır: Anne karnındaki bebekte tüm canlılık ve enerjinin büyüyüp gelişmeye harcanması gibi, çocuklarda da büyüme ile ilgili yaşamsal harcamalar, gerek bedensel gerekse zihinsel faaliyete pek az yer bırakacak ölçüde fazladır. Bundan dolayı bütün çocukluk ve gençlikte büyüme ve gelişme öylesine güçlü bir gerekliliktir ki diğer bütün şartlar ondan geriye kalır. Sözü edilen gereklilik, çok verip karşılığında az almayı; bununla beraber bedenin ve zihnin çalışmasını, gelişme ve büyümedeki hızla orantılı olarak yavaşlatıp sınırlandırmayı ve ancak gelişmenin hızı azaldığı oranda zihin ve beden faaliyetinin artmasına müsaade etmeyi zorunlu kılar.

Bu büyük baskıcı eğitim sisteminin teorik temeline gelince, bunu bizim eski medeniyetimizin ürünü olması gerçeğinde aramak gerekir. İlkel devirlerde saldırma ve savunma, başlıca sosyal faaliyetleri oluşturuyordu; bedensel güç, kendisine eşlik eden cesaret ve kahramanlık ile beraber en çok özenilip arzulanan amaçtı. O dönemde eğitim neredeyse tamamen bedenseldi, zihinsel olgunlaşmaya pek az önem veriliyordu. Doğrusu, derebeylik zamanlarında ahlak ve huy güzelliğine aşağılayıcı bir anlayışla bakılırdı. Fakat sosyal hayatımızın nispeten barışa yakın

olduğu, kasların gücünün el işlerinden başka yerlerde bir şeye yaramadığı ve her türlü sosyal başarının, bireyin zihinsel güç ve gayretine çok daha fazla bağlı bulunduğu zamanımızda eğitim, tamamen zihinsel bir şekle bürünmüştür. Bedene özen gösterme ve zihni ihmal etme yerine, şimdi zihne rağbet gösterme ve bedene önem vermeme tarzı hâkimdir. Hâlbuki bu durumların her ikisi de yanlıştır. Şimdi, şu geçici hayatta bedenin, zihnin gelişmesi için bir merkez oluşturduğunu; zihnin, bedenin zararına olacak şekilde geliştirilmemesi gerektiği gerçeğini algılayamıyoruz. Bu nedenle ilkel ve çağdaş yaklaşımlar birleştirilmelidir.

Belki sağlığın korunmasının bir görev oluşturduğu inancını yaymak ve genelleştirmek kadar, beden ve zihne ortaklaşa ve layık olduğu ölçüde özen gösterilmesini çabuklaştırmak gerekir. Bedensel ahlak adı verilen bir şeyin varlığından çok az sayıda kişi haberdardır. İnsanların alışılagelmiş eylem ve sözleri, kendi bedenlerine istedikleri gibi davranmak konusunda hür olduklarına inandıkları fikrini doğuruyor. Doğanın emirlerine uymamaktan kaynaklanan düzensizliklere, az çok abartılı birtakım eylemlerin sonuçları nazarıyla bakacaklarına, onların her birini ayrı ayrı beklenmedik belalar olarak görüyorlar. Evlatlarına ve gelecek nesillerine miras bıraktıkları ağır ve acı dolu sonuçlar, çoğunlukla bir cinayetten doğan sonuçlar kadar büyük olduğu halde, kendilerini kesinlikle cinayet işlemiş biri gibi saymıyorlar. Gerçi sarhoşluk anında bedenle işlenen bir suçun kötülüğü kabul edilmekte ise de; hiç kimse, "Mademki bedenle işlenen bu suç bir rezilliktir; her suçun da böyle olması gerekir." noktasını düşünmüyor. Gerçek durum ise şudur: Sağlık kanunlarına karşı gösterilen muhalefetler, bedensel suçlardır. İşte bu gerçek genel anlamda anlaşıldığı zaman, gençliğin bedensel eğitimi layık olduğu özene sahip olabilir ancak ondan daha önce buna olanak yoktur.

DİZİN

A

Ahlak 7, 12, 39, 42, 45, 100, 104, 105, 113, 124, 134, 167, 168
Anatomi 31, 54, 134, 145
Anne-baba 38, 71, 99, 100, 103, 104, 107, 112, 113, 116, 117, 119, 121, 125, 129, 138
Astronomi 33

B

Beden 5, 11, 12, 13, 20, 21, 38, 39, 42, 53, 64, 70, 81, 100, 133, 134, 143, 144, 150, 151, 153, 154, 157, 158, 160, 162, 163, 164, 167, 168
Beden eğitimi 5, 133
Beyin 35, 64, 156, 162, 163, 164
Bilim 2, 3, 5, 13, 17, 19, 23, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 45, 48, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 67, 69, 74, 77, 84, 86, 89, 91, 92, 94, 120, 133, 134, 147, 148, 149, 166
Bilim insanı 2, 13, 19, 23, 54
Biyoloji 3, 5, 6, 12, 15, 35, 36, 45, 46
Büyüme 132, 140, 146, 160, 161, 164, 167

C - Ç

Coğrafya 11, 41, 67, 73
Çocuk 4, 5, 11, 25, 38, 39, 40, 41, 48, 62, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 77, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 126, 132, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 146, 148, 150, 153

D

Davranış 2, 15, 21, 25, 38, 40, 42, 46, 86, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 123, 127, 128, 129, 140, 157
Dikkat 6, 14, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 41, 43, 45, 48, 50, 55, 64, 65, 67, 71, 73, 78, 82, 83, 87, 90, 95, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 116, 132, 133, 146, 154, 156, 167

E

Eğitim 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 22, 23, 24, 26, 28, 31, 37, 40, 41, 45, 47, 48, 51, 53, 54, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 72, 74, 75, 77, 79, 80, 87, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 104, 108, 110, 113, 115, 121, 123, 124, 126, 132, 133, 135, 153, 154, 156, 158, 159, 165, 167, 168
Erkek 21, 38, 39, 85, 99, 116, 129, 132, 134, 135, 141, 150, 151, 152, 154, 162, 165, 166
Estetik 5, 15, 46, 47

F

Felsefe 2, 3, 4, 6, 12, 20, 63, 72, 86
Fen bilimleri 2, 16
Filozof 1, 4, 8, 10, 12, 23, 67, 72, 76
Fizik 5, 33, 34, 54, 55, 66, 93
Fizyoloji 5, 9, 31, 39, 42, 54, 85, 134, 136, 137, 138, 139, 145, 159, 161, 162

G

Gelişim 3, 17, 43, 62, 71, 82, 140, 161
Geometri 2, 32, 33, 67, 91, 92, 94

H

Hayvan 35, 131, 133, 144, 145, 148, 161

K

Kız 11, 38, 59, 72, 92, 99, 110, 114, 116, 132, 135, 141, 151, 152, 154, 157, 166, 167
Kimya 5, 34, 36, 55, 134
Kültür 11, 15, 26, 46, 74

M

Mantık 57, 73, 74, 89, 90, 144
Matematik 2, 13, 16, 21, 22, 36, 67, 90, 93

O - Ö

Okul 16, 20, 28, 37, 38, 39, 48, 54, 68, 72, 78, 95, 104, 113, 140, 150, 151, 152, 153, 156, 158
Olgunlaşma 39, 40, 41, 62, 64, 71, 76, 78, 79, 87, 104, 124, 165
Öğrenme 7, 23, 69, 84, 88, 95, 98, 112, 164
Öğretim 5, 6, 7, 11, 13, 15, 16, 22, 23, 24, 26, 28, 32, 37, 40, 47, 55, 61, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 109, 119, 121, 122, 123, 127, 128, 155, 159, 165, 167
Öğretim yöntemi 7, 65, 71, 73, 79, 80, 88, 93, 97, 99, 122, 159
Öğretme 47, 65, 66, 68, 69, 73, 94
Öğretmen 6, 65, 97, 100, 111, 158, 159

P

Psikoloji 5, 12, 40, 42, 51, 62, 72, 74, 162

S

Sağlık 5, 8, 29, 31, 38, 97, 144, 151, 153, 155, 157, 162, 166, 168
Sanat 1, 16, 25, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 86, 88, 138, 156
Sanayi 3, 6, 11, 15, 32, 33, 35, 36, 37, 45, 62
Siyaset 9, 86
Sosyoloji 4, 12, 15, 41, 45

T

Tarım 34, 35, 80
Tarih 1, 2, 4, 6, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 43, 44, 45, 46, 166
Ticaret 15, 36, 62, 86, 108, 134, 156

Z

Zihin 6, 41, 70, 76, 144, 146, 161, 164, 167

Herbert Spencer 1820-1903 yılları arasında yaşamış ünlü İngiliz sosyolog ve filozoftur. Yapmış olduğu çalışmalar ve yazmış olduğu eserlerle yaşamış olduğu dönem ve sonrasına ışık tutmuştur. Spencer eserlerinde siyasi, sosyal ve felsefi olayların yanı sıra eğitim konusunu da işlemiştir. Eğitimle ilgili fikirlerini yoğun olarak yansıttığı Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi (Education: Intellectual, Moral and Physical) adlı eseri bunun en önemli kanıtıdır.

Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi Spencer'ın 1854, 1858 ve 1859 yıllarında çeşitli dergilerde yayımladığı toplam dört makaleden oluşmaktadır. 1861 yılında İngiltere'de basılan kitabın Türkçeye çevirisini ise 1924 yılında Mehmet Münir (Ertegün) yapmıştır. Kitap içerisinde sırasıyla "Hangi Bilgi Daha Değerlidir?", "Zihin Eğitimi", "Ahlak Eğitimi" ve "Beden Eğitimi" bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümlerin yanı sıra Herbert Spencer'ın yaşamını, eğitim ve tarih eğitimine ilişkin görüşlerini yansıtmak amacıyla kitaba Doç. Dr. Bahri Ata tarafından kaleme alınan "Herbert Spencer'ın Eğitim ve Tarih Anlayışı" adlı bir bölüm de eklenmiştir.

korsanfotokopi.org internetten sipariş için

PEGEM.NET

yayınlarımıza ilişkin eleştiri ve önerileriniz için;
elestiri@pegem.net
oneri@pegem.net

9786053644736
ISBN: 978-605-364-473-6